

ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫ КҮНІНЕ АРНАЛҒАН

«ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ»

ЖАС ҒАЛЫМДАРДЫҢ ХАЛЫҚАРАЛЫҚ
ҒЫЛЫМИ-ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ МАТЕРИАЛДАРЫ

2022 жылғы 12 сәуір

МАТЕРИАЛЫ
МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ТЕОРЕТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ

«СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ»,

ПОСВЯЩЕННОЙ ДНЮ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ

12 АПРЕЛЯ 2022 Г.

Қарағанды
2022
Қарағанда

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫ
ІШКІ ІСТЕР МИНИСТРЛІГІ
БӘРІМБЕК БЕЙСЕНОВ АТЫНДАҒЫ
ҚАРАҒАНДЫ АКАДЕМИЯСЫ

РЕСПУБЛИКА КАЗАХСТАН
МИНИСТЕРСТВО ВНУТРЕННИХ ДЕЛ
КАРАГАНДИНСКАЯ АКАДЕМИЯ
ИМЕНИ БАРИМБЕКА БЕЙСЕНОВА

Қазақстан ғылымы күніне арналған

ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМЫТУДЫҢ ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ

*Жас ғалымдардың халықаралық
ғылыми-теориялық конференциясының
материалдары*

2022 жылғы 12 сәуір

*Материалы
международной научно-теоретической конференции
молодых ученых*

СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ,

посвященной Дню казахстанской науки

12 апреля 2022 года

ҚАРАҒАНДЫ
2022
КАРАГАНДА

УДК 34
ББК 67
Қ 18

Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының Ғылыми кеңесінің
шешімі бойынша басып шығарылады.

Публикуется по решению ученого совета
Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

Редакциялық алқа мүшелері: заң ғылымдарының кандидаты, доцент *Сейтжанов О. Т.*; гуманитарлық ғылымдар магистрі *Монай Қ.*; *Шаухар Д. Қ.*; заң ғылымдарының магистрі *Құсайынов Ж. Ш.*

Редакционная коллегия: кандидат юридических наук, доцент *Сейтжанов О. Т.*; магистр гуманитарных наук *Монай Қ.*; *Шаухар Д. Қ.*; магистр юридических наук *Кусаинов Ж. Ш.*

Қазақстан ғылымы күніне арналған «**Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері**»: Жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конф. мат-ры / Заң ғылымдарының кандидаты, доцент А. Дәрменовтің жалпы редакциясымен. — Қарағанды: Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы, 2022. — 158 б. = **Современные тенденции развития юридической науки**: Мат-лы междунаро. науч.-теорет. конф. молодых ученых, посвященной Дню казахстанской науки / Под общ. ред. канд. юрид. наук доцента А. Дарменова. — Караганда: Карагандинская академия МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова, 2022. — 158 с.

ISBN 978-601-7499-31-0

Басылым Қазақстан Республикасы ғылым күніне арналған «**Заң ғылымын дамытудың заманауи үрдістері**» жас ғалымдардың халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдарынан тұрады. Форумның жұмысына Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының және Қазақстан Республикасының басқа да жоғары оқу орындары, Ресей Федерациясы, құқық қорғау органдарының практикалық қызметкерлері қатысты.

Жинақ жоғары оқу орындарының оқытушыларына, докторанттарға, магистранттарға, курсанттарға (студенттеріне) арналған.

Издание содержит материалы международной научно-теоретической конференции молодых ученых «**Современные тенденции развития юридической науки**», посвященной дню казахстанской науки. В работе форума приняли участие молодые ученые Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова, других вузов Республики Казахстан, Российской Федерации, практические работники правоохранительных органов.

Сборник адресован преподавателям, докторантам, магистрантам, курсантам (студентам) высших учебных заведений.

ISBN 978-601-7499-31-0

УДК 34
ББК 67

I.
ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ
МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ:
ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ.
ӘКІМШІЛІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ

●
ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ
РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ:
ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ.
СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО
И ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

---

*Беккожина А. А.,
старший преподаватель кафедры общеправовых дисциплин, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

**Развитие административного права и административного законодательства
Республики Казахстан за годы независимости**

Административное право, как и другие отрасли права, существенно изменилось за годы независимости. Но если ряд отраслей, в общем, сохранил свой предмет и систему, несмотря на основательные изменения нормативно-правового характера, то административному праву пришлось переосмыслить предмет, методологические основы и систему отрасли.

Мы знаем, что в СССР административное право обслуживало, главным образом, интересы государства и командно-административной системы. По этой причине в советском административном праве была так сильна управленческая составляющая. В учебнике «Советское административное право» (1940 г.) отмечается, что его предметом является исполнительно-распорядительная деятельность органов руководства государства. Содержание административного права — конкретная организация государственного руководства и исполнительно-распорядительная работа органов и чиновников управленческого аппарата¹⁻⁸. Административное право в СССР было, в первую очередь, правом государственной администрации, что зависело от определенных исторических условий.

Основательные изменения произошли в политико-правовой сфере после распада СССР, сформировался совсем другой подход к отношениям государства и человека; интенсивное развитие частного права отразилось на состоянии права и законодательства в РК.

В административном законодательстве возникли новые нормативные правовые акты, изменились приоритеты в ряде актов, стали применяться новые технологии в отношениях между человеком и государством, а также эффективнее заработали административные и судебные механизмы защиты прав граждан в публично-правовой области.

Нужно заметить, что все вышеназванные изменения произошли без серьезного научного анализа, потому что в Казахстане было мало ученых, которые исследовали проблемы административного права, ввиду этого произошедшие перемены нуждаются в научном осмыслении.

В настоящее время большое внимание в административном праве и законодательстве уделяется гражданам, иностранцам и лицам без гражданства. Государство провозгласило гарантию защиты прав и свобод человека (это записано в Конституции), поэтому в ряде нормативных правовых актов в публично-правовой области появились статьи и разделы о правах и обязанностях граждан. Но главное положение законодательства состоит в том, что люди теперь не являются бессильными и незащищенными перед администрацией государства.

За годы независимости был принят ряд важных законов, затрагивающих общие вопросы административно-правового положения граждан: Закон РК (20.12.1991 г.), «О гражданстве Республики Казахстан»; Закон РК (19.06.1995 г.) «О правовом положении иностранцев»; Закон РК (12.01.2007 г.) «О порядке рассмотрения обращений физических и юридических лиц»; Закон РК (29.1.2013 г.) «О документах, удостоверяющих личность»; Закон РК (16.11.2015 г.) «О доступе к информации».

Отдельно нужно выделить Закон о порядке рассмотрения обращений граждан (а до него соответствующий Указ Президента от 19.06.1995 г. «О порядке рассмотрения обращений граждан»), который

помог установить связь между гражданами и государственной администрацией, сделал более доступными и конкретными процедуры обжалования ее действий.

Под коллективными субъектами административного права обычно подразумеваются учреждения, которые имеют и не имеют прав юридического лица.

Государственные органы — это разновидность коллективных субъектов, их рассматривают в отдельности.

Безусловно, большое значение в новом нормативно-правовом обеспечении работы предприятий имеет Гражданский кодекс РК, в общей части которого, принятой 29.12.1994 г., имеются положения о юридических лицах. По мере развития Гражданского кодекса было принято много законов о различных видах коммерческих и некоммерческих юридических лиц. В данных законах имеется перечисление прав и обязанностей административно-правовых учреждений.

В 90-е годы были приняты законы, поддерживающие развитие конкуренции и ограничивающие монополии, защищающие частное предпринимательство; а также законы о лицензировании; о государственной регистрации юридических лиц и т. д. Законодательство продолжало развиваться, в 2015 году приняли Предпринимательский кодекс, главная часть его — публично-правовое регулирование работы юридических лиц, и отношения предпринимателей с государственными органами.

В РК была создана довольно работоспособная система государственной администрации, во главе которой стоит Правительство. Наряду с этим, должно было пройти какое-то время, чтобы привести в порядок структуру государственного руководства на местах. Значительную роль в законодательстве играет регламентация работы разных руководящих организаций посредством утверждения регламентов, типовых положений и структур.

Одно из направлений развития законодательства в этой области — разработка закона об исполнительных органах власти, который бы указал положение и взаимоотношения всех звеньев в системе исполнительной власти.

После приобретения независимости задачи государственной службы оказались в центре общественного внимания. Это произошло потому, что теперь государство нуждалось в таком чиновничьем аппарате, работа которого должна была основываться на новых принципах. С 1991 года в РК приняли три закона, касающихся государственной службы (в 1995, 1999 и 2015 годах), тогда как в советский период они отсутствовали. Данные законы и принятые на их основе подзаконные акты определили принципы государственной службы, разделили ее на политическую и административную, создали конкурсную систему замещения должностей. В этих же документах были прописаны этические правила служебной деятельности, статус государственного органа, конкретное определение должностных полномочий и процедурных вопросов государственной службы и т. д. Реформы государственной службы, проведенные в Казахстане, тщательно изучали и даже перенимали бывшие республики СССР. Также были приняты законы о борьбе с коррупцией, которые получили полное одобрение юридических и экспертных сообществ.

Разнообразные способы влияния органов администрации государства на физических и юридических лиц отражены, главным образом, в законодательстве о полиции и об административных правонарушениях. За время независимости приняли два закона об органах внутренних дел (в 1995 и 2004 годах), определивших задачи, компетенцию и полномочия вышеназванных органов — главных полицейских структур государства. Также приняли законы, в которых указывались полномочия на применение принудительных мер иными силовыми структурами (законы об органах национальной безопасности, о государственной границе и т. д.), прибегающими к мерам административного принуждения. Еще были приняты акты, разъясняющие случаи применения разнообразных мер принудительного характера (акты об охране здоровья, пожарной и экологической безопасности, о противодействии насилию т. д.).

В двух законах разбираются вопросы, касающиеся чрезвычайных административно-правовых режимов, — Закон РК (08.02.2003 г.) «О чрезвычайном положении» и Закон РК (05.03.2003 г.) «О военном положении». Из-за угрозы распространения экстремизма приняли Закон «О противодействии экстремизму» (18.02.2005 г.), где определяются случаи применения мер принудительного характера.

Раньше вопросы об административных правонарушениях и ответственности за них освещались в Кодексе Казахской ССР об административных правонарушениях (22.03.1984 г.). В продолжение десяти лет был разработан и принят единственный кодифицированный акт административного законодательства — Кодекс РК (30.01.2001 г.) об административных правонарушениях. В нем остались некоторые советские положения и предприняты совершенно новые подходы к правовой реальности (субъектом административных правонарушений могли признать юридические лица). Кодекс «декримина-

лизировал» некоторые поступки. В нем детально указаны процедуры привлечения к административной ответственности, также отменен ряд санкций (исправительные работы) и порядок их подсчета.

Кодекс 2001 года заменил Кодекс об административных правонарушениях (05.07.2014 г.), принятый практически в одно время с Уголовным кодексом, и в трехзвенной системе публично-правовых правонарушений (административные правонарушения — уголовные проступки — преступления) он определил административно-правовые меры воздействия для первого звена.

В Кодексе были приняты во внимание недостатки предыдущего кодифицированного акта, кое-где он стал более либеральным, местами в него внесены добавочные положения (появился очень нужный институт пересмотра дел из-за новых открывшихся обстоятельств, отдельная глава об обжаловании действий (бездействия) органа (должностного лица), занимающегося делом об административном правонарушении). В Кодекс переместили из Гражданского кодекса положения о пересмотре в судебном порядке постановлений по делам, касающимся административных правонарушений, принятых администрацией.

В целях развития данного законодательства нужно убрать из Кодекса составы, по большей части относящиеся к уголовно-правовым делам. По нашему мнению, в Кодексе нужно собрать управленческие правонарушения, за которыми надзирает целый ряд ведомств и других учреждений государственной администрации. Без сомнения, для такого развития законодательства необходимо серьезное научное осмысление, а также перемены в правосознании людей.

Иной вариант развития законодательства — заимствование европейского подхода, который состоит в том, что административные правонарушения считаются разновидностью уголовных, хотя их разделяют по различным основаниям из уголовного права, они продолжают оставаться его частью. Реализуя данный вариант, нужно усилить процессуальную часть Кодекса и процессуальные гарантии физических и юридических лиц. Диспут на эту тему в настоящее время идет в Казахстане.

По сравнению с административным правом развитие административного законодательства в независимом Казахстане шло намного быстрее. Когда проводились институциональные и правовые реформы, сразу же принимались соответствующие новые нормативные правовые акты. За 30 лет была создана новая нормативная административно-правовая база, несмотря на то, что в 90-х годах XX века еще существовал ряд актов СССР и Казахской ССР.

Последующее развитие законодательства связано, в первую очередь, с основными актами административного права в сфере административного порядка процедур и судопроизводства. Настало время разработать и принять Закон, который установит систему и объем работы исполнительных органов власти. Помимо этого, необходимо определить место и роль административных правонарушений и меру ответственности за них в правовой системе РК.

Безусловно, чтобы претворить все вышесказанное в жизнь, нужна активная работа многих людей: разработчиков актов, законодателей, юристов, ученых, администраторов, потребность в которых сегодня заметно возросла.

¹ Советское административное право. Учебн. — М.: Юридическое издательство НКЮ СССР, 1940. — 420 с.

Қ. Е. Дүйсенов,

жалпы заң пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі;

А. Е. Тұтқышев,

жалпы заң пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қазақстанда тыйым салынған діндерді арнайы алдын алудың кейбір мәселесі

Біздің аумақта діни экстремизмнің мүмкіндігі ұзақ демократия мен азаматтық қоғам жолында зайырлы мемлекет ретінде біздің ұлттық қауіпсіздік пен мемлекет мифтік қауіп-қатерлер санатынан өтті» — деп жазды¹.

Ғаламтор мен баспасөз материалдарын зерттегенде 2014–2021 жылдары діни экстремизмнің фактілері арта түскенін көрсетеді. Ұлттың және мемлекеттің қауіпсіздігі үшін әрине терроризмді бірінші орынға қою қажет. Олармен күресу уақыт күттірмес үлкен мәселеленің бірі болмақ.

Демек, осы жолда күрестің бір бағыты Қазақстан аумағында қызмет етуге тыйым салынған діндерді әшкерелеу, қызметтерінің жолын кесу, азаматтарды ескерту және сол діндерден сақтандыру қызметін үйлестіру.

Қазіргі таңда Қазақстанда ерекше қауіпті топтардың бірі болып, кейбір зерттеушілердің қарауы бойынша салафиттік радикалды такфирші — «джехатшылар» табылады, олардың кейбір ерекшеліктеріне нақтырақ тоқталып, соған қатысты олардың алдын алуда кешенді жұмыстар құрылуы қажет.

Сонымен, такфирші — «джехатшылар» діннің атын жамыла отырып, зайырлы және рухани билікті басып алуға бағытталған, қоғамдағы дәстүрлі діни ұстанымдарды бұзуға, елдегі және аумақтардағы саяси және әлеуметтік жағдайларды тұрақсыздандыруға байланысты әмбебап идеологиялары мен әдістемелері бар.

Такфирші — «джехатшылардың» бір текті радикалды идеологиялары мен әдістемелерін қолданулары тарихта тек Қазақстанмен ғана байланысты емес, олар сонымен қоса басқа да елдерде қолданылған, олар: Мысыр, Сирия, Ауғанстан, Өзбекстан, Тәжікстан, Ресей Федерациясының аумағында Шешенстан мен Дағыстанда және т. б.

Барлық такфирші — «джехатшылар» бағытындағы топтар үшін тұрғындарға әсер етулері, адамның санасын бұрмалау тетіктері және басқа да ағымдағы әрекеттік (қазіргі, заманауи) сипаттары біртекті болып келеді.

Тұрғындарға әсер ету тәсілдері келесідей: жастар арасында мұсылмандықтың ұғым түсініктері мен негізгі білімдерін, немесе басқа да сұрақтарын бұрмалай түсіндіруді тарату; адамның сыни және қалыпты ойлауын шектеу немесе тығырыққа тіреу жолымен өздерінің көзқарастарын, ұстанымдарын енгізу үшін психологиялық бұрмалаулармен мәжбүрлеуге әкелу; адамға эмоциялық тұрғыдан діни сезімдеріне әсер ету: ағайындық, жанашулық және мүсіркеулік, реніш, кек алу, жатсыну және т. б.

Санаға әсер етудің тетіктеріне келетін болсақ: исламдық ережелерді бұрмалап түсіндіруге бағыттылық; «Кім намаз оқымаса — сол кәпір» (нақты мұсылман құқығы ережелерін есепке алмай); «Алланың жібергенінен басқаны орындаған — сол кәпір» (аталған ереженің мазмұнын бұрмалаудан басқа, радикалдытар әріп қуалауы, оның мүлтіксіз орындалуын талап ету); «Аль-уаля уаль-бара» қағидасы (достық пен іске қатысы жоқ) (қатысы жоқтық құнаһарлардан аластау емес, кім радикалдармен бірге болмаса, соларға деген өшпенділік); өздерінің топтарының қатарына теологиялық тұрғыдан білімді адамдарды, такфиршілер мен «джехатшылар» идеологиясынан өздерінің мүшелерін тайдыратын басқа да адамдарды, соған қоса, «аманат» (топтарынан, жамағаттан «құпияларын» сыртқа шығармайды), «ғайбат» (яғни, радикалдың басшысының беделіне қатысты қандайда бір сын айтылғанда басқа сенушілердің сыртынан «әңгіме», «өсек» айту болдырмау) ұғымдарын қолдануға бағытталған ұстанымдарын жоққа шығаратын адамдардың енуіне шектеу қояды және т. б.; пұтқа табынатындарға діни өшпенділік негізінде күрес жүргізуді дәріптеу, соның негізінде пұтқа табыну болып зайырлы мемлекет пен оның жүйесі де саналады, олар радикалды топтардың мүшелерінің құқық қорғау және басқа да мемлекеттік органдарға қатысты агрессияны туындатады.

Такфиршілер мен «джехатшылардың» ағымдық сипаттамалары: ұйымшылдық пен тарап кету қауіптілігі; адам өлтіруге және өзін өлтіруге дайындығы; жинақылық және шапшаңдық; өздерінің спортзалдарын жасақтау, белсенді физикалық дайындық, «өзін өзі қорғау» (кімнен?) мақсатында жасақ құру, топтасу идеяларын алға тарту (бұл беталыс 1988–1991 жылдары «Өзбекстан ислам қозғалысы» террористік ұйымның тәжірибесінде кездескен)² әскери-тактикалық дайындық (теориядан тәжірибеге өту); ғаламтор арқылы басқару (радикалды діни идеологияның сырттан пайда болуы мен сырттан енгізу дәлелі болып отыр); топтағы басшыларының рөлі, оларға тән физикалық күш пен харизматикалық ерекшеліктер жас адамдарға тән ерекше құндылық сияқты; криминализация (қылмыстық құқық бұзушылықтар жасау және қылмыскерлердің есебінен олардың санын көбейту); әр жастағы радикалды бағыттағы әйел жақтаушылары, ерлері мен ұлдарына террорлық әрекеттерді ұйымдастыру мен джихаттықтың нақ қазан ошағына бару, дұрыстығын үгіттеп, дәлелдеу арқылы оларға кері әсерін тигізу.

Тағы бір маңызды тұсы қазіргі таңдағы джихатшылар мен такфиршілердің идеологиясы салафизм мен исламдық радикалды саяси «ихван» ағымының аралас ұстанымдары әрі ол фактілі түрде сендірілген ұстаным болып табылады. Бұның негізі ХХ ғасырдың ІІ жартысында Египеттік партияның «Ихвануль-муслимуннің» («Мұсылман бауырлар», «Мұсылман бауырластығы») радикалды қанатынан бөлініп шыққандар.

Арнайы алдын алуды жүзеге асырғанда радикалды діни ойлардың жақтаушыларына жүргізілген діни, психикалық, психологиялық және идеологиялық, сонымен қатар әлеуметтік-экономикалық мәселелердің қиын манипуляцияларының алдын алу шаралары жүргізілуі қажет.

Осындай жағдайларда орыс зерттеушісі В.И. Ильин: «Әлеуметтік көмек, дәрілік зат ретінде тиімді. Бір адамды құтқаратын, осындай табыспен басқасын өлтіретін»³ сөздерінен белгілі бір қажетті ой түюге болады. Бұл байланыста радикалды әсердің алдын алу түрі діни орталық байланысында арнайы деп аталады. Бұндай жұмыста белгілі бір тұлғаның деструктивті әсері төнген көптеген ерек-

шеліктер бар, жалпы алдын алу шараларында қолданылатын радикалды әсерге түспеген тұлғаға еш қажеті жоқ.

Радикалды ортаға түсіп қалған адамға алдын алу көмегін көрсету келесідей: діни (теологиялық) білім; психологиялық түзету; дүниетанымдық және патриоттық тәрбие беру; әлеуметтік қалпына келтіру.

Алдын алу шараларының тиімдісі діни түсіндірулерден басталып басқа да түрлеріне өтеді.

Нысанның арнайы алдын алу шаралары болып, ең әлсіз жерінің белсенді сол және басқа «терапия» түрін қолдану қажет. Сонымен қатар белгілі жағдайлардан арнайы алдын алу шаралары топтық болуы мүмкін.

«Арбауға түскен адамдар» санатындағылардың ішінен қылмыстық құқық бұзушылық жасағандар, сотталып, қоғамнан бөлек және бос бостандығынан айыру мекемесінде отыруы қажет. Осыдан кейін олармен пенитенциалды алдын алу шаралары өткізілуі мүмкін. Бірінші кезектегі тұлғалар қылмыстық құқық бұзушылықтар жасамаған, бірақ жасауы мүмкіндерді психологиялық тазалаудан өткізіп экстремизм немесе басқа да қылмыстық құқық бұзушылық жасаудың алдын алуға болады.

Такфиршылар мен «джихадшылар» тек арнайы білімі бар мұсылмандық діни қызметкерлердің, әртүрлі бағыттағылардың айтқандарын ғана қабылдамайды. Бұндай байланыстағы, берілген санаттағы экстремисттерге көмек бере алатын теолог — шеберлерге іздеу салынууда. Діни радикалды жүзеге асыра алатын, олармен «бір тілде» сөйлей алатын, өзінің мақсатын қоя білетін және қоғамның сонымен қатар мемлекеттің қызығушылығын арттыратын адам қажет.

Радикалды діннен жапа шеккен адамдармен арнайы алдын алу шаралары келесідей болмақ: діни сауаттандыру; психологиялық түзету; әлеуметтік оңалту (олар құқықтық және шарифаттық негізде, кәсіптік білім алуға жәрдемдесу, жұмысқа орналасуға көмектесу); патриоттық, отансүйгіштікке тәрбие.

«Арбауға түскен адамдарға» психологиялық тұрғада ең маңыздысы такфирші — «джихадшы» нәтижесінде өз-өзіне қол жұмсаудың жасандылығын дәлелдеп түсіндіру. Көндірудің негізі болып «джихад» түсінігінің қолдағының бәрін беру міндетін керісінше түсіндіріп белсенді өмір сүру, оқу, еңбек ету, туыстық қарым-қатынастарды үзбеу және т. б. діни тұрғыдан жеткізу қажет. «Арбауға түскен адамдардың» ең қиын тұсы өлуге «келіскендігі», «қажеттілігі» өлудің міндеттілігін мойындағаны. Нәтижесінде олар бір мезетте «жартылай тірі» және «жартылай өлі» болады, бір сөзбен айтқанда «зомби».

Радикалдардың жақтаушысы ретінде дәстүрлі емес діни топтардың, «пионерлері» екені Қазақстанға ислам дінін таратқандарға біздің тарихымызды айту керек. Сондықтан да патриоттық тәрбиелеу кезінде қазақтың ұлттық дәстүрлерін айтып, исламмен тығыз байланысты екенін түсіндіру қажет. Біздің тарихымызда Ислам дінін жоғары мемлекеттік шенеуніктер деңгейіндегі хандардың қолдағандығы туралы көптеген мысалдар бар, ол Керей мен Жәнібек хандардан басталып, Тәуке ханмен жалғасын тауып және Кенесары ханмен аяқталған.

Ислам діні Керей мен Жәнібек хандардың билік тұсында басталып, Тәуке хан, Кенесары ханның биліктерінің аяқталғанына қарамастан, ары қарай жалғасып жоғары деңгейде ұстанды. Ислам мектебі — Абай Құнанбаев, Шәкәрім Құдайбердіұлы, Ыбырай Алтынсарин, Ахмет Байтұрсынұлы, Әлихан Бөкейханұлы және тағы да басқа тұлғалар, көптеген көрнекті қазақ ғұламалары, өз бастапқы білімдерін медресе қабырғасында бастады. Сонымен қатар Ислам, көптеген қазақ дәстүрлері мен әдет-ғұрыптарына қайшы келмейді. Көптеген қазақ сөздері араб тілінен енгізілген, осыны сараптай отырып, Ислам діні қазақ үшін кең өрісте орын алды.

Қоғамдығы діни жағдай тікелей діни насихатқа бағынышты болып келеді, өйткені көбіне, «құрбандар» әлеуметтік нормативтік-құқықтық және шарифат білімін міндеттенеді. Сонымен қатар, мұсылман-занды сондай-ақ фикһ-қырлары қате әкеленіп, экстремистік актілер көріністері негізді деп, орын тапты. Осы жағдайға орай, алдын-алу нысандары Исламның көзқарасы мен Қазақстанның зайырлы және діни қалыпты, өмір сүруінің бүгінгі маңызды тұрғысынан қолайлы екенін көрсетеді.

Тәжербиеде көрсетілгендей, алдын-алу мен нығайту әрекетіне, шамамен 1,5-2 жылдай кетуі мүмкін. Бұл парадокс және таңқаларлық жағдай, адам өз-өзін психологиялық тұрғыдан құрбандыққа шалу және де, дайындау үшін 2-3 ай уақыт керек, ал оны сол ойдан кері көндіру үшін бұдан көп уақыт қажет етеді. Душар жағдайды зерттей келе, радикалдар мен экстремистердің арнайы схемалық шаралары болуы нәтижесінде, Қазақстан халқының көпшілігіне қарсы екендігін күмән тудырмайды, сондай-ақ құқық қорғау органдарының қызметкерлері, қарулы күштер, сондай-ақ жалпы мемлекетке қарсы екеніне көз жеткізуге болады. Әсіресе маңызды болып, адамдардың патриотизм мен мақтаныш сезімін және де адамның психологиялық көзқарасын қалпына келтіру болып табылады. Айтарлықтай

осы жұмысты жалғастыруға бұрын өздері радикалдардың қатарында болған адамдардың белсенді көмек көрсеткен кезде жұмысты жүргізу жеңіл болып келеді.

- ¹ Қазақстан Республикасының Президенті — Елбасының «Қазақстан — 2050» Стратегиясы: қалыптасқан мемлекеттің жаңа саяси бағыты» атты Жолдауы // <http://www.akorda.kz>.
- ² Б. М. Бабаджанов. «Джихад как идеология «изгоев» (ghuraba’). По документам и публикациям Исламского движения Узбекистана» // www.antiterrortoday.com
- ³ В. И. Ильин. Драматургиякачественного полевого исследования. — СПб.: Интерсоцис, 2006.

Есембаев Д. Р.,

*магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Государственно-правовая политика в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан

Незаконный оборот наркотических средств и психотропных веществ в Казахстане с каждым годом приобретает все более значительные масштабы. Увеличение числа больных наркоманией закономерно влечет за собой рост совершенных преступлений, связанных с наркотиками, а, следовательно, и преступных доходов. Гигантские прибыли от торговли наркотиками порождают заинтересованность организаторов и исполнителей преступлений в постоянном совершенствовании механизма преступной деятельности, особенно связанной с распространением наркотиков.

В связи с этим принятые в Республике Казахстан нормативно-правовые акты в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, их аналогов свидетельствуют о приоритетности данного вопроса в политике государства. За годы независимости в Казахстане было принято две Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом, реализация которых осуществлялась в несколько этапов.

Первая Стратегия борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2001–2005 годы была принята Указом Президента Республики Казахстан от 16 мая 2000 года № 394 и предусматривала 3 этапа реализации. Основной целью 1-го этапа (2001 год) являлось создание звеньев системы эффективного государственного и общественного противодействия дальнейшему распространению наркомании и наркобизнеса в РК, что в основном охватывало борьбу со злоупотреблением наркотическими средствами и психотропными веществами. На 2-м этапе (2002–2003 годы) предполагалось укрепить созданные звенья, а к концу 3-го этапа (2004–2005 годы) планировалось сформировать полномасштабную систему такого противодействия¹.

Вторая Стратегия борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006–2014 годы была принята 29 ноября 2005 года. Целью и задачей стратегии явилось совершенствование законодательной базы, регулирующей антинаркотическую деятельность, дальнейшая гармонизация республиканского законодательства и правоприменительной практики, направленных на борьбу с наркоманией и наркобизнесом, с положениями соответствующих международных правовых актов и рекомендациями общественных организаций. Период реализации Стратегии также был разграничен на три этапа: 1-й этап охватывает 2006–2008 годы; 2-й этап – 2009–2011 годы; 3-й этап – 2012–2014 годы. Во исполнение второго этапа Стратегии 27 мая 2009 года принимается и утверждается Программа борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2009–2011 годы, в которой отмечается, что в целом поставленные на первом этапе задачи выполнены².

На основании Указа Президента Республики Казахстан от 1 февраля 2010 года № 922 «О стратегическом плане развития Республики Казахстан до 2020 года» были приняты две основные программы в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ.

Постановлением Правительства от 12 апреля 2012 года № 451 была принята Отраслевая Программа борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012–2016 годы. Основной целью Программы являлось дальнейшее совершенствование системы эффективного государственного и общественного противодействия наркомании и незаконному обороту наркотиков³.

Мероприятия Программы предусматривало реализацию ряда законодательных инициатив: введение альтернативных форм наказания, предусматривающих для наркозависимых лиц, совершивших преступления небольшой тяжести, альтернативу уголовному наказанию (лишению свободы) в виде принудительного лечения наркологических заболеваний. Программа реализовывалась в два этапа: I этап: 2012–2014 годы, II этап: 2015–2016 годы.

Указом Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 года была утверждена Государственная программа развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы. Мероприятия, предусмотренные Программой, были направлены на развитие и совершенствование системы профилактики наркомании и ее последствий, а также на развитие системы лечения наркозависимых лиц⁴.

На национальном уровне правонарушения в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан регулируются следующими основными законодательными актами: Уголовный кодекс Республики Казахстан от 3 июля 2014 года № 226V ЗРК (статьи 296-303); Кодекс Республики Казахстан об административных правонарушениях от 5 июля 2014 года № 235-V ЗРК (статьи 420-427); Закон от 10 июля 1998 года № 279 «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими».

Основным законодательным актом, регламентирующим вопросы в сфере незаконного оборота наркотических средств и психотропных веществ, является Закон от 10 июля 1998 года № 279 «О наркотических средствах, психотропных веществах, прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими»⁵. Данный Закон регулирует правовые основы государственной политики в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров и устанавливает меры противодействия их незаконному обороту в целях оказания наркологической помощи и охраны здоровья граждан, общественной и государственной безопасности.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2019 года № 470 был принят список «Об утверждении Списка наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан, Сводной таблицы об отнесении наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, обнаруженных в незаконном обороте, к небольшим, крупным и особо крупным размерам, Списка заместителей атомов водорода, галогенов и (или) гидроксильных групп в структурных формулах наркотических средств, психотропных веществ»⁶.

В соответствии с Указом Президента Республики Казахстан от 23 декабря 2003 года № 1255 «О мерах по дальнейшему совершенствованию системы государственного управления Республики Казахстан» Постановлением Правительства Республики Казахстан от 3 марта 2004 года № 261 при МВД создан Комитет по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков, которому определены функции и полномочия национального координатора всей антинаркотической деятельности в республике.

Постановлением Правительства Республики Казахстан от 14 августа 2014 года № 933 «О ведомствах центральных исполнительных органов Республики Казахстан» Комитет по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков Министерства внутренних дел Республики Казахстан был упразднен. Согласно Положению о Департаменте по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков (далее — ДБН) (Приложение 11-2 к приказу Министра внутренних дел Республики Казахстан от 29 июля 2014 года № 477) ДБН является структурным подразделением Министерства внутренних дел, осуществляющий в пределах компетенции реализацию государственной политики, а также регулятивных, реализационных и контрольных функций в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров.

Наряду с Департаментом по борьбе с наркобизнесом и контролю за оборотом наркотиков Министерства внутренних дел Республики Казахстан органами, осуществляющими разработку и реализацию государственной политики в сфере оборота наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров и противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению, являются Комитет национальной безопасности РК, Комитет таможенного контроля Министерства финансов РК, Агентство РК по делам государственной службы и противодействию коррупции.

Комитет национальной безопасности Республики Казахстан:

- разрабатывает стратегию и определяет тактику деятельности органов национальной безопасности в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров и злоупотреблению ими;

- предупреждает, выявляет, пресекает и расследует факты контрабандного перемещения, незаконного приобретения или хранения в целях сбыта, изготовления, переработки, перевозки, пересылки либо сбыта наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров и в этих целях осуществляет оперативно-розыскные мероприятия;

- осуществляет руководство деятельностью Пограничной Службы Комитета национальной безопасности Республики Казахстан по проведению специальных контрольных мероприятий, направ-

ленных на пресечение незаконного оборота наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров через государственную границу Республики Казахстан;

– определяет нормы потребности органов национальной безопасности в наркотических средствах, психотропных веществах и прекурсорах для проведения следственных и оперативно-розыскных мероприятий, а также для кинологической службы пограничных войск КНБ Республики Казахстан и представляет их для утверждения в установленном законодательством порядке.

Комитет таможенного контроля Министерства финансов Республики Казахстан:

– обеспечивает реализацию государственной политики в сфере пресечения контрабанды наркотиков через таможенную границу РК.

Агентство Республики Казахстан по делам государственной службы и противодействию коррупции:

– обеспечивает выявление и пресечение фактов легализации финансовых средств, полученных от наркобизнеса.

Следует отметить, что Распоряжением Премьер-министра Республики Казахстан от 15 сентября 2011 года № 12-р на уровне Правительства РК образован Межведомственный штаб по координации деятельности государственных органов, направленной на противодействие наркомании и наркобизнесу. Данный штаб, в который вошли 12 министерств и ведомств, сформирован в целях повышения эффективности деятельности государственных органов в сфере профилактики наркомании и противодействия незаконному обороту наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров.

Таким образом проанализировав государственно-правовую политику в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан мы видим, что принимаются все необходимые меры по противодействию незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ.

¹ Указ Президента Республики Казахстан от 16 мая 2000 года № 394. «О Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2001-2005 годы» // <https://adilet.zan.kz/rus/>

² Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2005 года № 1678 «Об утверждении Стратегии борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2006–2014 годы» // <https://adilet.zan.kz/rus/>

³ Постановление Правительства Республики Казахстан от 12 апреля 2012 года № 451 «Об Отраслевой программе борьбы с наркоманией и наркобизнесом в Республике Казахстан на 2012–2016 годы» // <https://adilet.zan.kz/rus/>

⁴ Указ Президента Республики Казахстан от 29 ноября 2010 года № 1113 «Об утверждении Государственной программы развития здравоохранения Республики Казахстан «Саламатты Қазақстан» на 2011–2015 годы // <https://adilet.zan.kz/rus/>

⁵ Закон Республики Казахстан от 10 июля 1998 года № 279 «О наркотических средствах, психотропных веществах, их аналогах и прекурсорах и мерах противодействия их незаконному обороту и злоупотреблению ими» // <https://adilet.zan.kz/rus/>

⁶ Постановление Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2019 года № 470 «Об утверждении Списка наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан, Сводной таблицы об отнесении наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, обнаруженных в незаконном обороте, к небольшим, крупным и особо крупным размерам, Списка заместителей атомов водорода, галогенов и (или) гидроксильных групп в структурных формулах наркотических средств, психотропных веществ» // <https://adilet.zan.kz/rus/>

Г. Т. Жақыпова,

жалпы заң пәндері кафедрасының оқытушысы,

педагогика ғылымдарының магистрі, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қазақстан Республикасында төтенше жағдай кезінде адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясы адамды, оның өмірін, құқықтары мен бостандықтарын ең қымбат құндылықтар деп жариялады. Кез-келген заманауи қоғамның дамуы Конституциялық кепілдендірілген құқықтарға жаңа шектеулер туғызады немесе бұрыннан бар құқықтарды кеңейтеді.

2020 жылы коронавирустық пандемияның таралуын болдырмауға байланысты енгізілген шектеу шараларының шектерін қандай құқықтық актілер анықтайды деген белсенді пікірталас болды.

Көптеген шет елдерде қалыптасқан COVID-19 күресу алгоритмі мыналарды қамтиды:

1. Ауру фактілерін анықтау және науқастарды аурудың одан әрі таралуын болдырмайтын мамандандырылған емдеу мекемелеріне жатқызу шаралары.

Мұнда бірінші мәселе туындайды: ауруханаға жатқызылған азаматтар медициналық мекемеден өз еркімен кетсе немесе ауруханаға жатқыздудан жалтарса, қолданыстағы заңнаманың қандай нормаларын қолдану керек?

2. Науқастармен байланыста болған, сондай-ақ коронавируспен зардап шеккен шетелдік өңірлерден келетін адамдарды анықтаудан тұратын аурудың таралуының алдын алу шаралары және оларға 2 және одан да көп аптадан бастап «өзін-өзі оқшаулау режиміне» көшу талабы.

Екінші мәселе, жеке өзі ұсынған оқшаулау режимінен жалтарған адамдарға қандай құқықтық салдары қауіп төндіреді?

3. Азаматтардың еркін жүріп-тұруын шектеуді көздейтін, инфекцияның таралуына ықпал ететін себептер мен факторларды жоюдан тұратын жалпы алдын алу шаралары.

Үшінші мәселе — шектеу шараларының құқықтық негізділігі, сондай-ақ оларды сақтамау үшін қолданылатын санкциялардың заңдылығы¹. Жоғарыда келтірілген коронавирусқа қарсы алгоритмнің ұйымдастырушылық компоненті өте қисынды болып көрінеді және ерекше сұрақтар туғызбайды.

Құқықтық құрамдас бөлік бірқатар мәселелерді туғызады, олардың ішіндегі ең маңыздысы: елде Қазақстан Республикасының Конституциясында кепілдік берілген адамның жекелеген құқықтары мен бостандықтарына қандай құқықтық режим (өзін-өзі оқшаулау, төтенше жағдай, карантин және т. б.) шектеулер енгізілді?

Коронавирус пандемиясына байланысты кеңінен қолданылатын «өзін-өзі оқшаулау» ұғымы Қазақстан Республикасының заңдарында қолданылмайды.

Өзін-өзі оқшаулауды «Халық денсаулығы және денсаулық сақтау жүйесі туралы» Қазақстан Республикасының 2009 жылғы 18 қыркүйектегі № 193-IV Кодексінің 1-бабы 1-тармағының 118) тармақшасында айқындалған карантинмен ажырату керек, мұнда шектеу іс-шаралары, оның ішінде карантин — инфекциялық аурулардың таралуын болдырмауға бағытталған және ерекше режимді көздейтін шаралар кәсіпкерлік және (немесе) өзге де қызметті жүзеге асыратын жеке тұлғалар жатады.

Өзін-өзі оқшаулау туралы қысқаша ескерту Қазақстан Республикасы Денсаулық сақтау министрінің «денсаулық сақтаудың кейбір мәселелері туралы» 2020 жылғы 6 мамырдағы № ҚР ДСМ-45/2020 бұйрығының 8-тармағының 9) тармақшасында заңға тәуелді актіде бар, онда инфекциялық аурулардың таралуын болдырмауға бағытталған шектеу іс-шаралары, оның ішінде карантин инфекциялық аурулардың жеке және ұжымдық профилактикасы шараларын қолдануды қамтиды аурулар (ажырату, әлеуметтік қашықтық, өзін-өзі оқшаулау, жеке қорғаныс құралдары мен дезинфекциялық құралдарды пайдалану).

Осылайша, карантинге ұшырамайтын азаматтар үшін шұғыл медициналық көмекке жүгінуді, жақын дүкенде немесе дәріханада сатып алуды, қоқысты шығаруды, үй жануарларын серуендетуді қоспағанда, үйден шығуға тыйым салу сияқты шектеу шараларының кешені болып табылатын өзін-өзі оқшаулау режимі белгіленген. қауіпті аурудың таралуын шектеу мерзімі, бұл азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын бұзу қаупін тудырады.

1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясына сәйкес ең жоғары құндылық болып табылатын «Адам құқықтары мен бостандықтары» ұғымын анықтаймыз. Олар әдетте абсолютті және салыстырмалы деп саналады. Абсолютті құқықтарға өмір сүру құқығы, азаптауға, зорлық-зомбылыққа ұшырамау құқығы, жеке өмірге қол сұғылмау құқығы, ар-ождан бостандығы, сот төрелігі құқығы және соған байланысты маңызды іс жүргізу құқықтары жатады. Адамның абсолюттік құқықтарын шектеуге немесе тоқтата тұруға жол берілмейді, оларға қаралып отырған шектеу шаралары әсер етпейді.

Қалған құқықтар, оның ішінде еркін жүріп-тұру құқығы, болатын жерді таңдау құқығы, жиналыстар өткізу құқығы және т. б. қатысты болып есептеледі және ҚР Конституциясының 39-бабының 1-тармағына сәйкес шектелуі мүмкін, онда адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтары тек заңдармен және қажет болған жағдайда ғана шектелуі мүмкін 188 конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатында.

Қазақстан Республикасы Президентінің «Қазақстан Республикасында төтенше жағдай енгізу туралы» 2020 жылғы 15 наурыздағы № 285 Жарлығының 1-тармағына сәйкес, Дүниежүзілік денсаулық сақтау ұйымының covid-19 жаңа коронавирусын пандемия деп жариялауына байланысты, азаматтардың өмірі мен денсаулығын қорғау мақсатында Қазақстан Республикасының заңнамасына сәйкес Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында төтенше жағдай режимі енгізіледі 2020 жылғы 16

Наурызда 08 сағат 00 минуттан 2020 жылғы 15 Сәуірде 07 сағат 00 минутқа дейінгі мерзімге. Сонымен қатар, «Қазақстан Республикасындағы Төтенше жағдайдың қолданылуын ұзарту туралы» Қазақстан Республикасы Президентінің 2020 жылғы 14 сәуірдегі № 306 Жарлығы Қазақстан Республикасының бүкіл аумағында төтенше жағдайдың қолданылуын 2020 жылғы 1 Мамырда 07 сағат 00 минутқа дейін ұзартты.

«Төтенше жағдай туралы» Қазақстан Республикасының 2003 жылғы 8 ақпандағы № 387 Заңының 1-бабының 5-тармақшасына сәйкес төтенше жағдай-азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және Қазақстан Республикасының конституциялық құрылысын қорғау мүдделерінде ғана қолданылатын және мемлекеттік органдар, ұйымдар қызметінің ерекше құқықтық режимі болып табылатын, төтенше жағдай режимін белгілеуге жол беретін уақытша шара азаматтардың, шетелдіктердің және азаматтығы жоқ адамдардың құқықтары мен бостандықтарына, сондай-ақ заңды тұлғалардың құқықтарына жекелеген шектеулер қоятын және оларға қосымша міндеттер жүктейтін адамдарға қолданылмайды.

Қауіпті жұқпалы аурулардың таралуына қарсы іс-қимыл саласында құрылған құқықтық база қауіп-қатер деңгейіне және халықаралық стандарттарға, оның ішінде адамның құқықтары мен бостандықтарын қорғау саласындағы стандарттарға сәйкес келетінін атап өткен жөн.

Алайда, құқық қорғау практикасы тиімді заңдардың болуы азаматтардың да, мемлекеттік институттардың да оларды сақтауына кепілдік бермейді деп сендіреді. Барлығы адамдарға, нақты орындаушыларға сүйенеді, олар өз қызметінде «заңның әрпі мен рухын» басшылыққа алуы керек, бірақ нақты өмірде бәрі бірдей бола бермейді және әрқашан тиісті түрде орындалмайды.

Қазіргі заманғы Қазақстанда адамдардың құндылыққа бейімсіздігі, олардың адам құқықтары мен міндеттері туралы түсініктері арасындағы органикалық бірліктің үзілуі орын алатыны сөзсіз. Негізгі себеп құндылықтың ыдырауы, жеке тұлға мен мемлекеттің қарым-қатынасы туралы нақты түсініктің болмауы болып көрінеді, бұл азаматтардың белгіленген шектеулерді орындаудан жалтаруына, осы баптың контекстінде карантин мен өзін-өзі оқшаулау режимін бұзуға әкелетін құқықтық нигилизмнің таралуына ықпал етеді. Бір қызығы, карантин және өзін-өзі оқшаулау режимі, сайып келгенде, азаматтардың қауіпсіздігі үшін енгізіледі, бірақ көптеген азаматтар бұл режимді бұзады, өздерін және айналасындағыларды жұқтыру қаупіне ұшыратады. Өйткені, өз денсаулығы — жеке адамның жеке мәселесі. Бірақ осындай мінез-құлықпен карантин мен өзін-өзі оқшаулауды бұзушылар белгіленген режимді ұстанатын көптеген адамдарға, ең алдымен пандемия кезінде өздерінің қызметтік немесе еңбек функцияларын орындауға мәжбүр болған адамдарға нақты қауіп төндіреді.

Белгіленген режимді бұзушыларға қарсы тұра отырып, мемлекет қалыптасқан дәстүр бойынша мәжбүрлеу әдістеріне көбірек көңіл бөледі, сендіру, ұсыну, тежеу, ынталандырудың диспозитивті әдістерінен гөрі ықтимал бұзушылар үшін жауапкершілікті енгізеді, олар мәжбүрлеу әдістері сияқты тиімді емес, бірақ перспективалы, өйткені олар заңға құрметпен қарауды тәрбиелеуге бағытталған халықтың бірлігі мен ынтымағының, билікке деген құрметтің деңгейін арттыру.

Өзін-өзі оқшаулау және карантин режимдерінде белгіленген шектеулерді бұзғаны үшін әкімшілік және қылмыстық жауапкершілікті күшейту шаралары ықтимал бұзушыларды тоқтата алмайтын сияқты.

Бір қызығы, прокуратура мен соттар өзін-өзі оқшаулауды бұзу туралы істерді тоқтатып, дені сау адамның көшеге шығуы санитарлық-эпидемиологиялық әл-ауқаттың бұзылғанын көрсетеді.

Бұл өзін-өзі оқшаулау режимін бұзушылардың арасында объективті себептермен пәтерден көшеге шыққан адамдар бар екендігіне байланысты. Бірақ азаматтардың көпшілігі өздерінің жауапкершілігін түсінбейді және олардың түсіндірмелері азамат өзінің іс-әрекеті салдарының қоғам қауіпсіздігі үшін қауіптілігін түсінбейтіндігіне байланысты.

Соңғы жағдай адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтары оның қауіпсіздігін қамтамасыз ету деңгейімен тығыз байланысты екенін атап көрсетуге негіз береді. Ыбырайым Гарольд Маслоу өзінің «Мотивация и личность» атты еңбегінде «қауіпсіздік» ұғымы адамның өмірлік қажеттілігін білдіретінін атап өтті. Бұл организм үшін сыртқы құбылыс, сондықтан организм қауіпсіздік пен қауіп арасындағы еркін таңдау жағдайларының шексіз тізбегінен өтіп, оған мұқтаж болады².

Р. Мейберн нақты әлемде абсолютті қауіпсіздік қол жетімді емес деген пікірмен келісуі керек, өйткені қауіп немесе қауіп барлық жерде белгілі бір дәрежеде болады³.

Осылайша, заңды және экономикалық жағынан даулы мәселе туындайды. Заңдық тұрғыдан алғанда, елдегі тұрақты санитарлық-эпидемиологиялық жағдайды қамтамасыз ету мақсатында белгіленген құқықтық режимді қатаң сақтау қажет.

Мәселен, ҚР Денсаулық сақтау министрлігі тауарлар мен көрсетілетін қызметтердің сапасы мен қауіпсіздігін бақылау комитетінің төрағасы Т. Сұлтанғазиевтің мәлімдеуінше, жаңа індет болмайтынын ешкім жоққа шығара алмайды. Ықтималдық әрқашан болады, әсіресе күзде және қыста маусымдық тұмау мен ЖРВИ пайда болады. Коронавирустық инфекцияның пайда болу ықтималдығы бар. Сонымен қатар, вице-министрдің айтуынша, бұл аурудың қайталанбауы үшін ҚР Денсаулық сақтау министрлігі ұсынған барлық эпидемиологиялық және карантиндік нормаларды сақтау қажет», — деп атап өтті. Біз кейбір мемлекеттерде аурудың екінші толқыны жүріп жатқанын байқауымыз керек. Карантинді сақтау керек», — дейді Т. Сұлтанғазиев⁴.

Қазақстан Республикасы Ұлттық банкінің экс-басшысы Г. Марченконың айтуынша, Қазақстанда 18 млн адам бар, әр түрлі себептермен күніне 500-ге жуық адам қайтыс болады. Ресми індет 42 күн, 13 наурыздан бастап, алғашқы науқас анықталған кезде. Қазақстанда 42 күн ішінде түрлі себептерден 21 мың адам қайтыс болды, осы кезеңде коронавирустан 25 адам қайтыс болды, бұл жалпы санның 0,12 %-ы. Бұл ретте 4 миллион адам жұмыссыз қалды. Яғни, егер экономикалық талдау жүргізілсе, онда ол карантиндік өзін-өзі оқшаулау пайдасына болмайды, яғни өзін-өзі оқшаулау кезеңінде қалыптасқан экономикалық жағдай азаматтардың өміріне көбірек зиян тигізеді. Осылайша, экономикалық салдары қайтымсыз болуы мүмкін және әлеуметтік салдары өте ауыр болады⁵.

Сондықтан коронавируска күдікті адамдарды ауруханаға мәжбүрлеп жатқызуға мүмкіндік беретін норманың болмауы бүкіл халықтың қауіпсіздік деңгейіне тікелей әсер етеді, Бұл вирус тасымалдаушының белгіленген тыйымдар мен шектеулерді өз еркімен сақтағысы келетіндігіне байланысты. Бұл жағдайда медицина мен дәрігерлер тұрғысынан не істеу керектігі туралы ғана емес, Цицерон айтқандай, «заң не істеу керектігін бұйырады және оған қарсы болуға тыйым салады»⁶.

Осыған байланысты азаматтардың конституциялық құқықтары мен бостандықтарын уақытша шектеу және қоғам мен мемлекеттің қауіпсіздігін қамтамасыз ету арасындағы оңтайлы теңгерімді сақтау аса маңызды болып көрінеді.

Жоғарыда айтылғандарды ескере отырып, адамзат өзінің дамуының әр кезеңінде қиын таңдау жасауы керек деп қорытынды жасауға болады: ол өзінің қауіпсіздігі үшін қандай конституциялық құқықтар мен бостандықтарды құрбан етуге дайын. Коронавирустық пандемияның таралуын болдырмауға байланысты енгізілген шектеу шараларының қолданылу шегін айқындайтын Қазақстан Республикасында қабылданған құқықтық актілер 1995 жылғы 30 тамызда республикалық референдумда қабылданған Қазақстан Республикасының Конституциясын тікелей басшылыққа алады, өйткені шектеулердің басты мақсаты қоғамдағы адам, оның өмірі, құқықтары мен бостандықтары жататын негізгі құндылықтарды қорғау болып табылады. Бұл аксиома коронавирустың таралуының алдын алу мақсатында тыйым салулар мен шектеулер енгізуге байланысты жағдайға толық қатысты, онда азаматтардың заңға сәйкес басқа адамдардың қауіпсіздігі мүдделері үшін шектелуге болады.

¹ Коронавирус против прав человека. Разговор Сергея Смирнова с главой «Агоры» Павлом Чиковым. // URL: <https://yandex.ru/turbo?text=https; Коронавирус и права человека // URL: https://www.golos-ameriki.ru/a/russia-coronavirus/5342796.html>

² Маслоу А. Мотивация и личность. — СПб.: Евразия. — 1999. — С. 77–105.

³ Maybourn R. Der Preis für Sicherheit. Die Ansichten eines Reeders // Schiff & Hafen/Kommandobrücke. Heft 10. — 1981, 33. Jahrtag. S. 144-149 (нем.).

⁴ Повторятся ли эпидемия коронавируса и карантин в Казахстане осенью <https://www.kazpravda.kz/news/obshchestvo/povtoritsya-li-epidemiya-koronavirusa-i-karantin-v-kazhastane-osenu>

⁵ Григорий Марченко: Самоизоляция и карантин — это неправильно https://forbes.kz/life/opinion/grigoriy_marchenko_samoizolyatsiya_i_karantin_eto_nepравильно/

⁶ Цицерон // URL: <https://millionstatusov.ru/statusy/cont/42993.html>

Қ. Монай,

*Ғылыми-зерттеу институты ІІО тарихын зерттеу орталығының
аға ғылыми қызметкері, гуманитарлық ғылымдар магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)*

Қазақстан милициясының қалыптасу тарихы және оның кейбір мәселелері

Жалпы ішкі істер органдарының қалыптасу және даму тарихын зерттеу өзекті мәселелердің бірі болып табылады. Ішкі істер органдарының тарихи дамуы мен қалыптасуын және реформаларын зерттеу алдағы уақыттағы реформаларды дұрыс жүргізуге мүмкіндік береді деп ойлаймыз. Ғұлама ғалым Әбу-Насыр Әл Фарабидің «Тарихты білмей — өткенді, қазіргі жағдайды білу, келешекті болжау қиын», — деген нақылы бүгінгі таңда бізге өте қажетті деп білеміз. Сондықтан да мақаламыздың

мақсаты ішкі істер органдарының қалыптасу тарихын зерделдеп, дамуы мен өзгерістерін көрсету және оның нәтижесіне талдау жасау.

1946 жылы наурызда ҚазКСР ішкі істер халық комиссариаты ішкі істер министрлігі болып қайта құрылды. Құрамына 16 облыстық, 3 қалалық, 2 аудандық басқармалар мен 20 кенттік милиция бөлімшелері кірді. Бұдан басқа, Қазақ КСР ІІМ құрамына еңбекпен түзеу лагерлері мен колониялары басқармасы, 14 балалар қабылдау-тарату орны, 4 балалар колониясы, 11 әскери тұтқындарға арналған лагерь, Қарағанды еңбекпен түзеу лагері (Карлаг), өрт сөндіру күзеті басқармасы және мұрағат басқармасы кірді. 1947 жылы милицияның республикалық және облыстық басқармаларында кадр қызметі құрылады, бұл кадрларды іріктеу мен орналастыруға, жеке құрамды тәрбиелеуге оң әсерін тигізді. Социалистік меншікті ұрлауға қарсы күрес аппараттарын, қылмыстық іздестіруді, сыртқы қызметті нығайтуға ерекше назар аударылды. 1948 жылы облыстық милиция басқармалары мен қалалық, аудандық ішкі істер органдары жүйесінде тергеу бөлімшелері құрылды, бұл қылмысқа қарсы күресті күшейту қажеттілігінен туындады. 1949 жылдың қазан айында милиция органдары ішкі істер министрлігінен мемлекеттік қауіпсіздік министрлігіне берілді. Полиция аппаратының мемлекеттік қауіпсіздік министрлігінің жүйесінде болуы қысқа болды және іс жүзінде полиция органдарының құрылымы мен негізгі бағыттарындағы түбегейлі өзгерістерге әкелмеді. 1949 жылы милиция басқармаларында ғылыми-техникалық бөлімдер құрылды¹. Соғыстан кейінгі алғашқы жылдардағы полицияның басты міндеті соғыс уақытының қоғамдық тәртіптің жағдайына әсер еткен жағымсыз салдарын жою, сондай-ақ қылмыстың деңгейі мен құрылымы, балалардың панасыздығына, кәмелетке толмағандардың қараусыздығы мен қылмысына қарсы күрес болды.

Республика Үкіметі Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қажырлы еңбегін лайықты бағалады. 1946 жылы 1 170 милиция қызметкері марапатталып, көтермеленді, оның ішінде «ІІМ еңбек сіңірген қызметкері» белгісімен — 11 адам, атаулы сағаттармен — 28 адам, ҚазКСР Жоғарғы Кеңесі президентінің грамоталарымен — 164 қызметкер².

Тың және тыңайған жерлерді игерудің басталуына байланысты Қазақстан милициясының негізгі күш-жігері мынадай бағыттарға шоғырланды:

- социалистік меншікті сенімді қорғауды, шаруашылық және жалпыхалықтық игілікке ұқыпты қарауды қамтамасыз ету;
- үнемдеу режимін қатаң сақтау, халық шаруашылығындағы шығындарды жою;
- қылмыстың алдын алу, жолын кесу және ашу;
- тың аудандарының елді мекендерінде қоғамдық тәртіпті нығайту;
- кәмелетке толмағандар арасындағы балалардың панасыздығы мен қараусыздығына қарсы күрес, алдын алу;
- жол қозғалысы қауіпсіздігін қамтамасыз ету;
- паспорт режимін сақтау.

Осы жылдары тың аудандарында мемлекеттік және кооперативтік мүлікті ұрлау саны артты, оның негізгі себептері арнайы жабдықталған қоймалардың болмауы, дүкендер мен қоймалардың сенімді қорғалуы, материалдық жауапты тұлғалардың білікті кадрларының жетіспеушілігі болды. Сондықтан полиция қызметінде қоғамдық меншіктің сақталуын қамтамасыз ету міндеті маңызды болды. Өз жұмысының стилі мен әдістерін жетілдіре отырып, осы кезеңде қазақстандық Социалистік меншікті ұрлауға қарсы күрес бөлімі қылмыстық іздестірумен, тергеу, төлқұжат, ғылыми-техникалық, милиция мен МАИ сыртқы қызметтерімен тығыз байланыста ақша қаражаты мен материалдық құндылықтардың ірі ұрлануын ашты.

1956 жылы социалистік меншікті ұрлаушылар мен алыпсатарлардан шамамен 3 миллион рубль көлемінде азық-түлік және өнеркәсіптік тауарлар тәркіленді. Ұрланған материалдық құндылықтардың мемлекетке қайтарылуы мен ұрлануының алдын алған әрбір адам Қазақстан милициясының КСРО мен республиканың халық шаруашылығын дамытуға қосқан үлесі болды.

Өзінің тікелей функцияларын орындаумен қатар Ішкі істер органдары Қазақстан тың совхоздарының құрылысына тікелей қатысты. Ақмола, Алматы, Жамбыл, Қарағанды, Павлодар, Солтүстік Қазақстан облыстарында арнайы ұйымдастырылған құрылыс басқармаларымен 28 орталық мекен, дүкендер, асханалар, наубайханалар, тұрғын үйлер, 257 ірі астық қоймалары, 15 астық кептіргіштер салынды^{1, 40}.

1953 жылы КСРО Ішкі істер министрлігі құрылды және полиция қайтадан оның құрамдас бөлігіне айналды. Полиция органдарын басқаруды ұйымдастыру орталықтандырылған принцип негізінде жүзеге асырылды. КСРО ІІМ-нің 1953 жылғы 14 наурыздағы бұйрығымен келесі құрылымдар құрылды: КСРО ІІМ хатшылығы; ерекше Кеңес Хатшылығы; Ішкі істер министрі бұйрықтарының орындалуын тексеру жөніндегі бақылау инспекциясы; 1-ші бас басқарма (қарсы барлау); 2-ші бас

басқарма (Сыртқы барлау); 3-ші басқарма (Кенес Армиясы мен Әскери-теңіз флотындағы қарсы барлау); 4-ші басқарма (құпия-барлаусаяси); 5-ші басқарма (экономикалық); 6-шы басқарма (көлік); аса маңызды істер бойынша тергеу бөлімі; 7-ші басқарма (сыртқы бақылау, қондырғылар, тінту, қамауға алу); 8-ші басқарма (шифрлау); 9-шы басқарма (КСРО үкіметінің күзеті); 10-шы басқарма (Мәскеу Кремлінің коменданты); «П» бөлімі (арнайы елді мекендер); 1-ші (есепке алу және мұрағат); 2-ші (құпия тыңдау техникасы); 3-ші (құжаттарды дайындау); 4-ші (радио-барлау); 5-ші (жедел техника құралдарын дайындау); 6-шы (цензура); 7-ші (Го-сақтаушы) арнайы бөлімдер; «М» бөлімі (Жұмылдыру); түрме басқармасы; әскерилендірілген күзетті бақылау және инспекциялау бөлімі; фельдбайланыс бөлімі; шаруашылық басқармасы; қаржы бөлімі; бас бухгалтерия; жоспарлау бөлімі; тасымалдау бөлімі; кадрлар басқармасы; оқу орындары басқармасы³. 1954 жылы 10 ақпанда КОКП ОК Президиумы мемлекеттік қауіпсіздік органдарын КСРО ИМ-нің қарамағынан тәуелсіз бөлімге — КСРО Министрлер Кеңесі жанындағы Мемлекеттік қауіпсіздік комитетіне бөлу туралы шешім қабылдады.

КСРО ИМ-нің жұмысын жақсарту мемлекеттік және қоғамдық ұйымдардың кадрларды іріктеуге, орналастыруға, жас полиция қызметкерлерін тәрбиелеуге, сондай-ақ олардың қызметіне тұрақты бақылауды жүзеге асыруға әсерін күшейтуді көздеді. Осы тұрғыдан алғанда, маңызды нормативтік акт 1956 жылғы 30 қарашадағы Компартия ОК мен ҚазКСР Министрлер Кеңесінің милиция кадрларының сапалық құрамын жақсарту жөніндегі іс-шаралар кешенін көздейтін Қаулысы болды. Қаулы қоғамдық ұйымдарды Қазақстан милициясын нығайту үшін 370 саяси дайындалған қызметкерді, оның ішінде 120 адамды басшы және жедел жұмысқа таңдауға және жіберуге міндеттеді. 1958 жылы ҚазКСР ИМ бөлімшелеріне қызметке қабылданған адамдар туралы деректерді талдау олардың жинақтау базасы партиялық және комсомол органдары, оқу орындары, КСРО Қарулы күштері мен әскерлерінен босатылған адамдар: Қазақстанда 913 адам, оның ішінде 655-Кенес Армиясының әскерден босатылған әскери қызметшілері, 117 оқу орындарының түлектері. Соңғы практикалық тәжірибе мен кәсіби дағдыларды игеру үшін кадрларды шоғырландыру міндеті тез шешім қабылдауды талап етті, ал мемлекеттік органдар полицияның сапалық деңгейін көтеру үшін белгілі бір күш жұмсады. Атап айтқанда, одақтық және автономиялық республикалардың Министрлер кеңестері, өлкелік, облыстық және қалалық депутаттар кеңестерінің атқарушы комитеттері, қалалар мен жұмысшы кенттердегі учаскелік милицияны олардың қызмет ету орны бойынша тұрғын үймен қамтамасыз етуге міндетті болды.

Қорыта айтқанда, ішкі істер органдарының қалыптасу тарихындағы өзгерістер оң және теріс әсерін қалдырған. Яғни белгілі бір жүйедегі өзгерістер нәтижесі ол нақты себептер мен жағдайларға байланысты болып табылды. Зертеу мақаламызда көрсетілгендей ішкі істер органдарының тарихы әлі де көптеген зерттеулерді қажет ететінін айғақтайды.

¹ Полиция Казахстана: Основные этапы становление и развития / Под общ. ред. Б.А. Мухамеджанова. — Караганда: Арко, 2005. — 300 с.

² Малыгин А.Я., Мулукаев Р.С. Развитие системы подбора, расстановки и обучения кадров в органах внутренних дел. — М., 1978.

³ Плахутина В.Т. Укрепление и развитие органов внутренних дел Казахской ССР. — Караганда, 1977.

Д. К. Райбаев,

жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), полиция майоры;

Қ. М. Бекбосынов,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)

Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік беделді сот арқылы қорғауға Конституциялық құқық

Адам құқықтарының жалпыға бірдей декларациясында: «әрбір адам конституциямен немесе заңмен берілген негізгі құқықтары бұзылған жағдайда құқықтарын құзыретті ұлттық соттармен қалпына келтіруге құқылы» (8 бап)¹. Халықаралық құқықтың осы нормасымен Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабы үндеседі², оған сәйкес әркімге оның құқықтары мен бостандықтарын сот арқылы қорғауға кепілдік беріледі. Бұл Қазақстанда азаматтардың құқықтарын мемлекеттік қорғау жүйесінде сот билігінің үстемдігін мойындауды, сот билігінің мақсаты — адамның және азаматтың құқықтары мен бостандықтарын қорғау екенін растауды білдіреді.

Сот арқылы қорғалу құқығы қазақстандық азаматтардың аса маңызды құқықтарының бірі, олардың қисынды аяқталуы, жеке адамның мүдделерін қорғау мен қорғауға бүкіл саяси тетікті

бағдарлайтын Қазақстан Республикасы Конституциясының бастапқы тұжырымдамасында алдын ала айқындалған болып табылады. Қазақстан азаматтарының конституциялық құқықтары мен бостандықтары жүйесінде сот арқылы қорғалу құқығының мәні, сот арқылы қорғалу құқығы барлық басқа конституциялық құқықтар мен бостандықтардың ең маңызды заңдық кепілдіктерінің бірі болып табылатындығымен айқындалады.

Өздеріңіз білетіндей, субъективті заң, бір жағынан, құқықтық мәртебенің элементі ретінде өмір сүреді және заңның абстрактілі субъектісіне бағытталған, ал екінші жағынан, белгілі бір құқықтық қатынастарда субъективті құқық дараланады және белгілі бір адамға тиесілі болады. Бұдан шығатыны, сот арқылы қорғалу құқығы адамда оның құқықтары мен заңды мүдделеріне қол сұғушылық жасалғаннан кейін ғана пайда болмайды. Ол әрқашан оның құқықтық мәртебесінің ажырамас элементі ретінде оған тиесілі, оның құқықтарына, бостандықтарына және заңмен қорғалатын мүдделеріне кез-келген қол сұғушылықты болдырмайды.

Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік бедел — бұл Қазақстан Республикасы Азаматтық кодексінің (бұдан әрі — ҚР АҚ) 143-бабы тәртібінде диффамациялық деликттерден сот арқылы қорғау жөніндегі азаматтық қорғау құқықтық қатынастарының объектілері болып табылатын материалдық емес игіліктер³.

Заң шығарушы Ар-намыс, қадір-қасиет, іскерлік бедел моральдық немесе моральдық тәртіптің категориялары деп санайды. ҚР АҚ 115-бабының 3-бөлігінде ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін қоса алғанда, заңмен қорғалатын материалдық емес игіліктердің үлгі тізбесі беріледі. Бірақ олардың түсінігі ҚР АҚ және басқа да нормативтік актілерде ашылмайды.

Біздің ойымызша, абырой-бұл адамның қоғамдық бағасын анықтайтын оң және объективті сипаттағы моральдық-құқықтық категория. Ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді қорғау туралы дауды қарау кезінде сот абстрактілі қоғамның емес, оның нақты бөлігінің жеке басын бағалауға әсер ететін белгілерді анықтауы керек.

Диффамациядан азаматтық-құқықтық сот қорғауының объектісі ретіндегі абырой — бұл өзінің жеке басының, оның ішінде белгілі бір этномәдени немесе әлеуметтік топтың өкілі ретінде бағалауды анықтайтын жағымды-субъективті сипаттағы моральдық-құқықтық категория.

Диффамациядан азаматтық-құқықтық сот арқылы қорғаудың объектісі ретіндегі іскерлік бедел — бұл жеке тұлғаның кәсіби қасиеттерін немесе заңды тұлғаның (дара кәсіпкердің) қоғамдық санадағы іскерлік қасиеттерін айқындайтын оң-объективті сипаттағы моральдық-құқықтық санат.

Құқықтық әдебиеттерде Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік бедел құқығының анықтамалары бар. Мысалы, А.Л. Анисимов Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығын «ерекше субъективті құқық ретінде қарастырады, өйткені оның мәні әр азаматтың ар-намысы мен қадір-қасиетіне қол сұғылмаушылық құқығы және барлық басқа жеке және заңды тұлғалардан осы құқықты бұзудан бас тартуды талап ету мүмкіндігі болып табылады». Осыған сүйене отырып, ол «ар-намыс пен қадір-қасиет құқығының болуы оның бұзылуына байланысты емес. Бұзушылық кезінде заңның өзі емес, осы құқықты қорғау қажеттілігі туындайды»⁴.

М.Н. Малеева «азаматтың ар-намысына, қадір-қасиетіне, іскерлік беделіне деген құқығының оң мазмұны ар-намысына, қадір-қасиетіне, іскерлік беделіне иелік ету, Пайдалану және өзгерту жөніндегі өкілеттіктерден тұрады» деп санайды⁵.

Біз қарастырып отырған ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді сот арқылы қорғау құқығының контекстінде мұндай тәсілдер қаншалықты негізделген? Көріп отырғаныңыздай, осы көзқарастардың авторлары Ар-намыс, абырой және іскерлік беделге құқықты оң мағынада қарастырады, бірақ ол өте теріс мазмұнға ие, өйткені ол Ресей Федерациясының Азаматтық кодексінде реттеуші емес, Қорғаныс көрінісі ретінде бекітілген. Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығының мәні адамның құрмет пен құрметтеуді талап ету құқығы емес, ол туралы беделін түсіретін ақпараттың таралуын талап ету құқығы. Бұл есеп бойынша Б. Толық негізі бар тасбақа жазды:

«Ар-намыс пен қадір-қасиет құқығы мазмұнының теріс сипаты ар-намыс пен қадір-қасиет ұғымдарының оң мазмұнын ашуға тоқтау қажеттілігін босатады»⁶.

Сол ұстанымды В. А. Тархов бөлісті, ол былай деп жазды: «субъективті құқық белгілі бір мінез-құлықтың мүмкіндігі мен қауіпсіздігі ретінде анықталады. Ар-намысы мен қадір-қасиетіне келетін болсақ, объективті заң олардың тасымалдаушысының өзін қалай ұстау керектігін, олармен не істей алатындығын мүлдем анықтамайды. Демек, азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетін қорғаудың субъективті құқығы туралы айту дұрысырақ...»⁷. Мұндай ұстаным біз үшін жалғыз дұрыс болып көрінеді, өйткені Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік беделге құқықтың мазмұны басқа субъективті құқықтар үшін анықталған схема бойынша заңмен ашылмайды (өкілеттік, міндет, жауапкершілік). Азаматтық заңнамада абырой мен іскерлік бедел экономикалық мазмұны жоқ және жеке адамнан

бөлінбейтін материалдық емес тауарлар ретінде анықталған, реттелмейтін, бірақ азаматтық-құқықтық тәсілдермен қорғалатын материалдық емес тауарларды тек сот арқылы қорғау мүмкіндігінен туындайды, бірақ оларды оң реттемейді. Сондықтан, біздің ойымызша, Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік беделге құқық тек азаматтық құқықты қорғау институты ретінде, яғни ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді диффамациядан азаматтық-құқықтық сот арқылы қорғау құқығы ретінде анықталуы мүмкін.

Біз ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді сот арқылы қорғау құқығын дербес субъективті құқық ретінде қарастырамыз, оған заңды тұлғаның өзінің оң әрекеттерін жасау мүмкіндігі және міндетті тұлғадан белгілі бір мінез-құлықты талап ету мүмкіндігі кіреді. Қорғау мәні субъективті Азаматтық құқық емес, заңмен қорғалатын мүдделер — Ар-намыс, қадір-қасиет, іскерлік бедел.

Бұл ретте ар-намысты, қадір-қасиетті және іскерлік беделді сот арқылы қорғау құқығы диффамациядан зардап шеккен адам қорғау үшін сотқа жүгінген жағдайда ғана нақты субъективті құқыққа айнала отырып іске асырылады. Ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін қорғау туралы талап қоймастан, сот жалған, кір келтіретін мәліметтерді таратқан тұлғаға ҚР АҚ 143-бабында көзделген азаматтық-құқықтық қорғау және диффамациядан жауапкершілік шараларын қолдануға құқылы емес.

Кез-келген субъективті заң белгілі бір қызығушылыққа негізделген, ол үшін ол бар. Осыған байланысты В.М. Лебедев «сот билігінің негізгі функциясы, оның негізгі мақсаты-құқықты қорғау» деп негізді түрде айтады⁸. Сот арқылы қорғалуға конституциялық құқық азаматтардың ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін қоса алғанда, адамның ең құнды құқықтарын, бостандықтары мен игіліктерін сот арқылы қорғауға деген қызығушылығынан туындайды.

Ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін диффамациядан азаматтық-құқықтық сот арқылы қорғау-бұл жәбірленушілер туралы олардың ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне нұқсан келтіретін мәліметтерді ғана емес, сонымен қатар олар туралы кез-келген кең таралған ақпаратты тарату нәтижесінде туындайтын қорғау қатынастарын азаматтық-құқықтық реттеудің нысаны болып табылатын қорғау институты.

Ар-намысын, қадір-қасиетін және іскерлік беделін БАҚ-қа жала жабудан сот арқылы қорғаудың субъективті азаматтық құқығы — бұл ресейлік жеке және заңды тұлғалардың құқықтық мәртебесінің ажырамас элементі, ол шындыққа сәйкес келмейтін, жәбірленушіні қорлайтын ақпараттың, яғни азаматтық құқықтың таралуын болдырмауға бағытталған — диффамация түріндегі құқықтық азаптау азаматтардың ар-намысы мен қадір-қасиетіне, сондай-ақ азаматтар мен заңды тұлғалардың іскерлік беделіне нұқсан келтіретін, диффамация жағдайында сотқа жүгінуге және диффамациялық құқық бұзушылықтың қол сұғушы құрамының іс-әрекеттерінде анықталуын және оған азаматтық-құқықтық қорғау мен жауапкершілік шараларын қолдануды талап етуге кепілдік береді.

¹ Адам құқықтарының жалпыға бірдей Декларация Біріккен Ұлттар Ұйымы Бас Ассамблеясының резолюциясымен 1948 жылғы 10 желтоқсанда № 217 А (III) қабылданған

² Қазақстан Республикасының Конституциясы 1995 жылғы 30 тамыз (2019.23.03. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

³ Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ (Жалпы бөлім) (2022.12.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен)

⁴ Анисимов А.Л. Честь, достоинство, деловая репутация: гражданско-правовая защита. — М.: Юристъ, 1994.

⁵ Малеева М.Н. Личные неимущественные права граждан: понятие, осуществление, защита. — М.: МЗ Пресс, 2000.

⁶ Лебедев В.М. Становление и развитие судебной власти в Российской Федерации. — М.: Рос. акад. правосудия, 2000.

⁷ Тархов В.А. Гражданское право. Общая часть. Курс лекций. Чебоксары: Чув. кн. изд-во, 1997.

⁸ Черепяхин Б.Б. Охрана личных прав граждан, не связанных с имущественными правами // Антология уральской цивилистики. 1925 — 1989. Сборник статей. — М., 2001.

Д. К. Райбаев,

жалпы заң пәндері кафедрасының бастығы, философия докторы (PhD), полиция майоры;

А. Б. Жакеева,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Азаматтың өз бейнесіне құқығың заңды пайдалану мәселесі

Заң жүзінде өз бейнесіне құқық Қазақстан Республикасы Азаматтық Кодексінің 145-бабында жеке бекітілген, ол жеке мүліктік емес құқықтардың қатарына жатады, ал адам бейнесінің өзі

материалдық емес игілікке жатқызылады. Қазақстан Республикасының Конституциясы тұтастай алғанда заң мен сот алдында жұрттың бәрі тең деп белгілейді. Тегіне, әлеуметтік, лауазымдық және мүліктік жағдайына, жынысына, нәсіліне, ұлтына, тіліне, дінге көзқарасына, нанымына, тұрғылықты жеріне байланысты немесе кез келген өзге жағдаяттар бойынша ешкімді ешқандай кемсітуге болмайды (14-бап). Сондықтан барлық азаматтардың Қазақстан Республикасының заңнамасы бойынша өз бейнесіне құқығы бірдей дәрежеде.

Азаматтардың бейнесін қорғау оны жариялау және одан әрі пайдалану мүмкіндігін, оның ішінде оның фотосуреттерін, сондай-ақ ол бейнеленген бейнелеу өнерінің бейнелерін немесе туындыларын тек осы азаматтың келісімімен ғана білдіреді. Осы талапты белгілей отырып, заң шығарушы сол уақытта азаматтың бейнесін оның келісімінсіз пайдалану және алу үшін жауапкершілік шарасын айқындамай, тең дәрежеде осындай келісім алу тетігін ашпады. Соңғы жағдайда біз таза азаматтық-құқықтық қорғау тетіктері мен санкциялар туралы айтып отырмыз: нақты залал, жоғалған пайда, моральдық зиян. Азаматтық заңдардың нормаларын ұқсастық бойынша қолдана отырып, бейнесі оның келісімінсіз пайдаланылатын азамат өзіне келтірілген зиянды өз қалауы бойынша талап етуге құқылы деп болжауға болады.

Азаматтың бейнесін қорғау мүмкіндігін көздейтін азаматтық заңнамаға енгізілген норма жетілдірілмеген және одан әрі егжей-тегжейлі пысықтауды талап етеді. Сонымен, оның мазмұнының мағынасына сүйене отырып, азаматтық-құқықтық қорғауға жататын азаматтың бейнесі, оның жеке басын сыртқы тасымалдаушыда кез-келген түрде көрсетуді қамтитын жалпылама ұғым — портрет, фотосурет, бейне, электрондық сандық модель және т. б. бұл жағдайда заң шығарушы азаматтың бейнесі берілуі мүмкін нысандардың тізімін шектемейді. Азамат бейнесінің түпнұсқаға ұқсастығы туралы мәселе ашық күйінде қалады. Болжам бойынша, сот практикасының дамуы азаматтың бейнесін оның жеке басымен толық сәйкестендіруді талап етпейтін жолмен, бейнеленген адамның жеке басын визуалды түрде анықтауға мүмкіндік беретін жалпы ұқсастықтың немесе жеке белгілердің болуымен ғана шектеліп қалады. Сонымен қатар, өзінің бейнесін қорғауды талап ететін азамат оған тиісті түрде түсірілгенін дәлелдемеуі керек.

Азаматтың бейнесін жариялау және одан әрі пайдалану фактісінің өзі қызықты. Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінің 145-бабы, азамат бейнесінің иесі оны заңды түрде, тікелей немесе оған түсірілген адамның келісімімен алады, мысалы, фотостудиядағы фотограф, суретші, оператор және т. б. сонымен бірге, құқықтық норманың шегінен тыс, адамның білместен азаматтың бейнесін алу жағдайлары бар, мысалы, суретке түсіру кезінде панорамалар кадрға кездейсоқ өтіп бара жатқан адамдар түсті¹.

Бұл, әсіресе, көшеде кездейсоқ өтіп бара жатқан адамдардың бет-әлпетін түсіріп, оларды интерактивті интернет ортасына орналастыру кезінде сәнге айналады. Бірқатар елдерде мұндай жағдайларда заң шығарушы көшеде бөгде адамдардың суретке түсуіне тыйым салу жолымен жүрді. Теориялық тұрғыдан, адамдардың жеке деректерін қорғау аясында Ресейде мұндай тыйым салуға болады. Кем дегенде, мүдделі тұлға өзінің бейнелеу құқығын қорғау үшін сотқа жүгінген кезде дербес деректерді қорғау туралы қолданыстағы заңнаманың нормаларын пайдалануға құқылы. Алайда, қазіргі уақытта жеткілікті сот тәжірибесі мен одан жалпылама тұжырымдар болмаған жағдайда, соттың қарауына ұсынылатын дәлелдемелік базаның негізіне не қалатынын айту қиын. Әрбір жағдайда дәлелдемелерді қалыптастыруға және дәлелдеу тақырыбын анықтауға деген көзқарас тек жеке болады.

Қазақстан Республикасы Бұқаралық ақпарат құралдары туралы заңының 14-бабында азаматтың бейнесін пайдалану жағдайларының тізімі бар, онда осы әрекеттерді жасауға келісім қажет емес. Оларға, атап айтқанда:

1) егер осы адам ойын-сауық мәдени-бұқаралық, мәдениет саласында әлеуметтік маңызы бар, спорттық-бұқаралық іс-шараларда, бейбіт жиналыстарда және өзге де жария іс-шараларда болса немесе оларға қатысса;

2) егер таратылатын ақпаратта адамның бет-бейнесі және осы адамның қызметтік жұмысымен және (немесе) жария қызметімен байланысты мәліметтер қамтылса, сондай-ақ оны адамның өзі, оның заңды өкілі немесе уәкілетті тұлға қолжетімділігі шектелмеген көздерде жарияласа;

3) егер бейнеленетін адамды пайдалану конституциялық құрылысты қорғау, қоғамдық тәртіпті, адамның құқықтары мен бостандықтарын, халықтың денсаулығы мен имандылығын сақтау мақсатында жүзеге асырылатын болса, бейнеленетін адамның келісімі талап етілмейді².

С.П. Гришаев тағы бір материалдық емес игілікті келтіреді, оны қорғауға кескін құқығы бағытталған. Бұл игілік жеке тұлға болып табылады — «доктринада адамның сыртқы белгілерінің ажырамас жиынтығы ретінде түсінілетін материалдық емес игілік (олар сыртқы келбеті, фигурасы,

физикалық мәліметтері, киімдері және т.б.), олар тұтас немесе фрагменттік образ түрінде қабылданады»^{3, 96}. Дәл осындай пікірді А.М. Эрделевский айтады, жиынтықта осы нормамен қорғалатын тауарларды, айтылғандардан басқа, сыртқы келбеттің құпиясын атайды. Бұл анықтамалар жоғарыда келтірілген сұраққа жауап береді, өйткені бұл жағдайда адамның сыртқы белгілерін немесе олардың ерекше жиынтығын азаматтың бейнесін анықтау критерийлері деп санауға болады. Бұл жағдайда азаматтың бейнесін азаматтың сыртқы белгілерінің ажырамас жиынтығының көрнекі көрінісі деп санауға болады^{4, 9}. Азаматтың бейнесін заңсыз пайдалану (оның ішінде Интернетте, фото, видео және басқа да қағаз және электрондық тасымалдағыштарда орналастырылған) бұзушы үшін елеулі шығындарға әкелуі мүмкін. Сонымен, сот шешімінің негізінде бұл тасымалдаушылар айналымнан алынып, ешқандай өтемақысыз жойылуы мүмкін. Осылайша, ұйымның өнімді құруға жұмсаған барлық шығындары таза шығынға айналып қана қоймай, салық органдары табыс салығын есептеу кезінде салық базасын азайту ретінде қабылдауы мүмкін.

Егер азаматтың бейнесін заңсыз пайдалану оның ар-намысына, қадір-қасиетіне немесе іскерлік беделіне зиян келтірсе, оны өтеуді талап етуге де құқылы. Моральдық залал дегеніміз-заңсыз бұзу, азайту немесе айыру, өзіне тиесілі мүлік пен моральдық құқықтар нәтижесінде азаматтың моральдық немесе физикалық азабы. Моральдық азапты (адамның эмоционалды және ерікті тәжірибесі) қорлау, тітіркену, депрессия, ашу, ұят, үмітсіздік, кемшілік, ыңғайсыздық және т.б. сезімдері ретінде түсіну керек. Физикалық азапты зорлық-зомбылық немесе денсаулыққа зиян келтіру нәтижесінде азаматтың физикалық ауыруы деп түсіну керек («Соттардың моральдық зиянды өтеу туралы заңнаманы қолдануы туралы» Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 7 Нормативтік қаулысының 3-тармағы)⁵.

Жағарыда айтылғандарға тұжырымдар жасайтын болсақ:

Қазақстан Республикасының Азаматтық кодексінде «азаматтың бейнесі» анықтамасы реттеуді қажет етпейді, өйткені бұл салада көптеген даулар мен бейнелеу құқығын бұзуға әкелуі мүмкін. Тек Еуропалық сот сияқты, азаматтың бейнесіне құқықты бұздан туындайтын дауларды шешудің оң тәжірибесін жасау қажет.

Өзінің бейнеленуіне құқықты бұздан болған моральдық зиянды өтеудің шеңбері жәбірленуші адамға залалды өтеудің ең төменгі мөлшері көрсетіле отырып, Қазақстан Республикасының заңнамасында белгіленуге тиіс. Сонымен, азаматтың бейнесін оның келісімінсіз заң жүзінде пайдалануға төмендегі жағдайлар бойынша ғана болады:

– қоғамдық қызығушылық болған кезде, мысалы, егер мұндай азамат қоғамдық тұлға болса, яғни ол мемлекеттік лауазымға ие болса, саясат, экономика, өнер, спорт немесе кез-келген басқа салада қоғамдық өмірде маңызды рөл атқарады) және бейнені жариялау және пайдалану саяси немесе қоғамдық пікірталасқа байланысты жүзеге асырылады, немесе адамның бейнесін жариялау мен пайдаланудың жалғыз мақсаты болып табылатын жағдайларды қоспағанда, осы адамға деген қызығушылық әлеуметтік маңызды болып табылады оның жеке өміріне филистиндік қызығушылықты қанағаттандыру немесе пайда табу.

– егер бұл құқықтық тәртіпті және мемлекеттік қауіпсіздікті қорғау мақсатында қажет болса (мысалы, хабар-шарсыз кеткен немесе құқық бұзушылықтың қатысушылары немесе куәгерлері болып табылатын азаматтарды іздестіруге байланысты);

– егер ол негізгі пайдалану объектісі болмаса және жалпы кадр (сурет) ол жасалған оқиға туралы ақпаратты көрсететін болса.

¹ Қазақстан Республикасының Азаматтық Кодексі 1994 жылғы 27 желтоқсандағы № 268-ХІІІ (Жалпы бөлім) (2022.12.01. берілген өзгерістер мен толықтырулармен)

² Бұқаралық ақпарат құралдары туралы Қазақстан Республикасының 1999 жылғы 23 шілдедегі № 451 Заңы.

³ Гришаев С.П. Право гражданина на изображение // Гражданин и право. — 2012. — № 9. — С. 96–100.

⁴ Эрделевский А.М. Об охране изображения гражданина // Соттардың моральдық зиянды өтеу жөніндегі заңнаманы қолдануы туралы

⁵ Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2015 жылғы 27 қарашадағы № 7 нормативтік қаулысы. Законодательство. — М., 2007. — № 7. — С. 9–13.

Сайып Ф. С.,

*магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Уголовная ответственность за уголовные правонарушения в сфере высоких технологии зарубежных стран

Для эффективной борьбы с уголовными правонарушениями в сфере высоких технологий необходимо учитывать опыт борьбы зарубежных стран.

Как показывает сравнительно-правовой анализ уголовного законодательства стран участниц СНГ, формы защиты информационной безопасности от наиболее опасных форм киберпреступлений, несмотря на сходство, имеющее историко-правовые и экономические корни, приобрели в последнее десятилетие ряд заметных отличий от казахстанского подхода.

Анализ уголовного законодательства государств ближнего зарубежья, предусматривающего ответственность за преступления в сфере высоких технологий представляет для Казахстана особый интерес, который обусловлен следующими основными причинами. Во-первых, страны ближнего зарубежья и Республика Казахстан долгое время находились в едином правовом пространстве (СССР), имели общую школу уголовного права, схожее уголовное законодательство и схожие традиции правотворчества. Во-вторых, и в Казахстане, и в этих странах примерно в одно время возникла проблема необходимости совершенствования уголовного законодательства о защите в сфере высоких технологии. В-третьих, Казахстан и еще 9 государств ближнего зарубежья разработали Модельный Уголовный кодекс для государств-участников СНГ. Потому что представляет определенный интерес, как решили проблему совершенствования законодательства об охране в сфере высоких технологии государства ближнего зарубежья, насколько они отошли от положений Модельного УК, в чем преимущества и недостатки конструкций статей их УК, по сравнению с конструкцией главы 7 УК РК «Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи» в которую включены 9 статей, ст. 205-213 УК РК.

Прежде чем перейти к анализу уголовного законодательства государств-участников СНГ, представляется целесообразным рассмотреть, как решена проблема уголовно-правовой охраны в сфере высоких технологии в Модельном Уголовном кодексе, где уголовная ответственность за совершение уголовных правонарушений в сфере информационной безопасности предусматривается в 7 статьях ст. ст. 286 -292 расположенной в разделе 12 «Преступления против информационной безопасности» главе 30 «Преступления против информационной безопасности»¹.

Уголовный кодекс Республики Узбекистан² предусматривает такие составы преступлений, как: хищение путем присвоения и растраты с использованием средств компьютерной техники (п. «г» ч. 3 ст. 167); мошенничество с использованием средств компьютерной техники (п. «в» ч. 3 ст. 168); кража, совершенная с несанкционированным проникновением в компьютерную систему (п. «в» ч. 3 ст. 169); нарушение правил информатизации (ст. 174); незаконное собирание, разглашение или использование информации (ст. 191); дискредитация конкурента (ст. 192).

Аналогичным образом подходит к регулированию борьбы с преступлениями в сфере компьютерной информации Уголовный кодекс Республики Кыргызстан³. Кроме того, законодатель отразил особенности их совершения с использованием компьютерных информации и технологий, предусмотрев ответственность за: нарушение тайны переписки, телефонных переговоров, почтовых, телеграфных или иных сообщений граждан (ч. 1 ст. 136); аналогичное деяние, совершенное с использованием специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации (ч. 2 ст. 136); незаконное производство, сбыт или приобретение в целях сбыта специальных технических средств, предназначенных для негласного получения информации (ч. 3 ст. 136); нарушение авторских, смежных прав и прав патентообладателей путем выпуска под своим именем чужой программы для ЭВМ либо базы данных, либо иное присвоение авторства на такое произведение, а равно принуждение к соавторству (ч. 1 ст. 150); незаконное использование программы для ЭВМ или базы данных (ч. 2 ст. 150); незаконное получение сведений, составляющих коммерческую или банковскую тайну, путем перехвата информации в средствах связи, незаконного проникновения в компьютерную систему или сеть (ст. 193).

В Уголовном кодексе Республики Беларусь⁴ имеется семь статей, устанавливающих ответственность за следующие деяния: несанкционированный доступ к компьютерной информации (ст. 349), модификацию компьютерной информации (ст. 350), компьютерный саботаж (ст. 351), неправомерное завладение компьютерной информацией (ст. 352), изготовление либо сбыт специальных средств для получения неправомерного доступа к компьютерной системе или сети (ст. 353), разработку, использо-

вание либо распространение вредоносных программ (ст. 354), нарушение правил эксплуатации компьютерной системы или сети (ст. 355).

Уголовным кодексом Республики Молдова⁵, принятым 18 апреля 2002 года, преступления рассматриваемого вида сгруппированы в гл. XI «Преступления в сфере информатики», например ст. 259 «Несанкционированный доступ к компьютерной информации», то есть к информации, хранящейся в компьютерах, на машинных носителях, в компьютерной системе или сети, сопряженный с уничтожением, повреждением, модификацией, блокированием или копированием информации, нарушением работы компьютеров, компьютерных систем или сетей.

Кроме того, в соответствии со ст. 260 УК Республики Молдова предусмотрена уголовная ответственность за: «внесение или распространение вредоносных компьютерных программ», которое законодатель определил как заведомое внесение в компьютерные программы вирусных модификаций либо распространение компьютерных программ или информации, выводящих из строя машинные носители информации, технические средства обработки данных или нарушающих систему защиты. А ст. 261 УК Республики Молдова предусмотрена уголовная ответственность за нарушение ответственным лицом правил сбора, обработки, хранения, распространения, распределения информации или правил защиты информационных систем, предусмотренных в соответствии с видом информации или степенью ее защиты, если это действие способствовало хищению, искажению, уничтожению информации или повлекло иные тяжкие последствия.

Таким же образом урегулированы вопросы уголовной ответственности за преступления против информационной безопасности в Уголовном кодексе Республики Таджикистан (ст. ст. 298-304)⁶.

Уголовный кодекс Республики Туркменистан⁷ содержит гл. 33 «Преступления в сфере компьютерной информации», в которую включены: ст. 333 «Нарушение законодательства о правовой охране алгоритмов, программ для электронных вычислительных машин (ЭВМ), баз данных и топологий интегральных микросхем»; ст. 334 «Неправомерный доступ к компьютерной информации» и ст. 335 «Создание, использование и распространение вредоносных программ для ЭВМ», положения которых аналогичны ст. 205 и ст. 210 УК РК.

Как видно, родовой объект «преступлений в сфере высоких технологий» в уголовном законодательстве стран СНГ различен. Так, в соответствии с УК Армении, Кыргызстана, Туркменистана, где составы преступлений охватываются главой «Преступления в сфере компьютерной информации», родовым объектом являются отношения в области компьютерной информации. Более того, уголовное законодательство стран СНГ по-разному оценивает степень общественной опасности преступлений в сфере компьютерной информации.

В Республике Беларусь и Таджикистане, где общественно опасные деяния объединены в главу «Преступления против информационной безопасности», законодатель установил в качестве родового объекта информационную безопасность, хотя преступления, посягающие на состояние защищенности жизненно важных интересов физических и юридических лиц в информационной сфере, содержатся и в других разделах и главах УК. В УК Украины родовой объект определен как отношения в сфере использования ЭВМ (компьютеров), систем и компьютерных сетей и соответствующая глава называется «Преступления в сфере использования ЭВМ (компьютеров), систем и компьютерных сетей».

В УК Молдовы в главе «Преступления в сфере информатики» законодатель четко не определил родовой объект группы общественных отношений, подлежащих уголовно-правовой охране.

В УК Узбекистана в главе «Хищение чужого имущества» состав преступления «Нарушение правил информатизации» отнесен к преступлениям против собственности.

Проблема борьбы с уголовными правонарушениями в сфере высоких технологии в настоящее время стоит перед многими государствами.

Проведенный анализ показал, что законодательство об уголовной ответственности за уголовные правонарушения в сфере высоких технологии отличается определенным своеобразием. Не во всех государствах стран СНГ законодательство в должной мере адаптировано к постоянно возрастающим потребностям усиления уголовно-правовой охраны правоотношений, связанных с использованием компьютерных информации и технологий. Несомненно, что национальному законодателю следует оценить опыт зарубежных государств и выяснить пригодность вышеупомянутых правовых инструментов для защиты сферы высоких технологий.

¹ Модельный уголовный кодекс стран содружеств независимых государств // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30074120#pos=0;0

² Уголовный кодекс Республики Узбекистан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30421110

³ Уголовный кодекс Республики Кыргызстан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=34350840

-
- ⁴ Уголовный кодекс Республики Беларусь // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30414984
⁵ Уголовный кодекс Молдовы // <http://continent-online.com>
⁶ Уголовный кодекс Республики Таджикистан // https://online.zakon.kz/document/?doc_id=30397325
⁷ Уголовный кодекс Республики Туркменистан // https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=31295286

Сидорова Е. З.,
*доцент кафедры уголовного права и криминологии,
кандидат юридических наук, старший лейтенант полиции
(Восточно-Сибирский институт МВД России)*

Договор в публичном праве

Договоры в публичном праве, как и любые иные договоры, заключаются для того, чтобы соблюдать оговоренные положения. Однако следует помнить, что всегда существует вероятность их нарушения. Особенно это характерно для международных договоров, поскольку определить, выполним ли реально тот или иной договор, можно только с учетом существующей геополитической ситуации и актуального климата на международной арене. В этой связи следует отметить, что настоящая работа направлена на изучение вопросов, касающихся договоров, заключаемых в публичном праве.

Актуальность темы: публичные интересы проявляются в самых различных ситуациях. Основным методом регулирования публичного права является закон, то есть императивное предписание. Однако в современный период нередко используется и другой метод — договорный. Обращение к теме договоров в публичном праве позволяет в большей степени изучить данный вопрос и сделать заключение о целесообразности дальнейшего развития договорных отношений в публичном праве.

Цель научной работы: обратиться к нормативно-правовой базе и специальной литературе и раскрыть вопрос договора в публичном праве.

Перед автором поставлены следующие задачи:

- 1) изучить нормативно-правовую базу, регламентирующую вопросы договоров в публичном праве;
- 2) ознакомиться со специальной литературой по данному кругу вопросов;
- 3) дать определение основным терминам, необходимым для понимания выбранной темы исследования;
- 4) обозначить специфические характеристики договоров в публичном праве;
- 5) назвать и привести примеры основных видов договоров, заключаемых в публичном праве.

Обращаясь к исследованию вопроса, посвященного теме договора в публичном праве, в первую очередь необходимо обратиться к раскрытию трех ключевых терминов: договор, публичное право и договор в публичном праве.

Согласно одному из толковых словарей русского языка договор — это соглашение, обычно письменное, о взаимных обязательствах¹. Через договор проявляется воля сторон: установить, изменить или прекратить какие-либо права и обязанности, воздержаться от тех или иных юридически значимых действий либо, наоборот, выразить намерение их совершить.

В области правовых отношений, особенно в частном праве, на основании того или иного договора возникают, изменяются или прекращаются правоотношения. В этом случае договор следует рассматривать в качестве волеизъявления тех лиц, на которых распространяется действие договора. По общему правилу, договоры заключаются на основании принципа равноправия сторон, однако в ряде случаев, в том числе в публичной сфере общественных отношений, возможно отступление от данного принципа.

Под термином «публичное право» понимается совокупность отраслей права, которые регулируют отношения, обеспечивающие общий, совокупный (публичный) интерес, в отличие от отраслей права, направленных на защиту частного интереса (частного права); публичное право служит интересам государства, обеспечивает общегосударственные интересы². Особенностью публичного права является правовой статус его основного участника — государства, задействованного в правоотношениях в лице государственных органов, которые обладают властными полномочиями. Правоведами отмечается, что отличительный признак власти государства проявляется именно в публичности, то есть всеобщности³.

Раскрывая понятие «договор в публичном праве», в первую очередь следует отграничить его от понятия «публичный договор». Согласно статье 426 ГК РФ публичным договором признается договор, заключенный лицом, осуществляющим предпринимательскую или иную приносящую доход дея-

тельность, и устанавливающий его обязанности по продаже товаров, выполнению работ либо оказанию услуг, которые такое лицо по характеру своей деятельности должно осуществлять в отношении каждого, кто к нему обратится⁴.

В свою очередь понятие «договор в публичном праве» можно раскрыть как соглашение, заключенное по предметам ведения тех отраслей права, которые направлены на урегулирование не частного, а общественного, публичного интереса.

Нами уже было отмечено, что традиционно договор является институтом частного права, однако с недавних пор он стал широко применяться и в публичном праве. Вместе с тем, как известно, публичное право характеризуется применением, в первую очередь, императивного метода регулирования. Государственное управление выражается преимущественно через властный характер воздействия на участников правоотношений, их поведение и волю. Властные предписания распространяют свое действие как на физических, так и юридических лиц и обязывают их совершать те или иные действия не столько в собственных, сколько в общественных интересах. При этом императив в публичном праве объясним и необходим, поскольку именно в публичной сфере находит свое отражение общий (общественный, а не частый) интерес. Тогда чем объясняется заинтересованность законодателя использовать частно-правовой инструмент в публичной сфере общественных отношений, если договорное начало является основой противоположного (частного) права?

Ответ на данный вопрос кроется в осознании того, что обозначенные методы правового регулирования публичных отношений следует не противопоставлять, а грамотно сочетать. Институт договора целесообразно рассматривать в качестве регулятора не только экономических и иных имущественных отношений, но и других видов общественных отношений. Иными словами, в настоящий период времени договор можно рассматривать как инструмент универсальный, что связано отчасти с отказом государства от плановой экономики и переходом к экономике рыночной. В XXI веке на первый план вышла необходимость договариваться: в частной сфере, на государственном уровне, на международной арене. Умение договориться позволяет согласовать различные интересы и учесть разные позиции как отдельных граждан и организаций, так и властных органов и целых наций и обществ. Именно договорный метод сейчас преобладает при разрешении вопросов в сфере международной безопасности, научно-технической и культурно-нравственной областях. В литературе отмечается, что особое значение договору придается в настоящее время и в сфере защиты окружающей среды⁵.

В современный период публичные интересы проявляются в самых различных ситуациях, но поскольку основным методом регулирования публичного права по-прежнему является закон, то есть императивное предписание, необходимо обозначить ту связь, через которую соединяются два понятия: закон и договор.

1) на основании закона, то есть на основании нормативно-правовых предписаний определяется круг вопросов, которые могут быть урегулированы с помощью договорного института;

2) на законодательном уровне определены основные виды и формы договоров;

3) закон позволяет рассматривать договор в качестве самостоятельного инструмента нормативной регуляции, то есть в договоре устанавливаются определенные и обязательные для сторон нормы поведения;

4) законодатель установил основные процедурные моменты, связанные с заключением, изменением и расторжением договоров, а также порядок защиты прав и интересов сторон и меры ответственности за неисполнение или ненадлежащее исполнение договора.

Обозначим специфические характеристики договоров в публичном праве:

1) обязательным участником договора, заключаемого в сфере публичных отношений, является орган власти или соответствующее должностное лицо, обладающее теми или иными полномочиями. К таким участникам можно отнести, в частности, государство в лице уполномоченного органа или работника, международную организацию, орган местного самоуправления, общественные организации и их представителей, в том числе политические партии. Другой стороной в договоре, заключаемом в публичном праве, может быть участник, не обязательно носящий статус публичного лица или органа, однако в той или иной степени имеющий отношение к общественным интересам или выступающий в качестве носителя властно-регулирующей функции;

2) договор в публичном праве имеет особенность в предмете регулирования. Таким договором могут быть разрешены вопросы в управленческой, властной и саморегулируемой сферах. Однако следует помнить, что далеко не каждая проблема, особенно в публичной сфере общественных отношений, может быть урегулирована на основании договорного метода. Именно поэтому в предмете регулирования публичных интересов с помощью договора имеют место отдельные ограничения;

3) имеет место особенность в тех обязательствах, которые устанавливаются для сторон договора в публичном праве, а также в тех способах, которые применяются для обеспечения оговоренных обязательств. Отличительной чертой обязательств по договору в публичном праве является сама суть публичного права: публичный, или общественный, интерес обязывает действовать или не действовать именно с учетом интересов общества, а не отдельного, частного лица. Относительно особенности, касающейся способов обеспечения установленных обязательств, следует отметить, что в публичном праве существует большее количество их разновидностей, чем в праве частном.

Говоря о видах договоров в публичном праве, в первую очередь можно использовать разделение в зависимости от количества участников: двусторонний и многосторонний договор. На основании другого критерия — содержательного и субъектного — можно назвать следующие виды договоров: международный договор⁶, учредительный договор⁷, договор, разграничивающий властные полномочия и компетенцию между соответствующими участниками⁸, договор по делегированию полномочий⁹, договор государственных органов с негосударственными организациями¹⁰.

Следует отметить, что в публичном праве заключаются как договоры, так и соглашения, меморандумы, конвенции, пакты, протоколы, декларации. Используемые термины несут различную смысловую нагрузку, однако в равной степени могут использоваться для обозначения договорных отношений в публичном праве.

Особое значение среди договоров в публичном праве имеет такой обозначенный нами вид, как международный договор, поскольку его участниками выступают не отдельные общности, а целые государства. Международный договор — это результат процесса согласования воли субъектов международного публичного права¹¹.

Особенности международных договоров проявляются в различных моментах: заключаемой форме, содержании, процедуре подписания и ратификации, порядке исполнения и применения мер ответственности за нарушение установленных договоренностей. В данном вопросе ключевую позицию занимает ряд Венских конвенций¹².

Подводя итог нашему научному исследованию, стоит отметить следующее.

Цель настоящей работы заключалась в том, чтобы обратиться к нормативно-правовой базе и специальной литературе и раскрыть вопрос договора в публичном праве.

В ходе исследования выполнены такие задачи, как изучение нормативно-правовой базы, регламентирующей вопросы договоров в публичном праве; ознакомление со специальной литературой по данному кругу вопросов; дача определений основным терминам, необходимым для понимания выбранной темы исследования; обозначение специфических характеристик договоров в публичном праве; обозначение основных видов договоров, заключаемых в публичном праве, и приведение соответствующих примеров.

Подводя итог, следует отметить, что под термином «договор в публичном праве» целесообразно понимать соглашение, заключенное по предметам ведения тех отраслей права, которые направлены на урегулирование не частного, а общественного, публичного интереса. Обязательными участниками договоров в публичном праве являются властные структуры, обладающие рядом полномочий в той или иной сферах общественной жизни. Несмотря на наличие различных видов договоров в публичном праве, особая роль отводится международным договорам, поскольку именно в них отражается основная сущность рассматриваемого нами термина.

В завершении также хотелось бы сказать о том, что в настоящий период времени такой правовой инструмент, как договор, прочно вошел в публичное право. Выступая изначально в качестве частного-правового инструмента, договор в современной жизни смог укрепить свои позиции и в публичных правовых отраслях, что свидетельствует об универсальности и целесообразности его широкого применения.

¹ Толковый словарь русского языка: 80000 слов и фразеологических выражений / Сост. С.И. Ожегов, Н.Ю. Шведова. — М., 1997. — С. 171.

² Большой юридический энциклопедический словарь / Авт. и сост. А. Б. Барихин. — М., 2008. — С. 573.

³ Кашанина Т.В., Кашанин А.В. Основы российского права: учебник для вузов. — М., 2003. — С. 3.

⁴ Гражданский кодекс Российской Федерации (часть первая): федер. закон от 30 нояб. 1994 года № 51-ФЗ (ред. от 29 июля 2017 года) // Собр. законодательства РФ. — 1994. — № 32. — Ст. 3301.

⁵ Международное право. Особенная часть: учебник для вузов / отв. ред. проф. Р.М. Валеев и проф. Г.И. Курдюков. — М., 2010. — С. 78.

- ⁶ Договор между Российской Федерацией и Социалистической Республикой Вьетнам о правовой помощи и правовых отношениях по гражданским и уголовным делам: подписан в г. Москве 25 августа 1998 года (ред. от 23 июля 2003 года) // Собр. законодательства РФ. — 2012. — № 42. — Ст. 5682.
- ⁷ Договор об образовании Союза Советских Социалистических Республик от 30 декабря 1922 года (утратил силу) // Изд. ЦИК СССР. 1923. Приложение 1-е. С. 4–7.
- ⁸ О разграничении предметов ведения и полномочий между федеральными органами государственной власти Российской Федерации и органами власти суверенных республик в составе Российской Федерации: федеративный договор от 31 марта 1992 года // Федеративный договор: Документы. Комментарий. — М., 1994.
- ⁹ О делегировании полномочий территориальным органам Мингосимущества России по заключению договоров аренды федерального имущества, находящегося на балансе силовых министерств и ведомств: распоряжение Мингосимущества РФ от 18 декабря 1997 года № 192-Р (ред. от 22.12.1999 г.) // Панорама приватизации. — 1998. — № 2.
- ¹⁰ Соглашение о сотрудничестве Министерства Российской Федерации по делам гражданской обороны, чрезвычайным ситуациям и ликвидации последствий стихийных бедствий и Торгово-промышленной палаты Российской Федерации от 22 сентября 2016 года [Электронный ресурс] // <http://tpprf.ru/upload/iblock/055/055d64662c165d81e6cfd22f26877166.pdf> (17 августа 2017 года).
- ¹¹ Гетьман-Павлова И.В. Международное частное право: учебник. — М., 2011. — С. 59.
- ¹² Венская Конвенция о праве международных договоров: заключена в Вене 23 мая 1969 года // Ведомости ВС СССР. — 1986. — № 37. — Ст. 772; Венская конвенция о правопреемстве государств в отношении договоров: заключена в г. Вене 23 августа 1978 года // Работа комиссии международного права. Изд. IV. — Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций. — 1988. — С. 357–381; Венская конвенция о праве договоров между государствами и международными организациями или между международными организациями: заключена в г. Вене 21 марта 1986 года // Работа комиссии международного права. Изд. IV. — Нью-Йорк: Организация Объединенных Наций. — 1988. — С. 398–437.

Фидель П. М.,

преподаватель, майор полиции

(Восточно-Сибирский институт МВД России, г. Иркутск)

Генезис федеральных целевых программ связанных с укреплением террористической защищенности транспортного комплекса России

Динамика, либо стагнация в развитии транспортной инфраструктуры страны, куда входит железнодорожный, водный и воздушный транспорт прямо отражается на социально-экономическом развитии в становлении экономики государства. Перспектива развития и совершенствования структуры транспорта всех направлений является задачами стратегическими и осуществляются в государственном масштабе, на государственном уровне. Без динамично развивающейся транспортной сети невозможно обеспечить ни ускорение социально-экономического развития регионов страны, ни дальнейшее развитие социально-культурных связей.

Развитие транспортной инфраструктуры является одной из приоритетных задач государственной деятельности. Однако, стоит признаться, что несмотря на многомиллиардные вливания, общее состояние инфраструктуры, в должной мере, не соответствует современным требованиям сегодняшнего дня. Сюда включается постоянно возрастающие физическая и моральная выработка техники, коммуникаций, критический уровень аварийности изнашиваемой техники и др. Создание устойчиво функционирующей, развивающейся и сбалансированной по всем направлениям деятельности национальной транспортной системы страны является необходимым условием динамичного развития экономической составляющей государства.

В целях реализации приоритетов в развитии транспортной системы и задач государства в области формирования транспорта, согласно социально-экономических требований, Минтранс России разработана и внедряется Транспортная стратегия Российской Федерации на период до 2030 года.

Указанная стратегия указывает направления для общего становления роли инфраструктуры транспорта, динамики и направлений развития транспортного комплекса страны и деятельности органов всех властей и всех уровней, а также хозяйствующих субъектов различных форм собственности и организационно правовых форм, а также эксплуатантов транспортных услуг.

В рамках реализации деятельности по развитию транспорта, в целях наиболее эффективного использования экономических ресурсов, Министерством транспорта Российской Федерации разработан и водворяется в жизнь четыре стратегии. В глобальной задаче они определяют развитие транспорта страны в купе с развитием основных направлений политики в этой же области. Стратегия по реализации федеральных и ведомственных целевых программ (далее — ФЦП) включает деятельность госу-

дарства по реализации Транспортной стратегии Российской Федерации на период до 2030 года, существующую в виде автономной программы, а так же по отдельным, самостоятельным направлениям: Развитию железнодорожного транспорта до 2030 года; Морпортовой инфраструктуры до 2030 года; Развития морсудоходности до 2030 года¹.

ФЦП, являясь аккумулятором огромного числа усилий, подпитываясь комплексом научно-исследовательских, опытно-конструкторских, производственных, социально-экономических и других взаимосвязанных организационных между собой мероприятий, обеспечивает на выходе решения проблем в области государственного, экономического, экологического, социокультурного развития государства и его финансовой составляющей².

На сегодняшний день насчитывается пять действующих глобальных Федеральных целевых программ, направленных на развитие транспортной инфраструктуры страны.

Можно в качестве примера рассмотреть динамику совершенствования одной из ключевых программ развития транспортной отрасли — ФЦП «Модернизация транспортной системы России», которая реализовывалась в два этапа. Первый, начальный этап охватывал период 2002–2010 годы, второй, несущий в себе более глобальные преобразования, реализуется в настоящее время, охватывая период 2010–2020 годов. Указанная программа получила название «Развитие транспортной системы России (2010–2020 годы)» и продлена до 2025 года. Программа развития состоит из восьми подпрограмм, названиями, соответствующих видам транспорта: в области гражданской авиации, железнодорожного, морского, внутреннего водного и др.

Не малый интерес вызывает и ФЦП «Московский транспортный узел», до 2025 года определившую динамику развития Столицы и области. Ведь в состав этого крупнейшего транспортного узла входят все виды транспорта, за исключением морского. Она была принята к реализации и начала вводиться с 2013 года, разделена на несколько этапов. Большая часть инвестируемых средств вложено в развитие дорожной инфраструктуры и метрополитена. Окончанием реализации программы, сдачей и вводом в эксплуатацию является запуск 64 транспортно-пересадочных узлов, из которых 57 – расположены в столице. Блок реконструкции так же охватил и модернизацию столичных аэропортов, включая строительство новых ВПП. По итогам реализации программы проектируемая перевозка пассажиропотока должна возрасти в несколько раз.

Помимо федеральных, существуют программы субъектов Федерации и региональные программы, которые по своей сути дополняют федеральные, сливаясь с комплексными программами социального и экономического развития региона и субъекта³.

Каждая из принятых и реализуемых программ, в обязательном порядке прямо, либо косвенно затрагивает вопросы деятельности, направленной на организацию и обеспечение безопасности личности, общества и государства от внешних и внутренних угроз в сфере транспорта.

¹ Распоряжение Правительства Российской Федерации, от 22 ноября 2008 г. № 1734-р «Об утверждении Транспортной стратегии Российской Федерации на период до 2030 года» // <https://docs.cntd.ru/document/902132678>

² Дубровин А. К. Проблемы подготовки и принятия управленческих решений в органах внутренних дел // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. — 2021. — № 1 (96). — С. 231–240.

³ Майоров В. И. Формирование позитивного общественного мнения о деятельности полиции // Вестник Восточно-Сибирского института МВД России. — 2021. — № 3 (98). — С. 246–254.

II.

ҚЫЛМЫСТЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Анетулы Б.,

*адъюнкт адъюнктуры, старший лейтенант полиции
(Омская академия МВД России)*

Разграничение субъекта преступления при превышении должностных полномочий или превышении власти в законодательстве РК и РФ

В современном уголовном праве существует ряд сложностей с определением субъекта превышения власти или должностных полномочий в Республике Казахстан и России.

Особенностью данного состава преступления является то, что во всех случаях субъект является специальным, а именно — должностным лицом. Сравнительно к примечанию ст. 285 УК РФ и ч. 26 ст. 3 УК РК должностным лицом является то лицо, которое на основе постоянности, временно или в установленных рамках специального полномочия осуществляет функции представителя власти либо выполняет организационно-распорядительные, административно-хозяйственные функции в государственных органах, органах местного самоуправления, а также в Вооруженных Силах, других войсках и воинских формированиях.

Одно из основных отличий субъекта, выделенного в современном уголовном кодексе Республики Казахстан, в ч. 3 ст. 362 — превышение власти или должностных полномочий лицом, занимающим ответственную государственную должность (п. 16 ст. 3 УК РК), то есть наделенным Конституцией Республики Казахстан, и иными законами РК для непосредственного исполнения обязанностей государственными полномочиями муниципальных органов. Считаю, что сюда можно отнести и депутата Парламента, судебных органов, а также приравненное к лицу, занимающему политическую государственную должность, либо административную государственную должность.

Обращая внимание на Постановление Пленума Верховного суда от 16.10.2009 года № 19, где дана трактовка определения должностного лица, мне кажется, что это дефект законодательного закрепления, где неясность вопроса остается в латентности понятия ответственной государственной должности. Таковым необходимо признать правительство РФ, президента, федеральное собрание, Верховный суд, лиц, наделенных специальными полномочиями от имени РФ (дипломатические лица). Перечень первых лиц конкретизирован в Указе Президента РФ от 11.01.1995 года № 32 (ред. от 15.05.2018 г.) «О государственных должностях Российской Федерации». Необходимо также обратить внимание на Указ Президента РФ от 31.12.2005 года № 1574 «О Реестре должностей федеральной государственной гражданской службы». Считаю, что основной проблематикой данного состава является тяжесть в привлечении к ответственности, ведь это связано с тем, что в данный момент могут быть привлечены только главы муниципальных образований, в то время как председатели представительных органов и руководители местных администраций не могут, хотя их полномочия достаточно широки и коррупционные факторы, относительно иных работников муниципальных органов, достаточно широки. На мой взгляд, законодателю Российской Федерации необходимо внедрить аналог законодательства Республики Казахстан в ч. 3 ст. 362 УК РК.

Хочу обратить внимание на одну важную информацию, а именно в примечании к ст. 285 УК РФ, определении «должностных лиц», помимо сказанного к ним относятся: высший орган управления, которых Российская Федерация, субъект РФ или муниципальное образование имеет право прямо или косвенно через третьих лиц распоряжаться более чем пятьюдесятью процентами голосов либо имеющие право избирать единолично. Таким образом, законодатель прямо указывает нам, что муниципальные образования, если владеют более 50 % золотой акции, то их можно признать должностными лицами. Можно согласиться с мнением В. Н. Боркова, на счет авторитарной власти, ведь звучит достаточно странно, что в муниципальных образованиях и не только, во владении менее 50 % акции, не

является должностным лицом? Хотя власть у «непризнанного лидера» может быть достаточно шире чем у руководителей.

Подводя итог ко всему написанному, необходимо отметить, что проблемы при определении субъектного состава превышения должностных полномочий нуждаются в законодательном закреплении ряда спорных моментов. Считаю, что требуется обратить внимание на квалификацию превышения власти или должностных полномочий, а именно: в части 2 санкции текст «а равно главой органа местного самоуправления», предлагаем изменить на «а равно лицом, занимающий особую государственную должность». На счет проблемы распределения власти владения акции, звучит достаточно неграмотно, законодателю необходимо определить более точное звучание. К примеру: «муниципальные образования владеющие более 50 % акции», дополнить «муниципальные образования, владеющие более 50 % акции или наделенные авторитарной властью».

Бальде Тьерно Мамаду,
адъютант, подполковник полиции
(Академия Управления МВД России, г. Москва)

Категории преступлений в уголовном праве России и республики Гвинея, а также ее значение

Нормы о категории преступлений свойственны уголовному законодательству многих зарубежных стран. В уголовных законах различных стран категории преступлений происходит на основе деления преступлений на категории и для лица, совершившего общественно опасное деяние, это порождает определенные юридические последствия совершения преступления той или иной категории. категоризация преступлений всегда связана с разграничением целого на части. Целями такого разграничения являются: получение дополнительных знаний о классифицируемых объектах, предметах, упорядочение, систематизация как самих предметов и явлений так и знаний о них. Институт категоризации преступлений имеет большое практическое значение и поэтому в уголовном законодательстве многих зарубежных стран на законодательном уровне проводится разграничение преступных деяний на различные виды по тем или иным критериям. Часто преступления объединены в несколько групп: преступления против личности; собственности, половые преступления, политические, преступления против общественного порядка, преступления против правосудия, преступления против публичной морали, автотранспортные. Некоторые авторы выделяют компьютерные, а также преступления, связанные с повреждением имущества, подделку. В статье 2 Уголовного кодекса Гвинея закреплено, что «Преступные деяния классифицируются в соответствии с их тяжестью на преступления, проступки и нарушения». Во Гвинейском уголовном законодательстве выделяются три категории преступных деяний, среди которых используются различные определения правонарушений:

1. Преступлениями (crimes) считаются умышленные деяния.

2. Проступками (delicts) признаются умышленные или неосторожные деяния (о преступности неосторожных деяний должна быть специальная оговорка в соответствующих нормах Уголовного кодекса).

3. Нарушениями следует считать умышленные и неосторожные деяния. Категоризация преступных деяний на преступления, проступки и нарушения имеет большое практическое значение. Она предопределяет систему уголовных наказаний: — для преступлений, назначается пожизненное либо срочное лишение свободы — для проступков возможно тюремное заключение до 10 лет — за нарушения назначаемых за нарушения полицейские наказания то ест штрафом либо ограничением прав.

Наибольшей суровостью отличаются уголовные наказания. В зависимости от их продолжительности они делятся на: срочные и бессрочные. К первым относятся уголовное заключение и уголовное заточение на срок до тридцати лет, ко вторым — пожизненное уголовное заключение и пожизненное уголовное заточение. За совершение преступления, наряду с уголовным заключением или заточением, физическим лицам может быть назначен крупный штраф, а также одно или несколько дополнительных наказаний. Классификацией определяется также возможность привлечения к уголовной ответственности за покушение и соучастие. Покушение на преступление наказывается всегда, покушение на проступок — только в случаях, прямо предусмотренных в законодательстве, покушение на нарушение не влечет уголовной ответственности. С категорией преступления связана и форма вины. Все преступления — это только умышленные деяния. Для проступков считается достаточным неосторожности или небрежности, если это предусмотрено нормативным актом. Для нарушений форма вины не имеет особого значения, поскольку ответственность за них исключается только в случае действия непреодолимой силы.

Категория преступления учитывается законодателем при определении условий правомерности необходимой обороны имущества. Причинение вреда при защите имущества правомерно, когда посягательство является преступлением или проступком, но не нарушением. Данная классификация влияет также на решение вопросов давности, реабилитации, предоставления отсрочки исполнения наказания, режима полусвободы, исполнения наказания по частям, помещения вне исправительного учреждения. От категории преступного деяния зависит процедура предварительного расследования и судебного разбирательства. Предварительное расследование обязательно для преступлений, факультативно — проступков и осуществляется только по инициативе прокуратуры для нарушений. Юрисдикция правоохранительных органов также зависит от классификации преступных деяний. Преступления рассматриваются судами ассизов, проступки — исправительными трибуналами, нарушения — полицейскими трибуналами.

Представляет интерес то, что согласно установленной УК Гвинея классификации преступных деяний, все наказания, закрепленные в УК Гвинея, подразделяются на три группы, каждая из которых предназначена для соответствующей категории преступлений, — уголовные, исправительные и полицейские наказания соответственно. Такого разделения наказаний для соответствующей категории преступления не встречались ни в одном уголовном кодексе. В статье 15 Уголовного Кодекса Российской Федерации преступления подразделяются на различные категории в зависимости от характера и степени их общественной опасности:

1. Преступления небольшой тяжести (умышленные и неосторожные деяния; наказание в виде лишения свободы не превышает срок более трех лет).

2. Преступления средней тяжести (умышленные деяния, за которые наказание не превышает пяти лет лишения свободы, и неосторожные деяния, за которые максимальное наказание, не превышает десяти лет лишения свободы).

3. Тяжкие преступления (умышленные деяния, за которые максимальное наказание не превышает десяти лет лишения свободы, и неосторожные деяния, за которые максимальное наказание не превышает пятнадцати лет лишения свободы).

4. Особо тяжкие преступления (умышленные деяния, за которые наказание в виде лишения свободы на срок свыше десяти лет или более строгое наказание). Отнесение того или иного преступления к определенной категории влечет за собой широкий набор уголовно-правовых последствий, что в конечном итоге обеспечивает дифференциацию уголовной ответственности и индивидуализацию наказания. Классификация преступлений предопределяет наказание, его срок, вид и размер. Классификация важна для определения обратной силы уголовных законов.

В науке уголовного права имеются и иные точки зрения. Так, в качестве критериев классификации назывались: размер причиненного ущерба, форма вины, конкретный перечень преступных деяний.

Таким образом, в Уголовном кодексе Гвинея все преступления делятся на три группы, в основу деяния которых положен материальный критерий — степень тяжести причиненного обществу вреда. В Уголовном кодексе Российской Федерации содержится похожая классификация, но в отличие от Уголовного кодекса Гвинея Уголовный кодекс Российской Федерации делит преступления на 4 категории: преступления небольшой тяжести, преступления средней тяжести, тяжкие преступления, особо тяжкие преступления. Институт категоризации имеет большое практическое значение и поэтому в уголовном законодательстве на законодательном уровне проводится разграничение преступных деяний на различные виды по тем или иным критериям.

Бейсенов М. Ж.,

*магистрант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Меры противодействия наркотической преступности, совершаемой с использованием средств массовой информации или информационных цифровых ресурсов, в Республике Казахстан

Современное состояние преступности в сфере незаконного оборота наркотических средств, в том числе совершаемых с использованием средств массовой информации или информационных цифровых ресурсов, характеризуется высоким уровнем латентности.

Это связано с отсутствием механизмов автоматического обнаружения ресурсов в сети Интернет, содержащих запрещенную информацию о наркотиках, или используемых для незаконных действий с ними. Появление таких ресурсов отслеживается с использованием поисковых систем и результат за-

висит от владения механизмами информационного поиска. Кроме того, в случае выявления сайтов в сети Интернет, используемых для распространения наркотических средств и вовлечения в их потребление, которые зарегистрированы за пределами территории РК, возникают сложности привлечения к уголовной ответственности владельцев таких ресурсов. Как правило, единственной мерой, применяемой к владельцам запрещенных ресурсов в сети Интернет, является ограничение доступа со стороны провайдеров, что не исключает возможность использования таких ресурсов.

Современный наркобизнес является одной из наиболее агрессивных форм транснациональной преступности, представляет реальную опасность для государства и общества, уносит жизни и разрушает здоровье миллионов людей. На протяжении последних лет сотрудники правоохранительных органов отмечают неуклонный рост преступного «профессионализма» и организованности участников незаконного оборота наркотиков.

Преступники активно наращивают объемы наркопроизводства, осваивают виртуальный наркорынок, при этом все более актуальными становятся распространение и торговля наркотическими средствами с использованием интернет-технологий. Современная финансовая структура наркобизнеса основана на использовании программ-коммуникаторов, электронных платежных систем международного формата, электронных бирж, в том числе бирж криптовалют (Bitcoin, Ethereum)¹.

Участники организованных групп все активнее создают подпольные лаборатории по производству наркотиков. Так за первый квартал 2021 года было изъято 1056 кг различных видов наркотиков, в числе которых 3 кг героина, 764 кг марихуаны, 252 кг гашиша и 24,4 кг синтетических наркотиков.

За этот период было раскрыто 861 наркопреступление, большая часть которых связана с наркобизнесом – 602 случая. Ликвидирована деятельность двух ОПГ, за что к уголовной ответственности привлекают двух лидеров и 11 их участников.

В последнее время наблюдается тенденция перехода с «традиционных» наркотиков на новые психоактивные вещества, так называемую синтетику. За первый квартал 2021 года в Казахстане пресекли 369 фактов распространения новых психоактивных веществ. В незаконный оборот не допущено 24,4 кг наркотиков.

Крупные партии «синтетики» изъяты в Нур-Султане, Шымкенте, Алматы, Восточно-Казахстанской, Павлодарской, Алматинской, Атырауской и Акмолинской областях. С начала года уже выявлено и ликвидировано восемь нарколабораторий в городах Нур-Султан, Алматы, Павлодар, в Акмолинской, Карагандинской и Северо-Казахстанской областях.

Пресечена деятельность производство наркотиков в поселке Аршалы Акмолинской области. Это стало итогом масштабной спецоперации, в результате которой ликвидировано четыре лаборатории в нескольких регионах страны. В общей сложности, по результатам этой операции изъято более 20 кг пировалерона. По 2400 литрам изъятых химикатов, предназначенных для производства наркотиков, назначена судебно-химическая экспертиза». Были ликвидированы по одной лаборатории в Акмолинской области и Павлодаре, еще две - в Карагандинской области. В ходе этой операции полицейские Караганды изъяли рекордное количество синтетических наркотиков на 24 млрд тенге².

Продажа наркотиков переместилась в теневой сегмент Интернета (DarkNet), ресурсы таких сайтов располагаются на иностранных площадках, поэтому, несмотря на блокировку Министерство информации и общественного развития (далее МИОР), полностью их работа не прекращается, доступ возможен через программное обеспечение TOR.

В середине 2019 года аудитория защищенного от посторонних глаз браузера TOR в Казнете достигла семи тысяч. Это с учетом того, что в 2017 году число его пользователей держалось на отметке около полутора тысяч. По одной из версий «Би-би-си», такой скачок пользователей DarkNet связан с ростом оборота наркотиков в интернете. И TOR, как ключевой элемент DarkNet, играет здесь главную роль.

За всю историю существования DarkNet самой известной наркотической площадкой стал Silk Road («Шелковый путь»), созданный в 2011 году. Продажи производили по принципу обычного онлайн-магазина с каталогами и возможностью фильтрации товаров по типу, с отзывами и репутацией продавцов. Все денежные операции проводились через криптовалюту биткойн, которая в сочетании со скрытой сетью обеспечивает анонимность сделок и невозможность блокировки платежа. В год закрытия сайта каталог площадки составлял 10 тысяч товаров, а самыми популярными были MDMA (экстази), LSD и марихуана. Опиоиды типа героина пользовались низким спросом. Это происходило до тех пор, пока в 2013 году создателя площадки и главного администратора сайта Росса Уильяма Ульбрихта не задержали и не приговорили к трем пожизненным срокам в тюрьме США³.

На территориях Республики Казахстан и ряда стран СНГ в сети TOR действуют два крупнейших русскоязычных интернет-форума: «Legalrc» и «WayAWay», на которых лицами, занимающимися сбы-

том наркотиков, размещаются объявления о видах, ценах и способах приобретения наркотиков и других предметов, запрещенных к обороту.

С конца октября 2016 г. неустановленными лицами создана крупнейшая торговая площадка «Hydra» (включающая в себя 400 магазинов). Структура указанного TOR-сайта схожа с аналогичными ресурсами, действующими в ЕС и США. Сделки и оплата происходят непосредственно на площадке. Оплата производится исключительно с использованием Bitcoin. Площадка охватывает все сферы теневого бизнеса от продажи всех видов наркотиков до торговли поддельными документами, банковскими картами, оформленными на подставные данные, специального оборудования для слежки и съема информации, а также предоставления различных информационных услуг. В мессенджере «Telegram» создан информационный канал, на котором публикуются новости о жизни проекта, различная информация о действии запрещенных веществ на организм человека, предложения о сотрудничестве. Для стимулирования пользователей организовано проведение различных викторин и конкурсов, где в качестве приза используются наркотики и криптовалюта. Получаемые денежные средства дают возможность организаторам привлекать к своей деятельности высококлассных специалистов по информационной безопасности, экспертов-химиков, врачей-наркологов, юристов, а также бывших сотрудников правоохранительных органов. Ресурсы Hydra размещаются на технических площадках хостинг-компания «Cloudfare» (США, г. Сан-Франциско).

В 2018 году приняты концептуальные изменения в антинаркотическое законодательство. В зону государственного контроля введены все известные наркотические вещества (89 новых наименований), введено понятие «базовая структура», что позволяет относить к наркотикам новые вещества, не входящие в подконтрольные списки. Правительство наделено правом внесения изменений в списки подконтрольных веществ, что значительно сокращает период от появления нового наркотика на рынке до его законодательного запрета.

Руководство МВД РК обращает особое внимание, на незаконное распространение наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов, прекурсоров. Вследствие этого МВД РК стало инициатором внесения изменений и дополнений в Постановление Правительства Республики Казахстан от 3 июля 2019 года № 470 «Об утверждении Списка наркотических средств, психотропных веществ и прекурсоров, подлежащих контролю в Республике Казахстан, Сводной таблицы об отнесении наркотических средств, психотропных веществ, их аналогов и прекурсоров, обнаруженных в незаконном обороте, к небольшим, крупным и особо крупным размерам, Списка заместителей атомов водорода, галогенов и (или) гидроксильных групп в структурных формулах наркотических средств, психотропных веществ», введены новые виды синтетических наркотиков и прекурсоров, при помощи которых могут быть синтезированы наркотики, тем самым расширив уголовную ответственность за оборот данных средств.

Также законом Республики Казахстан от 27 декабря 2019 года № 292-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовно-процессуального законодательства и усиления защиты прав личности» была введена в уголовный кодекс новая ст. 299-1 УК РК «Пропаганда или незаконная реклама наркотических средств, психотропных веществ или их аналогов, прекурсоров».

Кроме того, с 2020 года действуют изменения уголовного законодательства, ужесточающие ответственность за незаконный оборот наркотиков с использованием электронных информационных ресурсов. Такие деяния отнесены к категории особо тяжких преступлений, а за их совершение предусмотрено лишение свободы на срок от 10 до 15 лет (ранее — от 5 до 10 лет). В 2020 году было выявлено и заблокировано более тысячи таких интернет ресурсов.

Также одной из мер противодействия наркотической преступности, совершаемые с использованием средств массовой информации или информационных цифровых ресурсов в Республике Казахстан является блокировка сайтов, рекламирующих наркотики в сети интернет.

¹ Морозов А.В. К вопросу о характеристике современной организованной наркопреступности. Актуальные проблемы противодействия наркотрафику на современном этапе: материалы международного научно-практического семинара (4-5 апреля 2019 г.) / Отв. ред. Н.Н. Цуканов; Федеральное государственное казенное образовательное учреждение высшего образования «Сибирский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации». — Красноярск: СибЮИ МВД России, 2019. — ISBN 978-5-7889-0277-7. — 120 с.

² Закрыто восемь нарколабораторий // <https://kursiv.kz/news/obschestvo/2021-04/bolee-tonny-narkotikov-izyali-vazakhstane-s-nachala-goda>

³ В Казахстане выявлены новые способы наркосбыта // <https://mk-kz.kz/incident/2020/09/02/v-kazakhstan-vuyavleny-novye-sposoby-narkosbyta.html>

А. Б. Жумашева,

құқықтық пәндер оқытушысы, заң ғылымдарының магистрі

(Қазтұтынуодағы Қарағанды университетінің экономика, бизнес және құқық колледжі)

Сыбайлас жемқорлық

Сыбайлас жемқорлықты феномен ретінде қоғамдық санадан, оның белгілібір әлеуметтік жағдайларда қалыптасуы мен өзгеру динамикасынан бөліп қарастыруға болмайды. Сыбайлас жемқорлық қылмыстар, оларды тергеу, кінәлілерді жауапкершілікке тарту — мамандардың ісі, бірақ осы жұмыстың нәтижелері, сыбайлас жемқорлық тәуекелдің туындау себептеріне қатысты еліміздің әрбір азаматының өзіндік жеке пікірі болуы тиіс. Ол өзінің жеке бағдарларын, адамгершілік ұстанымдарын, діни идеяларын басшылыққа алуы тиіс, сондықтан оның сыбайлас жемқорлық пен оның көріністері туралы түсінігі нормативтік және ғылыми дефинициялардан ерекшеленуі мүмкін.

Қоғамдық өмірдің жағымсыз құбылысы ретінде сыбайлас жемқорлық

қоғамдық айыптауды туындатады, алайда әртүрлі әлеуметтік топтарда оларға төзімділік дәрежесі бірдей емес. Өмірінде сыбайлас жемқорлық фактілерімен ұшырасқан әрбір адам оны азамат пен мемлекет өкілі арасындағы өзара қарым-қатынаста, азаматтардың өз арасында және бизнес саласында орын алмауы тиіс қоғамдық зұлымдық ретінде бағалайды.

Моральдық нормалар мен олардың сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұрудағы рөлі. Адамзат өркениеті тарихында діни ілімге негізделген мораль нормалары тұлғаның қалыптасуында маңызды рөл атқарады. Адамның моральдық қағидаттарды саналы түрде сақтауы оның сыбайлас жемқорлыққа деген қатынасы бойынша ұстанымына байланысты. Ол оны кез келген мемлекеттік құрылыстың мәңгі жолсерігі немесе нақты қарсы тұра алатын және қарсы тұру қажет жағымсыз қоғамдық құбылыс ретінде қабылдайды.

Сыбайлас жемқорлық қоғамдық зұлымдық ретінде қоғамға ыдыратушы ықпал етеді. Әсіресе бұл адамдардың қылмыстық мінез-құлқын, сыбайлас жемқорлық фактілерін Интернет желісіне қол жеткізетін тіпті оқушылардан жасыра алмайтын қазіргі ақпараттық технологиялар ғасырында қауіпті. Жастарды тәрбиелеудегі кемшіліктер мен қателіктер, мемлекеттік қызметшілердің сыбайлас жемқорлық ықпал үшін әлсіз санаттарына тиісті көңіл бөлмеу аса жағымсыз салдарға әкеледі. Сыбайлас жемқорлық адамдардың адуындығы мен арсыздығы, олардың қылмыстық қызметінің нәтижелері адамгершілік құндылықтарының құнын жояды және қоғамның адамгершілік ұстанымдарын әлсіретуі мүмкін. Адамгершілік, әділдікке сену, этикалық мінез-құлық нормаларын сақтау қажетті жағдайлар кешенін білдіреді.

Осы құрамдас бөліктерсіз сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениет қалыптаса алмайды және мемлекеттік жазалау саясаты пәрменді бола алмайды.

Мінез-құлық актілеріндегі моральдық қағидаттардың басымдығының құқықтық тыйымдар немесе қылмыстық анду қауіпіне қарағанда әсері көп. Мораль, оның жазылған және жазылмаған заңдары болмауы тиіс салаларға «ақша» ережелерін енгізуге қарсы тұра алады, анықталуы бойынша сатып алуға болмайтын нәрсе ақылы алу үшін қолжетімді бола алмайды: құрмет, лауазым, дәреже және көптеген басқалар, олардың қоғам алдындағы құндылығын түсіруі мүмкін. Сыбайлас жемқорлықты елдегі адамдар әділетсіздік деп негізді түрде қабылдайды. Бұл жерде әрбір адам өздері байқайтын болмысты оның санасында қалыптасқан тәрбие мен идеологиялық ұстаным негізінде адамгершілік тұрғысынан бағалайтынын тағы да атап өткен жөн. Егер адамгершілік ережелердің кешені жұмыс істемесе, қоғам азғындаған, ал мемлекет — әлсіз болады, егер социум өмірінде мораль тиісті орын алмаса, азғынданған қоғамның болашағы жоқ. Адамгершілік және қылмыстық идеология қақтығысы. Сыбайлас жемқорлықтың жағымсыз қоғамдық құбылыс ретіндегі ерекшелігі қоғамдық процестер өзгерісінде өте жылдам қозғалғыш келеді, оның қауіптілігін елемеу әртүрлі тәртіптің шығындарына әкеледі. Экономикалық шығындардан және халықаралық аренадағы беделін жоғалтудан бөлек¹, кез келген мемлекет қылмыстық идеологияны тарату проблемасына ұшырасады. Ең қауіптісі белгілі бір топтардың бай тап өкілдерінің санасында тоғышарлық элементтерінің тамыр жаюымен сән-салтанатта өмір сүретін, шамадан артық тұтынуға ұмтылуын жете бағаламау болып табылады. Бұл кемістік зиянсыз емес, ол адамдардың санасында өзіндік мінез-құлық стандарттарын қалыптастырады, кейіннен құқықтық түзетуге келмейді. Н. Бердяев тоғышарлықты ауыздықталмаған рахатқа батудың кері жағы, ал тоғышарлық нормалар, оның пікірінше, адамның қайырымды өзін-өзі шектеуіне

сенбеушіліктің жемісі деп атаған^{2, 186}. Адамдар бұны жақсы түсінеді, демек, сыбайлас жемқорлық және оның көріністері дегеніміз не, олардың болашағына және жас ұрпақтың болашағына қандай қауіп төндіреді жөнінде ойланады. Осылайша, адамдардың түсінігінде қазіргі сыбайлас жемқорлық:

- қоғамдық санаға, тұрмыс пен қызметтік жұмысқа терең тамыр жайған зұлымдық;
- билік басындағы адамдардың жүзеге асыратын қылмыстық әрекеті;
- адамгершілік мінез-құлық шектеулері жоқ, бірақ қоғамдық процестерге кері ықпал ете алатын арам адамдардың өмір сүру қалпы сияқты көрінеді.

Адамгершілік бастаулары тамыр жайған қоғамда заңдар сақталады, жемқор өзін қолайсыз сезінеді, оның іс-әрекеті шектелген және өзінің қылмыстық мүмкіндіктерін жүзеге асыра алмайды. Басқаша айтқанда, мораль (қолданыстағы мінез-құлық ережелерінің жиынтығы ретінде) және жоғары өнегелі орта жемқордың қылмыстық іс-әрекетін аса қиындатады. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы тұру үшін жазалау шаралары жеткіліксіз. Сот тағайындайтын жазаның қаталдығы мен жұрт алдында тұтқындау кезінде қарапайым адам оның алдына қазіргі болмыс қойған қарапайым сұрақтарға жауап табуы тиіс. Өзі байқаған нәрседен адам сыбайлас жемқорлыққа және оның қоғам өмірі мен өзінің өмірлік қағидаттарына жағымсыз ықпалына қатысты өз тұжырымын жасайды. Сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл жазалау тетіктеріне немесе ғылыми зерттеулерге ғана сүйенбеуі тиіс. Адамдардың сыбайлас жемқорлық туралы моральдық құндылықтар негізінде қалыптасатын түсінігін басты мәселе қойған жөн. Тек қана осы жол арқылы мемлекет қарапайым адамдардың «мемлекет» және «сыбайлас жемқорлық билік» ұғымдарын теңдестіруіне жол бермеуі тиіс. Егер соңғысы бұқара халықтың санасында тамыр жайса, онда сыбайлас жемқорлық мыңдаған жемқорлар жазаланса да жойылмайды.

Адамгершілік ұстанымы мықты адам сыбайлас жемқорлықты былайша сипаттайды:

- өзі үшін, өз елі және оның болашағы үшін төнетін нақты қауіп;
- азаматтың өзін азаматты болып табылатын елмен байланыстыруын тоқтатуының бір себебі;
- ұлттық байлықты тонау және қоғамдық сананы бұзу арқылы параға сатып алу және заңсыз баяудың қылмыстық сызбасы;
- мемлекеттің құрылысына, өнегелік құндылықтарына қол сұғатын және бұқара санасына жалған құндылықтарды енгізу үшін жағдайлар жасайтын қылмыстық идеологияны заңсыз енгізу;
- заңдар жұмыс істемейтін және әділдікке орын жоқ әділетсіз өмір.

Сыбайлас жемқорлықты жағымсыз құбылыс ретінде қабылдай отырып, оның әртүрлі көріністерін зерттей, сыбайлас жемқорлықтың алдын алу бойынша әдістерді әзірлей отырып, мемлекет жүргізетін сыбайлас жемқорлыққа қарсы саясаттың нәтижелерін көрсеткен жөн. Оң нәтижелер бар екеніне құқық қорғау статистикасы мен сот практикасы дәлел бола алады. Оң өзгерістер туралы ауыз ашпау адамдардың құқықтық саясаттың тиімділігіне сенбеушілігін туғызады және сыбайлас жемқорлыққа қарсы мәдениеттің қалыптасуына көмектеспейді.

1 Большой юридический словарь / Под ред. А. Я. Сухарева и В. Е. Крутских. — 2-е издание, перераб. и доп. — М., 2001 — 704 с.

2 Индекс восприятия коррупции (англ. Corruption Perceptions Index, CPI) — ежегодный рейтинг государств мира, отражающий оценку уровня восприятия коррупции аналитиками и предпринимателями по десятибалльной шкале. Составляется компанией «Transparency International» с 1995 года. <https://ru.wikipedia.org>. — 5 сентября 2015 года.

И. М. Искаков,

жалпы заң пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры;

Ж. Қанатбекұлы,

*жалпы заң пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Терроризм — қазіргі әлемнің өзекті мәселелерінің бірі

Ғалымдардың пікірі бойынша террор — латын тілінде үрқу, қорқыныш деген түсінікті білдіреді де, француз революциясы кезінде пайда болды дейді. Қазіргі кезде дүниежүзінің көптеген жерінде террорлық ұйымдар белең алып тұр. Көпшілігінде радикалды-террорлық ұйымдар тәуелсіздік, бостандық, саяси құқық үшін күресуші саяси бірлестіктер ретінде қалыптасты. Алайда бірқатар елдерде оппозицияның жеңісі және топтарға бостандық режимі мен көмектің берілуі олардың террорлық әре-

кетін мемлекетке қарсылық деңгейіне жеткізді. Сондықтанда бірқатар мемлекеттердің қызметтерінің негізгі бағытының бірі террорлық әрекеттерге қарсы күресу болып табылады¹.

Терроризм біздің ортақ үйімізге, мас көршідей — есігімізді қақпай, күштеп кіріп, тыныштығымызды бұзды. Осы жағдайға өзіміз кінәліміз, көршіміздің қандай екенін біле тұра, есігімізді кілттеп алу керек еді. Бізде ешқандай ұлтаралық және діни жағдайларға байланысты қақтығыстар болмайды деп, өзімізді көп уақыт бойы сендірдік. Нәтижесінде, 2011 жылғы Тараз қаласында орын алған зұлмат, 2016 жылы Ақтөбе облысындағы әскери операциялар, мемлекетімізді дүр сілкіндірген 2022 жылғы «Қаңтар оқиғасы».

Осы және басқа да болып жатқан жағдайларға байланысты терроризм соғыстың жаңа бір түрі екенін айтуға тура келеді. Терроризм — соғыстың өте белсенді түрі. Мемлекеттерге, ұлттарға қарсы минималды әскери шығын. Терроризм саяси сұрақтарды шешетін қылмыстық құрал болып табылады. Қазіргі жағдайда терроризм, саяси немесе әлеуметтік, экономикалық, құқықтық, әскери және басқа да ұлттық немесе трансұлттық процестердің аясынан алшақ емес². Терроризмге жан-жақты қарайтын болсақ, терроризм — соғыстың жаңа түрі деуге әбден болады. Қазіргі таңдағы терроризмнің басты принциптеріне келер болсақ:

Біріншіден, терроризм соғыс сияқты, белгілі бір экономикалық қызығушылық үшін күрес; ресурстар, өтім нарығы; меншікті қолдану құқығы; белгілі бір аймақты қолдану; спецификалық амалдарды шешуге арналған кеңістік (ескірткі заттарының көлемінің өсіуі) ...

Екіншіден, теңестіре алмау және әлеуметтік теңсіздік, ұлттық қызығушылық немесе діни сенім мәселелерін шеше алмау. Терроризм саясат әлсіз жерде байқалады.

Үшіншіден, әлеуметтік құбылыс ретінде терроризм көп жоспарлы. Оған экстремистік, террористік идеология, террористік көрініс формасындағы саяси күшті іске асыратын сәйкес мекемелер, сонымен қатар террористік іс-әрекет практикасы сияқты негізгі элементтер кіреді.

Төртіншіден, терроризм соғыс сияқты жарылыс жасау, өртеу не басқа да әрекеттер, адамдарға қауіп-қатер жасайтын, мүлікке зиян келтіру немесе басқа да қоғамдық қатерлердің болуы арқылы жүзеге асады³.

Осылайша терроризм дүниежүзінің әртүрлі елдерінде дауды, таласты шешудің қорқыту құралына айналған. Терроризмнің ең қорқыныштысы көптеген адамдар, топтар және ұйымдар үшін мәселені шешудің, жалғыз тәсіліне айналып бара жатқандығы. Осы негізде мемлекеттер халықаралық терроризмге қарсы күресте бірігуде. Екінші дүниежүзілік соғыстың трагедиясы аяқталғанға небәрі сексен жылға жуық уақыт өтті. Енді дүниежүзі терроризм проблемасымен жүздесті. Қазіргі кезде ақпарат құралдары және көптеген саясаткерлер терроризмді ХХІ ғасыр апаты деп атап жүр. Терроризм әлемдік деңгейдегі ұйымдасқан күшке айналып отыр⁴.

XX–XXI ғасыр тоғысында терроризм дүниежүзілік тарихтың белгілі бір құбылысына айналды. Жоғарыда көрсеткеніміздей терроризм мен экстремизм ертеде-ақ пайда болған. Пайда болған күннен бастап-ақ әуел бастан бөлінген. Бірақ адамзат баласы өмірінің барлық жағына тигізетін ықпалы мен қатігездігі бұрын-соңды дәл қазіргідей деңгейдей болған емес. Қазіргі кездегі терроризммен күресте шет елдердің тәжірибесіне келер болсақ.

Израиль мемлекет болғалы бері терроризммен күресуде. Мұнда жағдай өте күрделі. Бір кезде Ұлыбританиямен соғыса отырып, Израильдықтар террорлық актіні көп қолданған. Енді Израиль Палестинамен қақтығыс кезінде жасалған терроризмге бірін-бірі айыптайды. Израиль жағынан терроризммен күрес құралдары: террористерге күтпеген жерден соққы беру тәсілі; жасалған терактіге кек қайтару; Израильдің террористермен ешқандай келісімге келмеуі; келіссөз жүргізбеуі; кепілге ұстаған болса да.

Ұлыбританияның Солтүстік Ирландиядағы тәуелсіздікке ұмтылған- Ирландиялық Республикандық армия терроризмге қарсы күресте көп тәжірибесі бар. Лондон пайдаланатын саяси төсілдер Ирландияның топтарын ыдыратуды және Солтүстік Ирландияда тәуелсіздікті жақтайтындарды ашық саяси процеске тартуды көздейді. Бұл жерде Лондон мен Мадрид бір-біріне өте үқсас төсілдерді пайдаланады. Олардың айырмашылығы террористермен күресетін күштің түрлеріне ғана байланысты. Лондон көптеген терроризммен күресетін арнайы бөлімшелер ашты: халықаралық терроризммен күресетін бөлім; Скотланд-Ярд-тың артиррористік бөлімі; МИ-5 және басқалар. Лондон терроризммен күреске жылына 200 млн. фунт стерлинг жұмсайды⁵.

Италия мен Германияның терроризммен күресте үлкен тәжірибесі бар. Мұнда ХХ ғасырдың 70-жылдарында солшыл күштердің экстремистік топтарының әрекеттері жанданған еді. Осы мемлекеттердің территориясында «Красная бригада» және басқа террористік топтар әрекет етті.

Таяу Шығыста Израильден басқа терроризм Египет пен Алжирде басым. Соңғы онжылдықта Египетте 1992 жылдан кейін исламдық экстремизмнің шарықтау шегі туды, сондықтан мемлекет ішкі

терроризммен аяусыз күрес жүргізіп келеді. Қазіргі кезде Египет түрмелерінде терроризм үшін сотталған 12 мың адам отыр. Елде терактілерді дайындап, жүзеге асырғандарды жазалайтын заңдар қаталданған. Елде 1982 жылы А. Сагат өлтірілген соң осы күнге дейін әсер ететін төтенше жағдай енгізілген. Құпия қызмет агенттері көптеген экстремистік ұйымдарға білдіртпей еніп кеткен.

Египеттегі терроризммен күрес тәсілдері негізінен күштеу, зорлау, болып табылады. Египеттің өзіндегі террористерді дайындайтын лагерьлер дүниежүзілік ақпарат құралдарының мәліметі бойынша күш көрсету құрылымынан тұрады. Көрші елдер, әсіресе Судан Таяу Шығыс пен Египетке террористер дайындайды. Террористердің қолынан соңғы кезде он мыңнан астам адам қаза тапқан. Египеттегі экстремистердің мақсаты Египеттегі зайырлы басқару режимін құлату және оның орнына теократия-ислам республикасын орнатуды көздейді.

Алжир экстремизммен және терроризммен белсенді күреседі. Осы елде террористер армиялық сипатта, сондықтан үкімет әскері көп жағдайда террористермен ұрыс жүргізеді. Үкімет 1992 жылы арнайы декрет қабылдады. Онда қаруланған исламистер заңнан тыс, мемлекет оларды заң түрінде қолдамайды деп көрсеткен. Алжирдегі террористер әрекетінің кеңейгені сонша, соңғы он жылда 30 мың адам құрбан болды.

Терроризммен және экстремизммен күрестің формалары мен тәсілдері туралы көптеген мысалдар келтіруге болады. Дегенмен соның ішінде мынандай қорытындылар жасаймыз:

– біріншіден, терроризммен күресте тек күштеу әдістерін қолданып қоюға болмайды. Оны басып тастаған соң, терроризм қайтадан жанданады;

– екіншіден, тәжірибе көрсеткендей, таза саяси әдістерде жеткіліксіз, терористік ұйымдармен үкіметтің жүргізген бейбіт келісімдері үкіметті әлсіз етіп көрсетеді де, терорды күшейтеді;

– үшіншіден, қазіргі терроризм интернационалдық, ол бір елдің шеңберінде тұйықталмайды. Сондықтан онымен күрес халықаралық сипатта болуы керек. Осы себептен халықаралық терроризммен күрестің комплексті сипаты құптарлық болып табылады.

Дүниежүзілік қауымдастық терроризммен күресті тиімді және жүйелі жүргізеді. «Қырғи қабақ соғыс» жылдарында қарама-қарыс екі жақ экстремистік және терористік топтарды қаржыландырды, қаруландырды. Ол қарсы тұрудың құрамды бір бөлігі болып табылды. Ол кезде саясаткерлер экстремизм мен терроризмді «солшыл», «оңшыл», деп табына қарай бөлді. Қазіргі кезде осының нәтижесінің салдарын екі жақта сезуде. АҚШ та, Ресей де терроризмнің жою күшіне тап келді. Сондықтан осы елдер бірігіп қазіргі терроризммен күресуі, қажет. 11 қыркүйек 2001 жылы АҚШ-та жасалған терактіден кейін терроризммен күресте күш арасалмағы өзгерді. Дүниежүзілік қауымдастық антитеррористік коалиция құра алды. Оған ислам мемлекеттері де кірді. Қазіргі кезде дүние жүзінің барлық мемлекеттері терроризммен күресті негізгі проблема деп санап онымен күресуде. Осы жоғарыда айтылған дамыған шет мемлекеттердің тәжірибесінен сабақ, үлгі алып мемлекетіміздің тыныштығын орнатуымыз керек.

Ойымызша дамыған мемлекеттердің қатарына қосылудың алғашқы қадамдары, халықтың қауіпсіздігі және тұрақтылығынан басталады. Әлемнің кез-келген түпкірінде Қазақстан деген мемлекетті естігенде, ойларына біріншіден қауіпсіздік, тұрақтылық және мәдениеттілік деген ой туындауы керек.

¹ ru.wikipedia.org/wiki/

² Шалабаев Ж. А. Терроризм как феномен международной жизни // Проблемы совершенствования борьбы с преступностью, наркобизнесом, терроризмом ...: Сб. тр. — Караганда, 2001.

³ Кожушко Е. П. Современный терроризм: анализ основных направлений. — Минск, 2000.

⁴ Тихонравов Ю. В. Судебное религиоведение. — М. 1998.

⁵ Колосов Н. В. Международное право. — М. 1998 — С. 28.

Карабеков К. О.

(Омская академия МВД России)

Роль кибердружин в противодействии интернет-угрозам

Граждане Российской Федерации могут принимать участие в охране общественного порядка. Правовую основу для этого согласно статье 3 Федерального закона «Об участии граждан в охране общественного порядка» от 02.04.2014 года № 44-ФЗ составляют Конституция Российской Федерации, общепризнанные принципы и нормы международного права, федеральные конституционные законы, настоящий Федеральный закон, другие федеральные законы и принятые в соответствии с ними

иные нормативные правовые акты Российской Федерации, законы и иные нормативные правовые акты субъектов Российской Федерации, муниципальные нормативные правовые акты¹.

В соответствии со статьей 2 вышеупомянутого Закона существует понятие «народная дружина» — основанное на членстве общественное объединение, участвующее в охране общественного порядка во взаимодействии с органами внутренних дел (полицией) и иными правоохранительными органами, органами государственной власти и органами местного самоуправления². Понятия кибердружина в этом и ряде других нормативных правовых актов не существует. Опираясь на закон и практику использования слова кибердружина, постараемся дать определение термину. Кибердружина — это добровольное объединение, действующее в сети Интернет, связывает добровольцев, готовых отслеживать правонарушения в интернете и сообщать о них в правоохранительные органы³. Таким образом, по внешним признакам кибердружину можно отнести к народной дружине в сети Интернет.

В 2011 году Лигой безопасного интернета было создано межрегиональное молодежное общественное движение «Кибердружина». Оно объединяет более 20 тысяч добровольцев со всей России и стран СНГ, борющихся с преступлениями в виртуальной среде⁴.

Лига безопасного интернета — крупнейшая и наиболее авторитетная в России организация, созданная для противодействия распространению опасного контента во всемирной сети. Лига безопасного интернета была учреждена в 2011 году при поддержке Минкомсвязи РФ, МВД РФ, Комитета Госдумы РФ по вопросам семьи, женщин и детей⁴.

Цель лиги — искоренение опасного контента путем самоорганизации профессионального сообщества, участников интернет-рынка и рядовых пользователей. Для реализации этой цели Лига ставит перед собой следующие задачи⁴:

- противодействие распространению опасного интернет-контента, которое обязуются вести все члены Лиги всеми доступными способами и средствами;
- объединение профессионального сообщества, участников интернет-рынка для выработки механизмов саморегуляции сообщества во избежание введения цензуры;
- оказание реальной помощи детям и подросткам, которые прямым или косвенным образом стали жертвами распространения опасного интернет-контента;
- помощь государственным структурам в борьбе с созданием и распространением опасного контента: детской порнографии, пропаганды наркомании, насилия, фашизма, экстремизма и т. д.;
- экспертное участие в разработке законодательных инициатив, направленных на ликвидацию опасного интернет-контента.

При участии кибердружинников правоохранительными органами России и зарубежных стран раскрыты сотни уголовных дел по фактам распространения детской порнографии, сексуального насилия над детьми и других преступлений против общества и государства. Благодаря тщательному мониторингу интернета, проводимому кибердружинниками, были выявлены и заблокированы сотни сайтов с пропагандой наркотиков, призывами к суициду и другими видами опасного контента⁴.

«Кибердружина» имеет представительства в 36 регионах России. Площадкой для «живого» общения кибердружинников служит ежегодный Всероссийский слет активистов движения «Кибердружина». Традиционно он проходит в Москве и собирает сотни кибердружинников, которые общаются, делятся опытом, дают друг другу советы, совместно принимают важные для дружины решения⁴.

В своей деятельности кибердружины непосредственно руководствуются Федеральным законом «О защите детей от информации, причиняющей вред их здоровью и развитию» от 29.12.2010 года № 436-ФЗ, также другими законодательными актами и внутренними уставами.

Из обращения Директора Лиги Безопасного Интернета Екатерины Мизулиной: «Более двух тысяч школ в нашей стране продолжают использовать безопасный хостинг школьных сайтов от Лиги безопасного интернета. Отрадно, что многие из сайтов, сделанные с помощью нашего конструктора, признаны лучшими школьными сайтами страны. В 2019 году мы удалили более 3945 тысяч интернет-страниц с детской порнографией и 3227 страниц, связанных с продажей и изготовлением наркотических средств. В прошлом году мы столкнулись с беспрецедентными вызовами. Впервые очередь они связаны с вовлечением детей и подростков в так называемые группы «ультрадвижения», посвященные экстремизму и анархизму. Увеличивается и количество групп, связанных со «скулшутингом» (нападения на школы), «кибербуллинг» (травля в сети), шок-контентом»⁴.

В соответствии со статьей 2 пункта 1 Федерального закона «О благотворительной деятельности и добровольчестве (волонтерстве)» от 11.08.1995 г. № 135-ФЗ деятельность кибердружин также можно отнести к волонтерству.

В работе киберволонтеров можно выделить некоторые технологии банка продуктивных педагогических технологий⁵:

1. Технология развития добровольческой инициативы — киберволонтеры, используя традиционные формы взаимопомощи, а также другие формы гражданского участия, в интересах общества формируют чувство ответственности, самоуважения, активной гражданской позиции, развитие коммуникативных способностей.

2. Технология организации волонтерской работы — в процессе работы и взаимодействия происходит процесс преобразования социальной действительности, предполагающий формирование активного воспроизводства системы общественных отношений, усвоение социального опыта, принятие ценностей различных социальных групп и общества в целом.

3. Технология управления конфликтами — киберволонтеры, изучая и инсценируя различные формы и стратегии разрешения конфликтных ситуаций, проходят процесс самообразования и могут обучать других граждан эффективному разрешению конфликтов.

4. Технология социального проекта рассматривает деятельность кибердружин как социальный проект по профилактике деструктивного поведения в сети Интернет.

В ходе сбора информации о деятельности кибердружин, было обнаружено отсутствие на официальном сайте МВД РФ определения изучаемого понятия, возможных путей развития движения. Разумеется, в новостных лентах сайта отмечают случаи успешной работы кибердружинников, но не более того. По нашему мнению, МВД РФ должно быть источником информации по вопросам деятельности кибердружин, а также инициировать законодательное закрепление их статуса, понятия и деятельности.

Надо отметить, что по новостям на сайте МВД РФ в разных регионах можно заметить активное взаимодействие кибердружин с полицией. На наш взгляд, для улучшения и систематизации взаимодействия кибердружин с МВД РФ необходимо проработать вопрос закрепления такой функции за конкретным подразделением.

В ходе сравнения состояния киберпреступности в России и Казахстане, было обращено внимание на казахстанский опыт привлечения кибердружин по искоренению опасного контента в сети Интернет. Можно отметить проект «Киберволонтеры» Карагандинской академии МВД Республики Казахстан, создатели которого сотрудничают с Лигой безопасного интернета (РФ, г. Москва). За короткий период этот проект уже добился положительных результатов. Согласно информации на сайте за время существования киберволонтеры выявили и направили в МВД Республики Казахстан: по г. Караганде – 136 единиц противозаконного интернет-контента, 47 противозаконных телеграмм-каналов, 19 сомнительных бизнес-аккаунтов, по г. Алматы – 29 единиц противозаконного интернет-контента, 12 противозаконных телеграмм-каналов, 7 сомнительных объявлений в интернет ресурсах⁶.

Однако не всегда такой положительный опыт удастся реализовать. Например, в сети интернет имеется сведения от 14 сентября 2016 года о создании МВД Республикой Казахстан кибердружины для борьбы с наркоторговлей через интернет-ресурсы, но иной информации отражающей их деятельность обнаружено не было⁷.

Подводя итоги, обозначим перспективы исследования. Во-первых, в дальнейшем необходимо дать точное и наукоемкое определение понятию кибердружина, отделить от понятий народная дружина, волонтеры, во-вторых, подготовить предложения по урегулированию деятельности кибердружин с точки зрения права. Стоит особо подчеркнуть роль подобных организаций в жизни общества – это взаимодействие с органами внутренних дел по искоренению опасного контента в сети Интернет. МВД России и Казахстана должны быть флагманом активного и продуктивного взаимодействия с кибердружинами по борьбе с киберпреступностью.

¹ Федеральный закон «Об участии граждан в охране общественного порядка» от 02.04.2014 года № 4-ФЗ // [Электронный ресурс] http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_161195/ (дата обращения: 28.03.2022).

² <http://ligainternet.ru/liga/activity-cyber.php/> [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

³ <https://mitino.mos.ru/> [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

⁴ <http://ligainternet.ru/liga/activity-cyber.php/> [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

⁵ Шихалиев Р.А. Формирование и деятельность кибердружин на базе вузов как современная педагогическая технология профилактики экстремизма в студенческой среде // Мир науки. Педагогика и психология. — 2020. — №3. // <https://mir-nauki.com/PDF/51PDMN320> // [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

⁶ <https://kpa.gov.kz/kibervolontery> // [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

⁷ https://ratel.kz/kaz/_mvd_rk/ [Электронный ресурс] (дата обращения: 28.03.2022).

Кулмуханбетова Б. А.,
*главный научный сотрудник МНИИ, кандидат юридических наук, доцент правоведения,
магистр гуманитарных наук, MA in CDCS, Университет Уорика, Великобритания
(Академия правоохранительных органов при
Генеральной прокуратуре Республики Казахстан, г. Нур-Султан)*

Взаимодействие с общественностью для предупреждения преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних

Одной из ключевых проблем современного казахстанского общества и государства продолжает оставаться незащищенность детей от преступных посягательств со стороны взрослых. В связи с крайним неблагоприятным положением с обеспечением прав и законных интересов несовершеннолетних, в том числе их сексуальной безопасности, были приняты ряд международных документов.

Однако, принятие данных документов создало лишь общие предпосылки для обеспечения эффективной защиты прав и законных интересов несовершеннолетних в различных странах мира. В Казахстане, несмотря на предпринимаемые усилия, необходимо совершенствовать деятельность для соответствия всем требованиям, установленные в указанных международных правовых актах.

По данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан количество зарегистрированных половых преступлений в отношении несовершеннолетних снижается за последние пять лет. Вместе с тем, по-прежнему, остается высоким удельный вес половых преступлений совершаемых в отношении детей до 11 лет.

Представляется, что данная тенденция в основном связана с высоким уровнем латентности данных видов преступлений. Этому может свидетельствовать тот, факт, что ежегодно в стране у около 10 000 несовершеннолетних женского пола наступает беременность¹, из 1 000 девочек подростков каждый год рождает примерно 30².

Одним из факторов латентности является то, что данные виды преступлений посягают на интересы семьи, интимной жизни человека, то есть на частную жизнь человека — жизнедеятельность, признаваемую и гарантируемую Конституцией, не подлежащей контролю со стороны общества и государства, кроме случаев, предусмотренных только законом^{3, 27}.

Как правило, тайна частной жизни в области интимных отношений является табуированной. Родители детей, потерпевших от сексуальных посягательств, не обращаются с заявлениями в правоохранительные органы, так как боятся «позорящей огласки» руководствуясь народной пословицей «бас жарылса бөрік ішінде, қол сынса жең ішінде». Кроме того, значительную часть потерпевших от данных преступлений составляют дети, находящиеся в зависимости от преступников (педагогов, родственников и т. д.).

Следует учитывать и беззащитность малолетних потерпевших по рассматриваемой категории преступлений, обусловленными их психологическими особенностями, в большинстве случаев из страха реализации угрозы со стороны преступника, недовольства родных и близких, и в силу этого правоохранительным органам о них ничего не известно. Возможно, в данном случае речь идет даже не о латентности, а об отсутствии сколько-нибудь реальных сведений.

Как было верно замечено, все, что связано с алкоголизмом, наркоманией, проституцией, развратными действиями и действиями сексуального характера, требует специальных исследований^{4, 30}. При этом целью таких исследований должно быть разработка мер профилактики, в том числе повышения социальной, финансовой, половой грамотности населения с привлечением экспертов как государственных, так и общественных организаций.

Более того, реализацию результатов подобных исследований государственным органам следует также осуществлять во взаимодействии общественностью.

В данном контексте следует отметить, что в развитых странах при поддержке общественных организаций проводится огромная работа по предупреждению сексуального насилия в отношении детей и оказанию помощи жертвам осуществляется. В частности, в США принятие законов по защите детей от насилия является результатом активной гражданской позиции населения. Например, Национальный публичный веб-сайт сексуальных преступников США (The Dru Sjodin National Sex Offender Public Website)⁵ был создан благодаря общественному движению из-за похищения и убийства сексуальным преступником студентки колледжа Дру Сьодин из Гранд-Форкса. Федеральный закон Адама Уолша о защите и безопасности детей (The Adam Walsh Child Protection and Safety Act)⁶ был принят в 25-ю годовщину похищения 7-летнего Адама Уолша из торгового центра во Флориде. Его отец Джон Уолш, основатель Национального центра по делам пропавших и эксплуатируемых детей (the National

Center for Missing and Exploited Children), совместно с другими защитниками детей, в том числе родителями похищенных и убитых детей провели кампанию по принятию данного Закона.

Общественное движение в данном направлении в Казахстане по сравнению с США находится в процессе развития. Например, волонтерская инициатива «Щит» занимается просвещением по предотвращению сексуального насилия над детьми, оказывает психологическую поддержку несовершеннолетним, через соцсети обучает население. Движение представлено в городах Нур-Султан, Алматы, Шымкент, Актобе, Караганда, Сатпаев, Семей, Уральск. Зарина Джумагулова, основала Школу подготовки тренеров по детской безопасности и Центра детской безопасности «Ангел», где проводятся занятия на основе ее авторского тренинг-курса «Личная безопасность PRO» по обучению детей действиям в опасных и чрезвычайных ситуациях. Существуют и другие небольшие группы и индивиды, работающие в данной области.

Вместе с тем, усилия предпринимаемые общественностью в Казахстане ничтожно малы и нуждаются в финансировании. В данном контексте интересным, на наш взгляд, является опыт Канады, которая в национальной стратегии защиты детей от сексуального насилия в отношении детей⁷ предусматривает выделение средств не только на совершенствование деятельности правоохранительных органов по противодействию сексуальным преступлениям в отношении детей, но на поддержку исследовательских проектов и общин в данной области.

Представляется, что при государственной поддержке общественное движение приняло бы системный характер и тем самым способствовало ранней профилактике сексуального насилия. Более того, совместная работа государственных органов и общественности будет вкладом в повышение доверия населения государству.

¹ Ежегодно в Казахстане беременеют около 10 тысяч несовершеннолетних девочек // URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=30593907&pos=3;-86#pos=3;-86 (дата обращения: 07.04.2022).

² Репродуктивные права, основанные на принципах человеческого достоинства и равенства // URL: <https://kmpakaz.org/ru/%d1%80%d0%b5%d0%bf%d1%80%d0%be%d0%b4%d1%83%d0%ba%d1%82%d0%b8%d0%b2%d0%bd%d1%8b%d0%b5-%d0%bf%d1%80%d0%b0%d0%b2%d0%b0-%d0%be%d1%81%d0%bd%d0%be%d0%b2%d0%b0%d0%bd%d0%bd%d1%8b%d0%b5-%d0%bd%d0%b0-%d0%bf/> (дата обращения: 07.04.2022).

³ Шегебаева А. Р. Қазақстанның қылмыстық-құқықтық саясатында жеке өмірге қолсұғылмаушылық құқығын қамтамасыз ету: философия докторы (PhD) дәрежесін алу үшін диссертация. — Қарағанды, 2016. — 142 б.

⁴ Асанов Ж. К. Теоретико-прикладные проблемы предупреждения и пресечения бытового насилия (криминологические и уголовно-правовые проблемы): Дис. ... канд. юрид. наук. — Алматы, 2010. — 163 с.

⁵ The Dru Sjodin National Sex Offender Public Website // URL: <https://www.nsopw.gov/> (дата обращения 10.01.2022).

⁶ The Adam Walsh Child Protection and Safety Act // URL: https://www.justice.gov/archive/olp/pdf/adam_walsh_act.pdf (дата обращения 10.01.2022).

⁷ Public Safety Canada Announces Expansion of National Strategy for the Protection of Children from Sexual Exploitation on the Internet // URL: <https://www.canada.ca/en/public-safety-canada/news/2019/08/public-safety-canada-announces-expansion-of-national-strategy-for-the-protection-of-children-from-sexual-exploitation-on-the-internet0.html> (дата обращения 28.12.2021); The Gender-Based Violence Strategy // URL: <https://women-gender-equality.canada.ca/en/gender-based-violence-knowledge-centre/gender-based-violence-strategy.html> (дата обращения 28.12.2022); National Strategy To Combat Human Trafficking 2019–2024 // URL: <https://www.publicsafety.gc.ca/cnt/rsrscs/pblctns/2019-ntnl-strtygy-hmnn-trffc/index-en.aspx> (дата обращения 28.12.2022); A Pathfinding Country — Canada's Road Map to End Violence Against Children // URL: <https://www.canada.ca/en/public-health/services/publications/healthy-living/road-map-end-violence-against-children.html> (дата обращения 28.12.2022).

Курумбаева А. Б.,

*докторант факультета послевузовского образования, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Способы совершения мошенничества использованием банковских карт

Интенсивное развитие современных информационных технологий в сфере электронных платежных систем избавляет граждан от необходимости иметь при себе наличные денежные средства. Однако, наряду с удобством безналичного расчета увеличивается риск стать жертвой мошенничества с использованием платежных карт. Так, по данным МВД Республики Казахстан за период с 2018 по 2021 гг. мошенничество, в том числе по ст. 190 Уголовного кодекса Республики Казахстан «Мошенничество» увеличилось на 4,7 % (в 2019 г. было выявлено 24916, а в 2020 – 25738)¹. В целях повыше-

ния эффективности, надежности и безопасности пользования платежными картами, СМИ и органы внутренних дел систематически проводят массовые мероприятия, направленные на повышение правовой грамотности населения. Сотрудники правоохранительных органов отмечают, что изощренность способов мошеннических действий многообразна. К самым распространенным следует отнести: мошенничество через сеть «Интернет» (например, «Интернет магазины»), с помощью мобильных телефонов («тревожные звонки») и мобильного банка, электронное мошенничество, мошенничество через «подставной банкомат», терминалы оплаты услуг и др.

Рассмотрим более подробно некоторые способы мошеннических действий. Например, вишинг – мошенничество с использованием телефонных звонков. Слово «вишинг» образовано от английского «vishing», которое само является слиянием слов «voice» (голос) и «phishing» (искаженное «fishing», то есть «рыбалка»). Так, жертва обмана получает звонок с автоматическим сообщением, в котором говорится, что была предпринята попытка списать денежные средства с банковской карты.

Далее мошенники просят перезвонить по определенному номеру, позвонив по которому жертва мошенничества попадает на подставного «сотрудника службы безопасности», который просит сообщить данные банковской карты, например, номер карты и пароль^{2, 38}.

В практике встречаются случаи незаконной добычи данных банковских карт — фишинг (phishing — искаженное «fishing», т. е. рыбалка). Например, для осуществления мошеннических действий в сети Интернет создается поддельный сайт с «окошком», куда нужно ввести номер карты и PIN-код. Затем мошенники рассылают пользователям электронные письма якобы от банка и сообщают об изменениях, которые произошли в системе безопасности. В письме также предлагается перейти по ссылке на поддельный сайт и ввести данные своей карты. Часто случается так, что мошенники при этом получают информацию о клиентах банка от недобросовестных банковских сотрудников, что может ввести жертву обмана в еще большее заблуждение^{3, 57}.

Кроме этого, рассылка может производиться не от имени банка, а от имени сервиса онлайн-платежей (например, «Яндекс. Деньги»), а также социальных сетей (ВКонтакте, Facebook)^{4, 118}.

К известным схемам фишинга относят и поддельные лотереи или конкурсы, якобы проводимые какой-нибудь крупной корпорацией, а также псевдо-антивирусы^{5, 51}.

Различают такой вид фишинга как смишинг (англ. SmiShing) — мошенничество при помощи SMS-сообщений. В этом случае ссылка на поддельный сайт отправляется через SMS, либо мошенники просят прислать им необходимую информацию о банковской карте в ответном сообщении. Похожий на фишинг существует такой способ мошенничества как «ферминг» (англ. farming, от слова «farm» – «ферма»). Он выражается в перенаправлении клиента на ложный адрес при помощи вредоносной программы. Жертва обмана вводит в поисковую строку адрес сайта своего банка, но данная программа отправляет его на поддельный мошеннический сайт^{6, 25}.

В правоприменительной практике по ст. 190 ч. 2 п. 4 УК Республики Казахстан встречаются случаи выявления фактов электронного мошенничества. Так, «работник интернет-магазина по продаже автозапчастей некоторое время исправно выполнял обязательства перед клиентами, но, как только начинал испытывать проблемы с деньгами, обманывал покупателей. Он представлялся им вымышленным именем, затем убеждал перевести на его карту предоплату за заказанные запчасти, а после получения денег вносил номера телефонов обманутых граждан в «черный список». Обещанные комплектующие поставлять заказчикам он не намеревался. В ходе обыска в квартире задержанного полицейские обнаружили и изъяли почти 30 мобильных телефонов, а также большое количество банковских и сим-карт, на которые, согласно оперативным данным, поступали деньги обманутых клиентов. По данному факту в отношении подозреваемого возбуждено пять уголовных дел по признакам преступлений, предусмотренных п. 4 ч. 2 ст. 190 УК Республики Казахстан «Мошенничество»⁷.

Скимминг (skimming). Название данного способа мошенничества произошло от английского слова «skim», что означает «снимать сливки», т. е. деньги с банковских карт. Скимминг осуществляется при помощи скиммеров — специальных устройств небольшого размера, которые представляет собой накладку. Данная накладка устанавливается на банкомат в том месте, куда обычно нужно вставить банковскую карту.

Скиммер считывает информацию с магнитной ленты карты, а мошенники затем изготавливают ее дубликат. Также банкоматы оснащаются камерами или накладками на клавиатуру, запоминающую последовательность ввода цифр – чтобы получить PIN-код. Помимо этого, мошенники используют специальный спрей, после применения которого на клавиатуре остаются отпечатки, так злоумышленники могут узнать правильную комбинацию^{8, 180}.

Стоит отметить, что появляются и методы решения проблем со скиммингом. К ним относится, например, информирование при помощи SMS клиентов о снятии денежных средств со счета (Мо-

бильный банк), на банкоматы устанавливаются антискимминговые наклейки, которые препятствуют размещению скиммера^{4, 86}.

Одной из форм скимминга является и траппинг (англ. trapping, от слова «trap» — ловушка). В данном случае на банкомат также устанавливается специальное устройство, но информация с банковской карты не списывается, а устройство просто зажимает карту, и клиент не имеет возможности ее вынуть. Пока жертва обмана едет в банк, чтобы разобраться с проблемой, к банкомату приходит мошенник и, убирав устройство, извлекает карту, затем вновь вставляет ее и получает доступ к счету^{2, 38}.

Кроме этого, разновидностью скимминга является шимминг (англ. shimming). Устройство для шимминга называется «шиммер» или «шим». Оно, в отличие от скиммеров, устанавливается внутрь банкомата; его невозможно разглядеть: оно представляет собой тонкую гибкую плату^{9, 86}.

Шиммер приклеивается к картоприемнику, тем самым позволяя мошенникам считывать информацию с банковских карт^{10, 22}. Снифферинг (сниффинг, sniffing, от англ. «sniff», что означает «нюхать», «вынюхивать») — способ мошенничества, выражающийся в перехвате данных. Специальная компьютерная программа, которая называется «сниффер» может перехватить данные клиента (например, реквизиты банковской карты или пароли от платежных аккаунтов) в сети Wi-Fi. В качестве места «ловли данных» мошенники часто выбирают кафе, вокзалы, другие места с большим скоплением людей. Мошенник приходит в общественное место, например, ресторан, с ноутбуком, на котором и установлена программа-сниффер. Он активирует точку доступа Wi-Fi, название которой созвучно с названием данного ресторана. И если клиент, не подозревающий об обмане, подключается к этой точке Wi-Fi, то весь его трафик будет перехвачен и проанализирован сниффером^{9, 86}.

Широкое распространение на практике получил способ «двойная транзакция», им пользуются продавцы в магазинах. При покупке товара, покупатель передает продавцу свою банковскую карту для оплаты, а тот сообщает, что соединение было прервано, и транзакция не прошла. Мошенничество может удалиться, даже если его жертва подключена к Мобильному банку и оповещается с помощью SMSсообщений: увидев два сообщения с одинаковой суммой, она может подумать, что сообщение просто продублировалось. Наблюдаются и случаи «бесконтактной кражи». Этот способ мошенничества относится к тем банковским картам, на которых возможна бесконтактная оплата. Для считывания средств с банковской карты мошенники используют специальный терминал, который может списать деньги даже через кошелек, сумку или одежду^{8, 38}.

Интересным способом совершения мошенничества можно назвать «Ливанская петля». Это приспособление, сделанное из куска фотопленки, которая сгибается пополам с углами, загнутыми под прямым углом. Помимо этого, отгибается и небольшая часть на нижней стороне пленки. После данных манипуляций петля вставляется в банкомат.

Приспособление не мешает вставить банковскую карту в банкомат, но вытащить карту не позволит отогнутая часть. При этом способе мошенник зачастую становится в очередь к банкомату за жертвой обмана и подглядывает, какой PIN-код она набирает. Затем, когда клиент отходит от банкомата, чтобы обратиться за помощью в банк, мошенник вытаскивает карту и снимает деньги. Этот способ мошенничества имеет общие черты с траппингом^{5, 51}.

Таким образом, существует множество способов мошенничества с использованием банковских карт. Мошенники ловко и опытно адаптируются к ходу прогресса, изобретая новые мошеннические схемы. Владельцам банковских карт, пользователям сети Интернет необходимо быть осведомленными о способах мошенничества. Кроме того, проявлять грамотность и осторожность при использовании банкоматов, мобильной связью, услугами в интернет-магазинах, внимательно заполнять анкеты и формы на различных сайтах.

¹ Состояние преступности за 2015–2017 гг. [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://мвд.рф/folder/101762> (дата обращения: 08.10.2018 г.).

² Табак И.С. Мошенничество с банковскими картами / И.С. Табак // Современные инновации. — 2018. — № 4(26). — № 1(19). — С. 37–40.

³ Сазонов М.М. Виды мошенничеств с банковскими картами и совершенствование мер виктимологического предупреждения / М.М. Сазонова // Виктимология. — 2018. — № 2(16). — С. 55–60.

⁴ Сухова А.Р. О способах незаконного получения средств с банковских карт / А.Р. Сухова // Наука, техника и образование. — 2016. — С. 85–86.

⁵ Изотов Д.С., Быкова Н.Н. Виды мошенничества с банковскими картами / Д.С. Изотов, Н.Н. Быкова // Вестник НГИЭИ. — 2015. — № 3(46). — С. 49–53.

- 6 Бахтеев Д.В. О некоторых современных способах совершения мошенничества в отношении имущества физических лиц / Д.В. Бахтеев // Российское право: Образование. Практика. Наука. — 2016. — № 3. — С. 24–26.
- 7 Официальный сайт Управления МВД Республики Казахстан [Электронный ресурс]. — Режим доступа: <https://xn--b1aew.xn--p1ai/news/rubric/17/>.
- 8 Чалова М.А. Уголовно-правовая характеристика объекта уголовноправовой охраны при мошенничестве с использованием банковских карт / М.А. Чалова // Эпоха науки. — 2015. — № 4. — С. 179–181.
- 9 Ягупова Е.А., Палий М.В. Мошенничество с банковскими картами и методы их противодействия в России / Е.А. Ягупова, М.В. Палий // Символ науки. — 2017. — № 1. — С. 85–88.
- 10 Мытник И.С. Устройство идентификации отпечатка пальца владельца для смарт-карт дистанционного считывания / И.С. Мытник // Проблемы науки. — 2017. — № 6(19). — С. 22–26.

А. А. Қалиев,

*адъюнкт, заң ғылымдарын магистрі, полиция подполковнигі
(Ресей Федерациясы ІІМ Волгоград академиясы)*

Тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі орын алған жағдайда

Дүниежүзінде коронавирус пандемиясының таралуына байланысты карантин жарияланғалы тұрмыстық зорлық-зомбылық саны күрт артты. Жәбірленушімен бір шаңырақ астында тұруға мәжбүр болған адамдар қалай қорғана алады? Қоғам белсендісі мен заңгердің пікірін білдік. Материалдың соңына БҰҰ-ның пайдалы нұсқаулығын да бекітіп қойдық.

БҰҰ-ның хабарлауынша, мәбүрлі карантин кезінде көп елде отбасындағы зорлық-зомбылық салдарынан әлеуметтік көмек сұрап, құзіретті органдарға хабарласқан әйелдердің саны үштен бірге, кей жағдайда екі есеге артқан. Осы орайда БҰҰ-ның бас хатшысы Антониу Гуттериш барлық елдің билігіне үндеу жасады. Ол COVID-19 пандемиясына қарсы күрестің негізгі мақсаттарына әйелдерге жасалатын зорлық-зомбылықпен күресу жолдарын енгізуді ұсынды.

Жағдай бүкіл әлемде ушығып тұр. Франция ІІМ басшысы Кристоф Кастанердің айтуынша, карантин жарияланған уақыттан бері елде тұрмыстық зорлық-зомбылық саны 30 %-ға артқан. Париждің өзінде көрсеткіш 36 %-ға көбейген.

Қазақстан Республикасының «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы туралы» заңында зорлық-зомбылық түрлері төмендегідей.

Тұрмыстық зорлық-зомбылық күш көрсету, психологиялық, сексуалдық және (немесе) экономикалық зорлық-зомбылық түрінде болуы мүмкін.

Күш көрсету зорлық-зомбылығы — дене күшін қолданып, денені ауыртып денсаулыққа қасақана зиян келтіру.

Психологиялық зорлық-зомбылық — адамның психикасына қасақана әсер ету, оны қорқыту, қорлау, бопсалау немесе өміріне, денсаулығына қауіп төндіретін әрекеттер жасау. Сондай-ақ психикалық, дене және жеке басы дамуының бұзылуына әкелетін әрекеттерді жасауға мәжбүрлеу (еріксіз көндіру) арқылы ар-намысы мен абыройын кемсіту де психологиялық зорлық-зомбылық болып табылады.

Сексуалдық зорлық-зомбылық — адамның жыныс мүшесіне қол сұғу немесе жыныстық еркіндігіне қауіп төндіретін құқығы қарсы қасақана іс-әрекет. Сонымен бірге, кәмелетке толмағандарға қатысты сексуалдық сипаттағы іс-әрекеттер.

Экономикалық зорлық-зомбылық — адамды заңмен көзделген құқығы бар тұрғын үйінен, тамағынан, киімінен, мүлкінен, қаражатынан қасақана айыру.

Біздің заңнама бойынша тұрмыстық зорлық-зомбылық деген — белгілі бір отбасылық қарым-қатынастағы адамдар арасында шиеленіс орнап, оның нәтижесінде пайда болған физикалық, психологиялық және эмоционалды қысым. Ол ерлі-зайыптылар арасында ғана емес, аға, әпке немесе балалар секілді барлық туыстық қатынастар арасында да болуы мүмкін. Яғни, бір үйде тұратын адамдар бір-біріне кесірін тигізсе, бұл тұрмыстық зорлық-зомбылық деп танылады. Егер екі жұп заңды некеде тұрмаса, онда олардың арасындағы қысым тұрмыстық зорлық-зомбылық болып саналмайды.

Зорлық-зомбылықтың ең жиі кездесетін түрі — физикалық зомбылық. Психологиялық қысым арқылы да тұрмыстық зорлық-зомбылық орнауы мүмкін. Ол көбіне кемсіту, қысым көрсету, «құның жоқ» деп айғайлау сияқты әрекеттерден тұрады. Мұның барлығы жүйелі түрде қайталанып отырса, ол тұрмыстық зорлық-зомбылық болып есептеледі.

Егер сіздің күйеуіңіз сізді кемсітіп, жиһазды сындырып, сізді ұрса, оны видео не суретке түсіру қажет. Бұл сізге полицияда арызыңызды негіздеуге көмектеседі. Үйде болған қысымды дәлелдейді. Мысалы, күйеуіңіз сізге қол жұмсаса, міндетті түрде денедегі жарақаттарды суретке түсіріп алу керек.

Киімде немесе үйде қанның ізі қалса, видеоға түсіріп, болған жайт пен оның салдарының бәрін баяндауыңызға болады.

Физикалық зорлық болғаннан кейін міндетті түрде 103 нөміріне хабарласып айту керек. Олар да сіздің жарақаттарыңызды тіркеу үшін жедел жәрдем шақырып, ауруханаға алып барады. Дәрігерлер сіздің денсаулығыңыз бен алған жарақаттарыңыз жайлы ақпаратты ресми түрде тіркейді. Көздің асты көгеріп қалуы да зомбылықтың болғанын растайды.

Сондықтан көмекке жүгіну үшін жәбірленуші бір жеріңізді сындырғанша күтудің қажеті жоқ. Аурухана дәрігер алған зақымдарыңыз жайлы анықтама береді. Одан кейін жедел жәрдем тұрмыстық зорлық болғанын бірден полицияға хабарлауы тиіс. Егер учаскелік полицей сізге хабарласпаса, өзіңіз оным байланысып, арыз қабылдауын сұраңыз.

Жәберленуші балаларға да қауіпті деп қорықсаңыз, бұл туралы арызға жазғаныңыз жөн. Күйеуіңіз балаларыңызға айғайлағанын немесе қол көтергенін көрсеңіз, онда оны видео немесе аудиоға жазып алыңыз. Өзіңізге залалы тимеу үшін оны білдіртпей істеген жөн. Мұндай видео дәлелді келешекте ата-ана құқығын алу үшін қолдана аласыз.

Сізге зорлық-зомбылық көрсетілсе, құқық қорғау органдарына хабарласу өте маңызды. Елімізде тұрмыстық зорлық-зомбылықтың қылмыс деп танылмайтынын түсінемін. Оны тоқтату үшін құқық қорғау органдарының қолдауын табу ауыр. Бірақ не болса да олар қабылдайтын әрбір арыз міндетті түрде тіркеледі. Осылайша көп әйел арыз жазса, біз Қазақстандағы тұрмыстық зорлық-зомбылықтың шынайы статистикасын білеміз. Ал статистиканың нәтижесі парламенттің тұрмыстық зорлық-зомбылық туралы заңды қайта қарастыруына және оны қылмыстық жаза ретінде тануына себеп болар еді.

Бізде кей кезде әйел өзі арандатты, дұрыс істемеді деп жатады. Мұндай сөздер ешқашан зорлықты ақтай алмайды.

Зорлықта әрқашан жәбір көрсетуші кінәлі. Сондықтан Үнемі алдымен құрбанды тыңдау керек. Себебі зорлықтың қай түрі болса да психологиялық азап шегетін — жәбірленуші. Оның жағдайы онсыз да осал, ол қауіпсіздікті сезбейді. Сондықтан егер құқық қорғау органдары немесе куәгерлер жәберленушіні қолдамаса, ол одан да қауіпті жағдайға тап болады. Өкінішке қарай, қазір бізде қауіпсіздік қамтамасыз етілмеген. Жәбірленуші зорлық жайлы полицейлерге айтса, оның агрессордан оқшаулануы екіталай.

Бізде кей кезде әйел өзі арандатты, дұрыс істемеді деп жатады. Мұндай сөздер ешқашан зорлықты ақтай алмайды. Ол — қылмыс. Әйел өзі бірінші зорлық көрсетіп арандатпаса, оның мінез-құлқы мен іс-әрекеті қылмысты ақтамайды. Зорлық-зомбылықтың неден пайда болғанын түсіну үшін агрессорға назар аударып, оның не үшін қысым жасайтынын анықтау керек ол психологиялық ауытқуы бар адам болуы немесе әйел мен еркектің ролін түсінбеуі мүмкін. Сондықтан ешқандай жағдайда себепті жәбірленушіден іздеудің қажет жоқ.

Қазақстанда тұрмыстық зорлық-зомбылыққа әкімшілік жауапкершілік қарастырылған. Қазақстан Республикасының әкімшілік құқық бұзу Кодексінің «Денсаулыққа қасақана жеңіл зиян келтіру» туралы 73-1 бабының 1-1 тармағы бойынша құқық бұзушымен отбасылық-тұрмыстық қатынастарда тұратын адамға қатысты жасалған әрекеттер ескерту жасауға немесе он бес тәулікке дейінгі мерзімге әкімшілік қамаққа алынады.

Ал «Тұрмыстық зорлық-зомбылық профилактикасы» туралы 73-2-бабы бойынша құқық бұзушымен отбасылық-тұрмыстық қатынастарда тұратын адамға қатысты жасалған әрекеттерді дәлелдеу үшін міндетті түрде полицияға барып немесе учаскелік полиция қызметкерін шақырып, сот-медициналық экспертиза өту үшін қаулы алуыңыз керек. Қаулымен арнайы сараптама жасалады, қорытындысы полицияға жіберіледі. Сол қорытындымен сіз тұрмыстық зорлық-зомбылықтың жасалғанын дәлелдеу аласыз.

Зорлық-зомбылыққа душар болған жандарға «Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар» басқармасына баруға болады.

Заңға енгізілген биылғы өзгерістер жағдайды қиындатты. Бұл өзгеріс бойынша бірінші рет түскен арыздан соң жәбір көрсеткен адамға ескерту ғана беріледі.

Зорлық-зомбылықтың куәгері болсаңыз, полиция шақыруға кеңес беремін. Жаныңызда ұялы телефон болса, жағдайды түсіріп алуға тырысу керек. Өйткені тұрмыстық зорлық-зомбылық отбасында туатындықтан, құқық қорғау органдары келген кезде бір тарап зорлық-зомбылықтың болғанын мойындамай, екінші тарап қорыққаннан үндемеуі мүмкін. Сондықтан полицияны себепсіз шақырды деп жазаға тартылмас үшін дәлеліңіздің болғаны абзал.

Зорлық-зомбылыққа тап болған жандарға «Жұмыспен қамтуды үйлестіру және әлеуметтік бағдарламалар басқармасына» баруға болады. Өйткені әрбір әкімшілікте осындай орган жұмыс

істейді. Ауыр жағдайда қалған адамдарды қайта әлеуметтендіруге арналған орталықтар бар. Жағдай шешілгенше немесе құжаттарыңыз болмаса, басқа да себептер бойынша сонда қала аласыз. Әр аймақта орналасқан жергілікті дағдарыс орталықтары да көмектесе алады.

Егер сіз тұрмыстық зорлық-зомбылықтың құрбаны болсаңыз, төмендегі нұсқаулықты пайдаланып, байланыс телефон нөмірлеріне хабарласыңыз.

Ж. А. Маликов,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің докторанты,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Орта білім беру орындарындағы буллинг мәселесі

Буллинг — балалардың бір немесе топтар тарапынан екінші балаға (басқа балаларға) тән физикалық (немесе) психикалық, саналы қатал қарым-қатынастың ұзақ процесі

Дэвид Лейн, Эндрю Миллер

Бүгінгі күнде білім беру ортасында аз зерттелген және өзекті мәселенің бірі — кәмелетке толмағандар арасында буллингің (физикалық немесе психологиялық зорлық-зомбылық, қысым көрсету, айдап салуды) алдын алу мәселелері болып табылады. Барлық балалар үшін зорлық-зомбылықтан және әлімжеттілік қарым-қатынастан қорғанумен қатар өмір сүруге, дамуға, тәрбиелеуге және білім алуға қолайлы жағдайларды қамтамасыз ету кез келген мемлекет үшін әлеуметтік саясаттың басты міндеттерінің бірі болып табылады. Балаларға қатысты ешқандай зорлық-зомбылықты ақтауға болмайды және кез келген зорлық-зомбылық ескерілуі қажет. Алайда бүкіл әлемде балалар отбасында, жергілікті қоғамдастықта және білім беру ұйымдарында — басқа оқушылар тарапынан да, мұғалімдер тарапынан да зорлық-зомбылыққа тап болады. Ең басты қауіп төндіретін мәселе — жүйелі түрдегі зорлық-зомбылық — айдап салу мен буллинг. Буллинг (bullying) — өзін жеке дара, басқа адам тарапынан немесе топ ішінде қорғай алмайтын жағдайдағы психологиялық немесе физикалық қысым, зорлық-зомбылық, прессинг, менсінбеу, қорқыту. Қазіргі уақытта буллинг — бүкіл әлем мектептерінде таралған құбылыстардың бірі. БҰҰ-ның балаларға қатысты зорлық-зомбылық туралы 2006 жылы жарияланған Дүниежүзілік баяндамасы балаларға қарсы бағытталған зорлық-зомбылық ауқымын ғана емес, оның теріс салдарын да кешенді талдаудың алғашқы халықаралық тәжірибесіне айналды¹.

Ұл балалар мен қыз балалар арасында буллингің таралуы 15 жаста бәсеңдейді. Бір айда мектепте басқа адамдар тарапынан болған буллингке айына бір рет 11-15 жастағы жасөспірімдердің 20 % қатысты. Осы мінез-құлықтың таралуы 11 және 13 жастағы ер балалар арасында ең жоғары.

Сонымен қатар, жаңа технологияларды дамытумен және әлеуметтік желілердің танымал болуымен буллингің жаңа түрі — кибербуллинг пайда болды.

Кибербуллинг мысалдары: қорлау хабарламаларын жіберу (мәтін немесе интернет арқылы), әлеуметтік желілер сайтында елемеушілік түсініктемелерді орналастыру, кемсіту фотосуреттерін орналастыру, сондай-ақ электрондық нысанда біреуді қорқыту немесе қорлау.

Кибербуллинг депрессия, үрей, өзін-өзі төмен бағалау, эмоциялық бұзылулар, психобелсенді заттарды қолдану және суицидтік мінез-құлық сияқты психикалық денсаулықпен маңызды проблемаларды дамытуға ықпал ете отырып, жасөспірімдердің денсаулығына теріс әсер етеді.

11-15 жастағы жасөспірімдердің 12 %-ы кем дегенде бір рет немесе одан да көп кибербуллингке ұшырағаны белгілі болды.

Басқа адамдар тарапынан кибербуллинг тәжірибесі жасөспірімдердің 11 %-ын кем дегенде бір рет атап өтті. Мұндай мінез-құлық ұлдар арасында кең таралған².

Буллингің барлық түрлері оқуға және үлгерімге кері әсерін тигізеді. Мектептегі зорлық-зомбылық салдарынан баланың оқуға деген ниеті жоғалуы мүмкін және ол сабақты себепсіз босата бастайды.

Ғалымдардың пікірінше, буллинг деңгейін мектеп деңгейінде төмендету шаралары буллингің алдын алу бойынша бағдарламаларды енгізуді, ата-аналарды тартуды, тәртіптік әдістерді қолдануды, мектептегі әлеуметтік ахуалды жақсартуды, балаларды қадағалауды қамтиды.

2020 жылы аталған проблема бойынша ҚР ДСМ Қоғамдық денсаулық сақтау ұлттық орталығының баспасөз қызметінің ақпараты бойынша 11-15 жастағы әрбір бесінші қазақстандық жасөспірім ай

сайын буллингтің құрбаны немесе қатысушысы болып табылатынын хабарлайды. Бұл жағдай ұл балалар арасында жиі кездеседі.

Бүгінгі күні білім беру ұйымдарына буллинг проблемасын пысықтау және жою жауапкершілігі жүктеледі. Бұл білім алушылардың психологиялық денсаулығын сақтауға, білім берудің жоғары сапасын, білім алушылардың рухани-адамгершілік тәрбиесі мен дамуын қамтамасыз ететін, сондай-ақ білім алушылардың физикалық және әлеуметтік денсаулығын сақтауға және нығайтуға кепілдік беретін қолайлы дамытушы білім беру ортасын құруға мүмкіндік береді.

Қауіпсіз және білім беру ортасын қалыптастыруға әсер ететін факторлар:

Оқушылардың агрессивті мінез-құлқын тудыруы мүмкін көптеген факторлар білім беру ұйымдарының тіршілік әрекетінің барлық аспектілерін қозғайтын шаралар кешенін әзірлеу және қабылдау қажеттілігін және осы үдеріске барлық мүдделі тараптарды тартуды талап етеді.

Зорлық-зомбылықтың алдын алу мақсатында ақпараттық-ағартушылық жұмысты үйлестіру және ұйымдастыру-басқару шараларын жүзеге асыру үшін білім беру ұйымдарының басшылығы мен педагогикалық ұжымының шешімі бойынша жұмыс тобы құрылуы мүмкін (Мектеп қауіпсіздік командасының мүшелері). Төменде осы шаралардың сурет түрінде іске асыру схемасы және осы жұмысты жүзеге асыру көрсетілген.

Жоғарыда көрсетілген ұйымдастыру-басқару шаралары мен ақпараттық-ағартушылық жұмыстың арқасында құрылған білім беру ортасы білім беру ұйымында зорлық-зомбылықты болдырмау үшін маңызды шарт болып табылады.

Мұндай ортаның тұрақтылығы көптеген факторлармен анықталады, олардың арасында:

– үй-жайлар мен аумақтың қауіпсіз инфрақұрылымы; күзет бекетінің болуы, бақылау-өткізу режимін қамтамасыз ету және жалпы пайдаланымдағы орындарды (асханалар, дәретханалар, дәліздер, шешінетін бөлмелер, ойын алаңдары) және техникалық үй-жайларды қадағалау;

– зорлық-зомбылық жағдайларына алдын алу және ден қою мәселелері бойынша білім беру ұйымдарының саясатын реттейтін құжаттың болуы;

– білім беру ұйымының зорлық-зомбылыққа қатысты саясатының ережелерін жарғыға, кодекске, тәртіп ережелеріне енгізу, олар туралы мектептің барлық қызметкерлерін, оқушылар мен ата-аналарды хабардар ету; алқада әзірленген және қабылданған мінез-құлық ережелерін мүлтіксіз сақтау; қауіпсіздікті қамтамасыз етуге, зорлық-зомбылықтың алдын алуға және оның жағдайларына ден қою шараларын үйлестіруге жауапты тұлғалардың болуы, осы шаралардың тиімділігін талдау және оларды жетілдіру;

– зорлық-зомбылық жағдайларын анықтаудың (хабардың), тіркеудің және ден қоюдың тиімді тетіктері мен құралдарын пайдалану;

– білім беру процесін сүйемелдеу қызметі — педагог-психолог, әлеуметтік педагог, бала құқықтары жөніндегі мектеп уәкілінің және т. б. педагогтер мен қызметкерлердің күшімен даулы жағдайға қатысушыларға уақытында көмек көрсету;

– зорлық-зомбылықтың алдын алу және оған тартылған адамдарға көмек көрсету мақсатында әлеуметтік және психологиялық көмек, құқықтық тәртіп және денсаулық сақтау қызметтерімен өзара іс-қимыл жасау;

– адамның құқықтары мен қадір-қасиетін құрметтеуге және гендерлік теңдікке негізделген оқыту және позитивті тәрбие әдістерін қолдану;

– білім беру қатынастарының барлық қатысушылары арасындағы қарым-қатынастың тілектестік стилі, оқу ұжымында қандай да бір белгі бойынша кемсітушілікке жол бермеу;

– зорлық-зомбылықсыз және кемсітусіз салауатты тұлғааралық қатынастарды дамыту және қолдау үшін оқушылардың жеке және әлеуметтік (өмірлік) дағдыларын қалыптастыруға ықпал ететін білім беру бағдарламалары мен оқудан тыс іс-шараларды іске асыру;

– білім беру ұйымында әлеуметтік-психологиялық ахуалды жақсарту және зорлық-зомбылықтың алдын алу бойынша шараларды жоспарлау мен іске асыруға оқушылар мен ата-аналарды тарту; олардың арасында ақпараттық-ағарту жұмыстарын жүргізу;

– педагогикалық ұжымның, басшылықтың, білім беру ұйымының барлық қызметкерлерінің зорлық-зомбылық жағдайларына әрекет етуге және олардың алдын алу бойынша жүйелі жұмысқа кәсіби дайындығын қалыптастыру (оқыту және қолдау, 1-сурет).

Зорлық-зомбылық фактілері жасырылмауы тиіс:

Қазақстан Республикасының кейбір заңнамалық актілеріне баланың құқықтарын қорғау жөніндегі функцияларды жүзеге асыратын ұйымдардың қызметіне байланысты мәселелер бойынша өзгерістер мен толықтырулар енгізу туралы ҚР Заңына, атап айтқанда 2014 жылғы 5 шілдедегі Қазақстан Республикасының Әкімшілік құқық бұзушылық туралы Кодексіне (Қазақстан Республикасы Парламентінің Жаршысы, 2014 ж., 127-1-бап.): «Кәмелетке толғандар немесе кәмелетке толмағандарға қатысты құқыққа қарсы әрекеттер туралы хабарламау. Білім беру, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдары қызметкерлерінің құқық қорғау органдарына кәмелетке толмағандардың қылмыстық не әкімшілік құқық бұзушылық белгілері бар іс-әрекеттер (әрекетсіздіктер) жасау фактілері туралы немесе оларға қатысты білім беру, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарында, сондай-ақ білім беру, денсаулық сақтау, халықты әлеуметтік қорғау ұйымдарынан тыс кәсіби қызметіне байланысты өздеріне белгілі болған фактілер туралы хабарламау, егер бұл әрекеттерде қылмыстық жаза қолданылатын болса, онда Қазақстан Республикасы Қылмыстық кодексінің 434-бабында көзделген айыппұл салуға әкеп соғады, — жеке тұлғаларға — бес айлық, лауазымды адамдарға — он айлық есептік көрсеткіш мөлшерінде айыппұл салуға әкеп соғады» — делінген. Сондай-ақ ата-аналардың әлеуетін белсенді пайдалану тұрғысында Қазақстан Республикасының неке (ерлі-зайыптылық) және отбасы туралы Кодексінің 71-бабының (01.04.2019 ж. берілген өзгерістер мен толықтырулармен қоса) 1-тармағында: «ата-аналар өз баласының заңды өкілдері болып табылады және кез келген жеке және заңды тұлғалармен қатынастарда оның құқықтары мен мүдделерін қорғайды»-деп қарастырылған.

Және де мектеп инспекторының құзыретіне тоқталатын болсақ:

- білім беру ұйымында зорлық-зомбылық және басқа да құқық бұзушылықтар жағдайларын тергеуге қатысады;
- күш қолдану әрекеттерін жасағаны үшін оқушыларды ішкі істер бөліміне алдын алу есебіне қояды;
- есепте тұрған оқушының мінез-құлқын бақылауды жүзеге асырады;
- құқық бұзушылық жолын жедел түрде тоқтатады;

– оқушылар мен олардың ата-аналарымен профилактикалық әңгімелер жүргізеді.

Қорытынды. Буллинг зорлық-зомбылықтың ерекше түрі болып табылады, оның нәтижесінде көңілсіздікке, деморализация, демотивация, наразылық пен шеттелуге әкеледі, бұл ұжымның басқа мүшелері немесе оның бөлігі тарапынан ұжым мүшелерінің бірін агрессивті қудалау. Буллинг физикалық және психологиялық түрде жүзеге асырылуы мүмкін. Барлық жастағы және әлеуметтік топтарда көрінеді. Өкінішке орай, қорлау, ұрып-соғу, балағаттау білім беру жүйесінде жиі кездеседі, бұл мектеп буллингінің пайда болуына әкеледі. Нәтижесінде балаларда өзін-өзі бағалау төмендейді, топтарда өзін төмен сезінеді, оқуда және мінез-құлықта проблемалар пайда болады. Мұндай балаларда жүйке-психикалық және мінез-құлықтық бұзылулардың пайда болуы және дамуы қаупі өте жоғары.

Мектеп буллингі жәбірленушінің оқшауланып жалғыздықты сезінуіне ықпал етеді, нәтижесінде ол психологиялық жарақат алады, бұл кейде оның өмір бойына әсер етіп, содан зардап шегуі мүмкін.

Мәселенің ауқымдылығы мен күрделілігіне қарамастан, білім беру жүйесі зорлық-зомбылықтың алдын алу үшін үлкен мүмкіндіктерге ие. Оның кәсіби және ұйымдастырушылық ресурсы, әлеуметтік ықпал ету саласы тұлғааралық қарым-қатынаста және бірлескен қызметте зорлық-зомбылықты болдырмау және өзара сыйлауға негізделген мінез-құлық моделін қалыптастыру мақсатында білім беру процесінің барлық қатысушыларына кешенді және жүйелі ықпал етуді жүзеге асыруға мүмкіндік береді.

¹ Қазақстан мектептеріндегі балаларға қатысты зорлық-зомбылықты бағалау. Қазақстан Республикасындағы Адам құқықтары жөніндегі уәкілі және Норвегияның Сыртқы істер министрлігінің қолдауымен Қазақстандағы ЮНИСЕФ өкілдігі. — Астана, 2013.

² <http://unicef.kz/uploads/posts/00000837.pdf> (өтініш берілген күні: 30.05.2015).

Манджиева Г. Р.,

научный сотрудник центра по исследованию проблем уголовной политики и профилактики преступности НИИ, старший лейтенант полиции (Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Анализ причин и условий совершения уголовных правонарушений в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций в Республике Казахстан

Бесперывное развитие информационных и телекоммуникационных технологий влечет за собой рост уголовных правонарушений, совершаемых с их использованием, о чем свидетельствует статистика.

Так, согласно данным Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан в 2019 году по Главе 7 УК РК (Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи) зарегистрировано 99 правонарушений, в 2020 году количество уголовных правонарушений составило 110, в 2021 году было зарегистрировано 74 уголовных правонарушения, за первые 2 месяца 2022 года – 12.

Остается устойчивой тенденция к росту регистрации мошенничеств, совершенных путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы (ст. 190 УК РК). Так, почти вдвое в 2019 году выросло количество таких мошенничеств в сравнении с показателем 2018 года (с 4287 до 7739). В 2020 году зарегистрировано 10194 дел об интернет-мошенничествах. Количество зарегистрированных дел о мошенничествах, совершенных путем обмана или злоупотребления доверием пользователя информационной системы в 2021 году составило 21405.

Кроме того, в 2021 году зарегистрировано 605 краж, совершенных путем незаконного доступа в информационную систему либо изменения информации, передаваемой по сетям телекоммуникаций (ст. 188 ч. 2 п. 4 УК), более половины (327 дел) остались нераскрытыми (окончено 152)¹.

Следует отметить, что проблема роста уголовных правонарушений в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет в Республике Казахстан обусловлена рядом причин.

Проведенный анализ теоретических и эмпирических материалов: статистических данных Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан; аналитических отчетов Комитета по информационной безопасности Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан; данных исследования Управления Организации Объединенных Наций по наркотикам и преступности «Всестороннее исследование проблемы киберпреступности», позволяет выделить следующие причины и условия, порождающие развитие преступности в указанной сфере^{2, 3, 4}.

Масштабная цифровизация всех сфер общества является основной причиной роста уголовных правонарушений в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет не только в Республике Казахстан, но и во всем мире.

В Республике Казахстан в последние 10 лет произошло активное развитие IT-технологий, широкое распространение информационно-телекоммуникационных сетей, которые во все большей степени охватывают всю страну и продолжают расширяться. Так, согласно данным Комитета по статистике РК за период 2010 по 2021 год общее количество пользователей сети Интернет в Казахстане выросло с 36,1 % до 84,2 % всего населения Республики, к концу 2022 года количество пользователей увеличится и составит 99,3 % населения⁵.

Масштабными темпами развивается цифровизация внутренней деятельности государственных органов, разработана политика цифрового государства. Набирает обороты автоматизация систем управления предприятий различного уровня (малого, среднего, крупного бизнеса).

Следует отметить, что пандемия COVID-19 в период с 2020 по 2021 год способствовала масштабному переходу на удаленный формат работы и учебы, росту рынка электронной коммерции и, соответственно, количества безналичных платежей, увеличению покупок товаров и услуг в сети Интернет, потери стабильного заработка большого количества населения, что привело к экспоненциальному росту преступности в сфере сетей телекоммуникаций и информационных систем (киберпреступности) во всем мире. Исключением не является и Республика Казахстан.

Низкий уровень цифровой грамотности физических и юридических лиц, сотрудников государственных органов также является одним из факторов, способствующих росту преступлений в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций. Так, при отсутствии базовых знаний по обеспечению информационной безопасности, а также по общим методам распространения вредоносных компьютерных программ и программных продуктов (особенно «фишинговых» страниц поддельных интернет-магазинов и банков, распространение вирусных программ через «взломанные» сайты, размещение своих персональных данных в открытом доступе) приводит к тысячам случаев, когда граждане Республики Казахстан становятся жертвами киберпреступлений, а принадлежащие им технические средства орудиями противоправного использования информационно-телекоммуникационных технологий.

Уровень цифровой грамотности сотрудников фирм, банков и государственных организаций также находится на недостаточно высоком уровне. Так, перечисленные сотрудники, пользуясь поддельными или непроверенными сайтами, теряя мобильные переносные устройства и носители информации, оставляя их без присмотра или защищая электронные данные простыми комбинациями паролей, используя служебную электронную почту для личной переписки, фотографируясь на фоне «режимных» объектов или документов, несанкционированно перенося информацию с бумажного носителя на электронный, открывают доступ злоумышленников к информационным системам и базам данных коммерческих компаний и госструктур.

Следует отметить, что, вышеуказанные базы данных содержат большой объем информации, в том числе конфиденциальную информацию, коммерческую тайну и персональные данные граждан. Зачастую умысел злоумышленников направлен на завладение вышеперечисленной информацией в корыстных целях, т.е. для дальнейшего совершения мошенничества или вымогательства. Кроме того, персональные данные граждан могут стать объектами таких преступных посягательств как: нарушение неприкосновенности частной жизни, несанкционированное использование или модификация общедоступных персональных данных, разглашение данных ограниченного доступа для преступных сообществ или разведывательных структур.

Одной из технических причин роста уголовных правонарушений в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций является несоответствие средств защиты информационных систем, сетей телекоммуникаций и программного обеспечения IT-устройств современным информационным вызовам и угрозам. Так, указанные объекты зачастую не имеют должной защиты от воздействия новых вредоносных хакерских программ, атак вирусов-шифровальщиков и других угроз, в результате чего преступники легко проникают в системы и сети, а также в личные IT-устройства граждан, таким образом, действуя на опережение.

Также существенным недостатком в обеспечении информационной безопасности является недостаточное количество казахстанских продуктов в IT-сфере. Казахстан, несмотря на достигнутый высокий уровень информатизации сферы государственного управления, широкое использование ИКТ в различных сферах жизни общества, в значительной мере импортирует (заимствует) не только IT-технологии, но и готовые программные продукты, включая продукты обеспечения информационной безопасности в сфере информатизации и связи, что указывает на недостаточность принимаемых уси-

лий и мер по их рациональному замещению с опорой на собственные силы в критически важных сферах разработок, от которых зависит обеспечение безопасности государства⁶.

Кроме того преступники, действующие в телекоммуникационных сетях, обладают специальными знаниями в программировании, создании и распространении вредоносных программ, навыками использования незаконного программного обеспечения и устройств. В целях совершения уголовных правонарушений в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций, получения финансовой или иной выгоды, преступники объединяются в группы, разрабатывают сложные схемы преступлений, распределяют роли в преступной группе. Наибольшей общественной опасностью обладают преступления, совершенные именно преступными группами или преступными сообществами, поскольку они имеют организованный и трансграничный характер.

Следует отметить, что наиболее существенной причиной совершения уголовных правонарушений в сфере сетей телекоммуникаций и информационных систем является несовершенство государственной системы противодействия вышеуказанным уголовным правонарушениям. Составными частями системы являются: принятие стратегии информационной безопасности; совершенствование законодательства, регулирующего общественные отношения, возникающие в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций; развитие потенциала органов уголовного правосудия и правоохранительных органов; информационно-просветительская деятельность; сотрудничество между заинтересованными государственными органами, частным сектором и гражданами.

В Республике Казахстан первым документом, в котором были определены основные направления реализации государственной политики в сфере защиты электронных информационных ресурсов, информационных систем и сетей телекоммуникаций, обеспечения безопасного использования информационно-коммуникационных технологий, явилась Концепция кибербезопасности «Киберцит Казахстана», принятая 30 июня 2017 года.

Ряд экспертов по кибербезопасности выделяют следующие существенные недостатки в Концепции: отсутствие описания видов угроз и их источников; не уделено должного внимания необходимости обеспечения защиты от несанкционированного доступа к охраняемым законом тайн, а именно к банковской, врачебной, а также к служебной информации ограниченного доступа; отсутствие в Концепции информации о подходах к организации схем взаимодействия участников национальной системы кибербезопасности, информации о распределении полномочий между ними; неясность области, за которую ответственен государственный или иной орган, что приводит к размыванию ответственности, ненужному дублированию функций, и в итоге невыполнению поставленных задач и функций⁷.

Пробелы в уголовном законодательстве Республики Казахстан также способствуют рецидиву и множественности совершения преступлений данного вида, дальнейшему развитию преступности в сфере сетей телекоммуникаций в стране.

Существенным недостатком в практической деятельности органов внутренних дел является то, что выявление и расследование уголовных правонарушений, совершенных посредством сетей телекоммуникаций осуществляют сотрудники, имеющие высшее юридическое образование. Отсутствие у следственных работников органов внутренних дел спецзнаний (программирования, сетевого администрирования, защиты информации) и опыта в расследовании уголовных дел о преступлениях в информационной сфере, недостаточный уровень навыков у сотрудников оперативных подразделений не позволяет своевременно раскрывать преступления, устанавливать доказательства и привлекать к ответственности виновных лиц.

Отсутствие эффективного сотрудничества в вопросах противодействия уголовным правонарушениям, совершаемым посредством сетей телекоммуникаций между правоохранительными органами и заинтересованными государственными органами (например, с Министерством информатизации и общественного развития РК и с Министерством цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности РК и др.), коммерческими организациями (финансовыми организациями, интернет провайдерами), а также гражданами, является одной из причин роста уголовных правонарушений в указанной сфере.

Таким образом, проведенный анализ причин и условий совершения уголовных правонарушений в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет в Республике Казахстан, позволил прийти к выводу, что они носят социальный, экономический, правовой, кадровый, организационно-технический характер. Правильное выявление и анализ причин и условий совершения вышеуказанных уголовных правонарушений в Республике Казахстан в дальнейшем будет способствовать совершенствованию системы противодействия уголовным правонарушениям в сфере сетей телекоммуникаций, в том числе сети Интернет в Республике Казахстан.

- ¹ Сведения о зарегистрированных уголовных и административных правонарушениях за 2019–2022 годы. [Электронный ресурс] — Режим доступа. — URL: <https://qamqor.gov.kz> (дата обращения 28.02.2022).
- ² Там же.
- ³ Аналитический отчет Комитета по информационной безопасности Министерства цифрового развития, инноваций и аэрокосмической промышленности Республики Казахстан [Электронный ресурс] — Режим доступа. — <https://www.gov.kz/memleket/entities/infsecurity/activities/directions?lang=ru>
- ⁴ Seger A. Cybercrime strategies. Octopus conference. — 2011. Проект доклада «Всестороннее исследование проблемы киберпреступности». — 253 с.
- ⁵ Данные Комитета по статистике РК за период 2010 по 2021 год [Электронный ресурс] — Режим доступа. — <https://stat.gov.kz/official/industry/29/statistic/7>.
- ⁶ Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года «Об утверждении Концепции кибербезопасности ("Киберщит Казахстана")» [Электронный ресурс] — Режим доступа. — <https://adilet.zan.kz/rus/docs/P1700000407>
- ⁷ Недостатки в стратегии «Киберщит Казахстана» [Электронный ресурс] — Режим доступа. — https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=36321387&pos=5;-90#pos=5;-90

Маткенов М. Т.,

*магистрант факультета послевузовского образования, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Законодательное регулирование сферы ИКТ в предупреждении вербовки в целях торговли людьми: анализ и предложения

Согласно статистическим данным по ЖТЛ, выявленным и получившим помощь от Международной организации по миграции, в 2004–2018 гг. на территории Республики Казахстан была зарегистрирована 1731 ЖТЛ. Республика Казахстан является страной назначения и в гораздо меньшей степени страной транзита и исхода для жертв трудовой и сексуальной эксплуатации. Остается актуальной и проблема внутренней торговли людьми вследствие миграции из сельских районов в крупные города с целью трудоустройства. В случаях внешней торговли людьми к странам назначения для жертв трудовой эксплуатации из Казахстана относятся: Российская Федерация (в большинстве случаев), Бахрейн, Бразилия, Республика Корея, Турция и Объединенные Арабские Эмираты^{1, 18}.

Девушки и женщины из Казахстана вовлекаются в торговлю людьми с целью сексуальной эксплуатации в странах Ближнего Востока, Европы, Восточной Азии и США. Одним из направлений торговли людьми с целью трудовой эксплуатации для РК является Республика Корея. Однако, согласно статистическим данным, представленным Миссией МОМ и Государственным департаментом США, более распространенной в стране является внутренняя торговля людьми. Вербовка Казахстанцев в настоящее время проходит с использованием информационных технологий, Интернет ресурсов. Автором были проанализированы Законы Республики Казахстан в сфере информационных технологий, в которые по нашему мнению необходимо внести дополнения.

Согласно данным Европола, самое большое влияние пандемия COVID-19 оказала на кибер преступность — по сравнению с другими формами преступной деятельности. Имеются свидетельства того, что некоторые лица, вовлеченные в секс-индустрию, в связи с карантином перевели свою деятельность в онлайн-формат. Помимо этого, ряд свидетельств позволяет предположить, что некоторые формы торговли людьми в целях сексуальной эксплуатации, использующие веб-камеры, тоже переживают рост. Переход в онлайн тесно связан с дополнительными рисками для конфиденциальности соответствующих лиц, что делает их более уязвимыми для шантажа и дальнейшей эксплуатации. Помимо этого, переход на удаленную работу в период вспышки коронавируса дает преступникам новые способы целенаправленного поиска людей онлайн и для того, чтобы генерировать спрос, и для того, чтобы осуществлять груминг (подготовку к вербовке) в отношении уязвимых женщин и детей. Результаты опроса подтверждают этот факт, указывая на то, что во время пандемии COVID-19 торговцы людьми пытались связаться с бывшими жертвами в основном онлайн².

Проанализировав законодательство автором предлагаются, следующие дополнения к Законам Республики Казахстан для профилактики вербовки людей с использованием информационно – коммуникативных технологий.

В Закон Республики Казахстан «О культуре» от 15 декабря 2006 года. Статью четвертую дополнить словами «торговле людьми и услуг сексуального характера».

В Закон Республики Казахстан «О средствах массовой информации» от 23 июля 1999 года. Статью первую дополнить словами «Информация, пропагандирующая торговлю людьми, оказание услуг

сексуального характера и удовлетворению похоти человека». Пункт 2-1 добавить словами «и торговле людьми». Статью 4-3 дополнить словами «и информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». В статью 13 внести дополнение словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». Пункт 3 ст. 13. дополнить словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». В статью 14 внести дополнение словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». Субъекты до начала осуществления деятельности по распространению периодических печатных изданий или интернет-ресурсов, размещающих материалы эротического характера, и информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека. В статью 25 данного закона внести дополнение словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека», в пункт 2-1 данной статьи внести дополнения «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека».

В Закон РК «О телерадиовещании» от 18 января 2012 года. В статью 21 предлагаем внести следующие дополнения и изменения словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека» так же в пункт третий данной статьи добавить «торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека».

В Закон РК «О рекламе» от 19 декабря 2003 года. Статью шестую дополнить словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». Статью 7 добавить словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека». Статью 3 дополнить понятие неэтичная реклама «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека».

В Закон РК «О связи» от 5 июля 2004 года. В статью 41-1. Порядок приостановления работы, добавить словами «информацию пропагандирующую торговлю людьми, оказание услуг сексуального характера и удовлетворению похоти человека».

В «Закон РК О национальной безопасности Республики Казахстан» от 6 января 2012 года. В статью 6 добавить словами «уголовные правонарушения, относящиеся к торговле людьми» 3) неконтролируемые миграционные процессы, уголовные правонарушения, относящиеся к торговле людьми. Также предлагаем в статью 19 внести дополнения словами, уголовные правонарушения, относящиеся к торговле людьми.

По итогам проведенного исследования мы пришли к выводу, что основным методом профилактики вербовки в торговлю людьми является блокировка сайтов с подозрительным контентом. Законы, касающиеся регулирования интернета, не включают меры по контролю над информацией, которая может относиться к вербовке с помощью информационно-коммуникативных технологий. Также предложенные изменения и дополнения приведут к усилению работы по профилактике, раскрытию и привлечению вербовщиков к ответственности за уголовные правонарушения в сфере торговли людьми.

---

¹ Изучение роли информационно-коммуникативных технологий (ИКТ) в рекрутинге и удержание жертв торговли людьми в Республике Казахстан, Кыргызской Республике и Республике Таджикистан. Отчет по исследованию (18). Международная организация по миграции Субрегиональный Координационный офис в Центральной Азии Республика Казахстан

² Руководство: ответ на новые тенденции в торговле людьми и последствия пандемии COVID-19 <https://www.unwomen.org/sites/default/files/Headquarters/Attachments/Sections/Library/Publications/2020/>

Маткенов М.Т.,
магистрант факультета послевузовского образования, подполковник полиции;
Уканов Е.А.,
докторант факультета послевузовского образования, магистр права
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Международные Конвенции ратифицированные Республикой Казахстан в борьбе с торговлей людьми

В соответствии с Докладом Государственного департамента Соединенных Штатов Америки о торговле людьми за 2021 год, Казахстан включен во вторую категорию стран (всего 4 категории) по уровню состояния борьбы с торговлей людьми, то есть отнесен к государствам, прилагающим значительные усилия по соблюдению стандартов по ликвидации торговли людьми в соответствии с Законом о защите жертв торговли людьми.

На сегодня Казахстан ратифицировал 825 международных договоров (на уровне законов – 702, постановлений Верховного совета – 57 и указов Президента Республики Казахстан – 66). Из данного количества ратифицированных международных договоров 33 являются универсальными многосторонними конвенциями в области прав человека (в рамках членства Казахстана в ООН, МОТ). Из 33 указанных конвенций базовыми конвенциями, определяющими основные права и свободы человека являются 7 конвенций ООН, по реализации которых Казахстан представляет в данную организацию периодические национальные доклады.

К примеру, в области противодействия современным формам рабства Казахстан стал участником следующих международных договоров:

– Международный Пакт о гражданских и политических правах от 16 декабря 1966 года (Закон РК о ратификации от 28 ноября 2005 года № 91-III);

– Конвенция о рабстве от 25 сентября 1926 года (Закон РК о ратификации от 5 февраля 2008 года № 19-IV);

– Конвенция Международной Организации Труда о принудительном или обязательном труде от 28 июня 1930 года (Закон РК о ратификации от 14 декабря 2000 года № 120-II);

– Конвенция о борьбе с торговлей людьми и с эксплуатацией проституции третьими лицами от 21 марта 1950 года (Закон РК о ратификации от 14 декабря 2005 года № 100-III);

– Дополнительная Конвенция об упразднении рабства, работорговли и институтов и обычаев, сходных с рабством от 7 сентября 1956 года (Закон РК о ратификации от 5 февраля 2008 года № 19-IV);

– Конвенция Международной Организации Труда об упразднении принудительного труда от 25 июня 1957 года (Закон РК о ратификации от 14 декабря 2000 года № 117-II);

– Конвенция о правах ребенка 1989 года (Постановление Верховного Совета Республики Казахстан от 8 июня 1994 года);

– Конвенция Международной Организации Труда о запрещении и немедленных мерах по искоренению наихудших форм детского труда от 17 июня 1999 года (Закон РК о ратификации от 26 декабря 2000 года № 367-II);

– Конвенция ООН против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 года (Закон РК от 4 июня 2008 года № 40-IV);

– Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся участия детей в вооруженных конфликтах от 6 сентября 2000 года (Закон РК о ратификации от 4 июля 2007 года № 221);

– Факультативный протокол к Конвенции о правах ребенка, касающийся торговли детьми, детской проституции и детской порнографии от 6 сентября 2000 года (Закон РК о ратификации от 4 июля 2001 года № 219-II).

– Протокол о предупреждении и пресечении торговли людьми, особенно женщинами и детьми, и наказании за нее, дополняющий Конвенцию против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 года (Закон РК о ратификации от 4 июня 2008 года № 37-IV);

– Протокол против незаконного ввоза мигрантов по суше, морю и воздуху, дополняющий Конвенцию против транснациональной организованной преступности от 15 ноября 2000 года (Закон РК о ратификации от 4 июня 2008 года № 38-IV).

Также Казахстаном заключен ряд международных договоров о взаимной правовой помощи и правовых отношениях, как в двустороннем, так и в многостороннем порядке, в частности:

1. Соглашение между государствами-участниками СНГ об обмене информацией в сфере борьбы с преступностью от 21 мая 2009 года.

2. Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Французской Республики о сотрудничестве в борьбе с преступностью от 6 октября 2009 года.

3. Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Итальянской Республики о сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, прекурсоров и химических веществ, используемых для их производства, терроризмом и другими видами преступлений от 5 ноября 2009 года.

Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Объединенными Арабскими Эмиратами о сотрудничестве в борьбе с организованной преступностью, терроризмом, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ, их прекурсоров и аналогов, и иными видами преступлений от 13 мая 2010 года.

Соглашение о сотрудничестве между правительствами государств-членов Шанхайской организации сотрудничества в борьбе с преступностью от 11 июня 2010 года.

Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Королевства Саудовской Аравии о сотрудничестве в области борьбы с терроризмом, организованной преступностью, незаконным оборотом наркотических средств, психотропных веществ и их прекурсоров от 28 сентября 2010 года.

Соглашение о сотрудничестве МВД (полиции) государств-участников СНГ в борьбе с торговлей людьми — сентябрь 2010 года.

Соглашение о сотрудничестве между МВД Республики Казахстан и МВД Республики Беларусь от 25 мая 2011 года.

Соглашение о сотрудничестве между МВД Республики Казахстан и МВД Украины от 24 ноября 2011 года.

Соглашение между Правительством Республики Казахстан и Правительством Королевства Испания о сотрудничестве в борьбе с преступностью от 17 июня 2011 года.

Данными соглашениями регламентировано прямое сотрудничество с зарубежными правоохранительными органами в раскрытии преступлений, в том числе, связанных с торговлей людьми путем:

– обмена оперативно-розыскной, оперативно-справочной, криминалистической и архивной информацией;

– исполнения запросов и поручений;

– проведения оперативно-розыскных мероприятий и следственных действий, не требующих санкции прокурора, крупномасштабных оперативно-профилактических и специальных операций.

В соответствии с частью 3 статьи 4 Конституции Республики Казахстан, международные договоры, ратифицированные государством, имеют приоритет перед национальным законодательством и могут быть применены в национальной правовой системе непосредственно, кроме случаев, когда их применение требует принятия закона.

Кроме того, 10 июля 2008 года Верховный Суд принял нормативное постановление о непосредственном применении международных договоров национальными судами и трибуналами, обязывающее судей руководствоваться нормами международных договоров, участником которых является Республика Казахстан.

Также, необходимо отметить национальное законодательство, регулирующие вопросы охраны прав человека — Уголовный кодекс, Уголовно-процессуальный кодекс, Кодекс об административных правонарушениях, Гражданский кодекс, Гражданско-процессуальный кодекс, Трудовой кодекс, Кодекс о браке и семье, Кодекс о здоровье народа и системе здравоохранения, Экологический кодекс, Закон об охране прав ребенка, Закон о пенсионной системе, Закон о социальном обеспечении, Закон о равных правах и равных возможностях мужчин и женщин, Закон об образовании, Закон о медиации, Закон о миграции, Закон о правах беженцев и другие.

А. М. Нұрахметова,

*қылмыстық құқық және криминология кафедрасының аға оқытушысы,
полиция подполковнигі*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігіне байланысты кейбір мәселелер

Қоғамымыздағы рецидив қылмыстылыққа деген жоғары қызығушылық қылмыс жасаушылар арасында бұрын сотталған тұлғалардың болу тенденциясының жоғарылығымен, сондай-ақ бұл кате-

гориядағы тұлғалардың жаза мақсаттарын орындауға кедергі жасауымен, яғни мемлекет тарапынан тағайындалған жазадан сабақ алмағандығымен түсіндіріледі. Сөйтіп, рецидив қылмыстық әрекеттің жалғасы ғана емес, қылмыс жасаған тұлғаның сол әрекетке қайтып оралуы болып табылады. Ғылыми әдебиетте рецидивтің бірнеше анықтамасы бар: қылмыстық-құқықтық (заң шығарушылық), криминологиялық және пенитенциарлық.

Заңнамалық тұрғыдан қылмыс рецидиві ұғымына түсінік қазіргі қолданыстағы ҚР ҚК 13-бабында беріліп, онда рецидив қылмыс ретінде бұрын қасақана жасаған қылмысы үшін соттылығы бар адамның қасақана қылмыс жасауы деп түсіндіріліп, рецидивтің жай, қауіпті және аса қауіпті түрлері қарастырылады.

Ал теорияда криминологиялық рецидив ұғымы беріліп, бұл ұғым ҚР ҚК рецидив қылмыстылыққа берілген түсініктен кең қарастырылады.

Криминологиялық рецидивке санаты мен санкциясына қарамастан қылмыс жасаған тұлғаларға қатысты қолданылған (қолданылмаған) барлық қайталанып жасалған қылмыстар мен бірнеше мәрте жасалған қылмыстар жиынтығы жатады. Бұл жиынтықта бұрын сотталған адамдар мен бұрын қылмыстық жазаға тартылмаған тұлғалардың жаңа қылмыстар жасауын бөліп қарауға болады.

Ғылыми әдебиетте бірінші және онан кейінгі қылмыстары арасындағы уақыт ұзақтығына қарамастан қайта қылмыс жасаған бұрын соттылығы болған кез-келген адамды рецидивистер санатына қосу туралы пікірлерді кездестіреміз. Біздің пікірімізше, криминологиялық рецидив пенитенциарлық қылмыстылық негізін құрайды.

Белгілі қазақстандық ғалым Д.С. Чукмаитовтың пікірінше, қазіргі қолданыстағы заңнама қылмыстылықтың қайталану түрлеріне байланысты әртүрлі баға береді. Кейбір жағдайларда бұрын қылмыс жасаған адамның жаңадан қылмыс жасау фактісі қылмысты квалификациялауға әсер етсе, басқа жағдайларда (егер сот оны бұлай деп танудан бас тартпаса) жауапкершілікті ауырлататын мән-жай болып табылады. Заңмен белгіленген жағдайларда қайта қылмыс жасау соттың еңбекпен түзеу колониясының режим түрін таңдауға ықпал етеді¹.

Мұнан әрі осы автор сол жұмысында рецидив пен қылмыстың қайталануы өзара тығыз байланыстағы әртүрлі түсініктер екендігін көрсетеді. Кінәлінің бұрынғы жасаған қылмыстары үшін соттылығының болуы қылмыстың қайталануына басқа сапалық мазмұн беріп, жаңа — қылмыс рецидиві деген ұғымды қалыптастырады.

Бұл жерде мәселе рецидивтің басқа қылмыс көптүрлілігімен салыстырғанда қоғамдық қауіптілік деңгейінің артықтығында емес, мәселе рецидивтің спецификалық белгісінде — адамның соттылық фактісін, соған қатысты сот шешімін мойындамауы (сол жұмыс 7 бет).

Рецидив ұғымына қатысты мәселелер қазақстандық криминология және қылмыстық құқық ғылымдары үшін жаңалық емес, себебі бұл өз уақытында кеңестік ғалымдар тарапынан да қарастырылған. Алайда, бұл ғылыми түсініктің кейбір ережелері пенитенциарлық қылмыстылық түсінігін белгілеуде қызығушылық тудырады.

Қайта қылмыс жасаған тұлғаларды рецидивистер санатына, ал қарастырылып отырған құбылысты рецидивке жатқызуға мүмкіндік беретін белгілерді анықтау кезіндегі кейбір алшақтықтар назар аударуды қажет етеді.

Кеңестік кезеңдегі ғалымдар өз еңбектерінде рецидивтің легальды, криминологиялық және пенитенциарлық түрлерін белгілеген².

Бізосы мақала шеңберінде рецидивті қылмыстылықпен тиімді күрес жүргізу және оның алдын алу мақсатында тұлғаның осыған дейін де соттылығы болғандығын, жазалау шаралары мен бұрын жасалған қылмыстар сипаты мен санын есепке ала отырып рецидивті мынандай түрлерге бөлеміз: легальды (заңды), криминологиялық (фактілі), жалпы және арнайы, жай және күрделі, реабилитацияланған, аса қауіпті, ауыр және аса ауыр қылмыстар рецидиві, түзеу мекемесінде жазасын өтеп жатқан сотталғандар рецидиві (пенитенциарлық).

Бұл ұғымдар бірнеше мәрте қылмыс жасаған немесе жасап жатқан тұлғалардың әлеуметтік-өнегелік болмыстарын тануға, рецидивистердің мінез-құлқын нақты болжамдауға, оларға профилактикалық әсер етудің тиімді жолдарын белгілеуге мүмкіндік береді.

Пенитенциарлық рецидив дегеніміз бұрын түзеу мекемесінде жазасын өтеген сотталғанның жаңа қылмыс жасауы. Рецидивтің бұл түрі рецидивистің әлеуметтік-өнегелік болмысының бұзылғандығын, оған бұрын қолданылған жаза әсерінің болмағандығын көрсетеді.

Отандық криминологияда бас бостандығынан айыру орындарында жасалған қылмыс рецидивті қылмыстылық шеңберінде қарастырылып келеді. Сондықтан да болар ғылым мен практикада «пенитенциарлық рецидив» ұғымы бар. Пенитенциарлық рецидивті бір авторлар бас бостандығына айыру орындарында жасалған қылмыс деп түсінсе³ басқа авторлар пенитенциарлық рецидивті бас бостан-

дығынан айыру түріндегі жазаны өтеуші тұлғаның жаңа қылмыстар жасап, сол қылмысы үшін алдындағыға ұқсас басқа жаза тағайындалуы және сол үшін пенитенциарлық жүйеге қайта оралуы деп түсінік береді⁴.

Арнайы әдебиетте кейбір ғалымдар рецидивті қылмыстық-құқықтық ұғым шеңберінде оның ерекше түрі — пенитенциарлық рецидивті — бас бостандығынан айыруға сотталған және соттылығы бар тұлғалардың қылмыс жасауы деп түсінеді. Бұл позицияның ерекшелігі пенитенциарлық рецидивтің екі түрге бөлінетіндігі: бір жағынан бұл бас бостандығынан айыру орындарындағы қылмыстық әрекет рецидиві, екінші жағынан, түзеу мекемесінен босап шыққаннан кейінгі қылмыс рецидиві^{5, 177}.

Мемлекет тарапынан рецидив қылмыстылық санын азайтуға ерекше көңіл бөлінгеніне қарамастан нәтижелі жетістіктерге қол жеткізе алмай келеміз. Рецидив қылмыстардың алдын алуда мұндай қылмыс жасаушы тұлғалардың мінез-құлық ерекшеліктері мен қылмыстық істеріне көңіл бөлген жөн. Оларға тән басты қасиеттер ең алдымен қоғамға қарсы көзқарастары мен оның тұрақтылығы, моральдық және құқықтық нормаларға немқұрайлы қарау мен жүйелі түрде қылмыс жасау болып табылады.

Олардың қарым-қатынас жасау қажеттіліктері бас бостандығынан айыру орындарында отырғандармен, бұрынғы қылмысқа бірге қатысушы достарымен қарқынды түрде араласу арқылы жүзеге асырылады⁶.

Рецидивистердің өмір салты мен психологиялық өзгешеліктеріне байланысты олардың өздеріне ғана тән спецификалық ерекшеліктері де бар: жаргонмен сөйлеулері, лақап аттарының болуы мен денесіне татуировкалар салуы және т. б.

Рецидивистер жасайтын қылмыстылықты ескерту көп жағдайда осы категориядағы құқықбұзушылардың жеке қасиеттеріне байланысты. Жүргізілген сауалнама нәтижелері бойынша қылмыскер-рецидивистің тұлғалық қасиеттеріне талдау жасау барысында рецидив қылмыстардың басым бөлігін 30 жасқа дейінгі және 30 жастан сәл асқан қылмыскерлер жасайтындығы белгілі болды. Отбасылық жағдайларына келер болсақ бірінші рет сотталғандармен салыстырғанда бірнеше мәрте сотталғандар арасында отбасы жоқ немесе ажырасқан азаматтар көп.

Рецидивистердің шамамен әрбір жетіншісінің мамандығы жоқ. Жұмыс істеуге ниеттерінің болмауына байланысты олар қала аралап қылмыс жасағанды оңтайлы көреді. Сол себептен де рецидивист қылмыскерлердің негізгі мекені түзеу мекемелері болып табылады.

Сотталғандардың нақты қылмыстар жасауының негізгі басты себебі барлық субъективтік жағдайлар мен қылмыскердің жеке басының психикалық ерекшеліктері түріндегі жиынтық мотивация деген пікір кеңінен таралған тұлғаның қоғамға қарсы бағыттылығы деп санайтын авторлар пікіріне қосыламыз.

Бас бостандығынан айыру орындарында жасалатын қылмыстардың бірнеше түрін бөліп қарастыруға болады:

1) Жеке тұлғаға қарсы зорлық қылмыстар. Олардың латенттілігін есепке алатын болсақ, бұл қылмыстар түзеу мекемелерінде жасалатын құқықбұзушылықтардың негізгі бөлігін құрайды. Бұл, әдетте, кісі өлтіру, денсаулыққа зиян келтіру мен бұзақылық.

2) Пайдақорлық және зорлық-зомбылық көрсету қылмыстары. Бұған өзге сотталғандармен қатар әкімшілік өкілдерінің заттарын ұрлау сияқты қылмыс түрлері жатады.

3) Жазаны орындау тәртібіне қарсы қылмыстар. Бұған бас бостандығынан айыру орындарынан қашу, бас бостандығынан айыру түріндегі жазаны өтеуден жалтару, мекеме әкімшілігі талаптарына қасақана бағынбау, түзеу мекемесінің қалыпты қызметін бұзу сияқты құқық бұзушылықтар жатады.

4) Жыныстық қылмыстар. Бұл қылмыс түріне бас бостандығынан айыру орындарында ер адамдардың күш қолдану арқылы бір-бірімен жыныстық қатынасқа түсу қылмыстары жатады. Мұндай түзеу мекемесіне ғана тән қылмыс латенттілігінің жоғарғы деңгейімен ерекшеленеді. Моральдық — еріктік конституциялары әлсіз сотталғандар, олигрофендер, тәртіптің қалыпты емес нормаларын бұзушылар, гомосексуалистер, жеке гигиенаның қарапайым нормаларын сақтамаушы сотталғандар осы қылмыс құрбандары болып табылып, «төмендетілгендер» деп аталатын оқшауланған топ түрін құрайды. Сондай-ақ бұл топты балалар мен жасөспірімдерге қарсы жыныстық қылмыстар жасаған адамдар толықтырады. Қылмыстың бұл түрі кәмелеттік жасқа толмағандарға арналған колонияларда, жалпы және қатаң режимдегі колониялар мен тергеу изоляторларында жиі жасалып, ал айрықша режимдегі колонияларда кездеспейді деуге болады.

5) Есірткі заттары мен басқа да тиым салынатын заттармен байланысты қылмыстар. Бұл қылмыс ресми түрде тіркелуімен қатар латенттілігі де жоғары қылмыс түріне жатады.

Бас бостандығынан айыру орындарында жасалатын қылмыстардың басым көпшілігі сотталғандардың жеке басына байланысты себептермен жасалады. Оған жататындар:

– сотталғандар контингенті біздің қоғамымыздың ең қауіпті және аморальды ұжымы мүшелері болып табылып, осындай адамдар колониялар мен абақтылардың негізгі контингентін құрайды. Бұл қоғам үшін қауіптілігі жоғары адамдар, олардың көбі іштей қылмыстық әрекеттер жасауға дайын тұлғалар, олар үшін қылмыс жасау үшін оңтайлы сәтті күтудің қажеті жоқ, себебі олар ондай жағдайды өздері жасай біледі. Ондай әрекеттері жазаны өтеуден жалтару, зорлық әрекеттер көмегімен өзіне бедел жинау, еңбекке жағымсыз қарау, тәрбиелеу жұмыстарының барлық нысандарын қабылдамау, қылмыстық субмәдениетті ұстану және сақтау арқылы көрініс табады;

– сотталғандардың жалпы білім деңгейлерінің төмендігі, абстрактілі ойлау қабілетінің жоқтығы интеллектуалдық дамуындағы жетіспеушілік себебі ретінде олардың көбінің эмоциялық көңіл-күйлерін меңгере алмауларынан байқалады;

– сотталғандардың көбінің өмірлік тәжірибелерінің аздығы (олардың көбінің жасы шамамен 25-30 жасты құрайды).

Түзеу мекемелерінде сотталғандардың режимдік тәртіпке бағынатын өмірімен қатар өзіндік ұйымдар немесе қалыпты емес ұйымдарға бағыну фактілері де ешкімге құпия емес. Өзіндік ұйымдар немесе қалыпты емес ұйымдар дегеніміз сотталғандардың аяқ асты процестер салдарынан бөлек топтарға бөлінуі. Өзіндік ұйымдар көпшілік сипатқа ие болғандықтан ешбір сотталған оның әсері мен қандай да бір қалыпты емес топқа мүше болудан тыс қала алмайды. Осы позициядан қарастыратын болсақ барлық сотталғандарды төрт қалыпты емес топтарға бөлуге болады:

Қалыпты емес лидерлік топ. Бұл топқа режим түріне байланысты салыстырмалы түрде сотталғандардың 15-18 % жатқызуға болады. Бұл ұйымдасқан және біріккен топ. Топ құрылымы шамамен төмендегідей: оның бір лидер-басшысы бар немесе бірнеше «беделділерден» құрылған алқалы басшылық етуші органы бар топ. Құрметті орынға тәртіптің қалыпты емес нормаларының білгірі - көп жағдайда бас бостандығынан айыру орындарында көп жылдар бойы отырған сотталған ие болады. Бұл топқа тәртіп нормаларын ұстанушы сотталған немесе сол тәртіпті өзге сотталғандарға орындатушы адам мүше бола алады. Мүше болушы адамдардың басты қасиеті – лидер еркін өзге адамдарға нақты орындата білуі болып табылады. Сондай-ақ бұл топта лидер мен басқа сотталғандар арасында делдал болушы адамдар да бар. Себебі, қалыпты емес этикет нормаларына сәйкес, лидер өзге сотталғандармен тек делдал арқылы ғана қарым-қатынас жасауға тиіс. Қылмыскерлердің бұл санатына жеке тұлғаларға қарсы ауыр зорлық қылмыстар жасау, есірткі мен өзге де тыйым салынған заттарды өткізуді ұйымдастыру сияқты құқық бұзушылықтар тән.

Әкімшілікпен қызметтес сотталғандар. Олар әкімшілік қамқорлығындағы және негізді түрде шартты — мерзімнен бұрын босап шығу құқығына үміткер сотталғандар. Бұл топта өз жасаған қылмыстары үшін өкінетін және өзге сотталғандардың да өзгеруіне ықпал етуге тырысатын сотталғандар бар. Сондай-ақ бұл топта осы топқа ену нәтижесінде қандай да бір артықшылыққа ие болуды көздейтіндер мен қандай да бір тәртіп нормаларын бұзғаны үшін өзге сотталғандар тарапынан қалыпты емес санкцияларды қолданудан қашып жүрген тұлғалар да бар.

«Бейтарап» сотталғандар. Ең саны көп топ. Оның өкілдері адал еңбек, жақсы оқу мен үлгілі тәртіпке ден қойғандар. Олар бостандықтағы туыстарымен, достарымен тұрақты байланыста болады. Абақты жаргонында бұл топтың «еркектер» деп аталуы да кездейсоқтық емес. Өзіндік «менін» олар жұмыс пен бағынушылық және достар көмегімен ұстап тұруға тырысады. Бейтараптар тобында қалыпты емес лидерлік топқа тартылатын сотталғандармен қатар «нағыз еркектер» деп аталатындар да бар. Сотталғандардың бұл санаты түрлі қылмыстар жасағанмен олардың қауіптілігі — жазаны өтеу жағдайлары нашарлаған кезде олардың жаппай тәртіпсіздік жасап, көтерілулері, кепілдікке адам алулары мен түзеу мекемесінен қашулары болып табылады.

Шеттетілген сотталғандар. Жалпыға ортақ тәртіп нормаларын бұзушы адамдар барлық ортада бар. Ол адамдар қоғам үшін қауіпті болғандықтан оқшауландырылған қылмыскерлер. Олардың қоғамнан ғана емес, өз қауымдастықтарынан да шеттетілгендігін барлығынан байқауға болады: олар ең нашар ұйықтау орындарында ұйықтайды, олардың асханада өз столдары, ыдыс-аяқтары бар, олар моншаға бөлек және соңында түседі. Яғни бұл арқылы сотталғандар қауымдастығы өздерінен тәртіп нормасын бұзушыларды оқшаулайды, өз қатарларынан аластатып қана қоймай ең ауыр және ең жаман жұмыстарға салады.

Сонымен, сотталғандар құрған әрбір қалыпты емес топтар бір-бірінен өз құндылықтары мен өмірлік ұстанымдары бойынша ерекшеленеді. Қылмыстық топтағы «беделдіні» айыптық оқшаулау орнына қамау, камералық үлгідегі жайға ауыстыру (айрықша режимдік түзеу колониясындағы жалғыз адамдық камераға) оның өзге сотталғандарға тигізер жағымсыз әсерін жоймайды. Осы негізде олар

арасында туындаған өзара түсініспеушіліктер мен жеке бас мүдделерінің түйісіп қалу оқиғалары қылмыстық тәсілдермен шешіліп жататын жағдайлар да жиі кездеседі. Оның нәтижесінде бас бостандығынан айыру орындарында қылмыс латенттілігі жоғары болып, олар мына факторлар негізінде қалыптасады:

– криминалдық субкультураның әсері мен бақылауы салдарынан сотталған жәбірленушілердің немесе куәгерлердің түзеу мекемесі әкімшілігіне шағымданбаулары. Бұл фактор табиғи латенттілік негізіне жатады.

– ТМ жұмыс көрсеткіштерін бақылау жүйесінің жетілмегендігі, яғни көп қылмыс тіркелген сайын жұмыстың төмен бағалануы сияқты факторлар бас бостандығынан айыру орындарындағы жасанды латенттілікті қалыптастырады.

- ¹ Чукмаитов Д.С. Применение уголовного наказания в целях предупреждения рецидива преступлений. — Алматы: ТОО «Баспа», 1997. — С. 7.
- ² Гришанин П. Ф. Социально-правовые проблемы борьбы с рецидивной преступностью. — М., 1981.; Попов В.И. Особо опасный рецидив и его предупреждение органами внутренних дел. Киев, 1975, Яковлев А.М. Борьба с рецидивной преступностью. — М., 1964.
- ³ Чукмаитов Д.С. Применение уголовных наказаний в целях предупреждения рецидивных преступлений. — Алматы, 1997. — 21-б.
- ⁴ Кунашев А.Х. Уголовная ответственность за рецидив преступления по уголовному праву: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. — М., 1970. — С. 4.
- ⁵ Иншаков С.М. Криминология: Учеб. пос. — М.: Юриспруденция. — 2002. — 268 с.
- ⁶ Сахаров Л.Д. Причины и условия индивидуального преступного поведения. — 1999. — С. 24.

Нурғалиев Д. Т.,

*магистрант факультета послевузовского образования, подполковник полиции
Карагандинской академии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова)*

К вопросу о возникновении торговли людьми как социально-правового явления

Торговля людьми существует с давних времен и имеет глубокие исторические корни, которые тесно связано с рабством и работорговлей. Как вид бизнеса этот вид преступной деятельности возник с момента установления товарно-денежных отношений и сохранился до наших дней, изменяя и совершенствуя свои формы.

Возникнув на заре человечества (в античные времена), наибольшего развития и распространения торговля людьми приобрела в рабовладельческую эпоху, когда рабство и связанная с ним работорговля были официальной политикой многих мировых государств. Подтверждением тому является ряд европейских документов. Например, согласно мирному договору 1713 г. с Испанией Великобритания получила легальное право на ввоз негров-рабов в испанские колонии в Америке.

Период наибольшего развития работорговли приходится на XVIII в. и первые две трети XIX в., когда в Америку было ввезено из Африки почти 15 млн. рабов-негров¹.

В начале XX в. рабство в его классическом виде постепенно начало исчезать, модифицируясь в обычаи и институты, подобные ему по своей сути, а именно:

1. Долговая кабала, то есть статус или положение, возникающее вследствие поставки должка в такое положение, что он в обеспечении возмещения долга ставит личный труд или труд зависимого от него лица, если ценность выполняемой работы, должным образом определяемая, не засчитывается в погашение долга, или если продолжительность этой работы не ограничена и характер ее не определен.

2. Закрепощение, то есть статус или положение арендатора, который в силу закона, обычая или соглашения вынужден жить и работать на земле, принадлежащей другому лицу, и выполнять определенные работы для другого лица за вознаграждение или без такового, и не может изменить это состояние.

3. Институт либо обычай, в силу которого:

- а) женщину обещают выдать или выдают замуж, без права отказа с ее стороны, ее родители, опекуны, семья или любое другое лицо или группа лиц за вознаграждение деньгами или натурой;
- б) мужчина женщины, его семья или его клан имеют право передать ее другому лицу;
- в) женщина после смерти мужчины передается по наследству другому лицу².

Также одной из разновидностей торговли людьми является эксплуатация проституции третьими лицами. Проституция своими корнями уходит в далекую древность. Возникнув в начале человечества, это явление пережило большинство других социальных институтов. Она существовала и суще-

ствуется во всем мире независимо от социально-экономического устройства жизни человека и общества, политических взглядов, идеологии, отношения к этому явлению со стороны органов власти. Первые документальные упоминания о проституции можно встретить в источниках истории становления древнейших государств человеческой цивилизации — Египта, Персии, Древней Греции, старорима, Индии и остальных. Большинство авторов, изучавших историю проституции, выделяют три формы ее существования: проституцию гостеприимства; религиозную или священную, проституцию; легальную проституцию.

В частности, исследуя вопросы распространения проституции в Древнем Вавилоне, Амрин Отто Генне установил, что по указаниям жрецов каждая вавилонянка была обязана раз в жизни провести определенное время в храме Венеры, отдавая за деньги каждому желающему иностранцу. Деньги, полученные таким образом, поступали на алтарь богини, а оттуда — жрецам. Геродот рассказывал, что бедные жители Вавилона со времени покорения его персами занимались тем, что торговали своими дочерьми. Квинт Курций, историк Александра Великого, называет Вавилон самым безнравственным городом в мире. По его словам, родители и мужчины торговали здесь своими дочерьми³. Подобный культ существовал также и в других государственных формированиях, где международные отношения были развиты, а духовенство достаточно сильным для того, чтобы держать в своих руках выгодный промысел.

Первые международные соглашения по предотвращению торговли людьми отождествляли ее с торговлей женщинами, прежде всего, для целей их сексуальной эксплуатации. Это объясняется тем, что именно торговля женщинами с целью принудительного использования в проституции получила широкое распространение в современном мире как один из наиболее прибыльных видов бизнеса.

Правительства многих стран мира, международные правительственные и неправительственные организации привлекали внимание только к части проблемы торговли людьми — торговли женщинами с целью использования их в принудительной проституции. В качестве синонима торговли людьми начал употребляться термин «белое рабство». Впервые он появился в начале XX в., когда большинство государств тогдашней Европы в 1904 г. подписали в Париже Международное соглашение по борьбе с рабством. В то время особое внимание уделялось женщинам из Великобритании, которых заставляли заниматься проституцией в странах континентальной Европы. Позднее понятие «белого рабства» распространилось на общее понятие торговли «живым товаром»⁴.

Таким образом, в своем начале, создавалось впечатление, что именно торговля женщинами с целью использования их в принудительной проституции покрывает собой весь феномен торговли людьми. Такое восприятие проблемы стало достаточно устойчивым и продолжало закрепляться в международных документах, национальном законодательстве многих стран мира, в программах предотвращения этого явления и т. д.

На самом деле понятие «торговля людьми» охватывает более широкий круг социальных явлений. Предметом торговли может быть любое лицо независимо от возраста и пола: мужчины — с целью эксплуатации труда, дети — с целью использования в попрошайничестве, коммерческого усыновления, эксплуатации в проституции и порнобизнесе, любые лица — для извлечения и трансплантации органов.

Однако стоит отметить, что даже имея одинаковый доход, относительно понимания социально-правового явления как торговли людьми общество может иметь разные представления о существенных характеристиках данного явления и об элементах его наполняющих. В соответствии с этим было бы неправильно опираясь на результаты исследований, строить стратегию развития общества без оглядки на наше прошлое, которое будет одинаково абсолютно для всех без исключения граждан. В этом и заключается основная сложность исследований торговли людьми как социально-правового явления, так как невозможно исследовать и предсказать поведение абсолютно всех субъектов. Поэтому государство вынуждено выбирать такие стратегии развития, которые будут удовлетворять если не всех, то хотя бы большую часть населения.

В последнее время торговля людьми все больше отождествляется с нелегальной миграцией. В этом контексте, торговлю людьми следует рассматривать как разновидность и способ международной миграции.

Торговля людьми рассматривается как проблема распределения трудовых ресурсов. Рассмотрение проблемы сквозь призму организации труда приводит к выводу, что торговля людьми есть не что иное, как эксплуатация человека, через принуждение его к выполнению тех или иных трудовых функций.

Таким образом, рассмотрение торговли людьми дает возможность прийти к выводу о том, что торговля людьми имеет глубокие исторические корни. Она тесно связана с рабством, работорговлей и

эксплуатацией проституции третьими лицами. Отношение к ней со стороны государственной власти в разные времена и в разных странах было разнообразным.

На современном этапе развития человечества торговля людьми признана как недопустимое обществом явление, которому нужно решительно противодействовать. Борьба с ним требует выработки эффективных методов противодействия, как на государственном, так и на международном уровнях.

¹ Ингрэм Дж.К. История рабства от древнейших до новых времен. СПб., 1896. — С. 32.

² Ахметов Р.Ж. Борьба с торговлей людьми // Светский журнал. — 2015. — № 3. — С.84.

³ Отто Генне Амрин Недостатки современного полицейского надзора за общественной нравственностью: проституция и торговля женщинами. Меры борьбы с этим злом / Пер. с нем. Г.И. Гордона. СПб., 1900. С. 18.

⁴ Ли А.Л. Международно-правовые аспекты противодействия торговле людьми // Государство и право. — 2019. — № 2. — С. 43.

Семак В.Г.,

слушатель 5-курса

(Краснодарский университет МВД России)

Ситуационный подход к первоначальному этапу расследования мошенничеств, совершаемых с использованием средств мобильной связи

В настоящее время распространённым видом преступлений являются мошенничества, совершённые с использованием средств мобильной связи. Об этом свидетельствует статистика МВД России о состоянии преступности в Российской Федерации. Так, за 2020 год количество данного вида преступлений возросло на 88,3 %¹. Данный год является настоящим «бумом» информационной преступности. По мнению авторов, такое резкое количество преступлений обусловлено ограничениями, связанными с COVID-19. В 2021 году количество преступлений возросло незначительно – на 1,4 %. В январе 2022 года зарегистрировано на 4 % преступлений больше, чем в январе предыдущего года². Результаты опроса граждан, проведенного ВЦИОМ, свидетельствуют о том, что за первое полугодие 2021 г. более 57 % россиян столкнулись с телефонными мошенниками³.

Несмотря на широкое распространение данного вида преступления, на сегодняшний день методика расследования мошенничеств, совершённых с использованием средств мобильной связи, выработана недостаточно. Анализ уголовных дел рассматриваемой категории преступлений показал, что в большинстве случаев лица, совершившие преступления, остаются не установленными. Причин этому множество, к примеру, ошибки в последовательности и своевременности действий лиц, производящих расследование. В связи с этим вопрос об алгоритме действий следователя в той или следственной ситуации является весьма актуальным. В рамках данной статьи предложим классификацию следственных ситуаций и наиболее эффективный перечень мероприятий, проводимых при расследовании мошенничеств, совершённых с использованием средств мобильной связи.

В зависимости от наличия информации о лице, совершившем преступление, можно выделить следующие следственные ситуации:

1. Имеется информация о лице, совершившем телефонное мошенничество.
2. Информация о лице, совершившем телефонное мошенничество, отсутствует.

Анализ уголовных дел по данной категории позволил прийти к выводу о том, что в большинстве случаев на первоначальном этапе информация о преступнике отсутствует.

Считаем целесообразным классифицировать следственные ситуации в зависимости от способа передачи денежных средств от потерпевшего к преступнику:

1. Перевод денежных средств:
  - при помощи денежных переводов;
  - на счёт абонентского номера мобильного телефона преступника;
  - на счёт, открытый преступником в электронной платёжной системе;
  - посредством банковских переводов без открытия банковского счёта.
2. Передача денежных средств непосредственно преступнику или доверенному лицу⁴:

– лицу, знакомому с преступником, т. е. являющемуся соучастником телефонного мошенничества;

– лицу, знакомому с преступником, но не осведомлённом о преступной деятельности;

– лицу, не знакомому с преступником и неосведомлённом о преступной деятельности (к примеру, им может быть курьер);

– лицу, являющемуся непосредственным преступником⁵.

В рамках данной работы предложим наиболее эффективный алгоритм действия следователя при расследовании телефонных мошенничеств.

Общими действиями на этапе проверки сообщений о преступлении в обеих следственных ситуациях будут являться:

1. Опрос заявителя, в ходе которого необходимо получить наиболее полный объём информации относительно всех обстоятельств совершения преступления. Отметим, что в ситуации, когда осуществлялась передача денежных средств лицу, особое внимание надлежит уделять описанию внешности лица, которому потерпевшим были переданы деньги, а также узнать, помнит ли заявитель номер транспортного средства, на котором передвигалось данное лицо. Важно установить конкретное место, в котором происходила встреча потерпевшего и преступника, ведь возможно в этом месте имеются камеры видеонаблюдения, на которых запечатлено лицо, получившее денежные средства⁶.

2. Осмотр места происшествия.

3. В необходимых случаях назначение экспертиз.

В рамках первой ситуации, когда осуществлялся перевод денежных средств, необходимо получить детализацию телефонных переговоров потерпевшего в период совершения преступления и последующее время, а также сведения о движении денежных средств по счёту.

В рамках второй следственной ситуации после помимо проведения общих действий также следует составить субъективный портрет лица, которому были переданы денежные средства и предъявить фото, видеотеку лиц, ранее судимых за аналогичные преступления.

Таким образом, собрав весь необходимый материал для принятия законного и обоснованного решения, следователь возбуждает уголовное дело по факту телефонного мошенничества.

Перейдём к рассмотрению алгоритма действий следователя в рамках возбужденного уголовного дела. Итак, на данном этапе лицу, производящему предварительное следствие, необходимо:

1. Признать и допросить потерпевшего относительно всех обстоятельств преступления.

2. Произвести осмотр документов, а именно осмотреть детализацию телефонных переговоров потерпевшего, затем признать и приобщить данные документы в качестве вещественных доказательств к уголовному делу. Заметим, что в первой следственной ситуации также необходимо осмотреть выписку из банка по расчётному счёту потерпевшего.

3. Установив номера предполагаемых преступников, в соответствии со ст. 186.1 УПК РФ произвести следственное действие «получение информации о соединениях между абонентами и абонентскими устройствами». Кроме этого, в случае перевода денег на расчётный счёт, требуется направить запрос в банк о получении необходимых сведений о паспортных данных владельца банковской карты, на счёт которой потерпевшим были переведены денежные средства, а также информации о движении денежных средств по банковской карте, местах их обналичивания и т. д. В том случае, когда денежные средства перечислены на электронный кошелёк, то целесообразно направить запрос в организацию, осуществляемую администрирование электронного кошелька для предоставления необходимых сведений.

4. После получения ответа от операторов сотовой связи необходимо осмотреть данные документы. Заметим, что в случае перевода денежных средств, также осматриваются ответы из банка и организаций электронных платежных систем.

5. Направить в подразделение уголовного розыска отдельное поручение с целью проведения комплекса оперативно-розыскных мероприятий для установления местонахождения лица, являющегося владельцем абонентского номера, с которого поступал звонок, а также лица, которое получало денежные средства, установления очевидцев преступления и розыска транспортного средства, на котором приезжали за получением денег.

6. Допросить свидетелей. К примеру, в первой следственной ситуации свидетелями могут являться лица, которым потерпевший рассказал о совершенном в отношении него телефонном мошенничестве. Во второй следственной ситуации свидетелями могут являться также лица, наблюдавшие момент передачи денежных средств.

7. Допросить лицо, являющееся получателем денежных средств или лицо, на которое зарегистрирован абонентский номер.

8. При наличии достаточных оснований произвести задержание и личный обыск подозреваемого с изъятием сотового телефона, сим-карт, чеков, квитанций о переводах денежных средств и т. п.

10. Допросить подозреваемого.

11. Произвести осмотр изъятых в ходе личного обыска вещей, признать и приобщить их к уголовному делу в качестве вещественных доказательств.

12. Произвести обыск по месту жительства подозреваемого с целью обнаружения сотовых телефонов, сим-карт, квитанций о переводах денежных средств и т. д.

13. Назначить судебные экспертизы.

Отметим, что в рамках второй следственной ситуации после допроса подозреваемого возможно проведение предъявления для опознания потерпевшим и свидетелям предполагаемого преступника.

Таким образом, в рамках данной работы нами была предложена классификация типичных следственных ситуаций, складывающихся в процессе расследования мошенничеств, совершенных с использованием средств мобильной связи и представлен, по нашему мнению, наиболее эффективный алгоритм действий следователя на первоначальном этапе расследования. Мы убеждены, что только правильная последовательность, полнота, а также своевременность проведения всех необходимых действий будет являться залогом эффективности расследования данной категории преступлений.

---

¹ Статистика и аналитика. Состояние преступности. [Электронный ресурс]. — URL: <https://мвд.рф/reports/item/22678184/> (дата посещения 30.03.2022).

² Статистика и аналитика. Состояние преступности. [Электронный ресурс]. — URL: <https://xn--b1aew.xn--p1ai/reports/item/28726056/> (дата посещения 30.03.2022).

³ Телефонное мошенничество: масштабы и потери [Электронный ресурс]. — URL: <https://wciom.ru/analytical-reviews/analiticheskii-obzor/telefonnoe-moshennichestvo-masshtaby-i-poteri> (дата посещения 30.03.2022).

⁴ Трубкина О.В. К вопросу о типичных следственных ситуациях первоначального этапа расследования мошеннических действий, совершённых с использованием телефонов сотовой связи // Криминалистика: актуальные вопросы теории и практики. Ростов-на-Дону, 2018. — С. 220–226.

⁵ Машлякевич В.А. Некоторые вопросы организации первоначального этапа расследования мошенничеств, совершаемых с использованием средств телефонной связи // Вестник Всероссийского института повышения квалификации сотрудников МВД Российской Федерации, 2020. — № 1. — С. 14–19.

⁶ Бикинеева Л.Н., Хаснутдинов Р.Р. Особенности предварительной проверки и возбуждения уголовных дел о мошенничествах, совершённых с использованием средств мобильной связи // Международный журнал «Гуманитарных и естественных наук», 2021. — № 6-2. — С. 128–133.

III.

ҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК, КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ АСПЕКТІЛЕРІ

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ, КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ И ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Абатов Н. Т.,

магистрант, квалификационный класс I категории;

Тулеуова М. Е.,

старший преподаватель кафедры специальных юридических дисциплин

Института послевузовского образования, магистр юридических наук, советник юстиции;

Филипец О. Б.,

доцент кафедры специальных юридических дисциплин

Института послевузовского образования, кандидат юридических наук, советник юстиции

(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре

Республики Казахстан, г. Нур-Султан)

Отдельные аспекты совершенствования института процессуального соглашения в Республике Казахстан

В Концепции правовой политики на период с 2010 до 2020 года¹ одним из направлений реформирования уголовной политики значится совершенствование институтов освобождения от уголовной ответственности, отбывания наказания.

В Стратегическом плане развития Республики Казахстан, утверждённом Указом Президента Республики Казахстан от 15 февраля 2018 года № 636, предусматривается внедрение новой модели уголовного судопроизводства, соответствующей базовым международным стандартам стран ОЭСР:

В этом контексте большой акцент сделан на принцип диспозитивности в уголовном процессе. В уголовно-процессуальное законодательство введены такие новые институты как процессуальное соглашение, согласительное производство, протокольная форма досудебного расследования по уголовным проступкам, приказное производство и др.

С введением действующего Уголовно-процессуального кодекса появился совершенно новый самостоятельный институт — процессуальное соглашение. Сущность сделки заключается в том, что обвинитель в обмен на признание подозреваемым, обвиняемым своей вины и оказания содействия предоставляет ему некоторые уступки. Уступка стороне защиты может заключаться в уменьшении объема обвинения (в англо-саксонской системе права) или смягчении наказания либо упрощения досудебной и судебной процедур.

Уголовно-процессуальный кодекс РК предусматривает две формы процессуального соглашения:

- 1) в форме сделки о признании вины;
- 2) в форме соглашения о сотрудничестве.

С момента введения института процессуального соглашения правоприменительная практика выглядит следующим образом.

Таблица 1.

*Количество досудебных расследований, оконченных
с процессуальным соглашением за 2018–2020 годы*

Годы	2018		2019		2020	
признание вины	1565	95,5 %	1727	95,0 %	1618	96,5 %
сотрудничество	66	5,1 %	89	5,0 %	58	3,5 %
Всего соглашений	1631	0,67 %	1816	0,88 %	1676	0,87 %
Всего окончено дел	240404		205705		192586	

Статистические сведения демонстрируют, что доля досудебных расследований, оконченных с заключением процессуального соглашения занимает значительный уровень в общем количестве оконченных дел, что свидетельствует о востребованности данного института. Ежегодно 95 % дел завершаются с заключением процессуального соглашения о признании вины, и не более 5 % – соглашением о сотрудничестве².

Вместе с тем, существуют недостатки в правовой регламентации института процессуального соглашения.

Статья 615 УПК РК определяет порядок рассмотрения ходатайства о заключении процессуального соглашения в форме сделки о признании вины, где прокурор занимает одну из сторон данного соглашения и может инициировать его заключение. Когда подозреваемый, обвиняемый, подсудимый заявляет ходатайство о заключении процессуального соглашения в форме сделки о признании вины орган, ведущий уголовный процесс в течение трех суток направляет его вместе с материалами уголовного дела прокурору для решения вопроса о заключении соглашения. Прокурор, истребовав уголовное дело из органа, осуществляющего расследование, проверяет соответствие ходатайства и наличие оснований, предусмотренных ст. ст. 613, 615 УПК РК. В случае положительного рассмотрения прокурор, подозреваемый, обвиняемый, его защитник подписывают процессуальное соглашение.

Процессуальное соглашение должно содержать:

- действия, которые подозреваемый, обвиняемый обязуются совершить после заключения процессуального соглашения;
- вид и размер наказания, о котором ходатайствует прокурор перед судом;
- последствия заключения процессуального соглашения.

Аналогичный порядок предусмотрен для заключения процессуального соглашения о сотрудничестве, за исключением отдельных элементов.

Так, в ч. 6 ст. 619 УПК РК указано, что процессуальное соглашение о сотрудничестве заключается между прокурором и подозреваемым, обвиняемым, подсудимым, осужденным с участием их защитников и направляется для утверждения соответственно Генеральному Прокурору Республики Казахстан прокурору области или приравненному к нему прокурору, их заместителям, а с осужденным — Генеральному Прокурору Республики Казахстан либо его заместителю.

Одним из различий между указанными формами процессуального соглашения является форма завершения. Так, по сделке о признании вины после подписания процессуального соглашения, материалы дела направляются непосредственно в суд для рассмотрения дела.

Процессуальное же соглашение о сотрудничестве, подписанное прокурором с подозреваемым, обвиняемым, подсудимым и осужденным, подлежит утверждению Генеральным Прокурором Республики Казахстан, прокурором области или приравненным к нему прокурором, их заместителями. И только после утверждения процессуального соглашения о сотрудничестве, уголовное дело подлежит направлению в суд для принятия окончательного решения.

Вместе с тем, в соответствии со ст. 623 УПК РК, судья, получив уголовное дело с процессуальным соглашением о признании вины и ходатайством о рассмотрении дела в согласительном производстве, проверяет заключенное процессуальное соглашение на соответствие требованиям закона.

После проверки суд принимает одно из следующих решений:

- 1) назначает разбирательство в согласительном производстве;
- 2) возвращает уголовное дело прокурору, если отсутствуют основания для применения согласительного производства;
- 3) возвращает уголовное дело прокурору с предоставлением возможности составления нового соглашения, если суд не согласен с квалификацией преступления, размером гражданского иска, видом и (или) размером наказания.

Если сторонами будет заключено новое соглашение о признании вины в соответствии с постановлением суда по вопросам квалификации преступления, размера гражданского иска, вида или размера наказания прокурор направляет уголовное дело вместе с новым процессуальным соглашением в суд для его рассмотрения в согласительном производстве.

При несогласии судьи с новым процессуальным соглашением о признании вины он выносит постановление об отказе в рассмотрении дела в согласительном производстве и направляет дело прокурору для осуществления по нему производства в общем порядке. Вынесенное, при этом, постановление судьи может быть обжаловано, пересмотрено по ходатайству прокурора в апелляционном порядке.

Таким образом, окончательное решение по уголовному делу, по которому заключено процессуальное соглашение (о признании вины или сотрудничестве) в любом случае принимает суд. При этом,

какое бы решение не было принято прокурором по согласительному производству и какая бы договоренность не была достигнута с подозреваемым по условиям соглашения: вид и размер наказания, действия, которые обязан совершить подозреваемый, суд наделяется полномочиями не принять соглашение и вернуть дело для производства в общем порядке.

Суд не уполномочен отменить процессуальное соглашение между прокурором и подозреваемым, но имеет право не принимать дело к своему рассмотрению.

Вместе с тем, законодательно регламентированный порядок заключения процессуального соглашения содержит риски для подозреваемого о неисполнении со стороны органов уголовного преследования своих обязательств по соглашению.

Допустим, после выполнения подозреваемым всех условий соглашения, суд может их не принять^{3, 71}, и дело будет рассмотрено в общем порядке. Соответственно подозреваемому (подсудимому) суд может назначить наказание на общих условиях, даже если им были выполнены все условия соглашения.

Утверждение процессуального соглашения прокурором представляется необоснованным по следующим основаниям:

Во-первых, одной из сторон выступает уже прокурор.

Во-вторых, утверждение соглашения прокурором не является окончательным процессуальным решением и может быть не принято судом.

В этой связи предлагается передать функцию по утверждению процессуального соглашения следственному судье. Суд будет выступать арбитром между стороной защиты (подозреваемый и защитник) и стороной обвинения (прокурор, потерпевший), который обеспечит обоснованность и законность процессуального соглашения.

Соответственно решение следственного суда об утверждении процессуального соглашения уже не будет предметом рассмотрения судом первой инстанции. Исключается излишний этап утверждения прокурором процессуального соглашения, который в последующем оценивается судом на предмет обоснованности и законности.

¹ http://adilet.zan.kz/rus/docs/U090000858_

² Форма № 1-Е Общий межведомственный отчет о работе органов следствия и дознания. Информационный сервис Комитета по правовой статистике и специальным учетам Генеральной прокуратуры Республики Казахстан // <https://qamqor.gov.kz/portal/page/portal/POPPageGroup/MainMenu>

³ Тулеуова М. Е. Проблемные аспекты заключения процессуального соглашения в форме сделки о признании вины и соглашения о сотрудничестве / М. Е. Тулеуова // Вестник Академии правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре Республики Казахстан. — 2018. — № 2. — С. 66–73.

Баданова А. Н.,

докторант, капитан полиции

*(Академия правоохранительных органов при Генеральной прокуратуре
Республики Казахстан, г. Нур-Султан)*

О некоторых спецификах проведения дистанционных следственных действий

В Послании Главы государства народу Казахстана от 1 сентября 2020 года Касым-Жомарт Кемелевич Токаев четко обозначил необходимость дальнейшей цифровизации, как главного инструмента достижения конкретных целей¹. В Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года также отмечено об оптимизации уголовного законодательства².

Актуальность исследуемой проблемы заключается в том, что снижение экономических затрат, сокращение срока досудебного расследования, экономия времени участников процесса, является гарантией соблюдения прав участников следственного действия, позволяет фиксировать криминалистически значимую информацию, получаемую при производстве следственных действий, исключает негативные воздействия на психическое состояние несовершеннолетних лиц, лиц с ограниченными возможностями. Вышеуказанное связано с оперативным проведением дистанционных следственных действий. Пандемия COVID-19 ускорила развитие онлайн-технологий процесса досудебного производства. Ограничительные меры, связанные с распространением коронавируса, показали необходимость улучшения существующих элементов следственных действий. В этих условиях в целях обеспечения безопасности жизни и здоровья граждан проведение дистанционных следственных действий не ставится под сомнение.

Допрос является одним из самых распространенных процессуальных действий, которому обычно отводится значительная часть времени при производстве досудебного расследования. Это наиболее сложное с тактической точки зрения следственное действие, требующее от следователя криминалистических знаний, умений установления должного контакта с людьми.

Так, в уголовно-процессуальном кодексе Республики Казахстан введена норма, регламентирующая особенности допроса с использованием научно-технических средств в режиме видеосвязи (дистанционный допрос) в стадии досудебного расследования (ст. 213 УПК РК)³.

Ход и результаты дистанционного допроса, проведенного в режиме видеосвязи, отражаются в протоколе, который составляется органом досудебного расследования, исполняющим поручение. В протоколе дистанционного допроса указываются сведения о научно-технических средствах видеозаписи, с помощью которых производится следственное действие. К самой процедуре проведения дистанционного допроса необходимо подходить основательно. «Проведение допроса без подготовки приводит к нежелательным последствиям: не обеспечивает возможности получения от свидетелей и потерпевших полной и достоверной информации»^{4, 15}.

Тактические приемы при проведении дистанционного допроса играют немаловажную роль.

«Среди тактических приемов можно выделить следующие:

- а) демонстрация осведомленности следователя о происшедшем событии в целом и о личности допрашиваемого в частности;
- б) детализация показаний;
- в) предъявление доказательств в ходе допроса;
- г) использование методов эмоционального воздействия на допрашиваемого»^{5, 45}.

Основаниями дистанционного допроса являются следующие обстоятельства: невозможность непосредственного прибытия лица в орган, ведущий уголовный процесс, по месту расследования уголовного дела по состоянию здоровья или другим уважительным причинам; необходимость обеспечения безопасности лица; проведение допроса малолетнего или несовершеннолетнего свидетеля, потерпевшего; необходимость обеспечения соблюдения сроков досудебного расследования, судебного рассмотрения дела; наличие причин, дающих основания полагать, что допрос будет затруднен или связан с излишними затратами.

Зачастую на практике следователи сталкиваются с проблемами организационного и тактического характера. По нашему мнению, это связано с отсутствием правовой регламентации проведения рассматриваемого СД установленного образца. В связи с чем, видится целесообразным создание специальной Инструкции, которой бы руководствовались следователи при проведении дистанционного допроса. В данном документе, видится верным, изложить порядок проведения дистанционного допроса, технические средства для его проведения, действия следователя при возникновении внезапных ситуаций прерывания трансляции дистанционного СД, программное обеспечение, посредством которого будет произведено СД.

В условиях пандемии коронавирусной инфекции, в целях обеспечения безопасности жизни и здоровья граждан, проведение дистанционных следственных действий не ставится под сомнение учеными и практиками.

Применение дистанционных форм проведения СД не должны ограничиваться исключительно дистанционными допросами. В дальнейшем с учетом цифровизации видится возможность проведения и иных следственных действий в режиме online. Производство таких следственных действий, как очная ставка, опознание видится целесообразным с использованием научно-технических средств в режиме видеосвязи. В условиях бурного развития технологий, имеются достаточно разработанные модификации, позволяющие установить личность допрашиваемого лица (например, при дистанционном опознании). При этом важно учитывать и вопросы технической, информационной безопасности, защиты достоверности и конфиденциальности передаваемой информации при проведении дистанционного допроса.

На основании исследования вопроса проведения дистанционных следственных действий, нами разработан SWOT – анализ:

SWOT — анализ дистанционных следственных действий

Сильные стороны	Слабые стороны
<ol style="list-style-type: none"> 1. Реализация принципа повышенной охраны лиц с ограниченными возможностями, путем минимизации их участия в досудебном производстве, а также с учетом индивидуальных особенностей, присущим вышеуказанным лицам. 2. Удобство явки лица с ограниченными возможностями, в силу их состояния здоровья (например, тяжелобольных лиц). 3. Ввиду физиологических процессов памяти лица с ограниченными возможностями, незамедлительное проведение дистанционного допроса позволит не запоминать последнему необходимые сведения по расследуемому делу. 4. Возможность запечатления всего процесса допроса, повторного воспроизведения, с целью установления этики взаимоотношений между участниками процесса. 5. Реализация принципа повышенной охраны несовершеннолетних путем минимизации их участия в досудебном производстве. 6. Обеспечение безопасности жизни и здоровья граждан (например, в период пандемии). 7. Оперативность и безопасность. 8. Возможность воспроизведение процесса СД. 9. Безопасность допрашиваемого лица, в том числе возможность изменения его внешности и голоса при проведении дистанционного допроса. 10. Исключение материальных издержек у потерпевших, свидетелей (материальные траты на прибытие в правоохранительный орган). 11. Оказание взаимной помощи в сфере международного сотрудничества посредством проведения дистанционных СД. 12. Ускорение процесса получения доказательств, показаний. 13. Сокращение материальных расходов государственных органов (траты на командировки сотрудников). 14. Преодоление страха и психологического барьера у опознающего (страх за себя / близких, боязнь мести). 15. В период введения военного положения, невозможности прибытия по объективным причинам для идентификации лица / предмета / трупа. 16. Повышает тщательность проверки и точности оценки доказательств следователем, вышестоящими инстанциями. 17. «Воспитательный характер». 	<ol style="list-style-type: none"> 1. Отсутствие «живого» контакта следователя с лицом с ограниченными возможностями. 2. Снижение восприятия информации, в случаях некачественной передаче данных посредством НТСФ.
	Риски
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Возможность «утечки» данных. 2. Разглашение сведений, составляющих следственную тайну.
	Тенденции
	<ol style="list-style-type: none"> 1. Цифровизация. 2. Оптимизация проведения СД. 3. Реализация Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. 4. Опыт передовых зарубежных государств, показывающих продуктивность и целесообразность проведения данного СД в дистанционном формате. 5. Автоматизация процесса. 6. Оценка работы сотрудника правоохранительного органа.

Таким образом, применение научно-технических средств, как достижение науки и техники, при проведении следственных действий является необходимым условием в современных реалиях. В дальнейшем с учетом цифровизации видится возможность проведения и иных следственных действий в режиме online. Производство таких следственных действий, как очная ставка, опознание видится возможным в режиме видеосвязи. Кроме того, считаем рациональным создание Инструкции, которой бы руководствовались следователи при проведении дистанционного допроса. В данном документе, по нашему мнению, необходимо отразить параметризацию проведения дистанционных следственных действий.

- ¹ Послание Главы государства Касым-Жомарта Токаева народу Казахстана. 1 сентября 2020 г. Казахстан в новой реальности: время действий. (https://www.akorda.kz/ru/addresses/addresses_of_president/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-1-sentyabrya-2020-g)
- ² Об утверждении Концепции правовой политики Республики Казахстан до 2030 года. Указ Президента РК от 15 октября 2021 г. № 674. (<https://adilet.zan.kz/rus/docs/U2100000674>).
- ³ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 года № 231-V (с изменениями и дополнениями по состоянию на 02.01.2021 г.) — URL: https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852 (Дата обращения 20.10.2021 г.).
- ⁴ Зеленский В.Д. Тактика допроса на досудебном следствии: Учеб. пос. / В.Д. Зеленский [и др.]; под общ. ред. В. Д. Зеленского. — Краснодар: КубГАУ, 2015. — 82 с.
- ⁵ Аубакирова А.А. Закрепление показаний несовершеннолетнего потерпевшего в современном уголовном процессе Республики Казахстан. — Алмата, 2015. — С. 45.

Балтабай А. С.,
магистрант факультета послевузовского образования
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Освещение отдельных аспектов деятельности следователей при расследовании половых преступлений совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних

Политика Республики Казахстан основана на принципах неукоснительного соблюдения прав и законных интересов женщин и детей, не допущения их дискриминации и насилия. В этих целях сформированы правовые основы гарантий прав ребенка и созданы соответствующие органы и организации по защите прав и законных интересов ребенка.

Осуществление досудебного производства против половой неприкосновенности представляет собой сложный процесс для следователя, поскольку, во-первых, требует от него привлечения большого количества лиц, во-вторых, получение значимой информации от потерпевшего по таким делам представляется затруднительным. По данным категориям уголовных дел особое значение имеет предмет доказывания.

Как правильно указывает А.Р. Белкин, точное установление предмета доказывания ведет к эффективному процессу расследования, поскольку позволяет выстроить четкий план и объем досудебного производства, полно и всесторонне исследовать обстоятельства дела с минимальной затратой времени и средств¹.

В зависимости от обстоятельств совершенного преступления определяется круг обстоятельств, подлежащих выяснению и доказыванию в процессе расследования. К таким обстоятельствам относятся:

1) по объекту преступления: характеристика жертвы — кто потерпевшая (потерпевший), состояние здоровья, умственное развитие, достижение половой зрелости; образ жизни и поведение; как оказалась на месте происшествия и известен ли ей насильник, если известен, то в каких отношениях они находились до преступления; какие следы могли остаться на теле и одежде насильника; кому известно о случившемся; в чем выразились насилие или действия сексуального характера, как потерпевшая (потерпевший) сопротивлялась насильнику и др.;

2) по объективной стороне: где, когда и при каких обстоятельствах совершено половое преступление; в чем выразилось насилие; применялись ли какие-либо средства для приведения жертвы в беспомощное состояние (спиртные напитки, наркотики и т. п.); был ли насильник вооружен (холодное или огнестрельное оружие) или имел при себе иной предмет (железный прут, палку, камень) и т. п.;

3) по субъекту преступления: характеристика преступника — кто он, если известен; возраст; образ жизни; алкоголик, наркоман; наличие судимости; состояние здоровья и психики; отношение к жертве; несовершеннолетний, группа несовершеннолетних, группа взрослых насильников; как она образовалась, роль каждого в содеянном и т. п.;

4) по субъективной стороне: при каких обстоятельствах и когда возник умысел виновного; осознавал ли он, что совершил противоправное деяние, применил насилие или угрозы (слова, действия), которые сломили сопротивление женщины (потерпевшего), и т. п.

И так, при расследовании половых преступлений совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних прежде всего должен быть установлен сам факт изнасилования или насильственного действия сексуального характера.

Выяснение этого важнейшего вопроса нередко встречает значительную трудность. Так, спецификой данных преступлений является отсутствие очевидцев. И единственным свидетелем является то

лицо, которое заинтересовано в исходе дела. Особенно сложно установить факт преступления по делам, где в качестве жертвы выступает знакомое подозреваемому лицо².

Кроме этого, получить полное представление о картине происшедшего события поможет установление времени, места, способа и обстоятельств, при которых совершалось преступление. Установление этих фактов позволит в дальнейшем правильно сопоставить все собранные доказательства и прийти к твердому выводу о наличии или отсутствии события преступления, виновности или невиновности подозреваемого.

Время совершения изнасилования или насильственных действий сексуального характера, должно устанавливаться как можно точнее, вплоть до часа. Если сделать это невозможно, то необходимо установить хотя бы утром, днем, вечером или ночью было совершено деяние. Установление времени позволяет установить ложность заявления потерпевшего, а также перечень лиц, которые могли его совершить.

Не менее важное значение имеет установление вопроса о месте совершения преступления. При разрешении данного вопроса следователю необходимо получить не только точный адрес, но и отличительные признаки этого места: характеристики помещения, мебель, а в случае совершения преступления в открытой местности — наличие деревьев, оврагов, ям и т. п.

Выяснение характеристики местности необходимо для того, чтобы понимать, а могла ли жертва преступления звать на помощь, мог ли ее кто-то услышать. Наличие этой информации облегчает допрос подозреваемого, поскольку позволяет лучше оценить его показания. Точное установление места также позволит облегчить производство осмотра места происшествия и организации розыска преступника. От установления места события также зависит обнаружение тех или иных доказательств, например, установление наличия камер видеонаблюдения.

Особенности расследования половых преступлений совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних, в частности, тактика проведения допроса, обладает специфическими чертами. К таковым можно отнести: необходимость вмешательства в интимные вопросы потерпевшего (в тех случаях, когда последний это уже осознает); неизбежность травмирующего характера потерпевшему. Сложность расследования данных видов преступлений состоит также в том, что потерпевшие, осознающие сущность произошедшего, с трудом дают показания о совершенном преступлении.

Трудность допроса данного участника процесса, а соответственно и его особенность, заключается, во-первых, в понимании того, что все сведения, сообщенные им о половой жизни, станут достоянием стороны обвинения; во-вторых, потерпевшие по делам об изнасиловании имеют различные отличительные признаки: по возрасту, уровню интеллекта, профессии и т.п., что требует от следователя индивидуального подхода; в-третьих, на тактику допроса влияет знание следователем приемов, применяемых для расположения участников процесса, так как это необходимо для раскрытия всех обстоятельств совершенного деяния³.

С целью достижения психологического взаимодействия допрашиваемого с сотрудником, а также выбора подходящей тактики производства допроса, последнему требуется иметь четкое представление личности лица, который допрашивается. Такие сведения, как правило, к моменту допроса уже содержатся в материалах уголовного дела или оперативной разработке.

Установление эмоционального доверия допрашиваемого к следователю представляет собой один из составляющих психологического контакта. Достижение такого доверия происходит в момент разъяснения допрашиваемому сущности допроса и его прав. Посредством данных действий лицо начинает чувствовать себя в безопасности, что позволяет повысить способность сконцентрироваться и активизировать свою память. Р.Л. Ахмедшин рекомендует в целях достижения психологического контакта использовать «прием, связанный с беседой на интересующую или отвлеченную тему», отмечая эффективность такого приема, так как в результате их использования «изменяется психическое состояние допрашиваемого, применение такого приема оказывает положительное влияние на допрашиваемого, находящегося как в возбужденном, так и в подавленном состоянии. Оптимально, перебирая темы, найти такую, которая вызывает у допрашиваемого интерес»⁴. Это можно сделать путем включения в поле зрения допрашиваемого каких-либо предметов, связанных с его интересами и вызывающих положительный эмоциональный отклик.

Таким образом, одним из важных направлений развития Республики Казахстан как независимого демократического государства является противодействие преступности. Состояние криминогенной обстановки свидетельствует о сохранении довольно-таки на высоком уровне преступлений против половой неприкосновенности, что выдвигает перед системой противодействия преступности, и обществом в целом, качественно новые требования по организации, трансформации и адаптации к новейшим вызовам преступной активности.

- ¹ Белкин А.Р. Теория доказывания в уголовном судопроизводстве в 2 ч. Ч. 1. Учеб. пос. для вузов. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — С. 84.
- ² Рыжаков А.П. Уголовный процесс: Учебн. для вузов. — 11-е издан. испр. и доп. — М., 2017. — С. 80.
- ³ Викторова А.Е. Ситуационное моделирование в тактике допроса потерпевшего, свидетеля, подозреваемого и обвиняемого // Символ науки. — 2021. — № 1. — С. 97.
- ⁴ Ахмедшин Р.Л. Лекции по правовой психологии: Учебн. пос. — Томск: Издательский дом Томского государственного университета. — 2019. — С. 246.

Белова К. С.,
б/с, б/з, капитан полиции
преподаватель кафедры криминалистики
(Омская академия МВД России)

Криминалистически значимые сведения, получаемые из ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «интернет» в ходе расследования преступлений

Многообразие ресурсов сети «Интернет» и колоссальный объем информации, представленной на них и хранящейся у организаторов распространения информации, порождает необходимость в их исследовании и использовании сотрудниками правоохранительных органов в целях расследования. Это не случайно, поскольку ресурсы сети «Интернет» выступают не только средством совершения преступлений, но и источником криминалистически значимой информации. Примечательно, что в обоих случаях фиксируются следы воздействия человека как пользователя, что порождает высокую потребность в их обнаружении и изучении. Поэтому, эффективность деятельности следователя по расследованию преступлений, возможно, повысить благодаря обращению следователя к ресурсу сети «Интернет».

Согласно статистическим данным, в начале 2022 года численность интернет-пространства достигла 4,95 млрд. пользователей, что составляет 62,5 % населения мира. В Российской Федерации по состоянию на январь 2022 года зарегистрировано 129,8 миллионов интернет-пользователей, что составляет 89 % от общего населения страны¹.

Ресурсы сети «Интернет» становятся отражением определенных действий лица: его взаимодействия в социуме (с родственниками, друзьями, знакомыми, посторонними людьми), осуществления гражданско-правовых сделок, коммерческой, образовательной, научной деятельности.

Для достижения целей расследования и направления уголовного дела в суд необходимо устанавливать все обстоятельства совершенного деяния, перечень которых регламентирован статьей 73 УПК РФ. В ст. 113 УПК РК указан аналогичный перечень обстоятельств, подлежащих доказыванию. Данный процесс подразумевает под собой проведение процессуальных, в том числе, следственных и не процессуальных действий. Результаты их проведения предполагают получение сведений, как доказательственного, так и ориентирующего характера. Их изучение и анализ позволяет определить дальнейший ход расследования и скорректировать этот процесс.

В этой связи мы солидарны с позицией Р.С. Белкина, который определяет криминалистически значимую информацию как сведения, данные, имеющие отношение к раскрытию и расследованию преступления, которые имеют как доказательственный, так и ориентирующий характер². Необходимо отметить, что существует принципиальная разница между этими видами сведений, однако не стоит преуменьшать значение каждого вида при расследовании преступлений, поскольку использование сведений ориентирующего характера позволяет следователю выдвигать дополнительные версии относительно происходящего и дополнять и ориентировать дальнейший ход расследования.

Соотношение групп сведений для удобства восприятия представлено в табличном варианте.

Сведения доказательственного характера	Сведения ориентирующего характера
– оформляются в виде официального документа (протокола следственного или иного процессуального действия)	– оформляется в виде иных документов: справок, скриншотов экрана, в отдельных случаях могут не входить в материалы уголовного дела, а оставаться только в памяти следователя
– закладываются в основу обвинительного тезиса	– содержание таких сведений не закладывается в основу обвинительного тезиса, однако может способствовать получению иных сведений

– составляют сведения о противоправном факте и связанных с ним событиях	– не всегда напрямую связаны с конкретным правонарушением
– содержат установленные факты	– могут иметь меньшую степень достоверности

Анализ материалов уголовных дел, расследуемых в ОРПСИИТ, СМС, СИ и ВПО СУ УМВД России по г. Омску, показал, что чаще всего для фиксации доказательственных сведений из ресурсов сети «Интернет» используются: осмотр предметов, документов, осмотр электронных сообщений и их изъятие, получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами³.

В связи со спецификой формирования и хранения сведений из ресурсов сети «Интернет» важно отметить, что при взаимодействии пользователя с сетью, формируется информация, отражаемая как на конкретном интернет-ресурсе в виде текстовых сообщений, аудио/-видеофайлов, геометок, постов, так и информация, которая сохраняется на сервере ресурса или компьютере пользователя. В связи с этим, часть информации является для нас доступной в ходе изучения интернет-ресурса, а иную часть, отражающую параметры пользователя и его соединения в сети (IP-адрес, MAC-адрес и т. д.), а также персональные данные и личные сообщения путем направления запросов организатору распространения информации в сети «Интернет».

Полагаем, что сведения о пользователе, имеющиеся на интернет-ресурсе, делятся:

– на информацию, которую пользователь указывает о себе самостоятельно (например, в ходе регистрации, а также дополнительные данные, указываемые в разделах аккаунта);

– информацию, которая имеется у организатора распространения информации, в частности у администратора сайта социальной сети (например, сведения о фактах авторизации)⁴.

С целью получения сведений, которые являются общедоступными на ресурсе сети «Интернет», целесообразно производить осмотр аккаунта интернет-сайта или мессенджера пользователя в рамках осмотра места происшествия, а также осмотра предметов, документов.

Такие сведения могут содержать:

– фамилию, имя, отчество, дату, место рождения, место работы, семейное положение лица, зарегистрированного под аккаунтом;

– различные записи, комментарии, аудио, видеозаписи, которые публикуются на аккаунте и т. п.

С целью получения более точной информации об аккаунте, в том числе, о персональных данных, личные сообщения, сведения технического характера, отражающие данные о подключении пользователя к сети «Интернет» (IP-адрес, MAC-адрес) необходимо проводить осмотр и выемку электронных сообщений (ч. 7 ст. 185 УК РФ), либо получение информации о соединениях между абонентами и (или) абонентскими устройствами (ст. 186 УПК РФ).

Кроме того, необходимо изучение и официальных ресурсов органов государственной власти. Например, через онлайн-ресурс ГИБДД УМВД России по Омской области, возможно, установить сведения об ограничениях, наложенных на автомобиль. Также востребованными ресурсами являются официальный сайт Федеральной налоговой службы, Государственная автоматизированная система РФ «Правосудие», официальные сайты по учету лиц, находящихся в розыске, официальный сайт Федеральной службы судебных приставов и т. д.

Сведения ориентирующего характера могут касаться:

– личности (на каких сайтах зарегистрирован, сведения о себе, указываемые на сайтах, размещаемые объявления, контакты, с которыми искомое лицо поддерживает связь, место учебы, работы и т. п.);

– социальных, в том числе, преступных связей личности;

– похищенного имущества, вероятного канала сбыта;

– справочной информации (сведения из нормативных правовых актов, данных и особенностях какого-либо объекта) и т. д.

Таким образом, криминалистически значимые сведения, получаемые из ресурсов сети «Интернет» доказательственного и ориентирующего характера весьма полезны для расследования и позволяют надлежащим образом установить обстоятельства, подлежащие доказыванию.

¹ Отчет «Digital 2022 Russian Federation» — Цифровые тенденции в России в 2022 году. URL: https://cra.rip/stati/digital-2022-russian-federation/#Ispolzovanie_Interneta (дата обращения: 02.04.2022 г.).

² Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. — М.: Мегатрон XXI, 2000. — С. 83.

³ Проведен анализ 63 уголовных дел по преступлениям, совершаемым с использованием информационно-телекоммуникационных технологий в период с января по март 2022 г.

- ⁴ Першин А. Н., Сидорова К.С. Использование ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «Интернет» в розыскной деятельности следователя // Библиотека криминалиста. — 2017. — № 4. — С. 320–325.

Бубербаев Н. Д.,
*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ,
подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Некоторые вопросы методики технико-криминалистического исследования полиграфической продукции

Впервые полиграфический способ изготовления документов появился в Германии в XVIII в., когда Иоганном Гуттенбергом был создан первый печатный станок. Слово «полиграфия» в буквальном переводе с греческого (poly — много, grapho — пишу) означает «многочисленность», т. е. получение большого количества идентичных оттисков. В настоящее время полиграфический способ изготовления документов используется для обозначения, различных совокупностей технических средств, при помощи которых получают значительные количества одинаковых копий какого-либо изображений (букв, знаков, рисунков), а также отрасли промышленности, охватывающей все виды производства печатной продукции.

На постсоветском пространстве на необходимость исследования документов, полученных с применением печатных форм, указывал Н. В. Терзиев. В дальнейшем Р. С. Белкин определил отдельное направление в технико-криминалистическом исследовании документов, обозначив его как «судебно-полиграфическая экспертиза документов». Одновременно по мере увеличения разнообразия технических средств совершенствовались и криминалистические исследования полиграфических оттисков как самостоятельного раздела криминалистической техники исследования документов получив новое направление — исследование документов, изготовленных средствами оргтехники и репрографии.

В течение последнего десятилетия, со времени опубликования последних работ, изменился не только их модельный ряд, но и многие аспекты эксплуатации и сервисного обслуживания. Устройства предусматривают печатающих головок, чернил, картриджами картриджами других производителей, и т. п., вследствие чего рекомендации, направленные на поиск идентификационных и диагностических признаков, стали нерезультативными^{1, 130}.

Тем более, несмотря на то, что, являясь продуктом высоких (научно-технических) технологий, знаковосинтезирующие принтеры с точки зрения реализованных в их конструкциях механических принципов относятся к достаточно простым устройствам, в них отсутствуют многозвенные подвижные соединения, которые могли бы детерминировать идентификационно-значимую совокупность как общих, так и частных признаков механической природы, использовавшихся для идентификации знаковосинтезирующих средств оргтехники. Но на документах, выполненных знаковосинтезирующими печатающими устройствами, не приходится ожидать существенного их объема^{2, 29}.

Еще недавно специалист-криминалист, установив способ нанесения реквизитов документа, мог делать вывод о том, что они нанесены с помощью того или иного принтера, то к настоящему времени такая констатация является некорректной, а в некоторых случаях может привести к серьезным ошибкам в досудебном расследовании или судебном разбирательстве дел^{3, 82}.

Методика производства технико-криминалистического исследования полиграфической продукции решаются различные диагностические и идентификационные задачи. Наиболее часто устанавливается способ изготовления бланка документа (упаковки, акцизной марки, этикетки, ценной бумаги), представленного на исследование. Значительно реже решаются идентификационные задачи.

Технико-криминалистическое исследование документов выполненных с использованием полиграфических устройств начинается с ознакомления с постановлением о назначении такого исследования, исследуемыми объектами. Проводится выбор методов исследования и определение последовательности их применения. Далее следует, изучение обстоятельств дела в пределах поставленных вопросов перед специалистом-криминалистом, которые позволяют уточнить их в соответствии с целями расследования. Обязательным является ознакомление со сравнительными образцами: проверка их полноты и сопоставимости с исследуемыми документами (соответствуют ли времени изготовления, выходным типографским данным, содержат ли достаточный объем признаков, необходимых для решения вопроса)^{4, 174}.

При визуальном осмотре изучаются состояние и внешний вид документа при различных режимах освещения. Грубая подделка, к примеру, рисовка может быть распознана уже на этой стадии исследования.

Важным этапом исследования является установление способа нанесения изображений. Так, при увеличении 8-32х (микроскоп МБС-10) исследуются границы, рельефы, четкость отображения знаков, микроструктура штрихов, наличие либо отсутствие блеска красящего вещества штрихов, характер распределения красящего вещества – впитано ли оно в толщу бумаги либо расположено на поверхности.

Совокупность выявленных диагностических признаков позволяет определить способ нанесения изображения – с использованием одной из репрографических технологий (струйная печать, электрофотография и т. д.) либо способом глубокой, плоской, высокой, либо трафаретной печати выполнен исследуемый документ.

Диагностика объекта исследования при производстве технико-криминалистического исследования документов изготовленных с помощью полиграфических устройств, всегда предшествует его идентификации. Первая стадия криминалистического исследования связана с определением способа изготовления документа, которая представляет диагностическую задачу и основывается в установлении общих признаков поступившего на исследование объекта. Установление способа изготовления как правило, не вызывает затруднений у специалистов-криминалистов, но при производстве дальнейшего вытекают отдельные нюансы.

Процесс сравнительного исследования отпечатка полиграфической продукции и самой печатной формы либо оттисков с нее заключается в идентификация печатной формы, устройств и приспособлений для печати. Экспериментальные оттиски целесообразно получить с самой печатной формы если таковая представлена на исследование.

Весьма распространенным при исследованиях бланков документов является вопрос о том, с одной или разных печатных форм отпечатаны бланки, изъятые по различным фактам преступной деятельности. В данном случае имеет место установление общего источника происхождения, что особенно важно при расследовании серийных преступлений, связанных с незаконным изготовлением, сбытом и использованием полиграфической продукции.

Идентификационное исследование полиграфической продукции состоит из стадий раздельного и сравнительного исследования сомнительных документов и образцов, а также включает оценку совокупности выявленных совпадающих и различающихся признаков, заканчивающуюся формулированием выводов.

Исследования зависят от конкретной ситуации, а в отдельных случаях уже на стадии осмотра можно выявить признаки, свидетельствующие об изготовлении в непроизводственных условиях — перевернутые знаки, грамматические ошибки и т. д. В то же время при использовании современной полиграфической техники при подделке документов необходимы более тщательное исследование и детальное сравнение с образцом.

Если выявленная в ходе сравнительного исследования различия не обнаружено, а совокупность совпадающих признаков достаточна для идентификации, то специалист-криминалист делает вывод, что исследуемый документ отпечатан с той же печатной формы, образцы которой представлены на исследование. Если же наряду с совпадающими признаками обнаружены различия, необходимо выяснить причину их происхождения. При этом следует учесть, что оттиски, выполненные с одной печатной формы, но отпечатанные в начале и конце тиража, могут отличаться по четкости и толщине штрихов, по различиям деталей знаков. Поэтому, при сравнительном исследовании необходимо изучить как можно большее количество образцов. Только оценка каждого признака в отдельности и их совокупности позволит специалисту-криминалисту сформулировать правильные и объективные выводы.

Специалисту криминалисту также следует учитывать, что современные полиграфические технологии при помощи компьютерного оборудования при наличии соответствующих различных программ позволяют получать любое количество идентичных фотоформ и печатных форм высокого качества, на которых могут отсутствовать информативные индивидуальные признаки. В этой связи, следует внимательно оценивать выявляемые признаки на предмет их индивидуальности, устойчивости и достаточности для решения вопроса о тождестве. Если комплекс совпадающих частных признаков недостаточен, вывод о тождестве следует формулировать в вероятностной форме.

¹ Россинская Е. Р., Кисляк С. Е. Криминалистическое исследование текстов, выполненных струйных принтерах // Экспертиза на службе следствия. — Волгоград, 1998. — С. 126–130.

- 2 Бондаренко П. В., Ефименко А. В., Кагдина Ю. С. и др. Криминалистическое исследование документов, изготовленных с помощью капельно-струйных печатающих устройств: Методические рекомендации. — Саратов: СЮИ МВД России, 2009.
- 3 Иванов Н. А. О современных возможностях диагностики и идентификации средств офисной техники, реализованных на струйном и цифровом ксерографическом способах печати // Судебная экспертиза. — № 1. — 2006. — С. 80–85.
- 4 Техничко-криминалистическая экспертиза документов: Учебн. / Под ред. В. Е. Ляпичева, К. Н. Шведовой. — Волгоград: ВА МВД России, 2005. — 268 с.

Ганпасова А. К.,

*докторант факультета послевузовского образования, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

О защите информации в досудебном производстве Республики Казахстан

Во всём мировом пространстве, в настоящее время наблюдается глобальная информатизация общества, что обусловлено наступлением научно-технического прогресса и следующего за ним повсеместного внедрения цифровых технологий в деятельность не только человека, но и государства.

Данные обстоятельства приводят к тому, что каждое государство вынуждено задуматься о своей информационной безопасности, так как для мировой информационной системы Интернет не существует никаких границ и барьеров для проникновения в общественную жизнь любой страны. В итоге, перед государством встаёт проблема ограждения своих граждан от лишней, вредной и порой не обладающей достоверностью информации.

Следует отметить, что, не мало важное значение имеет и информация, связанная непосредственно с внутривластной и социальной обстановкой в стране. Так, является весьма актуальным рассмотрение нынешнего состояния защиты информации, связанной с уголовными правонарушениями, ведь преступность является одним из сложных общественных явлений, которое всегда сопровождается наличием различного рода информации.

Таковую информацию, как правило, получают и систематизируют органы внутренних дел, одной из основных функций которых является расследование уголовных правонарушений. Расследование уголовных правонарушений, является одной из основных функций органов внутренних дел и сопровождается всегда получением различного рода данных, которые могут содержать в себе признаки уголовных правонарушений или же просто являются криминалистически значимой информацией.

Как правило, в деятельности по раскрытию и расследованию преступлений, информация играет значительную роль и поэтому, существует достаточно широкий круг научных исследований таких авторов как Аверьянова Т.В., Белкин Р.С., Каминский М.К., Хлынцов М.Н., Колдин В.Я., Крылов В.В., Лузгин И.М., Лысов Н.Н., Мешков В.М., Мещеряков В.А., Ларин А.М., Полевой Н.С., Салтевский М.В., Образцов В.А., Яблоков Н.П. и т. д.

В настоящее время существует значительное количество информационных технологий, в частности, порталов и автоматизированных баз данных, содержащих информацию об уголовных правонарушениях, среди которых одним из главных в Республике Казахстан является Единый Реестр досудебных расследований. Первый президент Республики Казахстан, Н. А. Назарбаев, в своём послании народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» от 10 января 2018 г. отмечал, что внедряя новые технологии, необходимо повсеместно обеспечивать надёжную защиту информационных систем и устройств¹.

Существует достаточно значительное количество научных дисциплин, объектом исследования которых выступает информация и её свойства. Среди них: кибернетика, информатика, семиотика, информодинамика, информатология, теория массовой коммуникации и т. д.^{2, 9–10}.

Следует сказать, что понятие «информация» смело можно обозначить одной из основных категорий в криминалистике, так как именно она возникает вследствие совершения уголовного правонарушения, связана с ним и потому, является объектом исследования в данной науке.

Информацию или данные, связанные непосредственно с преступлением, в криминалистике принято называть криминалистически значимой информацией.

По определению известного учёного-криминалиста Белкина Р.С., криминалистически значимая информация представляет собой сведения, данные, которые имеют отношение к раскрытию и расследованию преступлений. Среди криминалистически значимой информации выделяют доказатель-

ственную, которая содержится в доказательствах и ориентирующую, которая не имеет доказательственного значения и как правило, получена из непроцессуальных источников^{3, 83}.

В теории, под защитой информации на стадиях уголовного судопроизводства понимается деятельность дознавателя, следователя и прокурора (в пределах процессуальных полномочий) по созданию условий защищенности доказательственной, ориентирующей информации, а также информации добываемой на основе сопровождения уголовного дела оперативными службами на этапах его возбуждения и предварительного расследования, от негативного внутреннего и внешнего воздействия на эту информацию или ее носители со стороны заинтересованных лиц, с целью получения ими тактических выгод от результатов досудебного производства⁴.

На данный момент, изучение способов защиты криминалистически значимой информации является необходимым, так как лица, оказывающие противодействие расследованию и лица, заинтересованные в исходе дела, принимают различные попытки получения сведений, содержащих тайну досудебного расследования. Принимая во внимание стремительное развитие компьютерных технологий, повсеместное использование смартфонов, гаджетов и мобильных приложений, доступ к информации о совершённом преступлении, в настоящее время значительно облегчён.

Несмотря на то, что правовая основа защиты информации составляет определённые нормативно-правовые акты в данной сфере, в настоящее время, в Республике Казахстан до 2017 года, отсутствовало законодательное закрепление базового понятия «защита информации».

В настоящее время, в соответствии с Посланием Президента Республики Казахстан «Третья модернизация Казахстана: Глобальная конкурентоспособность» с учетом подходов Стратегии «Казахстан — 2050» по вхождению Казахстана в число 30-ти самых развитых государств мира, была разработана новая концепция о кибербезопасности («Киберщит Казахстана»), утверждённая постановлением Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407, где и закреплено исследуемое понятие.

Так, под защитой информации или электронных информационных ресурсов и информационных систем понимается комплекс физических, технических, программных, криптографических и административных мер, направленных на обеспечение информационной безопасности⁵.

Однако, на наш взгляд, для построения чётко отрегулированного механизма защиты информации, в частности и в сфере выявления и раскрытия уголовных правонарушений, толкование термина «защита информации» Законе «Об информатизации» 24 ноября 2015 г. является более приемлемым, с учётом иерархии нормативно-правовых актов. Также, более подробное раскрытие содержания данной дефиниции видится необходимым.

В теории существуют весьма различные толкования рассматриваемого понятия и проанализировав мнения учёных^{6, 30; 7, 6; 8, 48; 9, 9}, следует сказать, что в своих работах многие Российские авторы^{10, 48; 11, 21} придерживаются понятия информации, закреплённого в Государственном стандарте РФ (ГосСТ Р) 50922-2006 «Защита информации. основные термины и определения», где защита информации это деятельность, направленная на предотвращение утечки защищаемой информации, несанкционированных и непреднамеренных воздействий на защищаемую информацию¹².

Относительно действующей редакции Закона Республики Казахстан «Об информатизации» от 24 ноября 2015 г., следует отметить, что в положениях данного нормативно-правового акта существует термин «информационная безопасность», который понимается как состояние защищенности электронных информационных ресурсов, информационных систем и информационно-коммуникационной инфраструктуры от внешних и внутренних угроз¹³.

С этимологической точки зрения, само слово «безопасность» обозначает состояние, при котором не угрожает опасность, есть защита от опасности^{14, 250}.

Анализируя вышесказанное, следует обратить внимание на то, что «защита информации» и «информационная безопасность» не могут быть тождественными понятиями, так как первое, понимается как совокупность определённых действий, направленных на достижение установленной цели (состояния). В свою очередь, информационная безопасность и есть та цель, будь то безопасность высшего уровня или среднего. Главное, что это состояние, которого добились субъекты, осуществляющие защиту информации, путём определённых действий.

Итак, понятийный аппарат теории защиты информации и информационной безопасности в настоящее время порождает многообразие идей и взглядов и их противостояние друг другу. Такие термины как «защита информации» и «информационная безопасность» часто используются в различных значениях и контекстах. Зачастую, они подвергаются видоизменению в силу специфики того или иного авторского взгляда и при этом присутствуют разночтения в терминологии^{15, 80}.

Такие обстоятельства, несомненно, оказывают негативное влияние на деятельность по обеспечению информационной безопасности в различных сферах. Поэтому, одной из наиболее значимых теоретических проблем на сегодняшний день выступает отсутствие единообразного применения основных терминов, правильное толкование которых является очень важным, так как именно это, позволяет установить определённые рамки, которые необходимо соблюдать при исследовании того или иного предмета, во избежание совершения ошибок.

Таким образом, при решении проблемы отсутствия понятия «защита информации» в законе «Об информатизации» Республики Казахстан, можно обратиться к опыту Российской Федерации, где не только Государственный Стандарт Российской Федерации «Защита информации» (ГОСТ Р 50922-2006) [10] даёт толкование базовому термину «защита информации», но также, данное понятие закреплено в Федеральном законе Российской Федерации от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации»¹⁶.

Учитывая, что криминалистика это наука о закономерностях механизма преступления, соответственно, защита информации в криминалистике подразумевает собой всё ту же деятельность, только объектом будет выступать не просто информация, а криминалистически значимая информация.

К криминалистически значимой информации относится доказательственная и ориентирующая информация, добываемая в процессе досудебного производства лицами, уполномоченными на ведение досудебного расследования. Защита такой информации осуществляется на протяжении всего времени расследования, а в некоторых случаях, для обеспечения слушания уголовного дела, защитить информацию необходимо и в процессе судебного производства.

В свою очередь, наименее защищённой остаётся криминалистически значимая информация, которая не отражена в базах данных, криминалистических учётах, цифровых носителях, компьютерах и т. п., а хранится на бумажных носителях (в справках, отчётах, уголовных делах, делах оперативного учёта и т. п.).

В уголовном кодексе Республики Казахстан существует Глава 7 — Уголовные правонарушения в сфере информатизации и связи, которая предусматривает уголовную ответственность за совершение неправомерного доступа к информации, в информационную систему или сеть телекоммуникаций, за создание, использование или распространение вредоносных компьютерных программ и программных продуктов и т. п. Таким образом, криминалистически значимая информация, которая не связана со сферой информатизации, защищена лишь нормой статьи 423 УК РК — Разглашение данных досудебного производства.

Отметим, что существующие средства защиты информации, связанной с преступлениями и не имеющей своего отражения в информационных системах, не отвечают необходимым требованиям. Так, в нашей республике известны случаи утечки сведений, касающихся выявления и раскрытия преступлений. Одним из них, является факт публикации в декабре 2016 года в СМИ сведений, связанных с обнаружением жителя с. Шалгай Зеленовского района, с признаками насильственной смерти. Уголовное дело расследовалось ДП Западно-Казахстанской области. Информация о данном факте была распространена незаконно, одним из участников уголовного процесса¹⁷.

Следующим случаем незаконного распространения сведений об уголовном правонарушении, является размещение в 2016 году, в сети интернет фотоизображения справки по уголовному делу, расследуемому ДП Восточно-Казахстанской области, по факту убийства жены хоккеиста Е. Фадеева. В данной справке, помимо сведений о совершённом преступлении, была также указана информация о задержанных лицах и их причастность к совершению иных преступлений. В ходе проведения служебного расследования, сотрудники ОВД, по вине которых справка оказалась в легкодоступном месте, были освобождены от уголовной ответственности вследствие того, что они не являлись субъектом уголовного правонарушения, предусмотренного статьёй 423 УК Республики Казахстан (разглашение тайны досудебного расследования)¹⁸.

Ещё в далеком 1928 году, В. Громов в своих трудах указывал на то, что одним из весьма важных условий, обеспечивающих успешность расследования по уголовному делу в смысле полного и всестороннего раскрытия истины, является соблюдение в известных случаях и в известных пределах тайны расследования, т. е. ограждение сведений и материалов, полученных или добытых дознанием и предварительным следствием, от преждевременного оглашения их среди населения или опубликования их в печати. Для следователя представляется чрезвычайно важным весьма часто сохранение тайны не только выявленных уже конкретных данных расследования, но и предположенных или намеченных им следственных действий^{19, 72}.

С учетом изложенного, под защитой криминалистически значимой информации следует понимать деятельность уполномоченных органов, в рамках уголовного судопроизводства, направленную

на создание условий защищенности криминалистически значимой информации на всех этапах производства по делу, от незаконного воздействия со стороны заинтересованных лиц.

Кроме того, на наш взгляд, для того, чтобы защитить информацию, связанную с осуществлением досудебного производства, необходимо определить круг лиц, которые данную информацию могут распространить.

В положениях действующего УК Республики Казахстан, в статье 423, предусматривающей ответственность за разглашение тайны досудебного расследования, субъектами указаны лица, которые были заранее предупреждены о недопустимости разглашения соответствующих сведений. В свою очередь, в статье 201 УПК Республики Казахстан, предусматривающей недопустимость разглашения данных досудебного расследования, указано о необходимости предупреждения лишь защитника, свидетелей, потерпевшего, гражданского истца, гражданского ответчика или их представителей, эксперта, специалиста, переводчика, понятых и других лиц, присутствующих при производстве следственных действий. Однако, возможность разглашения информации о преступлении также имеется у участников процесса, имеющих статус подозреваемого и обвиняемого лица.

В этой связи, следует правильным считать, что круг лиц, имеющих возможность незаконно распространить охраняемую законом тайну досудебного производства, не должен быть ограничен.

Так, следует принять во внимание, что сотрудники органов внутренних дел, которые ежедневно сталкиваются с информацией, относящейся к преступлениям, в первую очередь являются лицами, имеющими возможность распространения информации, связанной с преступлением. Соответственно, они не должны предупреждаться о недопустимости разглашения сведений досудебного расследования, так как их должностное положение обязывает хранить сведения, составляющие государственную или иную (выделено авт.) охраняемую законом тайну (выделено автором).

Однако, анализ действующего закона Республики Казахстан «Об органах внутренних дел» от 23 апреля 2014 г. показал, что в содержании данного нормативно-правового акта отсутствует положение о том, что сотрудники ОВД не должны разглашать сведения, составляющие государственную или иную охраняемую законом тайну, а также сведения о частной жизни, личной и семейной тайне. Данное положение имело место лишь в старой редакции Закона (п. 14 ст. 11). Так, лишь относительно защиты государственной тайны, существуют положения в Законе «О государственных секретах» от 15 марта 1999 г.

Установленная коллизия в праве привела к тому, что сотрудники ОВД, осуществляющие в соответствии с законодательством Республики Казахстан дознание, предварительное следствие и оперативно-розыскную деятельность, отныне не являются лицами, которые обязаны беречь охраняемую законом тайну досудебного расследования.

- ¹ Назарбаев Н.А. послание народу Казахстана «Новые возможности развития в условиях четвертой промышленной революции» от 10.01.2018 г. // <http://www.akorda.kz>
- ² Грошев А.С. Информатика: Учебник для ВУЗов // Арханг. гос. тех. ун-т. — 2010. — 470с.
- ³ Белкин Р.С. Криминалистическая энциклопедия. — М., 2000.
- ⁴ Комаров И.М. Криминалистические аспекты информационной безопасности досудебного производства // Научные ведомости БелГУ. Серия: Философия. Социология. Право. — 2008. — № 8 (48) // URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskie-aspekty-informatsionnoy-bezopasnosti-dosudebnogo-proizvodstva> (дата обращения: 11.09.2018). КиберЛенинка: <https://cyberleninka.ru/article/n/kriminalisticheskie-aspekty-informatsionnoy-bezopasnosti-dosudebnogo-proizvodstva>
- ⁵ Постановление Правительства Республики Казахстан от 30 июня 2017 года № 407 «Об утверждении Концепции кибербезопасности («Киберщит Казахстана»)
- ⁶ Семенов В.А. Информационная безопасность: Учеб. пос. 4-е изд., стереотип — М.: МГИУ, 2010 — 277с.
- ⁷ Соловьев А.А., Метелев С.Е., Зырянова С.А. Защита информации и информационная безопасность: Учебн. — Омск: Изд-во Омского института (филиала) РГТЭУ, 2011. — 426с.
- ⁸ Бурс К.В., Максимов Е.Е., Кукарцев В.В. Основы информационной безопасности. Методы и средства защиты информации // Информационные технологии и математическое моделирование в экономике, технике, экологии, образовании, педагогике и торговле. — 2012. — № 5. — С. 48–51.
- ⁹ Нестеров С.А. Информационная безопасность и защита информации: Учеб. пос. — СПб.: Изд-во Политехн. ун-та, 2009. — 126 с.
- ¹⁰ Болгарский А. Защита информации в государственных информационных системах // Вестник УрФО. Безопасность в информационной сфере. — 2011. — № 2. — С. 48–50.
- ¹¹ Парошин А.А. Нормативно-правовые аспекты защиты информации: Учеб. пос. — Владивосток: Изд-во Дальневост. федер. ун-та, 2010. — 116 с.

- ¹² Национальный стандарт Российской Федерации ГОСТ Р 50922-2006 «Защита информации Основные термины и определения» (утв. приказом Федерального агентства по техническому регулированию и метрологии от 27 декабря 2006 г. № 373-ст)
- ¹³ Закон Республики Казахстан от 24 ноября 2015 года № 418-V «Об информатизации» // «Казахстанская правда» от 26.11.2015 г., № 227 (28103); «Егемен Қазақстан» 26.11.2015 ж., № 227 (28705); Ведомости Парламента РК 2015 г., № 22-V, ст. 155.
- ¹⁴ Ожегов С.И. Толковый словарь русского языка / Под ред. Н.Ю. Шведовой — 23-е изд., испр. — М., 1999.
- ¹⁵ Логинова Т.Д. К вопросу о понятии информационная безопасность // Вестник Барнаульского юридического института МВД России. — 2016. — № 1 (30). — С. 78–80.
- ¹⁶ Федеральный Закон Российской Федерации от 27 июля 2006 г. № 149-ФЗ «Об информации, информационных технологиях и о защите информации»
- ¹⁷ Пресс-служба Западно-Казахстанской областной прокуратуры 09.12.2016 г. Разглашение тайны следствия // URL: <http://bko.prokuror.kz/rus/novosti/press-releasy/razglashenie-tayny-sledstviya?language=kk>
- ¹⁸ Мосунов И. Несоблюдение служебной дисциплины и безответственность полицейских стали причиной попадания служебной информации в соцсети // URL: <https://informburo.kz>
- ¹⁹ Громов В. Дознание и предварительное следствие. Теория и техника расследования преступлений: Руководство для сотрудников органов дознания и народных следователей. — М., 1928.

Д. Гафизулы,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты,
полиция подполковнигі*

(Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)

Магистральдық мұнай құбырларынан мұнай өнімдерін ұрлаудың жедел-ізвестіру сипаттамасы

Қазақстан экономикасының негізгі қуат көзі мұнай мен газ екені әмбеге аян. Бүгінгі таңда елдегі жалпы ішкі өнімнің 30 пайызы, ал экспорттан түсетін табыстың жартысы мұнай газ өнеркәсібінің үлесі. Қазақстан бүкіл әлемдегі жалпы мұнай өнімінің (күніне 90 млн баррельден астам) 1,8 пайызын (күніне 1,719 млн баррель) беріп отыр. Алайда ел байлығына ашкөзде не қолсұғушылардың көбеюі қара алтын өндірісінің келешегіне қатысты күдікті ойларды қалыңдатқанын несіне жасырайық?!

Өткен жылы Қазақстанда 77, 5 млн доллар мұнай өндірілсе, биылғы жылдың алғашқы 5 айының өзінде 36,5 млн тонна шикі зат алынды.

Мемлекет айрықша үміт артып отырған үш кен орны — Қашаған, Теңіз бен Қарашығанақтан жалпы көлемі 21,7 млн тонна қара алтын өндірілді. Мұнайды қайта өңдеу көлемі де айтарлықтай артқан. Нақтырақ айтсақ, 2021 жылғы қаңтар-мамыр айларында 6,7 млн тонна қара алтын қайта өңдеуден өтті, яғни 2019 жылдың сәйкес кезеңімен салыстырғанда 5 пайыздық өсім бар¹.

Қазақстан мұнайының сапасын жоғары бағалайтын импорттаушы елдер биылда сұранысты азайтқан жоқ. Энергетика министрлігінің дерегінше, 2021 жылдың алғашқы үш айында елімізден жалпы көлемі 16 млн тоннадан астам мұнай экспортталып, қазынаға 7,4 млрд доллар құйылды.

Қазына бар жерде сұқкөз де болмай тұрмайды. Қынжылатыны, сұғанақ қолдар — сыртта емес, ішімізде, өз арамызда жүргендер. Соңғы уақытта елімізде қара алтын ұрлығының белең алғаны соншалық, мұнай және мұнай өнімдерінің көлеңкелі айналымы қылмыстық құрылымдардың негізгі табыс көзіне айналды.

Мұнай мен мұнай өнімдерінің көлеңкелі айналымына қарсы іс-қимыл сұрақтары ПМ мен ҚМ ЭТҚ МКДК-ің құзыретіне қатысты.

ҚК-нің 197-бабының 1 және 2-бөліктерінде көзделген қылмыстық теріс қылықтар бойынша ішкі істер органдары немесе экономикалық тергеу қызметі хаттамалық нысанда сотқа дейінгі тергеп-тексеруді жүргізеді (қылмыстық іс жүргізу кодексінің 191-бабының 19-тармағы), ал жоғарыда аталған баптың 3 және 4-бөліктерінде көзделген қылмыстық құқық бұзушылықтар туралы істер бойынша алдын ала тергеу жүргізіледі (қылмыстық іс жүргізу кодексінің 191-бабының қылмыстық іс жүргізу кодексінің 187-бабы).

Құқық қорғау органдары мүдделі мемлекеттік органдармен Мұнай және мұнай өнімдерінің заңсыз айналымына қарсы іс-қимыл бойынша тұрақты негізде шаралар қабылдауда. Келесі іс-шаралар өткізіледі:

1) Қаржы министрлігінің Мемлекеттік кірістер комитетімен бірлескен арнайы жоспар әзірленді және әрбір екі жыл сайын жаңартылып отырады;

Осындай жоспарлар аумақтарында кен орындары орналасқан және мұнай құбырларының учаскелері өтетін облыстарда (Ақтөбе, Атырау, Қарағанды, Қызылорда, Маңғыстау және Оңтүстік Қазақстан облыстары) іске асырылады. Аталған іс-шараларға мұнай компанияларының қауіпсіздік қызметтері де тартылады.

2) аталған өңірлердің ПД-де қылмыстың осы түрлеріне маманданған тұрақты жұмыс істейтін жедел-тергеу топтары құрылды.

Мұнай ұрлау схемасы, оны тасымалдау және кірістерді заңдастыру жақсы жолға қойылды және ағынға қойылды. ҰҚТ ұйымдастырушысы қажетті мәліметтерді жинады, болашақ серіктестерін тапты және оқытады, топ қызметі мәселелері бойынша түпкілікті шешім қабылдады, ұрланған мұнайды ресімдеді және жіберді. Қылмыстық топ тәртіпті және қырағылықтың жоғары деңгейімен ерекшеленді. Жедел қызметкерлердің мәліметі бойынша ұйымдасқан қылмыстық топтың қылмыстық әрекетіне 12 адам жұмылдырылды.

Мұнай ұрлау классикалық және тиімді схема бойынша жүргізілген. Алдымен елден тыс жерде сатып алушы тұлғаға іздеу жүргізілді. Ол табылған кезде қылмыскерлер магистральдық мұнай құбырына кіріп, мұнайды автокөлікке айдады. Ұрланған мұнайды Ресей Федерациясына мұнай қалдықтарының қоспасы түрінде теміржол көлігімен тасымалдау да рәсімделді. Қылмыстық әрекеттен түскен табысқа заңдылық беру үшін қылмыстық топтың бақылауындағы фирмалар пайдаланылды².

Қылмыскерлер «құбырға жабысып» өте жақсы нәтижеге қол жеткізді мұнай ұрлау 2017 жылдың тамызынан 2019 жылдың ақпанына дейін болды. Ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелері Қараоба кен орнындағы консервацияланған мұнай ұңғымаларынан және «Өзен-Жетібай-Ақтау» магистральдық мұнай құбырынан мұнай ұрлаған.

Нәтижесінде ұйымдасқан қылмыстық топ мүшелері Қараоба кен орнындағы консервацияланған ұңғымадан және «Өзен-Жетібай-Ақтау» магистральдық мұнай құбырынан жалпы сомасы 348,7 млн теңгеге 2420 тонна мұнай ұрлады. Күдіктілерге қатысты ҚР ҚК-нің 13-бабы бойынша қылмыстық іс қозғалды. 3 күдікті, оның ішінде ұйымдасқан қылмыстық топты ұйымдастырушысы күзетпен ұсталды. Алынған мыңнан астам бухгалтерлік құжаттарды есептемегенде, қылмыстық іс материалдары 30 томды құрайды. Айыптау актісі бар іс сотқа жіберілді³.

2021 жылдың бірінші жарты жылдығында Маңғыстау облысында ЭТД қызметкерлері жүзден астам экономикалық қылмыстарды ашты: заңсыз ойын бизнесі, мемлекеттік және салалық бағдарламаларды іске асыру кезінде бюджет қаражатын ұрлау, жұмыстарды орындамай жалған шот-фактураларды жазып беру және салық төлеуден жалтару, мұнай және мұнай өнімдерінің экономикалық контрабандасы және заңсыз айналымы. Бұл Қазақстанның өркениетті нарығы мен экономикалық қауіпсіздігіне қауіп төндіретін қылмыстардың қысқаша тізімі.

Аяқталған қылмыстық істер бойынша бюджетке 4,5 млрд теңгеден астам қаражат өтелді, 28 заңсыз ойын мекемелері қызметінің жолы кесілді, Мұнай және мұнай өнімдерінің заңсыз айналымына байланысты 13 қылмыстық іс сотқа берілді.

¹ <https://cyberleninka.ru/article/n/hischeniya-nefteproduktov-iz-truboprovoda-pravovye-aspekty>, Бухтояров Е.В. «Хищение нефтепродуктов из трубопровода: правовые аспекты».

² Материал научного исследования по теме «Проблемы противодействия хищениям нефти». Академия правоохранительных органов при генеральной прокуратуре Республики Казахстан, 2018.

³ <https://afmrk.gov.kz/ru/the-department-of-economic-investigation/mangistau-oblast/news-announcements-briefing/identified-and-crossed-to-the-activities-of-organ.html>.

Дудин Н. С.,

*старший преподаватель кафедры специальной подготовки, адъюнкт 2 курса
(Уфимский юридический институт МВД России)*

Применение технических средств при проведении осмотра места происшествия по делам о хищениях скота

Хищение является обобщенным понятием для ряда преступлений и административных правонарушений. В данной статье хищение будет рассматриваться в контексте краж, грабежей и разбойных нападений. Предметом хищения в вышеуказанных составах будет выступать чужое имущество. Чаще всего чужое имущество представляется в виде предметов материального мира, в создание которых вложен труд человека, имеющие материальную и духовную ценность, обладающие экономическими свойствами стоимости и ее денежным выражением – ценой; деньги как товар, представляющий собой эквивалент любого другого вида имущества; ценные бумаги, имеющие нарицательную стоимость, а

также документы, выполняющие роль денежного эквивалента материальных ценностей. Однако к имуществу в соответствии со ст. 137 Гражданского кодекса Российской Федерации следует отнести и животных, к ним применяются общие правила об имуществе постольку, поскольку законом и иными нормативными правовыми актами не установлено другое. В данной статье в категории животных будет рассматриваться скот, под которым понимаются домашние животные, выведенные при помощи селекции и содержащиеся человеком для получения продуктов питания, сырья и выполнения транспортных и прочих рабочих функций. Наибольший интерес представляет крупнорогатый скот (коровы и быки) и лошади (кони и кобылы), так хищения именно данного вида скота наносит наибольший ущерб для фермеров и частных подворных хозяйств. Для многих жителей села похищение животных является существенным снижением уровня жизни, уменьшением источников существования и уверенности в своем будущем.

Несмотря на то, что хищение скота является древним видом преступления, следует отметить, что на сегодняшний день практика раскрытия и расследования данного вида преступлений не высока.

Президент Российской Федерации В. Путин в ходе выступления на расширенном заседании коллегии МВД России отметил, что важнейшим приоритетом полиции является активная наступательная борьба с криминалом и нужно эффективно использовать имеющиеся возможности для оперативного раскрытия преступлений по «горячим следам»¹.

Первым и наиболее распространенным следственным действием, проводимым при поступлении сообщения (заявления) о хищении скота является осмотр места происшествия. Именно при проведении данного следственного действия уже необходимо исполнять наставление Президента России а именно задействовать все современные достижения науки и техники для раскрытия преступлений по «горячим следам».

Осмотр места происшествия производится для обнаружения следов преступления и других вещественных доказательств, выяснения обстановки для его совершения, а также иных обстоятельств, имеющих значение для уголовного дела. По прибытии на место происшествия следователь (дознатель) до начала осмотра должен убедиться, нет ли на месте пострадавших нуждающихся в первой помощи, организовать мероприятия по задержанию подозреваемых лиц, удалены ли с места происшествия все посторонние лица, а свидетели, могущие дать необходимые для уголовного дела сведения, выявлены и опрошены².

Для решения задач по обнаружения следов преступления и организации мероприятий по задержанию подозреваемых в хищении скота необходимо в ходе осмотра места происшествия применять беспилотные летательные аппараты (далее — БЛА), которые по своим характеристикам способны преодолевать дальние расстояния за короткий промежуток времени. Учитывая, что табун скота с момента хищения от места происшествия можно перегнать в среднем на 50–70 километров, применение данной техники было бы эффективным³. В том числе следует отметить экономичность применения БЛА в сравнении с поднятием в воздух аппаратов малой авиации. Применение БЛА в ходе осмотра места происшествия позволяло бы решать вопросы по выявлению следов, позволяющих определить направление перегона похищенного скота, документирование с помощью видеосъемки преступных действий злоумышленников определения их состава и вооруженности, мест забоя, отстоя и сбыта. Видеосъемка с воздуха позволяет координировать действия сил оперативно следственной и поисковых групп.

На основании вышеизложенного эффективным с точки зрения раскрытия хищений скота по «горячим следам» было бы внедрение и использование БЛА специалистами экспертно-криминалистических центров в ходе осмотра-места происшествия. Тем более что, практика использования данной техники у МВД России уже имеется. Беспилотные летательные аппараты ранее уже апробировались подразделениями дорожно-патрульной службы для выявления грубых нарушений правил дорожного движения, а также подразделениями по охране общественного порядка для обеспечения безопасности при проведении культурно-массовых и спортивных мероприятия.

¹ Расширенное заседание коллегии МВД России [Электронный ресурс] // Президент России. URL:http://www.kremlin.ru/events/president/transcripts/community_meetings/67795

² Ищенко Е.П., Криминалистика: Учебн. для бакалавров. — М.: Проспект. — 2017. — С. 199.

³ Дудин Н.С. Некоторые особенности хищений скота, совершенных путем кражи // Сборник научных статей по итогам работы круглого стола № 4 со Всероссийским и международным участием. Шахты. — 2021. — С. 55.

А. И. Жайсанбаев,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты
полици аға лейтенанты*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Жедел-ізвестіру тактикасының ұғымы мәселесіне

Жедел-ізвестіру қызметін жүзеге асырушы органдарының күштерін, құралдары мен әдістерін қолдану нәтижелерінің тиімділігі тікелей тәуелділікте болып, қылмысқа қарсы күрестің нақты міндеттерін шешу кезінде ескерілуі керек ұйымдастырушылық қана емес, сонымен бірге тактикалық негіздерден де тікелей байланысты.

Жедел-ізвестіру тактикасының кешенді және жеке мәселелерін зерттеу жедел-ізвестіру қызметі теориясы саласында маманданған ғалымдардың бірқатар еңбектеріне арналған (Д.В. Гребельский, В.П. Илларионов, И.А. Климов, А.Г. Лекарь, В.А. Лукашов, А.И. Алексеев, Г.К. Синилов, В.Г. Самойлов және т. б.).

Арнайы әдебиеттерде бірнеше онжылдықтар ішінде жедел-ізвестіру тактикасының мәні туралы әртүрлі пікірлер айтылды. Мысалы, А.Г. Лекарь (1972) ішкі істер органдарының жедел-ізвестіру қызметінің тактикасы деп қылмыстардың алдын алу және ашу, сондай-ақ жасырынған қылмыскерлерді ізвестіру мақсатында жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асырудың заңды, ғылыми негізделген және жиі және практикалық тәжірибемен расталатын тәсілдері мен тәсілдерін қолдану жүйесін түсіндіреді¹.

Г.К. Синилов (1975) «қылмысқа қарсы күрестің ең оңтайлы нәтижелері қамтамасыз етілетін іздеу (барлау) әдістері мен әдістері» жүйесі туралы айтты². В.Г. Самойлов (1984) «жедел-ізвестіру іс-шараларын ұйымдастыру, жоспарлау және жүзеге асыру бойынша ғылыми ережелер мен олардың негізінде әзірленетін практикалық ұсынымдар жүйесі, сондай-ақ оларды жүргізуге қатысатын адамдардың мінез-құлық желісі» ретінде жедел-ізвестіру тактикасын ұсынды³. В.А. Лукашов пен С.А. Смирнов (1988) оны «жедел-тактикалық жоспарлауды ұйымдастыру, сондай-ақ қылмыстардың алдын алу, ашу, жасырынған қылмыскерлерді және ізвестіріліп жатқан адамдардың өзге де санаттарын ізвестіруді мақсат ететін әртүрлі түрдегі және мақсаттағы жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асырудың практикада сыналған тактикалық тәсілдерін қолдану жөніндегі ғылыми ережелер мен ұсынымдардың кешенді жүйесі» деп айқындайды⁴.

Басқа авторлар (А.М. Мещеряков, К.М. Тарсуков, А.Н. Филиппов, 1997) жедел-ізвестіру тактикасымен «жедел-ізвестіру іс-шараларын ұйымдастыру, жоспарлау және жүзеге асыру бойынша ғылыми ережелер мен олардың негізінде әзірленетін практикалық ұсынымдар жүйесін не олардың көмегімен жедел-ізвестіру іс-шараларын ұйымдастыру, жоспарлау және жүзеге асыру жөніндегі ғылыми ережелер мен қылмысқа қарсы күрестің оңтайлы нәтижелері»⁵ деп ұсынады.

Жоғарыда келтірілген анықтамаларды талдай отырып, жедел-ізвестіру тактикасының мазмұнын анықтаудың әртүрлі тәсілдерін бөліп көрсетуге болады. Біріншіден, екі негізгі көзқарас көрінеді - теориялық және практикалық. Теориялық тәсіл тактиканы негізделген ғылыми ережелер мен олардың негізінде әзірленген практикалық ұсыныстар жүйесі ретінде анықтайды. Практикалық-жедел-ізвестіру іс-шараларын жүзеге асыру тәсілдері мен тәсілдерінің жүйесі, ізвестіру (барлау) әдістері мен тәсілдерінің жүйесі, оларды жүргізуге қатысатын адамдардың мінез-құлық жолы.

Біздің ойымызша, жалпы алғанда, екі тәсіл де назар аударуға тұрарлық. Бірінші жағдайда-жедел — ізвестіру қызметінің тактикасының заңдылықтарын зерттеуші, оны жүзеге асыру бойынша ғылыми ұсыныстар жасайды, ал екінші жағдайда-жедел-ізвестіру қызметінің міндеттерін тікелей шешетін және әзірленген ұсыныстарды қолданатын жедел қызметкер. Шынында да, «тактика» термині адам қызметінің көптеген салаларында қолданылатын көлемді ұғым. Алғаш рет ол әскери ғылымда пайда болды және дайындық пен ұрыс жүргізудің теориясы мен практикасы үшін жалпы болып табылады⁶.

Зерттеуде қолдану үшін белгілі бір тәсілді таңдағанда, оның тактикалық шешім қабылдау процесін анықтайтын және оған тікелей әсер ететін элементтерді бөліп көрсетуге мүмкіндік беретін тактиканың осындай мазмұнын анықтауға ықпал ететіндігін ескерген жөн. Сондықтан, біз Ю.А. Вакутин және А.Е. Чечетинмен (1986) келісуіміз керек, олар теориялық және практикалық тәсілдерден соңғысына артықшылық беру керек деген пікірде.

Тактикалық шешімдер қабылдау, қойылған мақсаттарға жетудің белгілі бір әдістері мен құралдарын таңдауды жүзеге асыру, әрине, жедел уәкілдің құзыреті болып табылады, ол әдіснамалық түрде келесі шешімдерді қабылдай алады: «қылмыспен тікелей күресу тәжірибесі бар жедел бөлімшелер қызметкерлерінің жеке және ұжымдық тәжірибесін жалпылау арқылы»⁷; ЖІҚ теориясында ғалымдар

әзірлеген ұсыныстарды қолдану арқылы және криминалистика; логика мен түйсігі негізінде тактикалық шешімдердің тәуелсіз, жаңа нұсқаларын әзірлеу, қалыптасқан жағдайды ескеру және т. б.

Тактиканы қолдану мәселелеріне қатысты жедел бөлімшелер қызметкерлеріне жүргізілген сауалнама негізінен: тәжірибелі әріптестердің кеңестері мен ұсынымдары – 93,9 %; өз тәжірибесі – 75,8 %; арнайы әдебиеттерден алынған білім – 69,7 %; бірнеше әріптестермен консультациялар – 63,6 % пайдаланылғанын көрсетті. Респонденттердің 24,2 %-ы көбінесе өз тәжірибелерін өздері ғана емес, басқаларға да кеңес беретінін атап өтті. Респонденттердің 51,5 %-ы өз мүмкіндіктеріне сенімді болса, жеке тәжірибесін пайдаланады.

Осылайша, жедел-ізвестіру тактикасының анықтамасын анықтаған кезде жедел-тактикалық шешімді тікелей қабылдайтын адамға басымдық берген жөн. Сондықтан В.Ю. Фроловтың (1981) жедел-ізвестіру тактикасын қылмыскерлердің қарсылығын еңсеру үшін әдістерді, әдістерді және ғылыми ұсынымдарды іске асыру арқылы жүзеге асырылатын жедел-ізвестіру процесі субъектілерінің қызметі ретінде түсінетін тәсілін ақталған деп санауға болады.

«Тактика» термині тағы екі мағынада қолданылады: бұл «іс жүргізу өнері, кез-келген қызметті жүзеге асыру; белгілі бір қызмет түрінің құралдары, әдістері мен әдістерінің жиынтығы»⁸. А.Г. Лекарь (1967) атап өткендей, жалпы алғанда, осы семантикалық мағыналардың екеуі де тактикаға қолданылады, өйткені ол «күштерді, құралдарды, әдістер мен әдістерді кешенде қолдануды қамтиды, сонымен бірге бұл өнер, өйткені қылмысқа қарсы күресте тиімді болып табылады, үнемі жетілдіріліп, қажетті іс-шараларды өткізу әдістері мен тәсілдері».

Г.К. Синилов (1982) психология заңдылықтарына сүйене отырып, «жедел қызметкерлердің ішкі психикалық қызметі жедел-ізвестіру тактикасында жүзеге асырылатын белгілі бір шешімдерге алып келеді» дейді. Осыған байланысты жедел-ізвестіру тактикасының мәнін анықтаған кезде оны қолдану тақырыбын ғана емес, сонымен бірге осы субъектінің қалай ойлайтынын және шешім қабылдайтынын қамтитын шығармашылық, тапқыр компонентін де ескеру қажет. Сондықтан бізге А.С. Борщев пен С.С. Овчинский (1991) жедел қызметкердің ойлау қабілетін көрсететін, оның ішінде жағдайды (қылмыстық оқиға немесе оның басталу қаупі), қарама-қарсы тараптың күштері, қасиеттері мен мінез-құлқын, оның мүмкіндіктерін және алдын-ала анықтайтын іс-қимыл режимін, мінез-құлқын сызығын көрсететін жедел ізвестіру тактикасының мәнін анықтау ұнайды, қылмыстардың алдын алу, ашу және ізвестіру жұмыстары мақсаттарына қол жеткізу үшін сайланатын адамдарға қолданылмайды.

Анықтамадан көрініп тұрғандай, жедел-ізвестіру тактикасы жедел қызметкердің ойлауын және қарама-қарсы тараптың жағдайын көрсетеді. Қарама-қарсы тараптың тактикасы ұғымының анықтамасына ену тактиканың екі жақтың дәл осындай қарама-қайшылығы көрінетін жерде қажет екендігімен негізделген, басқаша айтқанда, «қарсылас» болжанып отыр.

Біздің ойымызша, тактиканың тағы бір маңызды элементі — бұл іс-әрекет пен мінез-құлқын сызығымен бірге тактикалық шешімнің мазмұнын құрайтын жағдайды бағалау. Алайда, шешім қабылдау процесінде негізгі рәсім жағдайды түсіну, яғни ойлау екенін ескере отырып, біз оны жедел-ізвестіру тактикасы ұғымында көрсету қажет деп санамаймыз.

Біздің ойымызша, жедел-тактикалық шешім келесі міндетті элементтерден тұрады: әрекет ету керек жедел жағдайды талдау; осы жағдайларда жедел мақсаттарға қол жеткізу мүмкіндігін анықтау; мақсаттарға қол жеткізудің құралдары мен тәсілдерін таңдау. Біз жедел-ізвестіру тактикасын жүйе ретінде, дәлірек айтсақ, жедел-тактикалық шешімдер қабылдау процесін ұсынамыз.

Осылайша, жедел-ізвестіру тактикасы-жедел-ізвестіру қызметі субъектісінің қарсы тараптың әрекет етуі, күштері, қасиеттері мен мінез-құлқы, сондай-ақ жедел-ізвестіру қызметінің міндеттерін шешу үшін өз мүмкіндіктері болатын жағдайларды талдау негізінде жедел мақсаттарға қол жеткізу құралдары мен тәсілдерін таңдауға негізделген тактикалық шешімдер қабылдау процесі.

¹ Лекарь А.Г. Профилактика преступлений [Текст]. — Москва: Юрид. лит., 1972. — 102 с

² Синилов Г.К. Правовые, организационные и тактические основы оперативно-розыскной деятельности советской милиции. — М., 1975. — С. 189.

³ Самойлов В.Г. Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел. — М., 1984. — С. 7.

⁴ Лукашов В.А., Смирнов С.А. К вопросу об исходных положениях теории оперативно-розыскной тактики // Оперативно-розыскная тактика органов внутренних дел: Сб. науч. тр. — М., 1988.

⁵ Мещеряков А.М., Тарсуков К.М., Филиппов А.Н. О понятии оперативно-розыскной тактики // Правовое, научные и организационные и тактические проблемы оперативно-розыскной деятельности в современных условиях. — М., 1997. — С. 13.

⁶ Советская военная энциклопедия. — М.: Воениздат, 1979.

- 7 Мешков В.М., Попов В.Л. Оперативно-розыскная тактика и особенности использования полученных результатов в ходе предварительного расследования: Учеб.-практ. пос. — 2-е изд., доп. — М., 2003.
- 8 Ожегов С.И. Словарь русского языка. — 8-е изд. — М., 1970.

А. С. Жұмаханов,

*Жоғары оқу орнынан кейінгі білім беру факультетінің магистранты, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Қылмыстық қудалау барысында жасырын тергеу әрекеттерінің рөлі және жедел-ізвестіру шараларымен байланысы.

Қылмыстық процестің нақты мақсатының құрылымы, оның сатыларының, кезеңдерінің, ерекше өндірістерінің, институттары мен нормаларының жүйесін, жеке құқықтар мен сот төрелігі мүдделерінің кепілдіктері арасындағы ақылға қонымды тепе-теңдік, оның қатысушыларының іс жүргізу мәртебесін анықтайды. Қылмыстық процестің міндеттері, қылмыстық процестік және жедел-ізвестіру заңдарының интеграциясын, жасырын тергеу әрекеттері институтын жобаға енгізуді ескере отырып, нақтылауды қажет етеді.

2014 жылы қабылданған жаңа Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің (бұдан әрі — ҚР ҚПК) жаңалықтарының бірі 30-тарау «Жасырын тергеу әрекеттері» болып табылады.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің жобасына жасырын тергеу әрекеттерін (бұдан әрі — ЖТӘ) енгізу туралы мәселені талқылау кезінде мұндай жаңашылдықты қолдаушылар да, қарсыластар да болды.

Сонымен, заң ғылымдарының докторы, профессор А.Н. Ахпанов, Қазақстан Республикасының ҚПК 30-тарауына кейбір ескертулер жасай отырып, негізінен ЖТӘ институтын қабылдауды қолдады және «дәлелдемелерді жинаудың жаңа тәсілдері қазіргі заманғы қылмыстық сын-қатерлер мен сәйкес келеді, олардың қауіпсіздігін арттырады процеске қатысушылар және терең конспирациялық әрекеттер үшін дәлелдемелердің сенімділігін қамтамасыз етеді»^{1, 54}.

Қазақстандық криминалист, заң ғылымдарының кандидаты, доцент А.Я. Гинзбург бұған қарсы шығып, «Қылмыстық процесті және жедел-ізвестіру қызметін біріктіру, интеграциялау әрекеті Қазақстан Республикасының Конституциясына, ішкі қылмыстық процестің конституциялық негіздеріне және оның тарихи дамуына қайшы келеді деген».

Бұл жағдайда нысаны мен мәні бойынша екі түрлі қызмет түрлерін жасанды түрде біртұтас тұтастыруға жол берілмейді, бұл осы мемлекеттік қызмет түрлері мен олардың заңнамалық негіздері процестерінің ретсіздігіне және жойылуына әкеледі².

Заң ғылымдарының кандидаты А.К. Қанатов, Қазақстан Республикасының жаңа ҚПК қабылдағаннан кейін, «біртіндеп, қылмыстық процестің жаңаруын және эволюциясын ескере отырып, Қазақстан Республикасының «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» Заңының жоғалуына әкеліп соғуы мүмкін» деген ұсыныс жасады^{3, 41}.

2014 жылы Қазақстан Республикасында жаңа қылмыстық процестік кодекс қабылдағанмен не өзгерді? Осы уақытқа дейін оған 30-ға жуық өзгертулер енгізілді. Тек, 5 жылдың ішінде 8 өзгерту енгізілді. (Салыстыру үшін: 17 жыл жұмыс істеген Қазақстан Республикасының 1997 жылғы ҚПК-не барлығы 75 өзгерістер енгізілген).

Қазақстан Республикасының ҚПК 30 тарауы «Жасырын тергеу әрекеттеріне» 5 түзетулер енгізілді.

Бірінші түзету техникалық сипатқа ие және ҚР ҚПК 248-б. 1-т. қатысты. Осы баптағы қайталанатын сөзді алып тастау туралы «аудио-және»⁴;

Екінші түзету «Жасырын бақылаулы жеткізілім» сияқты ЖТӘ-ін алып тастаумен байланысты (ҚР ҚПК 249-бабы)⁵;

Үшінші түзету ЖТӘ-ін санкциялау өкілеттігін тергеу судьясына беру және қылмыстық процестегі азаматтар құқықтарын кеңейтумен байланысты⁶;

Төртінші түзету Қазақстан Республикасының ҚПК — не «мамандырылған тергеу судьясы» және «мамандырылған ауданаралық тергеу судьясы» деген түсініктер енгізумен байланысты⁷.

Бесінші түзету «Жасырын ендіру және (немесе) қылмыстық әрекетті имитациялау» сияқты ЖТӘ-ін алып тастаумен байланысты (ҚР ҚПК 251-бабы)⁸;

Қазақстан Республикасының 15 қыркүйек 1994 жылғы «Жедел-ізвестіру қызметі туралы» (әрі қарай — «ЖІҚ туралы») заңына 2015 жылдан 8 өзгерістер енгізілген.

Жедел-іздігі шаралары (әрі қарай — ЖШ) Қазақстан Республикасы ҚПК келесі баптарында аталып кетеді — 58 бап 1 т. «Прокурор», 60-бап 9-т. «Тергеуші», 62-бап 2-т. «Анықтау органының бастығы», 115-бап 8-т. «Күдіктінің, жәбірленушінің, куәнің айғақтары», 120-бап 2-т. «Құжаттар», 122-бап 2-т. «Дәлелдемелерді жинау», 128-бап 2-т. 4-т. «Ұстап алу негіздері», 193-бап 1-т. 9-т. «Прокурордың сотқа дейінгі тергеп-тексеру барысындағы өкілеттіктері», 306 бап 3 т. «Аудандық және оған теңестірілген соттың соттылығына жататын қылмыстық істер».

Сонымен қатар Қазақстан Республикасының ҚПК 120-бабы 2-т. сәйкес, «Жедел-іздігі қызметі туралы», «Қарсы барлау қызметі туралы» Қазақстан Республикасы заңдарының талаптары сақтала отырып алынған, құқыққа қайшы әрекеттер туралы нақты деректер тіркелген материалдар құжаттар болып табылады және қылмыстық процесте дәлелдемелер ретінде пайдаланылуы мүмкін.

Одан басқа, Қазақстан Республикасы ҚПК 62-бабы 2-т. көрсетілгендей, Анықтау органының бастығы қылмыстық құқық бұзушылық белгілерін және оларды жасаған адамдарды анықтау, қылмыстық құқық бұзушылықтардың алдын алу және жолын кесу мақсатында қажетті жедел-іздігі, қылмыстық-процестік, оның ішінде жасырын тергеу әрекеттерін жүргізуді ұйымдастырады. Сотқа дейінгі тергеп-тексеру органына жедел-іздігі іс-шараларының, жасырын тергеу әрекеттерінің нәтижелерін осы Кодексте белгіленген тәртіппен ұсынады⁹.

Бірақта, Қазақстан Республикасының ҚПК-де ЖІҚ мен қарсы барлау қызметінің нәтижелерін дәлелдеме ретінде тану тәртібін реттейтін норма жоқ.

Бұдан келіп шығатыны, ҚР ҚПК-ге 1997 жылғы ҚР ҚПК-нің 130-бабына ұқсас «Қылмыстық істер бойынша дәлелдеуде жедел-іздігі қызметінің нәтижелерін пайдалану» норманы енгізу қажет.

Сонымен бірге Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының 2006 жылғы 20 сәуірдегі № 4 Нормативтік қаулысының (бұдан әрі — ҚР ЖСНҚ № 4) 22 және 23-тармақшаларында ЖІҚ нәтижелерін дәлел ретінде пайдалану тәртібіне қатысты түсініктемелер берілген [9].

Қазақстан Республикасының 2016 жылғы 6 сәуірдегі № 480-V «Құқықтық актілер туралы» 5-бабының 3-тармағына сай, Қазақстан Республикасы Жоғарғы Сотының нормативтік қаулыларында, сот тәжірибесі мәселелері бойынша түсініктемелер бар, сонымен бірге, айтылғандай жоғарыда, Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексіндегі нақтылауды талап ететін норманың өзі қамтылмаған.

Бұл, Қазақстан Республикасының № 4 ЖСНҚ 2006 жылы қабылдануымен байланысты деп болжаймыз.

Сондай-ақ, Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексіне ЖІҚ мен қарсы барлау қызметінің нәтижелерінің құжаттарын пайдалануды енгізуді дәлелдейтін тағы бір дәлел — бұл ҚПК 128-бабының 2-бөлімінің 4-тармағы (заңға сәйкес жедел-іздігі, қарсы барлау қызметінің және (немесе) жасырын тергеу әрекеттерінің заңға сәйкес алынған материалдарында адамға қатысты ол жасаған немесе жасауға дайындап жатқан қылмыс туралы анық деректер болғанда, бас бостандығынан айыру түрінде жаза тағайындалуы мүмкін қылмыс жасады деп күдік келтірілетін адамды ұстап алуға құқылы). Бас Прокурордың 2018 жылғы 12 ақпандағы № 19 бұйрығымен бекітілген Қылмыстық қудалаудың заңдылығын қадағалауды ұйымдастыру жөніндегі нұсқаулықтың 2-тармағы 1-тармақшасындағы, қадағалаудың басым бағыты қылмыстық процестегі адамның конституциялық құқықтары мен бостандықтарын сақтау болып табылады.

Статистиканы зерделеу барысында, Қазақстан Республикасының ҚПК 128-бабы 2-т. 4-тармақшасы бойынша 2020 жылы — 685, 2019 жылы — 619, 2018 жылы — 449 адамның ұсталғанын көрсетті¹⁰. ЖІҚ нәтижелерін дәлел ретінде тану тәртібі туралы ереженің болмауы азаматтардың конституциялық құқықтарының бұзылуына, сондай-ақ қылмыстық қудалау органдары қызметкерлерін жазалауға әкелуі мүмкін деп санаймыз.

1997 жылғы Қылмыстық процестік кодексінің 130-бабын Қазақстан Республикасының жаңа Қылмыстық процестік кодексінің нормаларымен сәйкестігі бойынша талдау барысында 1997 жылғы ҚПК 130-бабы 2-т. екінші және үшінші абзацтарындағы құпия көмекшілері мен штаттық жасырын қызметкерлерінің айғақтарына қатысты норма жаңа ҚПК 115-бабының 8-т. ауыстырылғаны анықталды.

Осыған сүйене отырып, келесі аралық тұжырымдар тұжырымдалған:

1) сотқа дейінгі іс жүргізу барысында ЖІҚ және қарсы барлау қызметінің нәтижелерін дәлелдеу ретінде тану тәртібін реттейтін норманы Қазақстан Республикасының қылмыстық процестік кодексіне енгізу қажет деп санаймыз.

2) қарсы барлау қызметінің нәтижелеріне қатысты № 4 ҚР ЖСНҚ 22, 23-тармақтарға тиісті толықтырулар енгізу;

3) Қазақстан Республикасының ҚПК 122-бабының 2-бөлімі «Дәлелдемелерді жинау» сәйкес келтіру үшін, тергеушіге қарсы барлау қызметінің материалдарымен танысу құқығын беру.

Осылайша, аталған түзетулерді енгізу қылмыстық процеске қатысушылардың құқықтарын қорғауға ықпал етеді.

ЖТӨ мен ЖІҚ ара қатынасы туралы сұрақтарға көшейік.

ЖТӨ мәні бойынша ЖІШ болып табылады, өйткені Қазақстан Республикасының ҚПК-нің 232-бабының 2-бөлігіне сәйкес, ЖТӨ жедел-іздігі қызметінің нысандары мен әдістерін пайдалана отырып жүргізіледі.

Негізгі айырмашылығы болып мыналар:

1) сотқа дейінгі тергеу барысында тек қана ЖТӨ жүру керек. Бұл ҚР ҚПК негізгі міндеттерінің бірі қылмыстық құқықбұзушылықтарды кедергісіз, тез және толық ашумен байланысты.

Қазақстан Республикасының «ЖІҚ туралы» Заңында қылмыс «ашу» деген міндет алынып тасталып, тек «анықтау, ескерту және жолын кесу» қалды.

Мұндай қылмысты «ашу» міндетін Қазақстан Республикасының «ЖІҚ туралы» Заңына қайтару қажет деп санаймыз. Өйткені барлық ЖІШ-ры ЖТӨ-мен қамтылмағандықтан және қандай ЖІШ-ын сотқа дейінгі тергеу тексеру кезінде жүргізуге болатындығын нақты тізімдеу қажет;

2) ЖТӨ сотқа дейінгі тергеу органының тапсырмасы бойынша жүргізіледі.

Жедел-іздігі шаралары өз бетімен немесе тергеушінің тапсырмасымен, прокурордың қаулысымен, нұсқауымен, сот актісінің негізінде және халықаралық актіге сәйкес жүргізілуі мүмкін.

Сонымен бірге, сотқа дейінгі тергеуде ЖТӨ жүргізу кезінде заңдылықтың сақталуын қадағалауды прокурор жүзеге асырады.

Осыған қарамастан, Қазақстан Республикасы 2017 жылғы 30 маусымдағы «Прокуратура туралы» Заңының «Сотқа дейінгі тергеу кезінде заңдылықтың сақталуын қадағалау» 11-бабында прокурордың осы салаға қатысты өкілеттіктері қадағалау белгіленбеген, бірақ 12-бапта былай деп реттелген «Жедел-іздігі қызметі және жасырын тергеу әрекеттері заңдылығының сақталуын қадағалау қылмыстық-процестік заңнамада, осы Заңда, «Жедел-іздігі қызметі туралы» Қазақстан Республикасының Заңында, Бас Прокурордың актілерінде және онымен келісілген құқық қорғау органдарының және арнаулы мемлекеттік органдардың нормативтік құқықтық актілерінде көзделген тәртіппен жүзеге асырылады»¹¹.

3) ЖТӨ тергеу судьясы санкциялайды, ал ЖІШ – прокурор.

Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексінің 55-бабы 1-бөлігінің 5-1-тармағына сәйкес, сотқа дейінгі іс жүргізу барысында тергеу судьясы жасырын тергеу әрекеттерін санкциялау және олардың мерзімдерінің ұзартуын қарастыратынын ескерген жөн.

Осылайша, бұрын 17 лауазымды тұлға (облыстық прокурорлар және бас прокурордың орынбасары) ЖТӨ-ін жүргізуді санкциялайтын болса, қазір оларды 250-ге жуық тергеу судьялары санкциялайды.

Процессуалдық прокурор органның әрекеттерінің заңдылығын тек санкциялағаннан кейін және соттың бастамасымен ғана тексеруге құқылы.

Жедел бөлімдердің сотқа дейінгі тергеу органдарымен өз ара әрекеттесуі бойынша келесі сұрақтар туындайды:

– тергеушілерге ЖТӨ нәтижелері қаншалықты жедел ұсынылатындығы;

– ЖІШ материалдарын рәсімдеу сапасы Қазақстан Республикасының Қылмыстық процесстік кодексінің талаптарына сәйкес келе ме;

– жедел бөлімшелер әртүрлі негіздер бойынша іске қатысты ЖТӨ-ің материалдарын ұсынбауы (жасырып қалуы). Осыған байланысты Украинаның тәжірибесі қызықты.

Сонымен, Украинаның ҚПК-ің 246-бабы 6-т. сәйкес жасырын тергеу (іздігі) әрекеттерін (әрі қарай ЖТӨ) жүргізуге тергеуші құқылы, (тіпті прокурорда) немесе оның тапсырмасы бойынша уәкілетті органдардың жедел бөлімшелерінде жүргізуге құқылы. ЖТӨ жүргізу туралы шешімді тергеушіде, прокурорда қабылдауға құқылы, ал Украинаның ҚПК-де көзделген кейбір жағдайларда тергеу судьясы прокурормен келісілген прокурордың немесе тергеушінің өтініші бойынша шешім қабылдайды^{12, 31}.

Бұған дейін, 1997 жылғы Қазақстан Республикасының Қылмыстық іс жүргізу кодексіне сәйкес анықтаушы кейінге қалдыруға болмайтын тергеу әрекеттерін және ЖІШ жүргізуге құқылы еді және ол туралы прокурормен алдын ала тергеу органына жиырма төрттен сағаттан кешіктірмей хабарлауға міндетті болатын (67-баптың 4-бөлігі).

Егер дерек көздеріне жүгінетін болсақ, онда 1959 жылы Қазақ КСР Қылмыстық іс жүргізу кодексінде анықтаушыны қылмыстық процесстің мұндай қатысушы ретінде қарастырылмаған болатын.

1997 жылы Қазақстан Республикасының Қылмыстық процестік кодексінің қабылдануымен анықтаушы қылмыстық қудалау функциясын орындайтын қылмыстық процестің толыққанды қатысушысы болды.

Біздің ойымызша, жедел уәкіл, полицияның учаскелік инспекторы, патрульдік полиция қызметкері анықтаушы бола алады, бірақ тәжірибе өз жолымен жүрді. Анықтау органдары тергеу органы бастығының орынбасарына бағынумен анықтаушының штаттық бір лауазымын енгізді. Негізінен кішігірім және орташа ауырлықтағы істерді тергейтін анықтаушылардың ауыр жүктемесін ескере отырып, бұл мекеме өзінің тиімділігін көрсетуіне байланысты болуы мүмкін.

Қазақстанда тергеу мен криминалдық полицияны біріктіру әрекеті бұрын болған. Сонымен, Қазақстан Республикасы Президентінің 2010 жылғы 17 тамыздағы № 1039 «Қазақстан Республикасында құқық қорғау қызметі мен сот жүйесінің тиімділігін арттыру жөніндегі шаралар туралы» Жарлығымен Қазақстан Республикасының Үкіметі тергеу комитеті мен криминалдық полиция комитетін Қазақстан Республикасы ІІМ Тергеу бойынша комитетіне біріктіру арқылы қайта құруды тапсырды.

Бұл жобаны тексеру оның жеткіліксіздігін көрсетті. Қазақстан Республикасының ҚПК-не ЖТӨ енгізілуіне байланысты, біз тергеу-жедел бөлімдерінің ішкі істер органдарында пилоттық жобаны міндетті түрде жүргізумен бірігуін қайта қарастыру мүмкін деп санаймыз.

Сонымен бірге, бұрын Астана қаласы мен Алматы облысының ішкі істер департаментінде Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігінің негізінде жүзеге асырылған пилоттық жобаны іске асыру нәтижелерін зерделеу қажет.

Егер шетелдік тәжірибеге жүгінетін болсақ, онда қазіргі кезде Чех полициясында детективтік қызмет бар, ал Украинаның Ұлттық полициясы Еуропалық Одақтың консультативті миссиясымен бірге Украинаның 8 аймағында функцияларды біріктіру бойынша пилоттық жоба өткізіп тергеушілер мен жедел уәкілдер және олардың негізінде полицияның детективтік қызметін құру жүргізілді. Жоба 2017 жылдың ақпанында басталды¹³.

Аталған түзетулерді енгізу және тергеу және жедел бөлімшелерді біріктіру мүмкіндігі «азаматтарды қылмыстық процесте, оның ішінде негізсіз қылмыстық қудалау мен соттаудан қорғау деңгейін арттыру» жөніндегі міндеттерге қол жеткізуге мүмкіндік береді деген үмітпен Мемлекет Басшысының 2018 жылғы 10 қаңтардағы «Төртінші өнеркәсіптік революция жағдайындағы дамудың жаңа мүмкіндіктері» атты Қазақстан халқына Жолдауын іске асыру жөніндегі Жалпыұлттық іс-шаралар жоспарының 93-тармағында көрсетілген құқық қорғау қызметінің ашықтығын күшейту, дәлелдеу стандарттарын енгізу...».

¹ Ахпанов А.Н. Конструктивно-критический подход к проекту новой редакции УПК РК [Текст] / А.Н. Ахпанов // «Право и государство». — 2013. — № 3(60). — С. 54–55.

² Гинзбург А.Я. Читая проект Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан. О так называемых «негласных следственных действиях». Гл. 31. Проекта УПК РК (от 28 февраля 2013 г.) (в порядке обсуждения) [Текст]: А.Я. Гинзбург// (<http://www.zakon.kz/>) – интернет источники.

³ Канатов А.К. К проблемным аспектам оперативно-розыскной деятельности (мониторинг законодательства) [Текст] / А.К. Канатов // Вестник Академии правоохранительных органов. — 2017. — № 4(6). — С. 41.

⁴ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам дальнейшего совершенствования системы государственного управления [Текст]: Закон Республики Казахстан от 7 ноября 2014 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» (adilet.zan.kz) — интернет источники.

⁵ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты РК по вопросам совершенствования правоохранительной системы [Текст]: Закон Республики Казахстан от 3 июля 2017 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» (adilet.zan.kz) — интернет источники.

⁶ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности [Текст]: Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» (adilet.zan.kz) — интернет источники.

⁷ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам совершенствования уголовного, уголовнопроцессуального законодательства и деятельности правоохранительных и специальных государственных органов [Текст]: Закон Республики Казахстан от 12 июля 2018 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» (adilet.zan.kz) — интернет источники.

⁸ О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности [Текст]: Закон Республики Казах-

стан от 27 декабря 2019 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1900000292#z560>

- ⁹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 04.07.14 г. № 231 [Текст] // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан (adilet.zan.kz) – интернет источники.
- ¹⁰ О некоторых вопросах оценки доказательств по уголовным делам [Текст]: Нормативное постановление Верховного Суда Республики Казахстан от 20 апреля 2006 г. № 4 с изменениями и дополнениями от 31.03.2017 г. // Информационно-правовая система нормативных правовых актов Республики Казахстан «Әділет» (adilet.zan.kz) — интернет источники.
- ¹¹ Информация из отчета формы № 1-М «О зарегистрированных уголовных правонарушениях» за 2015–2017 годы // (<http://pravstat.prokuroor.kz/rus>) — интернет источники.
- ¹² Хведелидзе Т.Б. Использование оперативно-розыскных данных в процессе доказывания по уголовному делу (по законодательству Республики Казахстан) [Текст] / Т.Б. Хведелидзе // Вестник Казахского национального педагогического университета имени Абая. Серия «Юриспруденция». — 2016. — № 2(44). — С. 81.
- ¹³ Медиев Р.А. Уголовно-процессуальный синтез следственных и оперативно-розыскных полномочий следователя в условиях реформирования правовой системы Республики Казахстан [Текст]: Дисс. ... д-ра философии PhD / Р.А. Медиев. — Караганда, 2015. — С. 31.

Иванов В. Ю.,

преподаватель кафедры криминалистики;

Камерцель С. В.,

*курсант 3 курса факультета подготовки следователей
(Уральский юридический институт МВД России)*

Отдельные аспекты методики расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, совершаемые посредством сети интернет

Преступления против личности являются одной из важнейших категории преступлений, так как нарушают конституционные права и свободы человека. Как отмечает Уполномоченный по правам ребенка в Российской Федерации А.Ю. Кузнецова «Особую обеспокоенность вызывает рост количества предварительно расследованных преступлений против половой неприкосновенности и половой свободы несовершеннолетних за январь-июнь 2021 года, что на 12 % больше, чем в 2020 году, когда пострадало 5 861 детей»¹.

Нельзя не принимать во внимание, что значительная часть преступлений данной категории совершается посредством ведения «интернет-переписки» в социальных сетях и мессенджерах, что обуславливает актуальность данной темы.

Вначале стоит определиться, что же следует понимать под преступлениями, посягающими на половую неприкосновенность несовершеннолетних, совершенных с использованием сети Интернет. Как верно определил О.Ю. Антонов данные преступления это «общественно опасные деяния, выраженные в действиях ненасильственного социального характера, не являющиеся половым сношением, в отношении лица, не достигшего шестнадцати лет и возбуждающие интерес к сексуальным отношениям»^{2, 46}.

Преступное поведение взрослого населения, склонного к сексуальному влечению в отношении несовершеннолетних имеет значительное распространение благодаря следующим фактам:

1) Рост пользователей сети Интернет в возрастной категории от 10 до 17 лет, что составляет около 25 % от общего числа.

2) Возможность анонимного общения и создания «фейковых» страниц, что уменьшает ответственность преступников и затрудняет деятельность правоохранительных органов.

3) Высокие темпы развития и распространения информации, доступное общение с несовершеннолетними.

Бесконтактные развратные действия, которые интересуют взрослых, возможны только после установления доверительных связей с несовершеннолетним.

В данном случае можно выделить две категории интернет-преступников:

1. Лица, выдающие себя за ровесников жертвы, после получения доверия и привязанности несовершеннолетнего, они достигают высокого уровня в манипуляции жертвой, настолько, что могут сексуально надругаться над ними.

2. Лица, не скрывающие своего возраста и сексуально предпочтения, они выступают как наставники и помощники несовершеннолетнего по познанию сексуального мира.

Преступления, совершенные в сети Интернет, вызывают особую сложность при расследовании, данный факт обуславливается рядом причин, к которым относятся:

– для данной категории преступлений характерен субъект с высоким уровнем интеллекта, зачастую преступники настолько умело скрывают свои данные, что обнаружить их следы почти невозможно.

– в качестве объективных причин выступает сложность в доступе к интернет-пространству и различным мессенджерам. Преступники для сокрытия преступления используют чужие данные при оформлении SIM-карт, «фейковые» страницы в социальных сетях, используют «Tor Browser», либо VPN-плагины для «классических» браузеров, что усложняет процесс поиска и установления личности преступника. Некоторые совершают преступления, находясь на территории другого государства, что вызывает сложность у сотрудников правоохранительных органов при расследовании преступления.

Преступления, совершенные в Интернет сети против половой неприкосновенности несовершеннолетних имеют специфический характер. По нашему мнению, необходимо разработать специальный механизм по выявлению и раскрытию данной категории преступлений.

Чаще всего информация о совершенном преступлении поступает в правоохранительные органы не от самого несовершеннолетнего, чьи права были нарушены, а от его родителей или других близких родственников. С этим фактом связан высокий уровень латентности таких преступлений, многие подростки после совершения над ними противоправных действий закрываются в себе и не сообщают никому об этом факте.

Рассмотрим алгоритм раскрытия и расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетнего в сети Интернет.

На стадии возбуждения уголовного дела возникают серьезные проблемы, связанные с квалификацией совершенного преступления, с организацией и производством первоначальных следственных действий, сборанием, проверкой и оценкой доказательств, вследствие недопонимания схем организации преступления и знания, какую именно значимую для уголовного дела информацию можно получить^{3, 51}.

Прежде всего, при установлении факта совершенного преступления против половой неприкосновенности несовершеннолетнего в сети Интернет и возбуждении уголовного дела, необходимо проинформировать следственные действия по отношению к потерпевшей стороне. Одним из важнейших таких следственных действий будет выступать осмотр места происшествия по месту жительства потерпевшего. В рамках следственного осмотра целесообразно привлечение специалиста в области компьютерной техники для поиска и изъятия технического устройства, с помощью которого потерпевший осуществлял выход в социальные сети, а также фиксации и изъятия криминалистически значимой информации находящейся на данном устройстве.

Следующим шагом является допрос потерпевшего, при этом следует учитывать источник получения информации, если информация о преступлении поступила от самого несовершеннолетнего или через родителей после жалоб подростка, следует назначить психолого-психиатрическую экспертизу для установления правдивости показаний потерпевшего, так как у несовершеннолетних хорошо развито воображение и они часто склонны к фантазированию^{4, 114}.

При построении тактики допроса потерпевшего следователь должен учитывать специфику совершенного в отношении несовершеннолетнего преступления. Для наибольшей эффективности следственного действия и получения более точных показаний следует обратить внимание на такие факторы как:

- Возраст допрашиваемого лица;
- Уровень его психического и психологического состояния, умственного развития и эмоциональности;
- Черты характера потерпевшего;

В зависимости от полноты полученных данных на допросе возможно установление социальной сети, с помощью которой велась переписка, возраст, особые приметы о личности преступника. При совершении преступления могут использоваться такие социальные сети как «ВКонтакте», «Инстаграмм», «Одноклассники» и другие.

Следующий шаг самый трудный — это установление личности преступника, после выявления сети, с помощью которой было совершено преступление, правоохранительные органы делают запрос администратору данной сети для получения доступа к информации, размещенной на странице злоумышленника, устройства, с помощью которого осуществлялся выход, последние обновления социальной сети, лайки и просмотры, часто задаваемые вопросы, когда она была зарегистрирована, ip-адрес и номер телефона.

После установления номера телефона предполагаемого преступника необходимо получить выписку его телефонных разговоров и совершенных операций, для этого необходимо получить разрешение суда, так как данные действия нарушают конституционное право на тайну переписки, телефонных переговоров и иных сообщений.

Когда личность преступника становится известной, начинается производство следственных действий, таких как обыск жилого помещения и изъятие предметов, с помощью которых возможно совершить преступление.

Что бы правильно изъять необходимую информацию необходимо привлечь специалиста, обладающего специальными знаниями в области информационного пространства и технических средств. Так же стоит провести экспертизу для того чтобы установить наличие скрытых или удаленных файлов.

Затем необходимо произвести допрос подозреваемого, при этом необходимо указать на полученные в ходе следственных действий доказательства, указывающие на причастность лица к данному преступлению.

Рассмотрим ряд характерных вопросов, задаваемых подозреваемому в ходе допроса:

– Имеет ли он отношение к созданию этой страницы, в какой период времени она была создана, какой номер был использован при создании страницы?

– Имеет ли в настоящее время подозреваемый доступ к данной странице, какие лица знали о существовании данной страницы и имели ли посторонние лица доступ к ней?

– Какие отношения связывают его с потерпевшей (потерпевшим), получал ли он фото или видео от потерпевшего, кто являлся инициатором общения?

– Совершал ли он развратные действия в отношении потерпевшего и осознавал ли что его действия являются наказуемыми?

– Знал ли подозреваемый о возрасте потерпевшего?

Специфика данного дела предполагает проведение ряда экспертиз для выявления признаков противоправных действий, посягающих на половую неприкосновенность.

Во-первых, это проведение лингвистической экспертизы с целью обнаружения в переписке тем полового характера. Перед экспертом в данном случае ставится сложная задача, ему необходимо выяснить ряд обстоятельств:

1. Имеются ли в сообщениях фразы связанные с развратными действиями.

2. Кто является инициатором обсуждения темы полового характера.

3. Есть ли в переписке побуждения к совершению несовершеннолетним развратных действий, требования отправить фото или видео интимного характера.

Во-вторых, необходимо произвести искусствоведческую экспертизу, доказывающую, что на фото и видео материалах, отправляемых несовершеннолетним, имеется информация, содержащая порнографическую направленность.

На наш взгляд необходимо провести большую работу по обучению правоохранительных органов для успешного обнаружения и профилактики данного вида преступлений, так же необходимо наладить международный контакт для более быстрого процесса установления личности преступника и его месте нахождения.

---

¹ Доклад уполномоченного по правам ребенка на Совете безопасности Российской Федерации. — URL: <https://rg.ru/2021/11/29/sovbez-rf-v-2021-godu-otmechen-rost-polovyh-prestuplenij-protiv-detej.html> (дата обращения 13.01.2022). — Текст: электронный.

² Антонов О.Ю. Особенности использования специальных знаний в области лингвистики при изучении электронной переписки в ходе расследования половых преступлений в отношении несовершеннолетних / О.Ю. Антонов // Вестник Университета имени О.Е. Кутафина (МГЮА). — 2018. — № 7. — С. 42–52.

³ Скобина Е. А. Преступления против половой свободы и половой неприкосновенности в отношении несовершеннолетних с использованием интернет-пространства / Е.А. Скобина, О.А. Забелина // Юридические науки: проблемы и перспективы. материалы VIII Международной научной конференции. — 2019. — С. 48–53.

⁴ Виноградова О.П. Криминалистическое и судебно-экспертное обеспечение расследования половых преступлений в отношении малолетних: учебное пособие / О.П. Виноградова, П.В. Елфимов, В.Ю. Иванов. — Екатеринбург: Уральский юридический институт МВД России, 2021. — 84 с.

Кабдрашит А. А.,

*научный сотрудник центра по исследованию истории ОВД НИИ, капитан полиции
(Карагандинской академии МВД РК им. Б. Бейсенова Караганда)*

Становление органов предварительного следствия (1917-1923 гг.)

В условиях XXI века следственный аппарат образует собой одно из ключевых звеньев в системе правоохранительных и судебных органов любого развитого государства. Следственный аппарат органов внутренних дел, по историческим меркам, сравнительно молод. Днем его основания принято считать 6 апреля 1963 года, когда Указом Президиума Верховного Совета СССР право производства предварительного следствия было передано Министерству охраны общественного порядка, позднее переименованному в Министерство внутренних дел¹.

Вся история развития следственных органов Республики Казахстан — это своего рода эволюция становления, направленная на более совершенную защиту прав, свобод и интересов граждан и государства от преступных посягательств, происходившая в соответствии с требованиями времени. Исторически так сложилось, что отечественный уголовный процесс, как все остальные отрасли права, неотделим от законодательства бывшего Советского Союза.

История формирования органов предварительного следствия началась с организации следственных комиссий, деятельность которых была основана на Декрете № 1 СНК РСФСР от 24 ноября 1917 г., предписывавшем упразднить донные существовавшие институты судебных следователей, прокурорского надзора, а равно и институты присяжной и частной адвокатуры¹. Впредь до преобразования всего порядка судопроизводства предварительное следствие по уголовным делам возлагается на местных судей единолично, причем постановления о личном задержании должны быть подтверждены постановлением всего «местного суда». Этим же декретом осуществление предварительного следствия по делам, подсудным революционным трибуналам (мародерство, саботаж и т. д.), возлагалось на следственные комиссии местных Советов рабочих, крестьянских и солдатских депутатов.

С 1917 г. на территории Казахстана действовали Акмолинский революционный трибунал и следственная комиссия, образованная при данном трибунале для производства предварительного следствия. Задачей этого органа являлась борьба с контрреволюцией и саботажем. Позднее, в марте 1918 г. Семиреченским военно-революционным комитетом были созданы две отдельные следственные комиссии. Решая практически одну и ту же задачу пресекать любые действия, направленные на подрыв устоев Советской власти, они выполняли различные функции: к компетенции одной следственной комиссии относилось расследование преступлений, связанных с контрреволюционной деятельностью, в ведении другой находились дела о мародерстве и спекуляции.

В целом к компетенции следственных комиссий, определенной Инструкцией НКЮ от 19 декабря 1917 г. были отнесены: рассмотрение поступающих сообщений о преступлениях, а также жалоб граждан, вынесение постановлений об арестах и освобождении-арестованных, о производстве обысков и выемок, востребование от ведомств, организаций и должностных лиц необходимых для проведения предварительного расследования сведений и документов, а также производство других следственных действий.

Деятельность милиции в области предварительного расследования выражалась в осуществлении дознания по уголовным делам. Следует отметить, что в Инструкции не определялись категории уголовных дел, по которым ОВД должны были осуществлять дознание, а только указывалось, что дознание производится органами милиции под началом и руководством народных судей и следственных комитетов. Инструкция дополнялась Положением о народном суде, устанавливавшим, что предварительное следствие по делам, рассматриваемым народным судом с участием шести народных заседателей, ведется уездными и городскими следственными комиссиями. По остальным уголовным делам нарочный суд мог либо ограничиться дознанием проведенным милицией, либо передать дело в следственную комиссию для ведения предварительного следствия.

Сформированная по решению коллегии НКВД РСФСР от 10 мая 1918 г. на штатной основе как специальный государственный орган охраны общественного порядка, новая правоохранительная структура, в соответствии с утвержденной НКВД и НКЮ РСФСР 12 октября 1918 г. Инструкцией об организации советской рабоче-крестьянской милиции, помимо выполнения широкого круга задач, была обязана проводить оперативно-розыскные мероприятия, непосредственно участвовать в предварительном следствии и оказывать содействие судебным органам в исполнении приговоров².

В начале 1918 г. должности следователей были учреждены также в органах Всероссийской чрезвычайной комиссии. Развитие и укрепление следственных органов в ВЧК привело к упразднению,

следственных комиссий революционных трибуналов. Хотя предварительное расследование в ВЧК осуществлялось следователями единолично, коллегиальное начало, характерное для организации следствий впервые годы советской власти, сохраняло свое значение и здесь.

7 марта 1918 г. Декретом № 2 ВЦИК РСФСР «О суде» было аннулировано положение о единоличном проведении судьями расследований по делам, превышающим подсудность местного народного суда. Расследование подобного рода дел должно было впредь производиться следственными комиссиями из трех лиц, избравшихся Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. В процессе расследования следственная комиссия имела право обратиться за содействием к Красной гвардии или народной милиции, ко всем частным и должностным лицам, а равно к государственным учреждениям.

20 июля 1918 г. Декретом «О суде» № 3 была закреплена компетенция следственных комиссий. В частности, этим нормативным актом предусматривалось производство следственными комиссиями предварительного расследования по более сложным делам, подсудным местному народному суду.

Декрет ВЦИК РСФСР «О народном суде РСФСР» от 30 ноября 1918 г., сохраняя производство предварительного следствия за уездными и городскими следственными комиссиями, предусмотрел также возможность создания следственных участков, образуемых уездными или городскими Советами рабочих, солдатских и крестьянских депутатов. В случаях, не терпящих отлагательства, народный суд мог поручить производство предварительного следствия народному судье.

Таким образом, Декрет ВЦИК РСФСР от 30 ноября 1918 г. подтвердил положение о возможности производства предварительного расследования выборными следователями наряду с коллегиальным следствием и установил единоличное следствие, проводимое по поручению окружного суда одним из его членов. Кроме того, декрет закрепил право суда осуществлять надзор за деятельностью следственного аппарата, а основным содержанием предварительного следствия определил установление истины по делу³.

На постоянного судью, возлагалась обязанность по наблюдению за производством дознания органами Советской милиции, и даче им руководящих указаний. Основным критерием для его избрания являлось наличие у него политических прав – права избирать и быть избранным в Советы Рабочих и Крестьянских депутатов, а также одного из двух факультативных условий: иметь политический опыт работы в пролетарских организациях партии, профессиональных союзах. При наличии указанного в ст. 8 данного Положения обстоятельства – отнесения уголовных дел к подсудности суда в составе постоянного судьи и двух заседателей судья, в случае необходимости по делу, обретает функции следователя, осуществляющего предварительное расследование.

30 сентября 1919 г. Реввоенсовет Республики издал приказ № 1595, которым утверждалось и вводилось в действие «Положение о военных следователях». Военные следователи состояли при окружных военных комиссариатах и проводили предварительное расследование по делам о преступлениях, совершенных в пределах данного военного округа.

В октябре 1919 г. создается Краевая революционно-следственная комиссия, входившая сначала в состав отдела Военно-революционного комитета Киргизского края, а с конца 1920 г. — в состав НКВД. За указанный период каких-либо нормативных документов, регламентирующих работу этой комиссии, не принималось, поэтому свою деятельность она осуществляла на основании Декрета ВЦИК РСФСР «О народном суде РСФСР» от 30 ноября 1918 г.

В октябре 1920 г. Наркоматом юстиции РСФСР была разработана «Инструкция народным следователям по производству предварительного следствия», детально определявшая задачи и принципы предварительного следствия, что оказало позитивное воздействие на формирование следственных органов в Казахстане.

Таким образом, в течение 1918–1920 гг. осуществлялся постепенный переход от коллегиального к единоличному следствию. Следственные комиссии при местных Советах не успевали расследовать все уголовные дела, в связи с чем по большинству уголовных дел предварительное следствие проводили органы уголовного розыска. Поэтому в апреле 1920 г. было принято решение о слиянии органов уголовного розыска и следствия. Причем функция проведения предварительного следствия возлагалась преимущественно на работников уголовного розыска, т. н. «следователей уголовного розыска». Поскольку производство предварительного следствия в Казахстане не регламентировалось нормами собственных Уголовно-процессуального или Уголовного кодексов и единственным законодательным источником, определявшим в целом деятельность ОВД того периода, выступало «Положение о Советской рабоче-крестьянской милиции», в республике получило широкое развитие так называемое ведомственное нормотворчество — органы милиции на основании накопленного ими опыта издавали документы, касающиеся, в частности, деятельности органов предварительного следствия⁴.

Декретом ВЦИК от 21 октября 1920 г. было утверждено новое «Положение о народном суде РСФСР», в соответствии с которым был создан институт народных следователей, Состоявших при советах народных судей и действовавших в пределах участка, обслуживаемого конкретным народным судом. В конце 1920 г. институт народных следователей по важнейшим делам был введен в системе Наркомюста.

В 1922 г. вступает в действие Уголовно-процессуальный кодекс РСФСР, в соответствии с которым следователи получили значительную процессуальную самостоятельность, в частности, законом лицу, производящему предварительное расследование, было предоставлено право возбуждения уголовных дел и отказа в этом, если им будет усмотрено отсутствие в событии признаков состава преступления. Прекратить находящееся в производстве уголовное дело следователь мог только по мотивированному постановлению, утвержденному определением суда.

Отличительной чертой образования советских органов судопроизводства на начальных этапах их становления явилось обширное нормотворчество на местах, объяснением которому была мощная инициативность граждан, наличие множества пробелов в действующем праве и очень вялотекущее правотворчество центральных органов. Только в середине 1922 года советское руководство приняло решение позволить органам Государственного политического управления использовать в своей деятельности чрезвычайные элементы. Следственные органы отнесли к ведению судов, в связи с этим следственные отделы чрезвычайных комиссий, органов розыска, следственные части почты и телеграфа упразднили. Производство следствия де-факто органами Государственного политического управления, равно как и большой процент дознания в осуществлении предварительного следствия, способствовали быстрому снижению результатов реформ следственных органов.

Историко-правовой опыт реформирования института предварительного следствия свидетельствует, что если оно ведется отдельно от комплексной реорганизации всех органов правопорядка государства, если этими реформами не преследуются цели, напрямую способствующие достижению высокого качества уголовного процесса, если оно не учитывает конкретные обстоятельства борьбы с преступностью, — то данная реорганизация будет абсолютно неэффективной.

¹ Декрет СНК «О суде» № 1 от 24 ноября 1917 г. // СУ РСФСР. — 1917. — № 4. — Ст. 50.

² СУ РСФСР. — 1918 — № 75. — Ст. 813.

³ Декрет ВЦИК от 30.11.1918 г. «О Народном Суде Российской Социалистической Федеративной Советской Республики (Положение)» // СУ РСФСР. — 1918. — № 85. — Ст. 889.

⁴ Собрание узаконений РСФСР (далее — СУ РСФСР). — 1917. — № 1., 2-е изд. Ст. 15.

А. А. Каирбекова,

*кылмыстық процесс кафедрасының аға оқытушысы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Қазақстан Республикасында Қылмыстық процессіндегі «Үш буынды модель» жүйесін жүзеге асыру

Қазақстан Республикасының Президенті Қасым-Жомарт Тоқаев өзінің жолдауында адам құқықтары мен бостандықтарын қорғауда маңызды рөл атқаратын — полиция, прокуратура мен сот екендігін атап өтті. Осыған байланысты Президент үш буынды модель құруды тапсырған болатын. «Бізге азаматтардың құқығын заманауи тұрғыдан қорғауды қамтамасыз ететін және жоғары халықаралық талаптарға жауап беретін үлгі керек», деп негізгі бағыт-бағдарды да айқындап берді.

Президент тапсырмасынан кейін елімізде қылмыстық процестің үш буынды моделі енгізілді. Үш буынды модельде құқық қорғау органдарының міндеті қандай? Полицияның атқаратын қызметі? Прокурор немен айналысуы қажет? Сот органдарының мақсаты қандай? — деген сұрақтарды талқыласақ.

Жалпы алғанда құқық қорғау қызметі адам құқықтарының сақталуын қамтамасыз етеді. Яғни, адамның заңсыз түрде құқықтарының шектелуінен қорғайды. Полиция қызметкерлеріне келетін болса олар қылмысты анықтап, күдіктілерді тауып, айғақ жинаумен айналысады. Осы жиналған дәлелдемелерге прокурор баға беріп, тергеу, анықтау іс-шаралары кезінде азаматтар құқықтарының бұзылуына жол бермеуін қадағалайды. Яғни кінәсіз адамның сотталып кетпеуіне, сотта айыптау жағын қолдауға міндетті. Ал судья полиция мен прокурор ұсынған мәліметтерді сараптай келе, соңғы шешім шығарады. Бұл үш органда бұрыннан келе жатқан «жұмыс істеу тәсілі». Мұндай тәсіл Жолдауда да «тепе-теңдік жүйесін нығайтып, әр кезеңде тиімді саралау жүргізіп отыруға мүмкіндік береді» деп бағаланған.

Президент тапсырмасынан кейін елімізде қылмыстық процестің үш буынды моделі енгізілді.

Жолдаудан: «Қылмысты анықтайтын жедел қызмет өкілдері мен процессуалдық шешім қабылдайтын тергеушілер қылмысты ашып, істі сотқа жіберуді басты мақсат санайтын бір басшының қарамағында бірге жұмыс істейді. Алайда көрсеткіш қуалау азаматтардың құқығы мен бостандығына нұқсан келтірмеуге тиіс!»

ІМ Тергеу департаментінің басқарма басшысы Ермек Шүлден үш буынды сот төрелігінің моделі барлық елдерде қолданылатынын айтады. «Бұл модельде қылмыстық процеске үш буын жауап береді: полиция, прокуратура және сот. Бұл құрылымдар арасындағы өкілеттіктер де нақты анықталған», дейді ол.

Басқарма басшының айтуынша, мұндай шектеу негізсіз әрі заңсыз шешімдерден қорғап қана қоймай, қылмыстық процестің заңдылығын қамтамасыз етуде түрлі құқық қорғау кедергілерді тудырады. Өйткені үш буынды жүйенің әр кезеңі қылмыстық істі сотқа жетпей тұрып жіті сүзгіден өткізіп шығады.

«Мемлекет басшысының тапсырмасымен өткен жылдың желтоқсанында қылмыстық процесте азаматтардың құқықтарын қорғауды күшейту және сыбайлас жемқорлыққа қарсы іс-қимыл мәселелері бойынша заң қабылданғанын білесіздер. Осы заңға сәйкес 2020 жылдың 31 желтоқсанынан бастап прокурор адам құқықтары мен бостандықтарын қозғайтын негізгі процестік шешімдердің барлығын келіседі. Атап айтқанда, күдікті деп тану, күдіктінің біліктілігін айқындау, бұлтартпау шарасын қолдану туралы қаулылардың барлығы ендігі таңда прокурормен келісіледі. Жаңа модельдің бұрын қолданыста болған тәртіптен басты тұжырымдамалық айырмашылығы да осында. Бұдан былай прокурор тергеу барысында келісім беру арқылы шешім шығарады. Тергеуші айғақтарды, дәлелдерді тауып, анықтап, осының барлығын қылмыстық іс материалдарына тіркейді. Бұрындары прокурормен келісімге дейін тергеуші мұндай шешімдердің барлығын өзі шығара беретін. Ал прокурордың тергеу барысында бұл шешімдерді қабылдауға қатысты қандай да бір келісім беруге, араласуға құқы жоқ болатын», дейді Ермек Сыпабекұлы.

ІМ бұл жаңашылдықты қабылдас бұрын қанатқақты жобаны қолға алған болатын. Мұндағы басты мақсат — қылмыстық процестің үш буынды моделін енгізу кезінде қандай да бір кемшіліктерге жол бермеу еді. Бүкіл республика көлемінде іске асырылған жоба шеңберінде полиция прокурордың негізгі процестік шешімдерді енгізу және келісу жүйесін мақұлдаған.

Осылайша жыл басынан бері тергеу органдары 104 мыңнан астам негізгі процестік шешім қабылдап, соның барлығын прокурорға келісуге жіберген. Соның нәтижесінде 43,7 мың шешім соңына дейін аяқталып, 25,6 мыңнан астамының мерзімдері тоқтатылған. 22,5 мыңнан астам шешімді күдікті деп танылса, 13 мың тергеу істерінде күдіктінің іс-әрекетті сараланған. ІМ өкілінің мәлімдеуінше, қылмыстық процестің үш буынды моделін енгізу сотқа дейінгі іс жүргізу органдарының қызмет сапасын біршама жақсартуға мүмкіндік туғызған. Нақты сандарға сүйенер болсақ, жоба қолға алынған жыл басынан бері азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзу фактілері 2 есеге азайса (86-дан 44-ке), қылмыстық істерді қайта тергеуге жолдау фактілері 379-дан 263-ке дейін төмендеген.

Жолдаудан: «Прокурорлық қадағалауға келсек, бұл жұмыс үнемі кешеуілдеп жататынын көреміз. Прокурорлар істің мән-жайымен тек сотқа жіберер алдында ғана танысады».

Қылмыстық процестің өкілеттіктерін нақты бөле отырып, тепе-теңдік жүйесін нығайтуға, әрбір кезеңде тиімді сүзгілер жасауға бағытталған үш буынды модельдің ең маңызды тұсы — прокуратурада. Себебі 2021 жылдан бастап қылмыстық істер бойынша прокурорға заң бойынша жаңа міндет жүктеліп отыр. Ол — адам құқығы мен бостандығына қатысты негізгі процессуалдық шешімдерді келісу міндеті. Ал мұндағы басты міндет – азаматтардың қылмыстық жауапкершілікке негізсіз тартылуын болдырмау.

Қылмыстық сот ісін жүргізудің үш буынды моделін енгізу және іске асыру шеңберінде жыл басында тиісті заңға өзгертулер жасалғанын мәлімдеген Нұр-Сұлтан қаласы прокурорының орынбасары Елдос Қилымжанов осы өзгерістерге сәйкес іс жүргізудің маңызды қадамдарын прокурормен келісу институты енгізілгенін де айтып өтті.

«Үш буынды модель бойынша қылмыстық процестердің негізгі құжаттарын прокурормен келісу арқылы жүзеге асыру жыл басынан бері қолға алынып келеді. Бұл шындап келгенде тергеушілер үшін де, прокурорларға да өте қолайлы әрі тиімді қадам. Себебі Қылмыстық іс жүргізу кодексіне енгізілген өзгерістерге сәйкес процессуалдық шешімдер дер кезінде келісіліп, істің мән-жайы бірден анықталып отырады. Ең бастысы біз осы арқылы ел Президенті қойған тапсырма — қылмыстық істер кезінде кететін қателіктерге жол бермейміз», дейді прокурор.

Жаңа жүйенің өткен жылдың 31 желтоқсанынан бастап іске асырылып келе жатқанын мәлімдеген Елдос Қилымжанов жаңа формат енгізілгелі бері азаматтардың конституциялық құқықтарын бұзу

деректерінің біршама төмендегенін де айтып өтті. «Салыстырмалы түрде алып қарайтын болсақ, өткен жылдың бірінші тоқсанында Нұр-Сұлтан қаласындағы құқық қорғау органдарында адам құқығын бұзуға қатысты 20 дерек анықталған болса, 2021 жыл басталғалы бері небәрі 3 факті анықталған. Бұл — тергеу органдары мен прокуратураның өзара тығыз қарым-қатынаста жұмыс істеп жатқанын аңғартады. Ал жаңа модельдің көздегені де осы — адам құқығын бұзбау», дейді ол.

Прокурор жаңа модельді енгізу жедел тергеу жұмысының сапасын арттырып қана қоймай, уақыттан да ұтатынын айтып өтті. Себебі бұрындары тергеушілер күдіктіге қатысты материалдарды іске тіркегеннен кейін ғана прокуратураға таныстыратын. Ал тергеу ісінен қандай да бір қателік не кемшілік кетсе, іс толығымен кері қайтарылып, осының барлығы уақыт алатын. Ал жаңа жүйеде тергеу органдарының әр қадамы жіті бақылауда болып, әр шешімдері жан-жақты бағаланып отырылады. Яғни үш буынды тың форматта тергеуші мен прокурордың өзара іс-қимылы барынша оңтайландырылған.

Жолдаудан: «Заңнаманы қолдануға қатысты шешім қабылдау кезінде көбіне тиісті талдау мен болжам жасалмайды. Шешім заң қолданушыларға ыңғайлы болу тұрғысынан қабылданады. Сондықтан «әкімшілік» және «қылмыстық» құқық бұзушылықтың жаңа ұғымын қалыптастыру керек. Қоғамға және заң қауымдастығына құқық бұзушылық үшін жаза белгілеудің қисыны түсінікті болады».

«Мемлекет басшысы Қасым-Жомарт Тоқаевтың: қылмыстық процестің үш буынды моделін енгізу жөніндегі ұсынысы — ең бастысы адамдардың құқықтары мен бостандықтарын қорғауға бағытталған кезекті іс-шаралардың бірі», дейді Жоғарғы Соттың судьясы Ерден Әріпов.

«Заманына қарай заңы демекші, Ата Заңымыз — Қазақстан Республикасы Конституциясының 1-бабына сай мемлекетіміздің ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары екендігін ескерсек, еліміздегі экономикалық, әлеуметтік және басқа да салаларда орын алып жатқан өзгерістермен қатар сот, құқық қорғау жүйелерінің жұмыстарын оңтайландыруға бағытталған реформалар жалғасуда. Қылмыстық процестің өкілеттіктерін нақты бөле отырып әрі тепе-теңдік жүйесін нығайтуға, әрбір кезеңде тиімді сүзгілер жасауға бағытталған үш буынды модель де осы реформаның бір бөлігі болып табылады», дейді ол.

Рауан Ерденұлы қазіргі таңда сот ісін жүргізудің үш буынды моделін енгізуге бағытталған іс-шараларды жүзеге асыру мақсатында Президент Әкімшілігі жанынан арнайы комиссия және ведомстволық жұмыс топтары құрылғанын да айтып өтті. «Осы бағытта қылмыстық, қылмыстық іс жүргізу заңнамаларына енгізілетін тиісті өзгертулер мен толықтырулардың негізгі бағыттары айқындалып, олар осы жұмыс топтарында жан-жақты талқылану үстінде. Ал үш буынды сот ісін жүргізу моделінің басты ерекшелігі — қылмыстық қудалау органдары, прокуратура және соттың өкілеттіктерін нақтылап, бөлуінде және қылмыстық істер бойынша басты процессуалдық шешімдерді, қылмысты анықтау мен оны тергеуден тәуелсіз орган – прокуратураның қабылдауында», деп түсіндіріп өтті.

«Ұлттық модельде полиция, прокуратура және сот арасындағы өкілеттіктер қалай анықталған?» деген сұрағымызға Жоғарғы Соттың судьясы: «Полиция, прокурор және сот өкілеттіктерін нақтылап бөлу осы үш буынды модельдің басты басымдығы болып табылады», деп жауап берді. «Біріншісі – қылмыстарды анықтаумен, ашумен және дәлелдер жинаумен айналысады. Содан кейін қылмыстық іс прокурорға жолданады. Дәлелдемелер базасын, күдікті адамға қатысты қылмыстық заңның тиісті баптарының дұрыс қолданылуын тексеру, яғни қылмыстық істі объективті түрде қарап, айыптау актісін түзіп, оны сотқа жолдау, содан кейін күдікті адамның кінәлілігі жөніндегі дәлелдемелерді сотқа тарту прокурорға міндеттелген. Ал іс бойынша түпкілікті шешім шығару, бұрынғыдай соттың құзыретінде. Бұл азаматтардың құқықтарын сақтаудың өзіндік фильтрі және заңды кепілдіктері. Бұл орайда, адвокаттарға күдіктіні қорғау актісін ұсынуға мүмкіндік беру мәселесін заңдастыру жөнінде тың ұсыныс та талқылануда», дейді ол.

Қоғамда полиция-прокуратура-сот «бір қақпаға ойнайтын» ойыншылар деген кереғар пікірдің қалыптасып қалғаны белгілі. Қылмыстық процестегі үш органның шешімдері бір-біріне кереғар шығып, үйлесім таппай жататыны тағы бар. Бұл жөнінде де ойын ортаға салған Е.Әріпов: «Құқық қорғау жүйесінің жұмысында бұрынғы дағды бойынша айыптау үрдісі әлі де басым. Бұл кемшілікке Жолдауда Мемлекет басшысы ерекше тоқталды. Шыны керек, мұндай пікір қоғамда да қалыптасқан. Бұған себеп, бүгінгі қолданыстағы тәртіп бойынша қылмысты ашумен айналысатын қызметкерлердің және іс бойынша негізгі процестік шешім қабылдайтын тергеушілердің бір құқық қорғау органында жұмыс істеуінде. Ұсынылып отырған модель бойынша қылмысты қудалау органдары өздеріне жүктелген функционалдық міндеттерін қылмыстық процестік заң аясында атқарған жағдайда, әрине үш буынның арасында үйлесімді байланыс болатыны сөзсіз», дейді.

Әр кезеңдегі жауапкершілікті арттыру, әр процестік қадамға сараптама жасау қылмыстың ақ-қарасын анықтауға кедергі келтірмей ме? Уақытты өлтіріп алмаймыз ба? Үш буынды модельді енгізу кезінде көптің күдігін тудырған мәселенің бірі осы сұрақтар еді. Алайда судья «әр орган нақты бір қылмысты ашуда, күдікті адамды анықтауда және оның кінәсін дәлелдеуде өздеріне жүктелген процестік міндеттерін, іске қатысы бар адамдардың конституциялық құқықтарын сақтай отырып, заңда бекітілген тәртіпте әділ және заңды атқарған жағдайда кез келген қылмыстың ақ-қарасын анықтауға кедергі келтірмейді», деген уәжін алға тартты. Оның пікірінше, керісінше, уақыт үнемделіп, қылмыс дер кезінде ашылып, аз уақыт ішінде қылмыстық іс сотқа жолданып, кінәлі адам тиісті жазасын алады.

Үш буынды модель — адам құқын қорғаудың заманауи үлгісі. Басқаша айтқанда бұл – полиция, прокуратура мен соттың алдына қойылған жаңа талап. Әрі Экономикалық ынтымақтастық және даму ұйымы елдерінің тәжірибесіне сүйенген халықаралық талап. Біз сөзге тартқан үш тараптың өкілі де қылмыстық процестің жаңа форматы құқық қорғау органдарының жұмысындағы айыптау бағытын жоюға мүмкіндік беретініне сенім білдірді. Ал қарапайым халыққа ең қажеті – механизмнің нақты жұмыс істегені.

Т. М. Карл,

криминалистика кафедрасының оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция аға лейтенанты

(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Жаңа кезеңдегі криминалистиканың инновациялық дамуы

Қазіргі таңда Қазақстанда инновация тақырыбының өзектілігін жоққа шығаруға кез-келген адам батылдық танытуы екіталай. Бұл экономика саласында ғана емес, сонымен қатар қоғамдық қатынастардың барлық басқа салаларында: ғылым, білім, медицина, құқықтану және көптеген басқада салаларды айтуға болады. Осы ойды растау үшін біз Қазақстан Республикасының Үкіметінің 2017 жылғы 12 желтоқсанындағы № 827 қаулысы «Цифрлық Қазақстан» мемлекеттік бағдарламасына жүгінеміз, онда қоғамды дамытудың ұлттық инновациялық жүйесінің қалыптасуы мен дамуы біздің еліміз үшін басым міндет деп жарияланды.

«Инновация» терминінің анықтамасы — «жаңалық» қазіргі ойлау үлгісі мен дәстүрлі таным ерекшелігіне ұқсамайтын жаңа ойлау жүйесін тауып шығару, кезектегі білім мен материалдық мүмкіндіктерді пайдалана отырып көнені өңдеу, бар нәрсені тіпті де жақсарту, кем нәрсені толықтыру, жаңа нәрсені тапқырлау, тың нәрсені байқау, жаңа зат, жаңа әдіс, жаңа жол, жаңа орта жаңалығымен өмірді жаңарту, сөйтіп адамға және адамзатқа қолайлы жағдай жасаудың нәтижесі ретінде түсіндіріледі. Алайда, оның қазіргі заманғы дыбысталуы айтарлықтай байытылды: «инновациялық білім беру бағдарламалары» жасалуда, «инновациялық сыртқы саясат» жүргізілуде, «инновациялық шешімдер» қабылдануда және тағы да басқалары. Кең мағынада «инновация» — белгілі бір салада зияткерлік (ғылыми-техникалық) қызмет нәтижелері, қоғамының қызмет процесін немесе оның қызметін жетілдіруге бағытталған сұраныстарда қолдану.

Криминалистикаға қатысты «инновация» терминінің қолдану жай ғана сәнді терминді пайдалану емес. Криминалистика ғылымының негізгі міндеттерінің бірі тиісті құралдарды, әдістер мен тәсілдерді қолдану және қылмыстарды тергеу, істің шынайы жағдайларын анықтау болып табылады. Заманауи қауіп-қатерлерге төтеп беру үшін криминалистика өзінде ғылым мен техниканың соңғы жетістіктерін біріктіреді және синтездейді. Бүгінгі таңда ол белсенді «инновациялық» қызметті жүзеге асыруда: жаңа технологияларды табысты әзірлейді, енгізеді және ақпараттық және ғылымды қажет ететін технологиялар, түрлі зияткерлік жүйелер, нанотехнологияларды пайдаланады. Қазіргі кезеңде криминалистика дамуының инновациялық сипатын түсіну үшін оның қағидаларының бірін — ғылыми-техникалық прогресті жетілдіру арқылы криминалистиканың даму қарқынын жеделдетуді қарастыру қажет. Өздеріңіз білетіндей, ғылыми-техникалық прогресс бір кездері криминалистиканың ғылым ретінде пайда болуына және оның одан әрі белсенді дамуына себеп болған негізгі факторлардың бірі болып табылады. Бұл ғылыми-техникалық және қарқынды өнеркәсіптік өсу кәсіби және одан әрі ұйымдасқан қылмыстылықтың алдын алуға және криминалистикалық білім саласын құруға серпін берді — қазіргі замандағы жаңа қылмыс түрлеріне қарсы тұра алатын криминалистика қалыптасып келеді. Қоғамда бар қылмыстарды ашу және тергеу, оларды әзірлеу және практикалық іске асыру жөніндегі шаралар жүйесін ғылыми негіздеу қажеттілігі әрқашан ғылыми-техникалық прогрестің жетістіктеріне тәуелді болды және болып қала береді¹.

Ғылыми-техникалық прогрестің әсерінен отандық криминалистиканың даму тенденциялары мен перспективаларына іргелі және қолданбалы зерттеулер, басқа да білім салаларының жедел дамуы, олардың деректері криминалистикада қолданылады. Криминалистика барлық заңды табиғи және техникалық пәндермен тығыз байланысты. Бұл біздің еліміз үшін әрқашан басым бағытта болатын жаратылыстану және техникалық ғылымдар.

Сонымен қатар, техникалық және криминалистикалық құралдарды, әдістерді әзірлеу кезінде, мысалы, сараптамалық зерттеулерде, 1960–1980 жылдары кеңестік сот сарапшылары әлемде жетекші орындардың бірін иемденіп, олардың алдында тұрған қылмыспен күрес міндеттерін сәтті орындады. Бүгінгі таңда криминалистикада әлемдік ғылыми-техникалық прогрестің жаңа кезеңімен бірге жаңа әлеуметтік-экономикалық нарықтық қатынастардың қалыптасу процесінің қарама-қайшылықтары қылмыстың сандық және сапалық көрсеткіштерінің өсуіне, сондай-ақ оның динамикасы мен құрылымындағы жағымсыз тенденцияларға әкелді. Қоғамда алаяқтық, интернет қылмыстар, киберқылмыстардың пайда болуы күннен күнге өсе бастады. Мұның бәрі отандық криминалистикаға қылмыстық жағдайға сәйкес келетін құралдарды, әдістер мен тәсілдерді іздеуге және алдын алу үшін шаралар қолдануға шұғыл әлеуметтік тапсырыс берді. Өтпелі кезеңнің елеулі экономикалық құлдырауының салдарларын еңсере отырып, біздің мемлекетіміздің қазіргі заманғы саясаты жаратылыстану ғылымдарының ең озық жетістіктерін жинақтауға, іргелі, іздестіру және қолданбалы зерттеулердің дамуын ынталандыруға, экономиканың жоғары технологиялық секторын құруға, өндірісті жаңартуға және жаңғыртуға күш-жігерін бағыттайды. Тиісінше, бұл криминалистиканың жағдайы мен дамуына әсер етеді. Ғылым мен техниканың соңғы жетістіктерін біріктіре отырып, криминалистика құқық қорғау органдары үшін қылмыспен күресудің заманауи қауіп-қатерлерге сәйкес келетін инновациялық құралдарын, әдістері мен тәсілдерін жасайды².

Менің ойымша, қазіргі кезеңдегі криминалистиканың инновациялық дамуының үш негізгі бағытын бөліп көрсетуге болады:

Біріншіден, түбегейлі жаңа материалдарды пайдалану, жаңа технологиялар мен шешімдерді әзірлеу және енгізу. Нанотехнологияны криминалистикалық мақсаттарда қолданудың бір мысалы ретінде: генотиптік сараптама жүргізу кезінде адамды сәйкестендіру мүмкіндіктерін кеңейтетін жаңа әдістерді әзірлеу. ДНҚ-ның шамалы мөлшері бойынша субъектінің жеке басын анықтауға 99,6 % ықтималдығы бар мүмкіндік беретін биочиптің дамуы бүгінгі күні оқиға болған жерде, мысалы, субъектінің қолындағы майлықта немесе шылымда қалдырылған сілекейдің аз мөлшерімен адамның жеке басын анықтауға мүмкіндік береді, бұл бұрын мүмкін емес еді.

Криминалистиканың инновациялық дамуының келесі бағытын тергеу әрекеттерін жүргізуге әртүрлі инновациялық технологиялардың енгізілуіне байланысты байқауға болады. Заманауи криминалистикалық технологиялардың ғылыми-техникалық құрамдас бөлігі оқиға орнына қарау жүргізу кезінде әсіресе белсенді іске асырылуда.

Қазіргі заманғы криминалистиканың инновациялық дамуының үшінші бағыты құқық қорғау органдарының қызметіне ақпараттық технологияларды белсенді енгізумен байланысты. Оқиға болған жерлерді тексеру кезіндегі криминалистикалық технологиялар — бұл қазіргі заманғы ғылыми-техникалық құралдар мен әдістер кешенін, уақыт тапшылығы жағдайында криминалистикалық әдістерді қолданудың үздіксіз процесі.

Криминалистикада қолданылатын және оның даму тарихында әзірленген және тәжірибеге енгізілген түбегейлі жаңа немесе жетілдірілген құралдарды, әдістерді, тәсілдерді —«инновациялық өнімдерді» атап өту көп томдық басылым болады. Сонымен қатар, ғылыми-техникалық прогрестің күшті әсерінің арқасында криминалистиканың барлық үдемелі дамуы әртүрлі «инновациялық өнімдерді» құру бойынша оның үздіксіз қызмет атқарып жатқанын көрсетеді. Айта кету керек, криминалистикалық-инновациялық өнімдерді қолдану бірқатар жағдайларға сәйкес келуі керек. Инновациялық өнімді пайдалануға, егер бұл ретте азаматтардың құқықтары мен заңды мүдделері, адамгершілік, этикалық нормалар бұзылмаса жол беріледі. Келесі міндетті шарт — криминалистік инновациялық өнімдердің өзі және оны қолдану ережелері қатаң ғылыми мәліметтерге негізделуі керек, сынақтан өтуі керек, қажет болған жағдайда сертификаттаудан өтіп, практикалық қолдануға ұсынылуы керек. Әрі қарай, қолдану кезінде дәлелдемелік ақпарат көздерінің: іздер мен заттардың — заттай дәлелдемелердің сақталуын, сондай-ақ тіркелген не талданатын ақпараттың бұрмалануының болмауын қамтамасыз ету қажет. Криминалистік инновациялық өнімдерді білікті қолдануды тиісті арнайы субъектілер жүзеге асыруы тиіс. Бұл қылмысты ашу және тергеу бойынша қызметтің объективтілігі мен жан-жақтылығын қамтамасыз ете отырып, осы криминалистік инновациялық өнімдерді дұрыс пайдалануға міндеттейді.

Мен криминалистикалық инновациялық өнімдерді жасау мен енгізуді қазіргі кезеңдегі криминалистиканың басым міндеттерінің бірі деп жариялау керек деп санаймын. Осыған байланысты жекелеген ғылыми ережелер белгілі бір қайта қарауды қажет етеді. Бұл тақырыпты әзірлеу маған теориялық және практикалық тұрғыдан өте өзекті және маңызды болып көрінеді, өйткені криминалистика арқылы ғана құқық қорғау қызметі инновациялық өнімдер мен технологиялармен қанықтырылуы мүмкін. Баяндалғанға байланысты қазіргі кезеңде базалық құқықтық пәндер қатарындағы криминалистиканың беделі мен маңызы ұдайы артуы тиіс.

¹ Р.С. Белкин. Криминалистика курсы. 3-баспа, толықтыру. — М., 2001.

² Е.П. Ищенко. Нанотехнологияларды криминалистика мен сот сараптамасына енгізу туралы. — Курск, 2009.

Кащак А. В.,
адъютант, капитан полиции
(Восточно-Сибирский институт МВД России)

Деятельность следственных групп в России на разных этапах становления государства, включая период пандемии COVID-19

Научный прогресс, а вместе с ним и информационные технологии все прочнее проникают в жизнь общества, причем изменения происходят как в повседневной жизни всего общества, так и в преступной среде.

Рассматривая статистику зарегистрированных в России преступлений за 2018–2022 годы (январь-февраль), следует отметить, что еще в 2018 году в официальной статистике не упоминались преступления, совершенные с использованием информационно-телекоммуникационных технологий. Однако начиная с 2019 года отмечается существенный рост указанных преступлений. Так в 2019 году зарегистрировано более 294 тысяч данных преступлений, что почти на 70 % больше, чем за 2018 год, 50 % таких преступлений совершается с использованием сети «Интернет», а более трети – средств мобильной связи. В 2020 году этот показатель вырос на 73,4 %. По итогам 2021 года темп роста зарегистрированных преступлений, совершенных с использованием IT-технологий, замедлился, их количество выросло незначительно – на 1,4 %. По официальной статистике МВД России каждое четвертое преступление относится к анализируемому виду. Однако в начале 2022 года число преступлений, совершенных в этой сфере впервые за долгое время снизилось и за два первых месяца 2022 года их совершено на 2,2 % меньше, чем за январь-февраль 2021 года¹.

Изучение статистики зарегистрированных преступлений в Иркутской области, позволило прийти к выводу, что в нашем регионе отмечается рост числа преступлений, совершенных с применением информационных технологий².

Безусловно, развитие киберпреступности связано с цифровизацией различных сторон жизнедеятельности, однако в 2020 году мир захватила страшная пандемия, вызванная COVID-19. Удаленная работа, дистанционное обучение, обязательная самоизоляция, все это прямо сказалось на росте рассматриваемых преступлений. Следует согласиться с П.С. Швыряевым в том, что пандемия COVID-19 существенным образом повлияла на поведение и привычки людей, на то, как люди используют технологии³.

Расследование преступлений, совершенных с использованием IT-технологий, требует качественной подготовки сотрудников следственного аппарата, а также привлечение к процессу расследования сотрудников иных подразделений.

Одним из эффективных способов качественного и быстрого расследования уголовных дел, в том числе по рассматриваемым преступлениям, является создание следственных групп.

В соответствии со ст. 163 УПК РФ следственная группа создается для расследования сложного уголовного дела или при большом его объеме.

Появление сложных и объемных уголовных дел, как фактор, обусловивший возникновение группового расследования в советском уголовном процессе в середине 40-х годов, был отмечен И.С. Улищенко, при этом в указанном периоде отсутствовало четкое определение в законодательстве и директивных документах сути бригадного расследования⁴.

Р.Ю. Улимаевым было отмечено, что деятельность первых следственных органов Советской России основывалась на широком использовании принципа коллегиальности, который считался одним из важнейших принципов уголовного процесса⁵.

Законодательно возможность производства предварительного расследования именно группой следователей для расследования сложных уголовных дел была впервые предусмотрена УПК РСФСР 1960 г. (ч. 3 ст. 129), что позволило вывести рассматриваемый метод расследования на совершенно иной уровень, т. е. указанная норма поспособствовала переходу группового расследования из организационной формы ведения следствия в процессуальную.

Что же касается группового расследования в период пандемии COVID-19, следует отметить, что его актуальность возрастает в связи с тем, что зачастую преступления становятся «дистанционными», т.е. участники уголовного судопроизводства (подозреваемые, потерпевшие, свидетели и др.) могут находиться как в разных уголках России, так и всего мира (наглядный пример — финансовые пирамиды). Это означает, что в таких случаях расследование уголовных дел в одном месте (территориально) попросту невозможно, направление поручений сотрудникам оперативных подразделений или следователям в другие регионы существенно затягивает сроки следствия, а производство расследования одного уголовного дела одновременно разными следователями в разных отделах и даже городах значительно облегчает сам процесс производства предварительного следствия и повышает его эффективность, особенно по преступлениям, совершенным с применением информационных технологий.

Выделить какие-то особенности производства предварительного расследования следственной группой в период пандемии достаточно сложно, поскольку именно на порядок производства предварительного следствия в целом, и группового метода в частности, пандемия существенным образом не повлияла.

Хотя определенные сложности при производстве следственных действий все-таки встречались, связаны они были с введением режима обязательной самоизоляции и иных карантинных мероприятий (например, невозможность производства следственных действий с подозреваемыми, обвиняемыми, содержащимися под стражей, поскольку в разные периоды и в разных регионах руководством СИЗО принимались решения о приостановлении вывоза подозреваемых, обвиняемых и осужденных на судебные и следственные действия)⁶. Однако все карантинные ограничения влияли на любой процесс расследования, а не только проводимый следственной группой.

Подводя итог, следует отметить, что групповой метод расследования был актуален как в советское время, так и в настоящее время, однако именно в период пандемии COVID-19, когда возросло количество преступлений, совершенных с применением IT-технологий, групповой метод расследования становится более значимым.

¹ Состояние преступности [Электронный ресурс]: <https://мвд.рф/folder/101762> (дата обращения 29.03.2022 г.)

² Доклад о состоянии правопорядка на территории Иркутской области в 2021 году заслушали на сессии Законодательного собрания [Электронный ресурс]: <https://www.ogirk.ru/2022/02/16/doklad-o-sostojanii-pravoporjadka-na-territorii-irkutskoj-oblasti-v-2021-godu-zaslushali-na-sessii-zaksobranija/> (дата обращения 01.03.2022 г.)

³ Швыряев П.С. Киберпреступность в России: новый вызов для общества и государства // Государственное управление. Электронный выпуск. — 2021. — № 89. — С. 185.

⁴ Улиценко И.С. Расследование преступлений группой следователей: проблемы правовой регламентации: Автореф. Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 1997. — С. 9.

⁵ Улимаев Р.Ю. Следственно-оперативные группы (Правовой статус, организация и деятельность): Дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2002. — С. 17.

⁶ Расследование уголовных дел тормозится из-за коронавируса [Электронный ресурс]: <https://www.vedomosti.ru/society/articles/2020/04/01/826743-rassledovanie-ugolovnih-del-tormozitsya-iz-za-koronavirusa> (дата обращения 01.03.2022 г.)

Кемпирова Ж. С.,

старший преподаватель кафедры уголовного процесса, подполковник полиции;

Исетова Ж. М.,

преподаватель кафедры уголовного процесса, майор полиции

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

«Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде жауап алуды жүргізу ерекшеліктері» пәні бойынша іскерлік ойын нысанында тәжірибелік сабақтарды өткізудің интерактивті нысандары

Оқытудың кең таралған интерактивті формаларының бірі тәжірибелік сабақтарды іскерлік ойын түрінде өткізу. Оқытудың бұл нысаны ведомстволық жоғары оқу орындарының курсанттарын даярлаудың кәсіби бағыттылығында зияткерлік дамуды арттыру мүмкіндігін қамтамасыз етеді.

Білім берудегі маңызды міндеттердің бірі — бұл заманауи еңбек нарығы үшін кең бейінді, интеграцияланған білім сапасы бар және қоғамымызды жаңғырту және демократияландыру жағдайында қолдану үшін қажетті құқықтану саласында тәжірибелік дайындығы бар маманды даярлау. Бұл экономикалық және әлеуметтік өмірдегі инновациялық процестер болашақ мамандардың өзіндік жұмысына, белсенді формалары мен оқыту әдістеріне негізделген шығармашылық қабілеттерін дамытуға түбегейлі бет бұруды қамтамасыз етеді¹.

Қазіргі уақытта оқу сабақтарын құрудың көптеген формалары мен әдістері әзірленді және тәжірибеде сәтті қолданылады, олар стандарттыдан өзгеше. Олардың ішінде білім алушы үшін стандартты емес жағдайлар жасау есебінен өзінің ерекше қолданысын табатын іскерлік ойындарды бөліп көрсетуге болады; бұл жағдайлар білім алушыны оның болашақ жұмысының кәсіби қызметіне енгізеді. Іскерлік ойын барысында ақыл-ой белсенділігінің жандануы қамтамасыз етіледі, аналитикалық белсенділік пен шығармашылық артады, сонымен қатар тәуелсіздік дамиды, маманның кәсіби дағдылары мен жеке қасиеттері қалыптасады, Кәсіби этикалық сауаттылық тәрбиеленеді, бұл қазіргі заманғы мемлекеттің дамуында ерекше өзекті.

Айта кету керек, іскерлік ойын процесінде ойын ниеті негізінде өндірістік жағдайлар модельденеді, өйткені ойын қатысушыға тергеуші, маман, адвокат, судья және т.б. рөлінде болуға мүмкіндік береді. Оқу процесінде іскерлік ойындарды пайдалану әр курсанттың стандартты емес жұмыс жағдайында болуына мүмкіндік береді, кәсіби теориялық білімдермен, идеялармен, ақпаратпен белсенді алмасу жүреді, бұл, әрине, олардың оқу процесіне және жалпы таңдаған мамандығына деген қызығушылығын арттырады².

Іскери ойынға дайындық алдын-ала кеңес беру кезінде немесе курсанттар өз бетінше жұмыс жасаған кезде жүзеге асырылады, оларға тақырыпқа сәйкес тапсырма беріледі, сонымен қатар алған білімдерін іс жүзінде пайдалану мүмкіндігін жасау ұсынылады. Ойын басталмас бұрын қатысушыларға оның қандай дағдыларды дамытуға бағытталғанын, заңгерлер оларды қайда қолдана алатындығын, процестің мүмкін болатын нәтижесі туралы алдын-ала ескертуге, жетістікке жетуге немесе жетуге болмайтынын айту орынды болар еді.

Жауап алудың ойын жағдайларын жүргізу. Сабақтың бұл түрінің мақсаты-өз бетінше жауап алу дағдыларын игеру, жауап алудың күтпеген жағдайларында шарлау, қарым-қатынаста (жауап алынатын адаммен қарым-қатынаста) дұрыс тонды табу және жауап алу барысында дәлелдеу. Ойын жағдайлары әдетте жәбірленуші мен күдіктіден жауап алуға қатысты мәселелерді шешуден бұрын болады, сонымен бірге қорғаушыдан жауап алуға қатысуға тән жағдайлар ерекшеленеді. Ойын жағдайлары күдіктіні қорғаушының қатысуымен жауап алу кезінде қолданған дұрыс, оны жүргізу дәлелдермен маневр жасауды, әртүрлі тактикалық әдістерді қолдануды, дәлелдерді, қарсы дәлелдерді ұсынуды және қақтығыстардың өзара әрекеттесу жағдайларына байланысты³.

Іскерлік ойындар, олардың тәжірибелік маңыздылығына қарамастан, дәріс сабақтарымен органикалық байланыста оқытудың қосымша әдісі ретінде ғана қолайлы. Сонымен қатар, іскерлік ойын белгілі бір өмірлік жағдайдағы оқушының мінез-құлқын зерттеуге арналған модель болып табылады. Бұл жағдайда студенттер — іскери ойынға қатысушылар-болашақ мамандар ретінде қарастырылады, олардың мүмкіндіктері белгілі бір жұмыс жағдайында әрекет етуге үйрететін эксперименттік жағдайда білімдерін көрсетеді.

Оқытушы іскери ойындарды өткізу кезінде ойынның әсерін төмендететін қателіктер жібермеуі керек. Бұл оқытушы топқа ойын процесіне қатысуға ғана емес, сонымен қатар студенттерді тыңдау қажеттілігін ұмытып, жағдайды түсіндіріп, өз көзқарасын білдіре бастайтын жағдайға байланысты болуы мүмкін.

Іскерлік ойынға қатысушылардың негізгі функциялары-ойынға қатысушылардың рөлдерін талдау, олар атқаратын лауазымдардың мәнін түсіну, олар барлық кезеңдерде жүзеге асырылатын функциялары мен мақсаттарымен сипатталады. Бұл жағдайда әртүрлі қатысушылардың мақсаттары нақтылануы мүмкін.

Келесі функциялар ерекше ерекшеленеді:

- ойын барысында даулы мәселелерді шешу;
- жоғары тұрған ұйымдардың мүдделерін білдіру, олардың шешімдерін ойынға қатысушыларға жеткізу;
- уақыт режимін бақылау.

Содан кейін ойын жағдайының бастапқы деректері іскери ойында қолданылатын материалдар мен көрнекі құралдарды көрсету арқылы нақтыланады. Мысалы, бұл құжаттама, анықтамалық материалдар, ойын барысында жасалуға немесе толтырылуға жататын құжаттардың бланкілері, плакаттар, ойын басталар алдында және оның барысында көрнекі түсіндірулерге арналған схемалар; ойын нәти-

желерін есепке алу нысаны, ойынның әрбір қатысушысының рөлі, тегі, аты және әкесінің аты көрсетілген ақпараттық тақтайшалар⁴.

Жоғарыда аталған барлық құжаттар ойын үлестірме материалын құрайды, оны әр қатысушы курсанттардың өзіндік жұмыс сабақтарында дайындайды.

Тренингтен жауап алу әртүрлі нұсқаларда жүргізілуі мүмкін. Күдіктілер ретінде әрекет етуге дайын студенттер ерекшеленетін жағдайды қарастырыңыз. Олар екі-үш немесе одан да көп болуы мүмкін. Қорғаушылар ретінде әрекет ететін топ шамамен бірдей. Қалғандары оқу процесінде тергеушінің рөлін атқарады. Тренингтен жауап алу процесінде мүмкіндігінше көп курсанттарға белгілі бір мәселелерді тұжырымдау мүмкіндігін ұсынған жөн, олар қайтадан жауап алуды бастауды немесе оны жалғастыруды, туындаған қиын жағдайларды шешуге қатысуды ұсынады. Біріншіден, бастапқы сюжет, қолда бар дәлелдер, болжалды жауап алу тактикасы талқыланады. Мұндай талқылау күдікті және қорғаушы ретінде әрекет ететін студенттер тобынан бөлек жүргізілуі мүмкін, бұл жағдайдың белгілі бір интригасын қамтамасыз етеді. Жауап алу жоспары алдыңғы сабақта оқытушының тапсырмасы бойынша жазбаша түрде жасалады. Күдікті ретінде әрекет ететін кіші топ және қорғау кіші тобы алдағы жауап алу кезінде топтың қалған бөлігінен бөлек өзінің мінез-құлқының бағытын және ұсынған дәлелдемелерге қарсы ықтимал дәлелдерді талқылауы мүмкін. Оқу сабағы кезінде білім алушыларға кезек-кезек тергеуші және жауап алынатын адам ретінде әрекет ету мүмкіндігі беріледі. Жауап алудың жеке кезеңдері, оның барысы, нәтижелері сабақта қолданылған тактикалық әдістерді, жіберілген қателіктер мен қателіктерді талдаумен талқыланады.

Осылайша, оқу процесі білім алушыға одан әрі өзін-өзі дамытуға, өзін-өзі тәрбиелеуге, өзін-өзі реттеуге және оны еркін етуге мүмкіндік беретін ойлау тетіктерінің дамуына ықпал етуі керек. Білім алушы оқытушымен бірге тапсырманы «табады», өз бетінше іздеуді зерттеуге дейін оны орындау шарттарын іздейді. Ол үшін курсанттардың өз бетінше білім алуына, дағдыларды өз бетінше қалыптастыруына жағдай жасалады. Бұл курсанттың «оқу тапсырмаларымен» логикалық аяқталған проблемалар ретінде жұмыс істеуі арқылы жасалады, нәтижесінде оқыту жүреді.

¹ Горбунова Л.И., Субботина Е.А. Использование информационных технологий в процессе обучения // Молодой ученый. — 2013. — № 4.

² Прокопова А.А. Особенности использования научно-технических средств в режиме видеосвязи: процессуальные и криминалистические аспекты: Учеб.-практ. пос. — Караганда, 2017.

³ Криминалистика: Учебн. отв. ред. Б.М. Нурғалиев — Караганда: Болашақ-Баспа, 2009. — 813 с.

⁴ Вопросы внедрения инновационных технологий в ведомственное образование (на примере дисциплины «Досудебное расследование преступлений») // Наука и жизнь Казахстана. — 2017. — № 4(48). — С. 181–185.

Тафинцев П. А.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса,
магистр юридических наук, капитан полиции*

(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Некоторые особенности цифровизации электронного судопроизводства

В своем послании Президент Республики Казахстана Касым-Жомарта Токаева от 1 сентября 2021 года в одном из направлений «Политическая модернизация и защита прав человека» Поэтапная политическая модернизация — одна из главных задач стратегического курса нашего государства. Серьезные изменения происходят в правоохранительной системе. С внедрением трехзвенной модели усилилась защита участников уголовного процесса. С начала текущего года предотвращено необоснованное вовлечение в уголовную орбиту более двух тысяч граждан. Повысилась оперативность прокурорского надзора — 98 % безосновательных решений отменены в течение трех суток. Необходимо поэтапно расширять компетенции прокуроров по подготовке обвинительных актов. Это повысит их ответственность и усилит механизмы правовой оценки результатов расследования. Органы внутренних дел освобождены от ряда непрофильных функций. Повышен статус участковых инспекторов — они наделены дополнительными полномочиями в сфере профилактики правонарушений. Все вышеуказанные меры являются составной частью нашего стратегического курса, направленного на совершенствование политической системы и защиту прав человека¹.

Цифровизация уголовного судопроизводства в Республики Казахстан не стоит на месте так с 2018 года осуществляется поэтапный переход на электронный формат уголовного судопроизводства.

В соответствии со ст. 42-1 УПК Республики Казахстан Лицо, ведущее уголовный процесс, с учетом мнения участников уголовного процесса и технических возможностей вправе вести уголовное судопроизводство в электронном формате, о чем выносит мотивированное постановление.

Мнение участника уголовного процесса вносится лицу, осуществляющему досудебное расследование, судье в виде ходатайства, которое рассматривается в порядке и сроки, установленные настоящим Кодексом.

В случае невозможности дальнейшего ведения уголовного судопроизводства в электронном формате лицо, ведущее уголовный процесс, переходит на бумажный формат, о чем выносит мотивированное постановление².

То есть при определении формата судопроизводства следователь должен выяснить у участников процесса в каком формате судопроизводства они желают вести досудебное расследование после определения электронного формата судопроизводства лицо, осуществляющее досудебное расследование на основании заявленного ходатайства участниками уголовного процесса в системе электронного уголовного дела (далее — е-УД) с интеграцией единого реестра досудебного расследования (далее — ЕРДР) в статистической карточке ЕРДР 1 выносит постановление о ведении, уголовного дела в электронном формате.

В системе е-УД заложены процессуальные документы которые составляются лицом осуществляющим досудебное расследование, при составлении какого либо процессуального документа лицо осуществляющее досудебное расследование открывает статистическую карточку ЕРДР 1 где выбирает соответствующий процессуальный документ который открывается автоматически с сохраненной фабулой уголовного правонарушения, данное действие значительно сокращает время на составление процессуальных документов так как процессуальные документы автоматически заложены в систему е-УД с интеграцией ЕРДР. Кроме того, во исполнение поручения Главы государства с января 2021 года в Казахстане внедрена трёхзвенная модель уголовного процесса с разделением полномочий.

В рамках внедренной трехзвенной модели уголовного процесса введено согласование прокурором ключевых процессуальных решений (Согласовываются решения: о прерывании срока расследования; о признании подозреваемым; о квалификации деяния, о квалификации уголовного правонарушения. Утверждаются решения: о прекращении, протокол об уголовном проступке, постановление о применении приказного производства)³.

¹ <https://www.akorda.kz/ru/poslanie-glavy-gosudarstva-kasym-zhomarta-tokaeva-narodu-kazahstana-183048>.

² https://online.zakon.kz/document/?doc_id=31575852&sub_id=42010000&pos=1207;-54#pos=1207;-54.

³ <https://www.gov.kz/memleket/entities/kvv/press/news/details/258669?lang=ru>.

Тохирзода Олимджон Тохир,
адъютнт Академии управления, полковник милиции;
Красильников А. В.,
профессор кафедры управления органами расследования преступлений,
кандидат юридических наук, доцент
(Академия управления МВД России, г. Москва)

Право потерпевшего на уголовное преследование лица, совершившее деяние частного обвинения и проблемы связанные с его реализацией

Уголовное судопроизводство по справедливому утверждению связывают с его жестким публичным началом. Признание государством определенные общественно-опасные деяния и закрепление их в Уголовном законе Республики Таджикистан (далее — УК РТ) в качестве преступных, означает, что эти деяния представляют повышенную угрозу для государства, общества, организации, а также отдельно взятых лиц. Общественная опасность деяния во многом определяет и характер юридического реагирования и как результат применения соответствующего наказания к лицу, совершившему преступление. Для предотвращения антиобщественных явлений и обеспечения безопасности, государство выступает хранителем блага, мира и спокойствия общества и в целом ее граждан. Совершение лицом преступления предполагает его правовой конфликт с государством как гаранта обеспечения безопасности общества и граждан.

В связи с этим, в отношении совершившего преступление лица, принимаются жесткие меры реагирования и для него наступают суровые юридические последствия, с которым законодатель связывает возникновение, изменение и прекращение уголовно-процессуальных отношений. Публичная деятельность государства в лице его правоохранительных органов будет осуществляться до тех пор, пока

лицо, совершившее преступление не будет привлечен к уголовной ответственности и не понесет заслуженного наказания. Причем, для такого лица, фактическое отбытие уголовного наказания не может означать о его полном освобождении от уголовной ответственности, так как правовые последствия и обязательства, связанные с получением судимости (обязательная явка в уголовно-исполнительную инспекцию, контроль со стороны участкового инспектора и т. д.) будут продолжаться вплоть до его погашения. На основании этого, публичный характер уголовного процесса является для лица, совершившего преступление весьма суровой мерой реагирования государства за содеянное. Тем не менее, несмотря на свойства публичности уголовного судопроизводства, государство все же пошло на некоторые либеральные меры и отказалось от уголовного преследования лиц, совершивших некоторые виды преступлений. Например, это те деяния, которые отнесены уголовно-процессуальным законом Республики Таджикистан (далее — УПК РТ) к категории частного обвинения, речь идет о преступлениях предусмотренных ст. 112 (умышленное причинение легкого вреда здоровью), ст. 116 (побои), а также ч. 1 и ч. 2 ст. 156 УК РТ (нарушение авторских и смежных прав)¹. Полагаем, что такое снисхождение было сделано, из соображений гуманности, милосердия, признания высшей ценностью конституционных прав личности на его доступ к правосудию, что характерно правовым государствам, придерживающимся демократических ценностей.

Кроме того, как указывают данные статистики, преступления этой категории в основном совершаются в семейно-бытовой обстановке, между супругами, родственниками, соседями, знакомыми и т. п.² Эти обстоятельства как представляется также не обошли вниманием государства и повлияли на дальнейшее отнесение вышеуказанных преступлений (ст. ст. 112, 116 УК РТ) к категории частного обвинения. В рамках указанного производства государство дало привилегии потерпевшему самому определить судьбу правонарушителя относительно его уголовного преследования либо отказа от такового. Активное вмешательство государства в указанную сферу правоотношений могло бы принести больше вреда потерпевшему, чем лицу, совершившему преступление частного обвинения, учитывая межличностный, зачастую родственник характер взаимоотношений. Преступления указанной категории по большому счету не затрагивают общественные интересы, затрагивая ее лишь в незначительной степени. В связи с этим, еще в начале двадцатого века профессор Л.Я. Таубер в своих научных трудах писал о «теории пощады потерпевшему», смысл которой заключалось в отказе государства от уголовного преследования по делу частного обвинения, так как его огласка могло причинить потерпевшему больше вреда, чем безнаказанность преступления³, с чем мы полностью согласны.

Инициирование возбуждения уголовного дела частного обвинения, равно как и его прекращение, зависит от субъективной позиции частного лица к происходящему. Никто, в том числе правоохранительные органы не вправе без соответствующего заявления потерпевшего подвергнуть правонарушителя уголовному преследованию, за некоторыми исключениями, если потерпевший находится в беспомощном и зависимом положении от правонарушителя (ч. 4 ст. 24, ч. 2 ст. 354 УПК РТ). Приоритетное право потерпевшего на уголовное преследование, как представляется, является мощным орудием процессуального воздействия в отношении конкретного лица, совершившего деяние частного обвинения.

Следует отметить, что еще по Уставу уголовного судопроизводства Российской империи 1864 г. потерпевший приравнивался к органам, осуществляющим (возбуждающим) уголовное преследование и на него как на частного обвинителя возлагалась обязанность по доказыванию выдвинутого им обвинительного тезиса, изложенным в его заявлении⁴. Это свидетельствует о том, что и в ретроспективе и в современных обстоятельствах право уголовного преследования частным лицом конкретного лица, совершившее преступление частного обвинения сохранила свою историческую правопримественность и все еще является неотъемлемой частью обвинительной деятельности в науке и практике уголовного судопроизводства.

Данное производство может быть возбуждено путем подачи заявления в суд потерпевшим (его законным представителем) с просьбой привлечения лица, к уголовной ответственности. Причем это возможно сделать до истечения срока давности совершенного преступления. В случае если, потерпевший однажды обратился в суд за защитой своих прав и отказался от поддержания обвинения либо примирился с правонарушителем, то повторное рассмотрение по ранее заявленному обстоятельству уже не допускается. Заявление потерпевшего является исключительным поводом для возбуждения дела частного обвинения и играет роль обвинительного акта, так как его содержание определяет предмет и пределы судебного разбирательства. Судья в силу принципа состязательности не вправе самостоятельно квалифицировать деяние лица, в отношении которого подано жалоба частного обвинения. Согласно ч. 5 ст. 354 УПК РТ судья приняв заявление к производству, разъясняет лицу его подавшему, что он с этого момента является частным обвинителем с правами потерпевшего (ст. 43 УПК

РТ). В этом случае, у потерпевшего в судебном процессе появляются законные права на осуществление уголовного преследования лица, на которого была подана жалоба. Появление в деле частного обвинителя предполагает появления в деле подсудимого с правами обвиняемого (ст. 47 УПК РТ). Кроме того, частный обвинитель обязан выдвигать и поддерживать обвинения в суде (ч. 5 ст. 356 УПК РТ), так как в процессе прокурор не участвует (по причине того, что производство не публичное) и вся обвинительная деятельность в силу особой специфики производства по делам частного обвинения целиком и полностью возлагается на потерпевшего или его представителя. Судебное следствие начинается с изложением жалобы частного обвинителя либо его представителем (ч. 6 ст. 356 УПК РТ). При этом, по ходатайству частного обвинителя судья обязан оказать ему содействие в собирании доказательств.

После изложения сущности обвинения частный обвинитель или его представитель первыми представляют доказательства, которые, по их мнению, подтверждают виновность лица в совершенном преступлении. Помимо этого частный обвинитель дает показания о событии совершения преступления, излагает суду свое мнение по существу обвинения, о применении уголовного закона и назначении обвиняемому наказания либо отказывается от поддержания уголовного иска, что влечет прекращение производства по уголовному делу.

Вместе с тем, закон хоть и предоставил потерпевшему по делам частного обвинения в судебном порядке право подвергнуть обвиняемое лицо уголовному преследованию, однако практическая реализация предоставленной гарантии оставляет желать лучшего. Так, в большинстве случаев потерпевшие при обращении в суд сталкиваются с определенными трудностями, начиная с правильным оформлением заявления, где должны быть изложены требования указанные в ч. 3 ст. 354 УПК РТ и процессом доказывания вины обвиняемого.

В заявлении наряду с другими требованиями должно содержаться сведения о месте и времени совершения преступления с указанием доказательств; данные о лице, привлекаемом к уголовной ответственности; список свидетелей, вызов которых в суд необходим и т. д. Если, в заявлении отсутствуют такие сведения, суд возвращает ее заявителю для устранения недостатков, представления необходимых доказательств и устанавливает для этого срок (ч. 1 ст. 355 УПК РТ). Поскольку в большинстве случаев потерпевший не обладает юридическим образованием и не способен оплатить услуги адвоката, следовательно, он не имеет реальной возможности собирать и представить в суд данные, обладающих доказательственным значением. Например, это такие документы как акт судебно-медицинского исследования, справка о судимости, характеристика на лица, в отношении которого подано жалоба и др. выдаваемые компетентными органами. В этом случае судья обязан по ходатайству частного обвинителя или по своей инициативе оказать содействие в сборе доказательств путем направления соответствующих запросов или давать поручения органам дознания. Кроме того, у потерпевшего нет процессуальных полномочий применения в отношении преследуемого лица, каких-то мер пресечения или мер принуждения.

Таким образом, для того чтобы уголовное преследование было доведено до его логического завершения в установленной законом форме и по делу возможно было принять справедливое судебное решение, потерпевшему необходимо предоставить дополнительные привилегии, особенно в вопросах связанные с предметом доказывания способствующее объективно утверждать о степени вины обвиняемого. Поэтому, законодателю необходимо проработать действенный механизм и создать соответствующие условия на быстрый доступ граждан к отправлению правосудия. Особенно это необходимо потерпевшим по делам частного обвинения, которые без содействия правоохранительных органов самостоятельно осуществляют обвинительную деятельность лица, совершившее преступление и являются наиболее заинтересованными в исходе разбирательства по уголовному делу. Учитывая, что большинство потерпевших не обладают юридическими знаниями, они не являются носителем публичной власти, должностные лица органов правопорядка не содействуют им в собирании доказательств и юридическая помощь им бесплатно не оказывается, то своевременная государственная поддержка потерпевшим, особенно жертвам домашнего насилия, является необходимым условием гарантией их безопасности.

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 03.12.2009 г. № 564 (по состоянию на 23.12.2021 г.) // [Электронный ресурс] URL: http://continent-online.com/Document/?doc_id=30594304# pos=5;-142 (дата обращения 04.02.2022 г.).

² Информация Управления охраны общественного порядка МВД Республики Таджикистан за 2015–2020 гг. (№ 29/1 от 05.01.2021).

³ Таубер Л.Я. Жалоба потерпевшего при преступлениях неофициальных. — Харьков, 1909. — С. 345–370.

⁴ Мисник И.В. Потерпевший в российском уголовном судопроизводстве: Автореф. Дис ... канд. юрид. наук. — Иркутск, 2005. — С. 12.

*Хакимзода Абубакр Хаким,
адъюнкт 3 факультета
(Академия управления МВД России, г. Москва)*

К вопросу о целесообразности обязательного производства психолого-психиатрической экспертизы для установления возраста несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого

В настоящее время, проблемы соблюдения прав и законных интересов несовершеннолетних в рамках уголовно-процессуальных отношений довольно широко освещаются в научной литературе. При этом вопрос обоснованности и практической целесообразности предоставления несовершеннолетним обвиняемым, подозреваемым дополнительных гарантий в контексте исследования необходимости точного установления возраста субъекта преступления, когда есть сомнения в соответствии его психических характеристик фактическому возрасту, на наш взгляд, остается недостаточно изученным.

Исходя из норм ст. 23 Уголовного кодекса Республики Таджикистан¹ (далее — УК РТ) и ст. 20 Уголовного кодекса Российской Федерации² (далее — УК РФ), в рамках настоящего исследования под несовершеннолетними подозреваемыми, обвиняемыми нами будут пониматься лица в возрасте до 18 лет, достигшие возраста уголовной ответственности. Это соотносится также с положениями Конвенции ООН о правах ребенка³, а также нормами гражданского законодательства обоих государств. Очевидным представляется, что для правильного применения норм уголовного закона требуется установить, достигло ли лицо, в отношении которого осуществляется уголовное преследование, 16 лет (в случаях, регламентированных уголовным законом — 14 лет). Другими словами, исходя из требований уголовного законодательства России и Таджикистана, принципиальным является вопрос достиг ли несовершеннолетний минимального возраста уголовной ответственности. В тоже время, с точки зрения соблюдения ряда требований уголовно-процессуального законодательства, помимо этого возникает необходимость установить, достигло ли данное лицо возраста 18 лет.

Если точный возраст несовершеннолетнего достоверно установлен доказательствами по уголовному делу, проблем не возникает. Если же у лица, осуществляющего расследование, возникают сомнения в определении имеющего значение для уголовного дела точного возраста подозреваемого, обвиняемого, а документы, подтверждающие его возраст, отсутствуют или вызывают сомнения, то, в соответствии с п. 5 ст. 196 УПК РФ (абз. 4 ст. 209 УПК РТ), это является основанием для обязательного назначения и производства судебной экспертизы.

Вместе с тем, нельзя исключить существование ситуации, когда несовершеннолетний подозреваемый, обвиняемый «по документам» имеет нужные возрастные параметры, но «de facto» не достиг соответствующего возраста в значении необходимого психического и интеллектуального развития. В теории уголовного права в данном случае принято говорить о т.н. «возрастной невменяемости», то есть отставании в развитии, которое выражается в социальной или педагогической запущенности либо инфантилизме несовершеннолетнего. В определенной степени данный тезис согласуется с мнением, высказанным в российской правовой доктрине со ссылкой на международно-правовой акт рекомендательного характера (п. 11 Рекомендации № R (2003) 20 КМ государствам — членам СЕ)⁴, о том, что особенности производства касаются несовершеннолетних, а также в отдельных случаях позднего созревания — тех лиц, которым к моменту производства уже исполнилось 18 лет. Тем самым, актуализируется особый подход к лицам, не достигшим эмоционально-психологической зрелости, что свойственно несовершеннолетним; обосновывается значимость определения реального уровня психического развития и других особенностей личности с целью применения должной правовой процедуры к несовершеннолетнему участнику уголовного судопроизводства.

С учетом разной динамики развития психики человека, что обусловлено не только общими возрастными, но и индивидуальными особенностями личности, в уголовно-правовой доктрине давно устоялось мнение, что возможность быть участником уголовно-правовых отношений несовершеннолетнего лица напрямую связана с его способностью осознавать фактический характер и общественную опасность своих действий либо руководить ими. Данное положение нашло законодательное закрепление в ч. 3 ст. 20 УК РФ. Полагаем, что в случае появления обоснованных сомнений в такого рода способностях несовершеннолетнего, даже с учетом наличия доказательств достижения им воз-

раста уголовной ответственности, назначение и производство судебной экспертизы является обязательным.

Таким образом, основанием для обязательного назначения судебной экспертизы, как правило психолого-психиатрической, в отношении подозреваемого, обвиняемого являются обстоятельства, когда установление возраста субъекта преступления имеет существенное значение для расследования уголовного дела, а документы, подтверждающие его возраст, отсутствуют или вызывают сомнение либо в материалах уголовного дела содержатся конкретные данные о несоответствии поведения лица нормальным для его возраста критериям.

Однако в научной литературе представлена позиция, в соответствии с которой подобный подход рассматривается как недостаточно гарантирующий права несовершеннолетних субъектов преступления. По мнению некоторых исследователей, в частности А.И. Терегуловой, необходимо законодательно закрепить обязательность проведения комплексной психолого-психиатрической экспертизы по всем уголовным делам, где в качестве подозреваемого, обвиняемого привлекается несовершеннолетний. С целью определения его способности осознавать свои действия и управлять ими в ситуациях, установленных по делу, его вменяемости, наличия (отсутствия) расстройства, не исключающего вменяемости. Так как, только комплексная психолого-психиатрическая экспертиза способна учитывать все динамические характеристики личности, обусловленные физической и психической незрелостью несовершеннолетнего^{5, 154}.

Однако, на наш взгляд, требование о назначении и производстве комплексной экспертизы по каждому уголовному делу крайне осложнит уголовное судопроизводство, скажется на сроках производства и усилит нагрузку на бюджет государства. Полагаем, что согласно принципу разумности, правовое требование о назначении и производстве комплексной психолого-психиатрической экспертизы должно распространяться все-таки не на каждое уголовное судопроизводство, а применяться исключительно при наличии достаточных данных о несоответствии документально определенного (формального) и психоэмоционального (фактического) возраста несовершеннолетнего лица. Соответственно, в таких случаях экспертиза позволит определить соответствие поведения, уровня психоэмоционального развития, а также волевой и интеллектуальной сферы подозреваемого, обвиняемого возрастным критериям. Кроме того, проведение экспертизы в таких случаях позволит сделать вывод о способности указанных лиц осознавать свои действия и управлять ими, и, соответственно, о возможности их привлечения к уголовной ответственности за совершенное преступное деяние. При этом, любые сомнения в возрастной характеристике подозреваемого лица должны трактоваться «в его пользу» в отношении возможного применения уголовной ответственности, а также служить основанием для инициирования следователем проведения комплексной психолого-психиатрической экспертизы.

Полагаем, что данная проблематика актуальна и находится на стыке нескольких наук: юридической, медицинской, психологической, социологической, экономической, а также поднимает вопрос о проблемах соблюдения прав человека, в соответствии с международными нормами права.

¹ Уголовно-процессуальный кодекс Республики Таджикистан от 3 декабря 2009 г. (с изм. и доп. по сост. на 20.04.2021 г.) [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <http://ncz.tj/content/уголовно-процессуальный-кодекс-республики-таджикистан> (дата обращения — 29.10.2021)

² Уголовно-процессуальный кодекс Российской Федерации от 18.12.2001 г. № 174-ФЗ (ред. от 01.07.2021 г., с изм. от 23.09.2021 г.). // Собрание законодательства РФ. — 2001. — № 52 (ч. I). — Ст. 4921.

³ Конвенция о правах ребенка (одобрена Генеральной Ассамблеей ООН 20.11.1989) (вступила в силу для СССР 15.09.1990). // «Сборник международных договоров СССР», выпуск XLVI, 1993.

⁴ Рекомендация Rec (2003) 20 Комитета министров Совета Европы «О новых подходах к преступности среди несовершеннолетних и о значении правосудия по делам несовершеннолетних» (Принята 24.09.2003 г. на 853-ем заседании представителей министров) [Электронный ресурс]. // Режим доступа: <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=INT&n=27458#IYUZCsSaUouhgckm> (дата обращения: 23.12.2021)

⁵ Терегулова А.И. Обеспечение прав и законных интересов несовершеннолетних подозреваемых, обвиняемых в контексте рационализации стадии предварительного расследования: Дис. ... канд. юрид. наук. — Уфа, 2019. — 218 с.

Харисов А. С.,
преподаватель кафедры специальной подготовки, адъюнкт 2 курса
(Уфимский юридический институт МВД России)

Планирование расследования хищений совершаемых в организациях сетевой розничной торговли

Планирование — это мыслительный процесс, который определяет направления и задачи расследования, способы и средства их решения в рамках предварительного следствия. Планирование не является методом расследования, как иногда полагают, так как само по себе не служит инструментом установления истины. Планирование не означает осуществления такой деятельности, это всего лишь предпосылка, условие — иногда необходимое — достижения поставленной цели. И в то же время планирование — метод, но не расследования, а организации расследования. И в этом смысле следует говорить о нем как об организованной основе расследования.

Принципы планирования — это те исходные положения, на которых базируется этот процесс. Такими принципами служат индивидуальность, динамичность и реальность планирования¹.

Случаи планирования расследования о хищениях, совершаемых в организациях сетевой розничной торговли:

- 1) Когда отсутствуют данные о лице, совершившем хищение;
- 2) При наличии частичных сведений о подозреваемом лице;
- 3) Лицо совершившее хищение известно;

В первом случае планирование предусматривает доведение информации до личного состава полиции о совершенном хищении и приметах похищенного товара, выявление свидетелей и их допрос с целью получения сведений о лицах, причастных к совершению хищения, проверка работников организации сетевой розничной торговли, которые были судимы за имущественные преступления, проведение различных экспертиз для установления сведений о личности преступника на основании оставленных им следов, обнаружены на месте происшествия.

Во втором случае, предоставить информацию для наружных нарядов полиции, о приметах подозреваемого, и принятия ими соответствующих мер.

В третьем случае, проведение следственных действий и ОРМ, которые направлены на установление местонахождения данного лица и на собирание доказательств, указывающих на его причастность к совершению хищения, обыск у подозреваемого, назначение экспертиз, задержание подозреваемого в порядке, установленном ст. 91 УПК РФ.

При отсутствии сведений о подозреваемом, здесь имеет большое значение выявление таких же преступлений против собственности юридического лица, совершаемых в данном районе так и в других, так как все эти преступления могли быть совершены одним и тем же лицом или одной и той же группой лиц. Это направление работы является общим для всех категорий краж чужого имущества. Связано это тем что объем информации о преступниках увеличивается и дает возможность скоординировать работу сразу по нескольким уголовным делам.

Для данного направления работы характерны организационные мероприятия такие как:

- проверка по способу совершения противоправного деяния с целью выявления аналогичных преступлений, оставшихся нераскрытыми;
- проверка по следам пальцев рук с мест нераскрытых преступлений;
- направление ориентировок;

Распространенные методы работы с информацией о преступлениях совершенных аналогичным путем:

- ведение картотеки по всем эпизодам и по каждому заподозренному лицу;
- ведение аналитических таблиц;
- использование компьютерных технологий и программ;

Основным направлением работы при установлении лица, которое могло совершить преступление это:

- изучение личности обвиняемого;
- установить его вину в совершении данного преступления и собирание доказательств, которые могут подтвердить или опровергнуть причастность;
- установить соучастников, дополнительные эпизоды преступной группы;
- определение причин способствующих совершению преступления;

Для этого проводятся следственные действия к которым относятся: допрос обвиняемого, допрос свидетелей, очные ставки, предъявления для опознания, следственный эксперимент.

Можно увидеть, что планирование расследования является одним из ключевых моментов в деятельности следователя, дознавателя, так как без планирования на предварительном этапе следствия, организовать правильную работу практически невозможно.

¹ Криминалистика: Учеб. для вузов / Под ред. проф. Р.С. Белкина. — М.: Издательство НОРМА, 2003. — 992 с.

Шаринов С. С.,

*старший научный сотрудник центра по исследованию проблем
криминалистического обеспечения деятельности ОВД НИИ, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Возможности технико-криминалистического исследования удостоверительных печатных форм и штампов, в условиях современной цифровизации

В настоящее время криминалистическое исследование печатей и штампов имеет высокую актуальность в повседневной практике органов внутренних дел. Поскольку любая деловая, либо юридическая документация в обязательном порядке заверяется печатью, преступники нередко пытаются подделать документ путём изменения содержания и подделки оттиска печати или штампа.

Развитие цифровых технологий предопределило появление электронных форм печати и подписи, однако они не приобрели широкую популярность, и использование материальных удостоверительных печатных форм продолжает оставаться актуальным, не только на территории стран СНГ, но и стран дальнего зарубежья. Подобная ситуация отчетливо видна на примере Японии, где фамильные печати (инкан) имеют важное значение в жизни граждан и юридических компаний. Удостоверение инкан ценится гораздо выше, нежели личная подпись заверителя, которая не может заменить печать. К примеру, получение кредитной карты, открытие личного счета, и даже покупка сим-карты сотовой связи невозможно без инкан, поскольку заверение документов, происходит исключительно ею. На фоне высокой технологической развитости Японии, подобная юридическая традиция выглядит, устаревшей, но тем не менее, занимает важное место в жизни японских граждан¹.

Следовательно, использование материальных печатей и штампов, равно как и их технико-криминалистическое исследование будут актуальны длительное время. Но если предпочтительность материальных печатных форм, по сравнению с цифровыми может быть объяснена простым удобством и надежностью, то традиционные методы криминалистического исследования удостоверительных печатных форм и штампов, сохранившиеся с прошлого века и «передающиеся из поколения в поколение», вызывают некоторые вопросы. Безусловно, методы, применяемые при визуальном и оптическом исследовании печатей, выверены годами и научно апробированы, однако результативность их зависит от человека. Человеческий фактор оказывает серьезное влияние на результативность применения даже простейших «аналоговых» методов исследования. И если в прошлом веке, технологические возможности были очень ограничены в использовании, ввиду своего несовершенства, то в настоящее время они получили серьезное развитие, которое без преувеличения позволяет проводить невозможные ранее операции. Новейшее компьютерное и программное обеспечение внедряется в практику ОВДк сожалению медленнее, чем новейшие технологические разработки в противоправной деятельности. К примеру, современные технические средства позволяют получать копии печатей (штампов) с подлинных оттисков в документах. В связи с этим существенно снижается доказательственное значение заключения эксперта, так как копия воспроизводит признаки подлинной удостоверительной печатной формы². Разницу в оттенке красящего вещества, например, практически не учитывают при исследовании, если только они визуально не другой палитры. К тому же человеческий глаз неспособен уловить незначительную разницу в геометрии символов, а также их взаиморасположении в пространстве оттиска, что тоже является актуальной проблемой, поскольку как уже было отмечено выше, существует внушительное количество методов подделки с оригинального оттиска.

Разумеется, можно изучить объект с помощью видео-спектрального компаратора, методом исследования в отраженных ИК и УФ лучах. Можно исследовать красящие вещества путем использования криминалистической хроматографии. Однако видео-спектральные компараторы и хроматографы имеются в арсенале далеко не всех криминалистических подразделений. А на счёт несовершенства человеческого глазомера, даже с использованием линейки, говорить не приходится. Ко всему про-

чему, необходимо отметить ряд специфических требований в отношении применяемых методов исследования, основными из которых являются следующие:

1) применяемые методы исследования не должны вызывать повреждений или существенных изменений в объектах — вещественных доказательствах;

2) рекомендуемые для экспертной практики методы должны быть научно обоснованы и экспериментально апробированы;

3) результаты применения методов должны быть очевидны и наглядны для всех участников уголовного (гражданского, арбитражного, административного) процесса (судопроизводства)³.

Принимая во внимание специфичный процессуальный статус специалиста криминалиста, не позволяющий ему в принципе разрушать или повреждать объекты исследования, используемый технический инструментарий сокращается ещё примерно вдвое⁴.

Выход из сложившейся ситуации можно найти в использовании современного программного обеспечения. Компьютерами в настоящее время снабжён каждый специалист криминалист на своем рабочем месте, и владение им на достаточном уровне не требует специальных, научных знаний. Возможности специализированных программ позволяют пойти дальше и исследовать и сравнивать не только вышеописанные признаки, но цветовые оттенки, а также признаки геометрической согласованности, на более математически точном уровне, практически исключая ошибку.

Система автоматической проверки и идентификации оттисков печати (SVM), разработанная специалистами Тайваня, проста в использовании, более надежна и сокращает время проведения исследования практически втрое⁵.

В первой стадии работы система, определяет пространственное расположение содержимого оттиска методом многоориентированного и многомасштабного распознавания текстовых символов, созданием локальной пространственной информации в целях определения классификации оттиска. Также система использует аппроксимацию данных и метод преобразования Хафа. После чего наступает вторая стадия, в которой данные передаются в машину опорных векторов (SVM) для идентификации оттисков печати. Программа аппроксимирует оцифрованный оттиск, и сравнивает три объекта оригинальный оттиск, идеальную модель оттиска и исследуемый оттиск печати. Выставляет опорные точки и высчитывая образованные углы, практически накладывают оттиски друг на друга и выводят полученные результаты в гистограмму (см. рис. 1-3).

Рисунок 1. Оригинал и подделка

Рисунок 2. Процесс сравнения путем наложения изображений друг на друга

Рисунок 3. Несовпадение размера и расположения элементов

Изображения накладываются таким образом, чтобы можно было сравнить любые незначительные различия между оттисками. Отдельно программой изучается цвет оттисков. Переводя стандартную цветовую модель RGB при сканировании в HSV. Это довольно важный аспект алгоритма. Поскольку цветовая модель HSV наиболее приближена к тому, как воспринимаются цвета именно человеческим глазом, с учетом малейших оттенков, которые в свою очередь кодируются программой и дополнительно отображаются в качестве гистограммы.

В исследовании и идентификации оттисков программа использует все существующие признаки сопоставления: наличие (отсутствие) грамматических ошибок в оттисках исследуемых печатей, наличие знаков в зеркальном отображении или в перевернутом виде; особенности конфигурации знаков и других элементов оттиска; степень равномерности интервалов между буквами и словами; исследуют микроструктуру штрихов⁶.

Подводя итоги вышеизложенного, следует отметить, что практика борьбы с преступностью, непосредственно зависит от уровня и степени профессионализма применения криминалистических средств и методов, современных возможностей раскрытия и расследования преступлений органами уголовного преследования. Вследствие чего, необходимо использовать абсолютно все возможности для повышения эффективности технико-криминалистического исследования документов, от которого, в конечном счёте, зависит успех противостояния преступности в целом.

- ¹ Материалы электронного ресурса, институт японского языка Синдзюку (SNG for Shinjuku Nihongo Gakko) — <https://www.sng.ac.jp/ru/>
- ² Т.И. Сафроненко, М.Н. Сосенушкина, Г.Г. Белоусов. Криминалистическое исследование удостоверительных печатных форм (печатей и штампов), изготовленных по новым технологиям: Метод. рек. — М., 1992. — 35 с.
- ³ Скрипченко А.В., Коровкин Д.С. Технично-криминалистическая экспертиза документов: Учебн. — СПб.: Санкт-Петерб. ун-т МВД России, 2014. — Ч. II. — 212 с.
- ⁴ Уголовно-процессуальный Кодекс Республики Казахстан (с изм. и доп. по сост. на 02.03.2022 г.)
- ⁵ Automatic Seal Imprint Verification Systems Using Edge Difference Yu-Chen Su, Yeong-luhUeng (Senior Member, IEEE), Wei-ho Chung 1, 2 Department of Electrical Engineering, National Tsing Hua University, Hsinchu 30013, Taiwan.
- ⁶ Технично-криминалистическая экспертиза документов: Учебн. Т. 38. / Под ред. В.Е. Ляпичева, КН. Шведовой. — Волгоград: ВА МВД России, 2005. — 268 с.

Шаухар Д. Қ.,

*преподаватель кафедры уголовного процесса, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Некоторые особенности цифровизации уголовного процесса Республики Казахстан

21 век – век высоких технологий. Именно поэтому в Республике Казахстан началась активная цифровизация всех сфер жизнедеятельности. Цифровизация не обошла стороной и правосудие. С принятием нового Уголовно-процессуального кодекса Республики Казахстан (далее — УПК РК) было произведено множество нововведений, предполагающих использование специальной техники для облегчения процедур уголовного преследования.

Так в 2017 году в УПК РК была введена статья 42-1 «Формат уголовного судопроизводства»¹. В ней говорится, что в Республике Казахстан с учетом мнения участников уголовного процесса судопроизводство может вестись в бумажном и (или) электронном форматах. Тогда было не совсем понятно, что собой предполагает электронный формат и возможно ли ведение уголовного дела в нем. У этого решения сразу же появились критики. Причем критика была действительно обоснованная.

Ведение уголовного дела в электронном формате предполагает собой отказ практически от всех бумажных процессуальных документов и использования цифровых бланков информационной системы ЕРДР. В УПК РК нет четкой регламентации порядка ведения уголовного судопроизводства в электронном формате, в статье 42-1 лишь говорится о существовании такого формата. Возникает вопрос, чем руководствоваться при ведении уголовного судопроизводства в электронном формате.

Генеральный Прокурор Республики Казахстан в пределах своей компетенции принимает нормативные правовые акты по вопросам применения норм УПК, в том числе по вопросам ведения уголовного судопроизводства в электронном формате². Пользуясь этим своим полномочием, Генеральным Прокурором была утверждена Инструкция о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате.

Ведение электронного судопроизводства заключается в осуществлении досудебного расследования в электронном формате, в том числе путем ввода электронного документа либо вложения PDF-документа в ЕРДР на основании принятых должностным лицом процессуальных решений и действий, а также заполнения необходимых реквизитов электронных информационных учетных документов, подписываемых ЭЦП.

Ведение уголовного судопроизводства на стадии досудебного расследования в электронном формате осуществляется в модуле е-УД посредством:

- заполнения необходимых учетных сведений и реквизитов электронных форм в ЕРДР;
- создания электронных документов на имеющихся шаблонах и PDF-документов в модуле е-УД;
- подписания электронных документов участниками уголовного процесса при помощи ЭЦП или планшета подписи;
- отправки SMS-оповещения для уведомления либо вызова участников уголовного процесса;
- электронного взаимодействия с судом в целях обеспечения процессов по рассмотрению уголовных дел и материалов в электронном формате;
- электронного взаимодействия с экспертами, специалистами для осуществления процедур назначения исследования и получения заключений в электронном формате либо перевода бумажных материалов в электронный формат в соответствии с пунктом 25 Инструкции;
- функционирования публичного сектора³.

Порядок формирования и ведения Единого реестра досудебных расследований установлен в отдельном приказе Генерального прокурора⁴, также для правильного понимания условий использования электронных цифровых подписей необходимо обращаться к Законодательству об электронной цифровой подписи.

В нем говорится, что электронная цифровая подпись равнозначна собственноручной подписи подписывающего лица и влечет одинаковые юридические последствия при выполнении установленных законом условий⁵.

Учитывая вышеизложенные факты и их нормативно-правовую регламентацию, можно сделать вывод о том, что законодатель всесторонне и полно разобрался с вопросами ведения уголовного судопроизводства в электронном формате. На наш взгляд решения эти проблемы находят только на бумаге. Практически же воплощать в жизнь все положения указанных нормативно-правовых актов не всегда представляется возможным.

Во многих регионах работники следствия и дознания до сих пор не применяют специальную технику для ведения расследования в электронном формате. Выделенная государством дорогостоящая аппаратура просто-напросто простаивает. Одной из причин, кстати, выступает большая стоимость этой самой техники. Сотрудники боятся вывести из строя технические средства, а потом чинить их или приобретать новые за свой счет.

Еще одной из причин является неумение сотрудников пользоваться модулем Е-уд ЕРДР. Для того чтобы облегчить себе работу и снизить риск допущения ошибок, сотрудники первоначально заполняют документы в приложении Microsoft Word, распечатывают их, сканируют, а потом уже загружают в ЕРДР в виде вложений.

Да, Приказ Генерального прокурора № 2 позволяет осуществлять вложения печатных документов в PDF-формате, но это не значит, что так можно поступать абсолютно со всеми процессуальными документами. Фактически идет дублирование бумажных вариантов в электронный формат. В таком случае возникает вопрос о необходимости ведения уголовного дела в электронном формате при наличии его печатного аналога.

Учитывая данные проблемы, региональные прокуроры требуют ведения уголовных дел в электронном формате именно внутри системы ЕРДР, используя при этом вложенные в модуль бланки. Считаем, что в данной ситуации правы обе стороны. Поэтому однозначно утверждать, что следователи и дознаватели, таким образом, нашли лазейку в законодательстве нельзя. Система ЕРДР не всегда работает исправно, зачастую «зависает», при этом следователям приходится ждать, когда система «отвиснет», чтобы продолжить работу. К сожалению, несмотря на имеющееся в органах расследования техническое оснащение, качество и скорость интернета оставляет желать лучшего, а от него зависит бесперебойная работа ЕРДР.

Наличие же электронного формата гораздо упрощает работу всем органам, в том числе и надзорным. Поэтому тут невозможно не согласиться с требованиями прокуроров. Гораздо упрощается процесс согласования ключевых процессуальных решений с прокурором, получения санкций следственного судьи. В принципе становится легче осуществлять прокурорский надзор и ведомственный контроль за качеством расследования. Все действия и решения следователя своевременно мониторятся.

Следователи уже не смогут «волокутить» уголовные дела, а также в своих или иных интересах влиять на ход расследования, заниматься фальсификацией доказательств. Система полностью исключает влияние человеческого фактора, что в свою очередь позволит снизить, а в будущем и полностью предотвратить коррупционные риски⁶.

Подводя итоги данной работы, стоит отметить, что со стороны государства путем цифровизации всех процессов оказывается большая помощь следственному аппарату при расследовании уголовных дел. Наличие электронного формата расследования — это действительно достойный современный ответ требованиям времени. Единственно, возникает вопрос о его своевременности, но и тут со стороны законодателя проделывается большая работа по реализации данного плана. В этой связи в некоторых областях запускаются пилотные проекты, чтобы учесть все практические ошибки и пробелы в законодательстве. Также помимо системы ЕРДР следователи в своей работе пользуются различными автоматизированными системами и базами данных, что позволяет осуществлять свою деятельность, не отрываясь от производства и не выходя из кабинета, что значительно экономит временные ресурсы.

Проблемы применения норм УПК РК были всегда, особенно касательно только вводящихся норм, в том числе и формата уголовного судопроизводства. Некоторые особенности цифровизации уголовного процесса были рассмотрены в рамках данной работы, были также рассмотрены пути их решения. Основным же решением, на наш взгляд, с учетом вышеупомянутых проблем, является доб-

росовестность следователей и понимание контрольных и надзорных органов. Нельзя относиться ко всем случаям одинаково, необходим индивидуальный подход в каждой конкретной обстановке. Только работая вместе и сообща, органы досудебного расследования и прокуратуры смогут достичь положительных результатов, при этом обеспечив все права граждан. Это и есть главный принцип проводимых реформ по цифровизации уголовного процесса и внедрения трехзвенной модели правосудия.

- ¹ Закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 года № 118-VI ЗРК «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности». Доступ из справ.-правовой системы «Әділет».
- ² Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан от 4 июля 2014 г. № 231-ЗРК. Доступ из справ.-правовой системы «Әділет».
- ³ Приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 года № 2 «Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате». Доступ из справ.-правовой системы «Әділет».
- ⁴ Приказ Генерального Прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 года № 89 «Об утверждении Правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований». Доступ из справ.-правовой системы «Әділет».
- ⁵ Закон Республики Казахстан от 7 января 2003 года N 370 Об электронном документе и электронной цифровой подписи. Доступ из справ.-правовой системы «Әділет».
- ⁶ Беляева И. М. Проблемы внедрения электронного формата уголовного расследования в Республике Казахстан / И.М. Беляева, А.К. Кусаинова, Б.М. Нурғалиев // Вестник ЮУрГУ. Серия «Право». — 2018. — Т. 18, № 2. — С. 7–12. DOI: 10.14529/law180201.

Шульгин Е. П.,
*доцент кафедры уголовного процесса,
кандидат юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Отдельные аспекты цифровой трансформации правоохранительной деятельности в Республике Казахстан

В Послании народу Казахстана от 31 января 2017 г. «Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность» первый Президент Республики Казахстан — Елбасы Н.А. Назарбаев подчеркнул необходимость ориентирования всей государственной службы на потребности граждан, что предполагает расширение сферы цифровизации¹. Действующий Президент Республики Казахстан К.-Ж. К. Токаев в Послании народу Казахстана от 1 сентября 2021 г. «Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны» отметил, что «Казахстан должен реализовать свой огромный информационно-телекоммуникационный потенциал. В новую цифровую эпоху он будет иметь геополитическое значение. Казахстан должен стать центральным цифровым хабом на значительной части евразийского региона»². Происходящие трансформационные процессы в обществе не могут обойти стороной и правоохранительный сектор.

Так, в декабре 2017 г. в Уголовно-процессуальный кодекс Республики Казахстан внесены изменения, позволяющие расследовать уголовные дела в электронном формате³. При этом, информационно-коммуникационные технологии непосредственно в деятельности органов осуществляющих досудебное производство связаны с утвержденной приказом Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 г. № 2 Инструкцией о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате⁴.

Данный нормативный правовой акт презентовал создание модуля «Электронное уголовное дело», как дополнительный функционал ранее действующей автоматизированной базы данных «Единый реестр досудебных расследований»⁵.

По своей природе трансформационные преобразования, происходящие сейчас в правоохранительной деятельности Республики Казахстан, направлены на оптимизацию всех ее процессов. Данная оптимизация реализуется посредством внедрения отдельных элементов цифровых технологий направленных в первую очередь на сокращение сроков всех видов производств.

В данном контексте следует отметить, что в настоящее время элементы цифровизации в правоохранительной деятельности четко прослеживаются в возможностях осуществления досудебного производства в электронном формате.

Возможности осуществления досудебного производства в электронном формате содержат в своей сути множество положительных аспектов оптимизационного характера, за счет чего происходит:

- экономия рабочего времени сотрудников осуществляющих досудебное производство;
- упрощение процедуры досудебного расследования (электронный формат общения между субъектами расследования – ликвидация бюрократических процедур, удаленный доступ к материалам следствия; сокращение рисков утери, удаления или фальсификации материалов досудебного расследования; устранение необходимости перевозки или пересылки бумажных носителей);
- совершенствование систем контроля и надзора (самостоятельное получение субъектами контроля и надзора актуальной информации в минимальные сроки; автоматический контроль процессуальных нарушений путем обработки расширенной базы анализируемого материала в минимальные сроки);
- повышение качества работы правоохранительных органов за счет устранения бюрократических процедур и перераспределение ресурсов на реальное расследование преступлений.

Электронное уголовное дело позволяет также своевременно информировать участников процесса о принятых процессуальных решениях. Однако, целесообразно отметить, что понятие «электронное уголовное дело» с точки зрения этимологической трактовки является более узким, нежели термин «электронный формат расследования». В данном случае следует говорить исключительно о фиксированном и представленном в заданном формате (обычно формат PDF) наборе документов по уголовному делу в рамках легитимных форм. В этом смысле производство досудебного расследования в электронном формате в большей степени соотносится с понятием «электронный документооборот» в правоохранительной деятельности.

Из содержания закона Республики Казахстан «Об электронном документе и электронной цифровой подписи» следует, что под электронным документооборотом понимается «обмен электронными документами между государственными органами, физическими и юридическими лицами»⁶. Применительно к деятельности органов досудебного расследования, осуществляющих производство в электронном формате, электронный документооборот представляет собой оптимизационный механизм обмена информацией, обладающий строгой алгоритмизацией последовательности выполнения действий.

С внедрением в деятельность правоохранительных органов электронного формата произошли изменения не структурно-содержательного наполнения деятельности по досудебному расследованию, а произошло преобразование ее отдельных внутренних параметров, преимущественно связанных с использованием имеющихся технических средств и специально созданных информационно-коммуникационных ресурсов.

В настоящее время на повестке дня стоит вопрос дальнейшей цифровизации и оптимизации стадии досудебного производства. Целесообразным является внедрение видеоформата. Внедрение видеоформата позволит:

- повысить качество выполнения функциональных обязанностей лиц, осуществляющих досудебное производство;
- исключить факты фальсификации и превышения должностных полномочий;
- сократить сроки досудебного расследования за счет экономии времени, затрачиваемого на составление протокола следственного действия.

Относительно актуальности возможного перехода на видеоформат досудебного производства свидетельствуют произошедшие в Казахстане «Январские события», так в частности Глава нашего государства К.-Ж. К. Токаев в Послании народу Казахстана от 16 марта 2022 г. «Новый Казахстан: путь обновления и модернизации» отметил, что «имели место факты, когда сотрудники правоохранительных органов применяли к задержанным запрещенные методы дознания и даже пытки. Такие январские проявления средневековья противоречат принципам любого прогрессивного общества. Они неприемлемы и для нас»⁷. Возможности видеоформата (видеофиксация хода всего следственного действия), как формы досудебного производства в будущем может исключить подобные факты.

При этом, бытует мнение, что видеофиксация следственного действия обязательно должна сопровождаться дублированием в протоколе, так как видеозапись может прийти в негодность или быть утерянной. Выход из ситуации есть, предлагается на базе информационной системы «Единый реестр досудебных расследований» разработать дополнительный функционал «Видеоархив».

Происходящая в данное время в Республике Казахстан цифровая трансформация правоохранительной деятельности является неизбежным фактором, который затрагивает все без исключения общественные институты. Правоохранительная деятельность должна защищать права и законные интересы граждан, а элементы цифровых технологий в свою очередь должны способствовать быстрому, качественному и беспристрастному восстановлению нарушенных прав граждан.

-
- ¹ Третья модернизация Казахстана: глобальная конкурентоспособность: послание Президента Республики Казахстан Н.А. Назарбаева народу Казахстана // Казахстанская правда. 2017. 31 янв.
  - ² Единство народа и системные реформы — прочная основа процветания страны: послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана // Казахстанская правда. 2021. 02 сент.
  - ³ О внесении изменения и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам модернизации процессуальных основ правоохранительной деятельности: закон Республики Казахстан от 21 декабря 2017 г. № 118-VI ЗРК // Казахстанская правда. 2017. 22 дек.
  - ⁴ Об утверждении Инструкции о ведении уголовного судопроизводства в электронном формате: приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 3 января 2018 г. № 2 // Эталонный контрольный банк НПА Республики Казахстан в электронном виде. 2018.
  - ⁵ Об утверждении правил приема и регистрации заявления, сообщения или рапорта об уголовных правонарушениях, а также ведения Единого реестра досудебных расследований [Электронный ресурс]: приказ Генерального прокурора Республики Казахстан от 19 сентября 2014 г. № 89 (ред. от 02.07.2020) // URL: <https://adilet.zan.kz/rus/docs/V14W0009744> (дата обращения: 09.08.2020).
  - ⁶ Об электронном документе и электронной цифровой подписи: закон Республики Казахстан от 7 января 2003 г. № 370-II // Ведомости Парламента Республики Казахстан. — 2003. — № 1–2, ст. 1.
  - ⁷ Новый Казахстан: путь обновления и модернизации [Электронный ресурс]: послание Президента Республики Казахстан К.-Ж.К. Токаева народу Казахстана // https://adilet.zan.kz/rus/docs/K22002022_1 (дата обращения: 01.04.2022).

IV.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ЖӘНЕ АРНАЙЫ ДАЙЫНДЫҒЫ

ПСИХО-КОММУНИКАТИВНАЯ И СПЕЦИАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

Балабаев С. Б.,

*преподаватель кафедры физической подготовки, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Технико-тактическая методика подготовки дзюдоистов

Постоянный рост конкуренции в дзюдо показывает, что для сохранения ведущих позиций борцам недостаточно опираться только на функциональные возможности. Важным условием является высокий уровень технической и тактической подготовленности дзюдоистов, обеспечивающий наиболее эффективную реализацию имеющегося у спортсмена функционального потенциала¹.

Технико-тактическая подготовка является основой обретения борцом спортивной формы перед соревнованиями. Вместе с тем большинство спортсменов, совершенствующих свое мастерство на данном этапе, имеют высокий уровень технической подготовленности, тогда как высокий уровень тактической подготовленности наблюдается далеко не у всех дзюдоистов. Вследствие этого при учебно-тренировочной работе с дзюдоистами, следует тщательнее изучать тактические вопросы, позволяющие более эффективно реализовать технический арсенал спортсмена во время соревновательных схваток с разными по стилю соперниками².

Однако из-за последних нововведений в дзюдо, связанных с изменениями в правилах соревнований, многие положения технико-тактической подготовки, сформулированные ранее, требуют пересмотра из-за невозможности их применения на практике. Вследствие этого многие современные тренеры и специалисты вынуждены корректировать технико-тактическую подготовку дзюдоистов.

Цель исследования — экспериментальное обоснование методики, направленной на повышение технико-тактической подготовленности дзюдоистов.

Для решения поставленных в работе задач использовались следующие методы исследования:

- 1) анализ документальных материалов по теме исследования;
- 2) педагогическое наблюдение;
- 3) педагогические контрольные испытания;
- 4) педагогический эксперимент;
- 5) анализ видеоматериалов;
- 6) методы математической статистики.

Методика основываясь на данных, содержащихся в научно-методической литературе по теме исследования, и на результатах наших собственных исследований была разработана экспериментальная методика, апробированная в ходе педагогического эксперимента, в котором дзюдоисты экспериментальной и контрольной групп 5 раз в неделю повышали свою технико-тактическую подготовленность. При этом дзюдоисты ЭГ тренировались по разработанной нами методике, тогда как спортсмены КГ — по дополнительной предпрофессиональной программе. Экспериментальная методика предусматривает следующую последовательность действий:

- 1) формирование общей цели и конкретных задач технико-тактической подготовки дзюдоистов;
- 2) составление общего тренировочного плана;
- 3) совершенствование технико-тактического мастерства дзюдоистов в различных условиях соревновательного поединка;
- 4) реализацию алгоритмов тактических действий в соревновательных условиях;
- 5) контроль эффективности и коррекция тренировочного плана.

Базовым компонентом экспериментальной методики являлось содержание алгоритмов тактических действий при различных вариантах развития схватки дзюдоистов. Основываясь на результатах научно-методической литературы и собственного тренерского опыта было установлено, что в настоящий момент существует три варианта построения тактических действий: контратакующий, атакую-

щий и оборонительный. При этом контратакующий вариант применяется в основном в условиях равного поединка, атакующий – в условиях проигрываемой схватки, оборонительный – в условиях выигрываемой схватки.

В таблице 1 представлены изменения показателей технико-тактической подготовленности дзюдоистов контрольной и экспериментальной групп после обработки результатов педагогического эксперимента.

Таблица 1.

Сравнительный анализ результатов технико-тактической подготовленности дзюдоистов контрольной и экспериментальной групп после проведения педагогического эксперимента

Технико-тактические показатели		До эксперимента (X±σ)	После эксперимента (X±σ)	Δ	Δ %	p
Активность (А), атак в минуту	КГ	3,5± 0,42	3,6± 0,54	0,1	2,8	> 0,05
	ЭГ	3,4± 0,21	3,9± 0,35	0,5	14,7	< 0,05
Надежность атакующих действий (На), %	КГ	42± 2,2	45± 2,8	3	7,1	< 0,05
	ЭГ	44± 2,7	56± 4,2	12	27,3	< 0,05
Надежность защиты (Нз), %	КГ	80±12,5	77±11,8	-3	-3,7	> 0,05
	ЭГ	79±13,1	92±12,4	13	16,5	< 0,05
Результативность (Р), баллы	КГ	7,1 ± 0,7	7,6± 0,9	0,5	7	< 0,05
	ЭГ	7,0± 0,4	8,5± 0,6	1,5	21,4	< 0,05
Комбинационность (К), %	КГ	41 ± 5,7	46± 5,2	5	12,2	< 0,05
	ЭГ	39 ± 4,5	52 ± 4,2	13	33,3	< 0,05
Общая вариативность (Во), кол-во приемов	КГ	6,1± 1,8	6,3± 2,1	0,2	3,3	> 0,05
	ЭГ	6,2± 2,1	10,2± 2,3	4	66,6	< 0,05
Эффективная вариативность (Вэ), кол-во приемов	КГ	5,3± 1,9	4,8± 1,8	- 0,5	9,4	> 0,05
	ЭГ	5,2± 1,8	8,4±2,1	3,2	61,5	< 0,05

Анализ результатов тестирования показателей технико-тактической подготовленности выявил, что у дзюдоистов экспериментальной группы были зафиксированы статистически достоверные приросты результатов к исходному уровню подготовленности ($p < 0,05$) в следующих показателях: «Активность» – 14,7 %, «Надежность атакующих действий» – 27,3 %, «Результативность» – 21,4 %, «Надежность защиты» – 16,5 %, «Комбинационность» – 33,3 %, «Общая вариативность» – 66,6 %, «Эффективная вариативность» – 61,5 %, тогда как в контрольной группе были зафиксированы только три статистически достоверных прироста результатов к исходному уровню ($p < 0,05$) в показателях: «Надежность атакующих действий» – 7,1 %, «Результативность» – 7 %, «Комбинационность» – 12,2 %. Остальные зарегистрированные изменения в показателях технико-тактической подготовленности дзюдоистов оказались статистически недостоверными ($p > 0,05$).

В настоящий момент одним из факторов, влияющих на успешность выступления в соревнованиях дзюдоистов является их технико-тактическая подготовленность. Вместе с тем большинство специалистов для повышения соревновательной результативности рекомендуют спортсменам разрабатывать тактические планы предстоящих поединков. Однако в современной научно-методической литературе по спортивной борьбе нет системных данных, позволяющих спортсменам получить полное представление о планировании технико-тактической последовательности действий в различных условиях соревновательного поединка. Вследствие этого одним из решений, создавшейся ситуации, может стать разработка методики технико-тактической подготовки дзюдоистов основанной на применении алгоритма тактических действий в различных условиях соревновательного поединка.

- ¹ Волков Н.И. Анаэробные возможности и их связь с показателями соревновательной деятельности у дзюдоистов / Н.И. Волков, В.В. Шиян // Теория и практика физической культуры. — 1983. — № 3. — С. 23–25.
- ² Зебзеев В.В. Анализ специальной физической подготовленности дзюдоистов-юниоров / В.В. Зебзеев, О.С. Зданович // Теория и практика физической культуры. — 2013. — № 2. — С. 68–70.

Ф.Е. Бөрібай,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының бастығы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция подполковнигі*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)

Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің дағдарыс жағдайындағы әрекеттері

Құқық қорғау қызметінде күш немесе атыс қаруын қолдану өте маңызды шара екені анық. Бұл өмір сүру құқығы адамның негізгі құқығы болып табылатындығымен тығыз байланысты. Әрине, қарулы қақтығыстағы жағдай айтарлықтай ерекшеленеді. Қажеттілік пен пропорционалдылық сияқты кейбір принциптер құқық қорғау қызметі мен қарулы қақтығысқа байланысты мүлдем басқа мағынада айтылатындықтан, күш қолданудың принциптерін түсіндіруге тура келіп тұр.

Дене күші мен атыс қаруын қолданудың негізгі принциптері:

- заңдылық;
- сақтық шарасы;
- қажеттілік;
- пропорционалдылық.

Құқық қорғау органдарының қызметкерлері заңды мақсатқа жетудің барлық басқа құралдары нәтижесіз болған кезде (қажеттілік) және күш қолдану заңды мақсаттың (заңдылық) маңыздылығы тұрғысынан ақталуы (пропорционалдылық) мүмкін болған кезде ғана күш қолдануға жүгіне алады. Құқық қорғау органдарының қызметкерлерін күш пен атыс қаруын қолдану кезінде ұстамдылық танытуға және құқық бұзушылықтың ауырлығына, қол жеткізілген заңды мақсатқа сай әрекет етуге шақырады¹. Оларға заңды мақсатқа жету үшін қанша күш қажет болса, сонша күш қолдануға рұқсат етіледі.

Құқық қорғау органдарының заңды мақсаттарына жету үшін атыс қаруын қолдану соңғы шара болып саналады.

Тиісінше, қажеттілік пен пропорционалдылық принциптері төменгі аталған принциптерде көбірек көрсетілген:

– Құқық қорғау органдарының қызметкерлері адамдарға қарсы атыс қаруын қолданбауы керек, төменгі жағдайлардан басқа:

- өзін-өзі қорғау немесе басқа адамдарды өлім немесе ауыр жарақат алу қаупінен қорғау мақсатында;
- өмірге елеулі қатер төндіретін аса ауыр қылмыс жасауды болдырмау үшін;
- қауіп төндіретін адамды ұстау немесе қашуға жол бермеу үшін;

Атыс қаруын қолдану-бұл төтенше шара. Құқық қорғау органдарының қызметкерлері атыс қаруын қолданбас бұрын, мінез-құлық ережелерін сақтау керек. Заңда қарастырылған жағдайларда құқық қорғау органдарының қызметкерлері төмендегі шараларды іске асыруға міндетті:

- өзін атау;
- атыс қаруын қолдану ниеті туралы нақты ескертіп, ескертуді орындау үшін жеткілікті уақыт бар екендігін ескерту;
- егер бұл құқық қорғау органдарының қызметкерлерін негізсіз тәуекелге ұшыратпаса;
- басқа адамдарға өлім немесе ауыр зиян келтіру қаупін тудырса²;

Жиналыстар мен демонстрацияларда күш пен атыс қаруын қолдануына мұқият қарау қажет.

Жиналыстар мен демонстрацияларда «тәртіпті сақтау» үшін ерекше маңызы бар бірнеше принциптер:

– Заңсыз, бірақ зорлық-зомбылықсыз жиналыстарды тарату кезінде құқық қорғау органдарының қызметкерлері күш қолданудан аулақ болу керек немесе мүмкін болмаса, күш қолдануды ең төменгі деңгейге дейін шектеуі керек;

– Зорлық-зомбылықпен қатар болған жиналыстарды тарату кезінде құқық қорғау органдарының қызметкерлері атыс қаруын, қауіп төмен құралдарды пайдалану мүмкін емес болған жағдайда, ең аз қажетті дәрежеде және тек заңнамада қарастырылған жағдайларда ғана қолдана алады.

Заң атыс қаруын заңды қолдануға мүмкіндік беретін қосымша жағдайды қарастырмайды. Ол тек заңнамада айтылған жағдайлар (яғни, өлім немесе ауыр жарақат алу қаупі) қайталайды. Зорлық-зомбылық жиналысынан туындайтын қосымша қауіптер-адамдардың көп жиналуы, шатасуы және бейтараптығы — мұндай жағдайларда атыс қаруын қолданудың орындылығы күмән тудырады, себебі жиналысқа қатыспай, бірақ арасында жүрген адамдар үшін ауыр салдар тудыруы мүмкін³.

Қарулы қақтығыста күш қолдану қарулы қақтығыстар құқығының әртүрлі құжаттарында, атап айтқанда 1907 жылғы Гаага Конвенциясында, құрлықтағы соғыс заңдары мен әдет-ғұрыптары және оның ережелері туралы, сондай-ақ 1977 жылғы Женева конвенцияларының қосымша хаттамасында баяндалған немесе ұсынылған бірқатар қағидаттармен реттеледі. Қысқаша айтқанда, миссияны орындау үшін күш қолдану қажет болған кезде барлық сақтық шараларды қолдану керек, атап айтқанда, мақсаттардың заңды әскери мақсаттар екендігін растау және азаматтық тұрғындарға немесе азаматтық нысандарға кездейсоқ зиян келтірмеу үшін құралдар мен әдістерді тандап, қажетсіз немесе шамадан тыс қайғы-қасірет туғызбау. Мысалы:

– Қажеттілік принципіне сәйкес, қарсыласты толық немесе ішінара бағындыратын ғана күш қолданыла алады.

– Айырмашылық принципіне сәйкес, қақтығыстағы жауынгерлер мен бейбіт тұрғындар арасындағы айырмашылықты ажырату қажет. Шабуылдар тек жауынгерлер мен әскери нысандарға бағытталуы мүмкін.

– Шектеу қағидасына сәйкес, соғыс құралдары мен әдістерін тандау құқығы шексіз емес. Бірқатар құжаттар қару-жарақты немесе осы сипаттағы әдістерді шамадан тыс зиян немесе қажетсіз азап шегу үшін пайдалануды шектейді немесе тыйым салады.

– Пропорционалдылық принципіне сәйкес, бір жағынан бейбіт тұрғындардың кездейсоқ қайтыс болуы, бейбіт тұрғындардың жарақаттануы және азаматтық объектілерге келтірілген залал ескеріліп; екінші жағынан нақты және тікелей әскери артықшылық арасындағы тепе-теңдікке қол жеткізу керек.

¹ І.Б. Нысанқұлов. Атыс даярлығы: Оқулық. — Қарағанды, 2012.

² Т.Д. Утеубаев, Е.М. Махметов. Атыс даярлығы бойынша сабақ беру әдісін жетілдіру: Әдістемелік ұсыным. — Қарағанды, 2020.

³ Олейник В.В. Тактико-специальная подготовка сотрудников как составляющая процесса совершенствования деятельности ОВД: Учеб. пос. — Караганда, 2021.

Е.Н. Бұхарбаев,

арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы,

заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Қазақстан Республикасы ІІМ оқу орындарында төтенше жағдайдың алдын алу аясында курсанттарға атыс қаруын және арнайы құралдарды тиімді пайдалануды үйрету

Халықтың қауіпсіздігін қамтамасыз етуге, оны төтенше жағдайлар кезіндегі дағдылар мен ережелерді ұстауға оқытып-үйретуге, төтенше жағдайлардың қаупі туралы белгі — хабар беру жүйесінің сенімділігін көтеруге;

Төтенше жағдайлардағы алдын алу және іс-қимыл жөніндегі Республикалық кешеннің басқару, құқықтық және экономикалық қамтамасыз ету жүйесін жетілдіруге; халықаралық ынтымақтастықты ұйымдастыру бағытталған¹.

Қазіргі уақытта елде қылмыстың өсу үрдісі ішкі істер органдарының кадрларын кәсіби даярлаудың жаңа тәсілін талап етеді. Сонымен қатар мамандарды даярлаудың неғұрлым сапалы деңгейіне ішкі істер министрлігі үшін мамандарды оқытудың құралдары мен әдістерін жетілдіруге бағытталған ғылым мен практика саласындағы озық білім жетістіктері негізінде ғана қол жеткізуге болады. Жұмыстың сапалы жаңа деңгейіне кәсіби даярлықты және оның құрамдас бөлігін — атыс даярлығын арттырмай-ақ шығу мүмкін емес. Ішкі істер органдарының қызметкерлерін жақсы атыс дайындығы, әсіресе, қылмыстық топтар мен қарулы құқық бұзушыларды ұстау кезінде қажет, олар өз мақсаттарына жету үшін кез-келген зұлымдықтың, тіпті кісі өлтірудің алдында тоқтамай, батыл әрекеттерге барады. Тәжірибе көрсеткендей, қылмыстық әрекеттердің жолын кесу бойынша кез-келген операцияның нәтижесі моральдық-еріктік қасиеттерге, қызметкерлердің физикалық дайындығына, олардың қару-жарақты жетік меңгеру және оны күрделі, тез өзгеретін психологиялық жағдайда сенімді пайдалану қабілетіне байланысты. Сондай-ақ, құқық бұзушылықтардың жолын кесу кезінде әскери қаруды дұрыс пайдаланбаудан тек полиция қызметкерлері ғана емес, сонымен бірге операция аймағында кез-

дейсоқ жүрген азаматтар да зардап шегуі мүмкін. Атыс даярлығы жауынгерлік даярлықтың құрамдас бөлігі болып табылады және жедел-қызметтік міндеттерді орындау кезінде қаруды сенімді иелену үшін қажетті дағдылар мен іскерліктерді қалыптастыруға, дамытуға және жетілдіруге бағытталған. Ішкі істер органдары қызметкерлерінің құқық бұзушыларды ұстау кезінде сәтті әрекет етуге дайындығы көбінесе табельдік қаруды сенімді иеленуіне байланысты. Оны әртүрлі қылмыстардың жолын кесу құралы ретінде қолдану жиі кездеседі. Осыған байланысты, табельдік қаруды сапалы және сенімді иелену құқық қорғау органдарының қызметкерлері үшін өте маңызды. Ішкі істер органдарындағы практикалық тәжірибені талдау қызметкерлерді даярлаудың негізгі кемшіліктерінің бірі олардың көпшілігі Қазақстан ПМ мамандандырылған оқу орындарын бітіргеніне қарамастан, кәсіби қызметке қанағаттанғысыз арнайы-тактикалық және жауынгерлік даярлық болып табылатынын куәландырады. Сонымен қатар, оқу орындарында атыс даярлығын оқыту жүйесін талдау ПО-ның болашақ қызметкерлері — курсанттарды даярлау сапасы жауынгерлік даярлыққа бөлінетін оқу сағаттарының санына, материалдық-техникалық базаның жағдайына, оқу процесіне қажетті арнайы құрал жабдықпен жаратандыруға ғана емес, сондай-ақ осы пәнді оқытудың қазіргі заманғы ғылыми негізделген әдістемесіне де байланысты екенін көрсетеді. Зерттеу нысаны Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі оқу орындарының курсанттары болып табылады. Зерттеу пәні-арнайы мақсаттағы университеттер жағдайында пән мен білім беру объектісінің өзара әрекеттесуіне негізделген тұтас, динамикалық, мақсатты педагогикалық процесс ретінде атыс дайындығы.

Зерттеу мақсаты — ҚР ПМ оқу орындарының курсанттарын оқытудың әртүрлі кезеңдерінде кәсіби даярлық деңгейін арттыруға бағытталған нормативтік талаптар мен атыс даярлығының ғылыми-негізделген әдістемесін әзірлеу.

Зерттеу тақырыбын таңдау бірқатар жағдайларға байланысты:

– азаматтардың қауіпсіздігін қамтамасыз ету және елдегі конституциялық тәртіпті қорғау үшін ПО қызметкерлерін атыс даярлығының маңыздылығы;

– ПО қызметкерінің атыс даярлығына кәсіби қызмет тарапынан жоғары талаптар;

– құқық қорғау органдарының қызметкерлері қорғауға шақырылған жеке құрам мен азаматтардың жаралануына, көбінесе қаза болуына әкеп соғатын жекелеген қызметкерлердің атыс даярлығының жеткіліксіздігі;

Оқу орындарының курсанттары мен Қазақстан ПМ-нің практикалық қызметкерлерін отпен даярлаудың ғылыми негізделген әдістемесінің болмауы².

Менің жұмысымда Қазақстан Республикасы ПМ оқу орындарының курсанттарын атыс даярлығы жүйесінің маңызды сипаттамасы ашылған. Атыс даярлығы бойынша әртүрлі оқу жылдарындағы курсанттардың модельдік сипаттамаларының тұжырымдамасы әзірленді. Кәсіби қызметтің талаптарын ескере отырып, ҚР ПМ оқу орындарында атыс даярлығы бойынша оқу процесін оңтайландыру мен қарқындатудың негізі болып табылатын құралдар мен әдістердің жиынтығын пайдалану нұсқалары эксперименталды түрде көрсетілген. Әзірленген оқыту жүйесінің негізгі тұжырымдамалық ережелері, қағидаттары мен әдістемесі басқа арнайы оқу орындары мен ведомстволарға экстраполяциялануы мүмкін. Зерттеу материалдары ПМ жүйесінің оқу орындарына енгізілді, бұл оқыту сапасын арттыруға және атыс даярлығы бойынша оқу процесін жетілдіруге мүмкіндік берді. Жұмыс барысында ішкі істер органдарының курсанттары мен практикалық қызметкерлерінің атыс дайындығының нақты деңгейі анықталды, бұл сайып келгенде осы контингент үшін модельдік сипаттамаларды әзірлеуге мүмкіндік берді. Эксперименттік материалды талдау жауынгерлік қаруды игеру дағдылары мен дағдыларын қалыптастыру үшін әзірленген бағдарламаның оң әсерін анықтауға мүмкіндік берді.

¹ Қазақстан Республикасы Министрлер кабинетінің 1994 жылға 29 қыркүйектегі № 1081 қаулысымен бекітілген.

² «Арлан» арнайы мақсаттағы бөлімше туралы» үлгі ережесін бекіту туралы 2006 жылғы 6 шілдедегі № 336 бұйрығы.

Искаков К.Д.,

*преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Особенности ведения специальной операции по охране правопорядка во время вооруженного конфликта при введении режима ЧС

Право вооруженного конфликта применимо к операциям по поддержанию мира, как только и пока выполняются условия его применимости, т.е. всякий раз, когда имеет место обращение к примене-

нию силы, достигающее порога вооруженного конфликта. Применимость права вооруженного конфликта не зависит от легитимности операции. В 1999 году Генеральный секретарь ООН издал бюллетень (ST/SGB/1999/13) с изложением основополагающих принципов и норм права применения сил ООН во время вооруженных конфликтов¹.

Различные контингенты, предоставляемые государствами-членами ООН, также связаны международными обязательствами государства, от которого они зависят, а также своим национальным законодательством, если в мандате операции по поддержанию мира нет положений об обратном. Кроме того, внутреннее законодательство принимающего государства, если оно соответствует международным стандартам, остается применимым.

В операции по поддержанию мира, как и в любой другой, правовой характер ситуации, в которой развернуты силы, определяет правовые рамки и правила, которые должны соблюдаться. В этом отношении мандат, правила применения вооруженной силы (устанавливающие применимые правила, в частности, применения силы) и соглашения о статусе сил (регулирующие правовой статус иностранных войск по отношению к принимающей стране) являются лишь ориентировочными.

Операции по поддержанию мира по своей природе являются многонациональными.

В связи с этим возникает вопрос о правовой совместимости. Действительно, различные страны, предоставляющие войска, могут иметь различные правовые обязательства, поскольку не все они могут придерживаться определенного правового документа. Они также могут по-разному интерпретировать свои правовые обязательства или делать оговорки при присоединении к тому или иному договору или конвенции. Аналогичным образом, они могут иметь различные мнения относительно обоснованности рекомендаций, предоставляемых так называемыми инструментами «мягкого права». Более того, они могут выражать национальные исключения из определенных правил применения силы.

Обычное международное право помогает решить вопрос о стандартах, применимых ко всем силам и различным контингентам, поскольку оно устанавливает правила, общие для всех членом сил. Эти правила могут использоваться в качестве минимального стандарта при разработке общих правил применения оружия или при принятии политики целеуказания. Однако обычные правила не могут ослабить применимые договорные обязательства отдельных стран, предоставляющих войска.

Операции по поддержанию мира также должны соответствовать нормам права прав человека, в частности, при осуществлении действий, ущемляющих права личности. В принципе, ООН и ее вспомогательные органы обязаны соблюдать международные правила, необходимые для выполнения целей и осуществления функций, изложенных в Уставе ООН². Одной из целей ООН является содействие уважению прав человека и основных свобод. Поэтому права человека должны соблюдаться и поощряться всеми органами, гражданскими и военными, участвующими в операции по поддержанию мира.

Хотя такие категории ситуаций, как вооруженный конфликт, ситуации, отличные от вооруженного конфликта, и операции по поддержанию мира, можно представить в порядке возрастания или убывания интенсивности, одна конкретная категория не всегда следует за другой или предшествует ей. Более того, некоторые функции, такие как обеспечение правопорядка, арест и задержание, а также применение силы, могут иметь место во всех видах ситуаций.

Операции по охране правопорядка обычно проводятся в ситуациях, отличных от вооруженного конфликта, или связаны с ними.

Однако они также могут иметь место в ситуациях вооруженного конфликта и в операциях по поддержанию мира.

Правоохранительная деятельность включает в себя следующие основные обязанности: поддержание общественного порядка и безопасности, предотвращение и выявление преступлений, а также оказание помощи.

Для выполнения своей миссии сотрудники правоохранительных органов осуществляют следующие основные полномочия: арест, задержание, обыск и изъятие, применение силы и огнестрельного оружия.

«Термин сотрудники правоохранительных органов» включает всех служителей закона, назначенных или избранных, которые осуществляют полицейские полномочия, особенно полномочия по аресту или задержанию.

В странах, где полицейские полномочия осуществляются военными властями, как в форме, так и без, или силами государственной безопасности, определение должностных лиц правоохранительных органов включает сотрудников таких служб.

Однако вооруженные силы обычно не обучены и не оснащены для выполнения таких задач. Поэтому должно быть ясно, что всякий раз, когда такие обязанности возлагаются на вооруженные силы, качество правоприменения и поддержания общественного порядка может пострадать.

Ситуации вооруженного конфликта, как правило, оказывают крайне разрушительное воздействие на общественную жизнь, общественную безопасность и общественный порядок.

Вооруженный конфликт также обычно приводит к тому, что большое количество людей решают временно покинуть свои дома и искать убежище в другом месте, либо в пределах своей страны, либо за ее пределами. Современный вооруженный конфликт является причиной появления миллионов внутренне перемещенных лиц и беженцев. Важно, чтобы сотрудники правоохранительных органов были знакомы с правами и потребностями этих групп, которые особенно уязвимы и имеют право на защиту и помощь.

В условиях немеждународного вооруженного конфликта каждое государство само решает, должны ли существующие правоохранительные органы продолжать выполнять свои обязанности, или эти обязанности должны быть переложены на вооруженные силы. С учетом их подготовки и оснащения, а также с точки зрения внешнего вида, сомнительно, что на вооруженные силы следует возлагать задачу по обеспечению соблюдения закона и поддержанию правопорядка. Основные обязанности по обеспечению правопорядка, по всей видимости, должны как можно дольше оставаться в руках обычных правоохранительных органов.

В международных вооруженных конфликтах Женевские конвенции 1949 года³ и Дополнительный протокол I 1977 года⁴ косвенно признают гражданский статус правоохранительных органов.

Согласно статье 43.3 Протокола I, стороны конфликта могут включить военизированное или вооруженное правоохранительное ведомство в состав своих вооруженных сил при условии, что они проинформируют об этом другие стороны конфликта⁴. В такой ситуации сотрудники правоохранительных органов приобретут статус комбатанта и на них фактически будет распространяться режим для лиц с таким статусом.

Согласно статье 54 четвертой Женевской конвенции, оккупационные власти не могут изменять статус государственных должностных лиц или судей на оккупированных территориях или каким-либо образом применять санкции или принимать какие-либо меры принуждения или дискриминации против них, если они воздерживаются от выполнения своих функций по соображениям совести³.

Наконец, в отсутствие гражданских властей на войска по поддержанию мира может быть возложена задача по поддержанию правопорядка.

¹ Руководство по нормам международного права, регулирующим ведение военных действий // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <https://www.google.com/url?sa=t&rcct=j&q=&esrc=s&source=web&cd=&cad=rja&uact=8&ved=2ahUKEwid4OLJ0IP3AhUSO-wKHTJqAsoQFnoECAIQAQ&url=https%3A%2F%2Fshop.icrc.org%2Ficrc%2Fpdf%2Fview%2Fid%2F2534&usg=AOvVaw3ivXSbuP4qYzZs47av6pHy>

² Устав Организации Объединенных Наций (Сан-Франциско, 26 июня 1945 г.) // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1007421

³ Конвенция (IV) о защите гражданского населения во время войны. Женева, 12 августа 1949 года // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/geneva-convention-4.htm>

⁴ Дополнительный протокол к Женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв немеждународных вооруженных конфликтов (Протокол II). Женева, 8 июня 1977 года. Договор дополнительный протокол к женевским конвенциям от 12 августа 1949 года, касающийся защиты жертв вооруженных конфликтов немеждународного характера // [Электронный ресурс]. — Режим доступа: URL: <https://www.icrc.org/ru/doc/resources/documents/misc/6lkb31.htm>

И. М. Искаков,

жалпы заң пәндер кафедрасының аға оқытушысы, полиция майоры;

Ж. Қанатбекұлы,

жалпы заң пәндер кафедрасының оқытушысы, полиция капитаны

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)

Құқықтық пәндерді оқытудың белсенді түрлері: жас оқытушыға арналған кейбір ұсыныстар

Әр оқытушы алғашқы оқу сабағын өткізу үшін аудиторияға кірген сәтін есіне алатын шығар. Ия, мен мұнда бұрынғыдай білім алуға емес, білім беру үшін кірдім. Толқу, кішкене қорқыныш, көңіл

— күйдің күрт өзгеру — бұл көбінесе жас оқытушыда оның өміріндегі алғашқы сабақта пайда болатын эмоциялар, сайып келгенде, сабақ өткізіліп, оның мақсаттарына қол жеткізілген кезде мақтанышпен рухани өрлеу пайда болады.

Дәріс залына алғаш рет кірген жас дәріскер жарқын эмоцияларды сезінеді. Мұнда білім алушылар саны семинар немесе тәжірибелік сабақтарға қарағанда әлдеқайда көп. Көптеген адамдардың назарын басқару оқытушыдан үлкен педагогикалық шеберлікті талап етеді, сонымен қатар жауапкершілікте артады.

Жаңадан келген жас оқытушының қобалжуын түсінуге болады, өйткені дәріс сабағында ақпаратты жеткізе білу ғана емес, оны сауатты және қызықты ету керек. Көптеген адамдардың назарын аудару өте қиын және көп жағдайда жас оқытушы үшін алғашқы осындай сабақтар біз қалағандай болмауы мүмкін. Кейіннен семинарда немесе тәжірибелік сабақта жаңадан келген оқытушы барлық білім алушылардың дәрісте материалды жақсы меңгермегенін сезінуі мүмкін. Мұндай жағдайдың себептерінің бірі жас оқытушыға тәжірибенің (шығармашылық тәсілдердің жеткіліксіздігі, материалды жеңілдетудің жеткіліксіздігі, оның көрінуінің жеткіліксіздігі және т. б.) жетіспеушілігінен болады.

Тәжірибелі дәріскер аудиторияның көңіл-күйін сезінеді, ең бастысын бөліп, дәрістің маңызды сәттеріне назар аударады және білім алушылардың дәрісті толық меңгеруіне қол жеткізеді.

Жас оқытушылар дәріс барысында білім алушылардың қызығушылығын таныту үшін, оқытудың белсенді формаларын, мысалы, топтық талқылауды қолданғанын дұрыс деп есептейміз.

Теорияда оқытудың үш түрі жалпыға бірдей формасы танылған: пассивті (классикалық), белсенді және интерактивті.

Белсенді әдіс оқытушы мен білім алушының сабақта неғұрлым тығыз қарым-қатынасын қамтиды, ал білім алушы пассивті тыңдаушы емес, белсенді қатысушы. Егер пассивті әдіс авторитарлық өзара әрекеттесу стилін қамтыса, онда белсенді әдіс демократиялық стильді көбірек қабылдайды.

Өз кезегінде, белсенді әдістерден айырмашылығы, интерактивті әдістер білім алушылардың оқытушымен ғана емес, сонымен бірге бір-бірімен кең әрекеттесуіне бағытталған. Оқытушының интерактивті сабақтардағы орны білім алушылардың сабақтың мақсаттарына жету жолындағы қызметіне байланысты. Оқытушы сонымен қатар сабақ жоспарын жасайды¹.

Сонымен, «Мемлекет және құқық теориясы» пәнінің «Мемлекет формасы» тақырыбы бойынша 1-курста билікті бөлу қағидатының мәнін және басқару формаларын жіктеу критерийлерін неғұрлым тиімді түсіну үшін белсенді оқыту формаларын қолдана отырып, жас оқытушыға дәріс сабақтарын өткізуге болады. Атап айтқанда, монологтан диалогқа көшуге болады.

Мысалы, Қазақстан Республикасындағы билік тармақтарының құрылымын қарастыру кезінде оқытушы арандатушылық сұрақ қоюы мүмкін:

– Жоғарғы Сот немесе Конституциялық Сот Қазақстан Республикасындағы қай орган иерархияда жоғары орын алады деп ойлайсыз ба? Көп жағдайда бұл сұрақ білім алушыларды шатастырады. Аудитория өз бетінше екі қарама-қарсы тарапқа бөлінеді. Дұрыс жауапты білетіндер, өздеріне күмәнданған адамдар бұл жағдайда үндемеуді жөн көреді. Өйткені, оқытушы тек екі нұсқаны айтты.

Аудиторияның шатасқанын көріп, оқытушы білім алушыларды екі топқа бөлінуді, бес минут ішінде белгілі бір пікірдің пайдасына дәлелдер дайындауды және дәріс залының орталығына тиісті дәлелдер келтіретін өкілін жіберуді ұсына алады.

Мұндай жанды қарым-қатынас және бірлескен ойлау аудиторияны қызықтырады, пікір таластыруға, ойталқыға өзара түсіністікке мүмкіндік береді.

Бұл жағдайда бірінші топ Жоғарғы Соттың иерархияда жоғары орын алатындығы туралы келесі дәлелдерді ұсына алады:

– жоғарғы, яғни ең жоғары;

– «жоғарғы» сөзінің семантикасы бұл сот иерархиядағы барлық адамдардан жоғары тұрған негізгі және т. б.

Өз кезегінде, екінші топ өз пікірінің пайдасына осындай дәлелді ұсына алады:

– нормативтік құқықтық актілер сатысында Қазақстан Республикасының Конституциясы ең жоғары орын алады. Демек, Қазақстан Республикасының Конституциялық соты — мемлекеттің сот сатысындағы ең жоғары орган және т. б.

Барлық дәлелдерді мұқият тыңдағаннан кейін оқытушы бұл мәселе бастапқыда арандатушылық болғанын айтады. Қазақстан Республикасында Конституциялық Сот жоқ. Қазақстан Республикасы Конституциясының 75-бабының 3-бөлігіне сәйкес заңмен құрылған Республиканың Жоғарғы Соты, Республиканың жергілікті және басқа да соттары Республиканың соттары болып табылады. Қазақстан Республикасының 25.12.2000 жылғы «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» Конституциялық заңының 3-бабының 3-бөлігіне сәйкес Қазақстан Республика-

сында басқа соттар, оның ішінде мамандандырылған (әскери, қаржылық, экономикалық, әкімшілік, кәмелетке толмағандардың істері жөніндегі және басқа) соттар құрылуы мүмкін².

Мұндай диалог білім алушылардың есінде ұзақ сақталатыны анық, кейіннен семинар сабағында білім алушылар оқытушының Қазақстан Республикасының сот жүйесі туралы сұрағына анық және сенімді жауап береді.

Мемлекет және құқық теориясы барлық заң ғылымдары арасында үлкен маңызға ие, өйткені дәл осы ғылым аясында жекелеген прогрессивті құқықтық жүйелердің қалыптасу кезеңдерін, олардың ерекшеліктері мен жіктеу критерийлерін атап өтуге болады, сонымен қатар мемлекеттің пайда болуы мен жұмыс істеуі туралы саяси-құқықтық ойдың генезисін байқауға болады^{3, 40}.

Осылайша, жас оқытушылар барлық сабақтардың үштен бірін оқытудың белсенді формасы түрде өткізуге тырысуы керек. Бұл білім алушылардың үлкен қызығушылығына және олардың арасында шығармашылық бастамаға ықпал етеді. Сабақтарды өткізудің мұндай әдістері оқу процесінің тиімділігін арттыруға және тіпті ең бейқам білім алушыларды оқуға тартуға мүмкіндік береді.

¹ В.В. Челак Интерактивті оқыту. <https://scienceproblems.ru/interaktivnoe-obuchenie.html> (жүгінген күні 2022 жылғы 10 наурыз)

² «Қазақстан Республикасының сот жүйесі мен судьяларының мәртебесі туралы» 25.12.2000 ж. № 132-II Қазақстан Республикасының конституциялық заңы (өзг. 01.01.2022 ж. жағдай бойынша). https://online.zakon.kz/Document/?doc_id=1021164#pos=109-58 (өтініш берген күні 2022 жылғы 10 наурыз)

³ Джиембаев Р.К., Жунусова Н.М. Право человека на свободу от пыток в контексте дисциплин государственного-правового цикла. Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясының «Хабаршы — Вестник» журналы. — 2020. — № 1. — 40 б.

Б. Т. Кұльтаев,

*дене шынықтыру даярлық кафедрасының доценті,
қоян-қолтық ұрысынан еңбек сіңірген жаттықтырушы, полиция подполковнигі
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Қазақстан Республикасының ішкі істер органдағы қызметкердің қылмыспен күресу жолында қоян-қолтық ұрысын қолдану ерекшеліктері

Қазақстан Республикасының полициясы — азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандығын, мүлкін, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қылмыстық және өзге де заңсыз қол сұғушылықтан қорғауға арналған және мәжбүрлеу шараларын қолдануға белгілі бір құқықтары бар мемлекеттік атқарушы органдар жүйесі.

Ішкі істер органы қызметкерлері заңмен қарастырылған жағдайда дене күшін қолдануға (қоян-қолтық ұрысын), қажет болған жағдайда арнайы құралдар және атыс қаруын қолдануға құқылы. Ішкі істер органы қызметкерлері арнайы дайындық, сонымен қатар дене күшін, арнайы құралдар және атыс қаруын қолдануға жарамдылығы туралы тексерістен өтуге міндетті.

Дене күшін, арнайы құралдар және атыс қаруын қолдану кезінде ішкі істер органы қызметкерлері міндетті:

– Қолданатыны туралы ескертуге, полиция қызметкерінің міндеттемесін орындауға жеткілікті уақыт беруге, келесі жағдайларды қоспағанда, дене күшін, арнайы құралдар және атыс қаруын қолдануды кешіктіру адам өміріне қауіп төндіретін жағдайда, азаматтың және полиция қызметкерлерінің денсаулығына ауыр зардап тудыратын немесе ескерту жасау орны қолайсыз немесе мүмкін емес болғанда;

– қауіптілік сипаты мен дәрежесіне байланысты құқық бұзушылар, оны орындаушылар және қарсыласушылар үшін кез-келген өтілім жеңілдетілген түрде болды;

– дене жарақатын алған тұлғаларға дәрігерлік көмек көрсету және оның жақындарын хабар ету;

– барлық болған жағдаяттар жайында прокурорға хабарлау.

Арнайы қару-жарақтар бойынша дене күшін қолдану түрлері белгіленген заң бойынша жауаптылықты қажет етеді.

Ішкі істер органы қызметкерлері заңмен қарастырылған жағдайда дене күшін қолдануға (қоян-қолтық ұрысын), қылмыс бұзушылық болған жағдайларда, қылмыс жасаушы тұлғалар ұсталған жағдайда, зорлық-зомбылық болған жағдайда өзіне жүктелген міндеттер есебінен іс-әрекет жасауға құқылы.

Ішкі істер органдарына үлкен жауаптылық пен жұмыс барысын өтеу барысындағы мақсаты — қоғамның басты қауіпсіздік мәселесі болып табылады. Бұл міндеттерді атқару барысында қызметкер-

лер психологиялық және физикалық тұрғыда қылмыскерлермен күресу шараларын жүргізу әрекеттеріне міндетті.

Болған жағдаяттар кезінде қызметкерлер қылмыскерге дене күшін және де атыс қаруларын қолдану шаралары жөнінде жедел түрде шешім қабылдар кезінде ешбір қате жібермеуге міндетті.

Ішкі істер органдары қызметкерлері практика кезінде дене күші жаттығуларын (қоян-қолтық ұрысын), көзге көрінбейтін, тез арада және нық тұрғыда жүзеге асырылатын қару-жарақ қолдану кезінде аса білім мен қырағылық қажет етіледі.

Атқарылатын жаттығулардың маңыздысы болған жағдайлардың қай жерде орындалуына байланысты қолданған қару-жарақ іздері атқарылғаннан кейін ешбір келеңсіз жағдайлар туындатпауында. Қоян-қолтық ұрыс жаттығулары қылмыскерді тоқтату шараларымен қоса, аса қауіпті жарақаттар қалдырмайды¹.

Одан бөлек, Ішкі істер органдары қызметкерлері қоян-қолтық ұрыс жаттығуларын қоғам арасындағы халық тыныштығын бұзушыларға, азаматтардың құқығына нұқсан келтірушілерге және заңға бағынбаушыларға дене күшін қолдануларына құқылы.

Мемлекет пен қоғам қауіпсіздігін қамтамасыз ету барысында полиция қызметкері болатын аймақты, жағдайды жасау және білу барысын дұрыс жүзеге асыру қажет.

Қылмыскерлерді заң бұзушылықтан кейін тек қана полиция қызметкерлері ғана емес, сонымен қатар жәбірленуші және куәгерлерде ұстау үшін құқылы болып саналады.

Күш көрсету қылмыскердің қарым-қатынасына және жасаған қылмысына байланысты жүргізіледі.

Ішкі істер органдарының әрбір қызметкері қоян-қолтық ұрысының жаттығуларын орындауда оның мәнін түсініп қырағы болуы керек. Қоян-қолтық ұрыс сабақтары қызметкерлердің психологиялық шыдамдылығы мен тәртібіне, сонымен қатар физикалық төзімділігіне баға беріп қана қоймай, қарсыластын үрейін тудырады. Тек осындай икемділігі бар қызметкерлер ғана өзінің іскерлік қарыздарын өтеу барысында қылмыспен күресуін оңай арада жүзеге асыра алады және тек олар ғана қылмыскерді тоқтатып, керек жаттығуларды қолдана алады.

«Самбо» күресі. Біздің елімізде пайда болған, Кеңес үкіметі заманының халықтар арасындағы күрес түрлері арасынан және шығыс жекпе-жегі арасынан үлкен орын алған күрес түрі. Бірінші ұсынылым- самбо күресі ішкі істер органдары қызметкерлеріне және армия жауынгерлеріне арналады. Екінші ұсынылым- спорттық. Әлемдік деңгейге жетіп, қызығушылықтары басым тұлғалардың көңілін жаулаған бірден-бір спорттың түрі.

Жекпе-жек түрлері арасында «самбо» күресінен басқа В.А. Спиридоновтың құрылуымен жекпе-жектің тағы бір түрі «самоз» да бар. Өзінің маңыздылығына қарай «самоз» «айкидо» спорты тәріздес, яғни «қарсыласқа әрекет етуге бөгет жасамай, ең керек болған уақытта бар әдісті қолдана отырып, жекпе-жектің әдіс-тәсілін өте нақты түрде қолдануы» болып табылады. Қазіргі кезеңде «қоян-қолтық ұрыс» Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрлігі оқу орындарының тыңдаушылары мен курсанттары үшін оқу процесінің маңызды элементі болып табылады. Қарулы Күштер мен ішкі істер органдарындағы жауынгерлік даярлықтың осы қолданбалы түрінің көлемі айтарлықтай. Ол мемлекеттік емес күзет мекемелері мен ерекше жарғылық міндеттері бар ұйымдардың қызметкерлерін оқыту бағдарламасына енгізілген. Оны кеңінен қолданудың негізі оқу-жаттығу процесінің жан-жақтылығы болып табылады: суық қарумен қаруланған қарсыласқа қарусыз қарсы тұра білу, физикалық күшті жауға немесе бірнеше қарсыластарға бір уақытта қарсы тұру, лақтыру мен ауырсыну әдістерін қолдана отырып күресу, басып алу мен тұншығудан босату, тиісті психомоторлық қабілеттер мен ерік-жігерге ие болу мінез-құлық белгілері.

Мұндай мүмкіндіктердің әртүрлілігі әлемдегі жекпе-жектің барлық түрлерінен алынған заманауи құралдарды, формалар мен әдістерді «қоян-қолтық ұрыс» мазмұнына шоғырландыру арқылы қамтамасыз етіледі.

Қолмен, аяқпен соққыларды үйрету және олардан қорғау әдістемесі.

Шабуылдың немесе өзін-өзі қорғаудың белгілі бір әдісін қолдану қарсыластар арасындағы қашықтыққа, олардың қолдарының, аяқтарының, денесінің жағдайына, қарудың болуы мен түріне және т. б. байланысты. Жеке қабылдау техникасы қозғалтқыш аппаратының барлық буындарының ұтымды өзара орналасуымен және оны орындау процесінде жедел позицияны сақтаумен, бағыт, пішін және амплитуда бойынша оңтайлы траекторияны сақтаумен, соққылардың, қарқынның, ырғақтың және т. б. соңғы дәлдігімен сипатталады.

Ұрысты жүргізу шабуылдаушы мен қорғаушының жағдайына, олардың жағдайларының дәрежесі мен бағытына, сондай-ақ қарсыластардың психикалық және физикалық жағдайына байланысты оны жүзеге асыру шарттары үнемі өзгеріп отыратындығымен қиындайды.

Спортшының техникалық дайындық құрылымында негізгі және қосымша әдістер ерекшеленеді.

Қолмен ұрыстағы негізгі техника: негізгі тіректер, қозғалыстар, соққылар және қолдар мен аяқтардың қорғаныс әрекеттері.

Қосымша әдістер — бұл жауынгерлердің жеке ерекшеліктерін сипаттайтын техникалық әрекеттер, сондай-ақ ұзақ уақыт үйренуді қажет ететін күрделі әдістер.

Жекпе-жек техникасын игеру процесі бірнеше кезеңге бөлінеді.

Бұл әдіс туралы алдын-ала және дұрыс түсінік қалыптастыру және оның құрылымын нақты түсіну үшін қажет техникамен немесе техникалық әрекеттермен танысу.

Оқу оны қабылдауды тұтас түрде немесе жеке бөлшектерде орындау қабілетін қалыптастыру мақсатында жүзеге асырылады. Оған жетекші және имитациялық жаттығулар, сонымен қатар басқа оқыту әдістерін қолдана отырып, бөлінген және тұтас жаттығулар кіреді.

Жетілдіру бастапқы білім алу кезеңін қамтиды, сабақтың басында, дене оңтайлы жағдайда болған кезде жүзеге асырылады. Жүктеме көлемі іс-әрекеттерді сапаның шамалы жақсаруымен немесе кем дегенде нашарлаусыз қайталау мүмкіндігімен анықталады. Демалу аралықтары оңтайлы.

Терең үйрену кезеңінде тұтас жаттығу әдісі қолданылады. Орындалу жиілігі, жүктеменің жалпы көлемі мен қарқындылығы біртіндеп артуы керек. Осы кезеңдегі негізгі жүктеме реттегіші-қателер. Олар тұрақты түрде қайталана бастағаннан кейін, осы сабақтың шекараларында қабылдауды тоқтату керек.

Қоян-қолтық ұрыс тәсілдерін үйрету кезінде келесі ұйымдастыру-әдістемелік ережелерді басшылыққа алу керек:

Өзін-өзі қорғау тәсілдерін үйрету басқа да тәсілдерді үйренуді алдын алады.

Аспалы қаптарда соққы қолмен және аяқпен орындалады.

Ауырсыну тәсілдерімен, тұншықтыратын қармау, лақтыру және ұстау тәсілдерімен оқыту тегіс және жұмсақ жерде жүргізіледі. Жаттығумен танысқаннан кейін олар оны бөліктерге немесе баяу қарқынмен бастайды. Содан кейін әдістер тұтастай қарқынмен біртіндеп жеделдетіліп орындалады. Кейіннен қабылдауды орындау біртіндеп күрделене түсетін жағдаймен тапсырмалар бойынша жүзеге асырылады.

Жаттығу жаттығулары әр түрлі бастапқы позициялардан және жеке кедергілерді жеңе отырып өткізіледі.

Жарақаттанудың алдын алу мақсатында мынадай сақтық шараларын сақтау қажет:

– орындау алдында сергіту сәтін тәсілдерді өзін сақтандыру әдісімен міндетті түрде өткізу керек;

– ұстап алу мен лақтыруды орындау кезінде серіктесті оның қолынан ұстап және оған құлап кетуіне жол бермей сақтандыруды жүзеге асыру;

– қолмен, аяқпен соққыларды тек байланыс орнына жақын жерде қозғалысты тоқтату керек;

– ауырсыну, тұншығуды біртіндеп күшейте отырып, серпіліссіз жүргізу керек, ал серіктестің сигналы бойынша оларды дереу босатыңыз немесе қабылдауды тоқтатыңыз.

Жекпе-жек барысында сіз қарсыластың иықтары мен көздерінен құрылған үшбұрыштың ортасына қарауыңыз керек. Қолдарыңызға немесе аяқтарыңызға қарасаңыз, шатасуға немесе алаңдатуға болады.

Аяқтар оңай және тез қозғалады. Аяқтар еденде сырғануы керек.

Жекпе-жекте қорқынышыңызды көрсетпеңіз. Өз техникаңызды сенімді түрде орындаңыз және іс-қимыл жоспарын жасаңыз.

Қажет болған кезде барлық энергияңызды шоғырландыруға дайын болыңыз. Тапсырманы орындағаннан кейін демалу керек. Шабуыл мен қарсы шабуылды бірнеше рет жасаңыз.

Соққылар мен қорғаныстарды тиімді орындау әртүрлі психофизикалық қасиеттерді дамытпай мүмкін емес. Соққылар мен қорғаныс әрекеттерін орындау кезінде әсер ету күші, орындау жылдамдығы, қозғалыс жылдамдығы, анаэробты төзімділік, сондай-ақ қимылдарды үйлестіру сияқты қасиеттер ерекше маңызды.

Негізгі техниканы сапалы зерттеу және дуэльді сәтті жүргізу дұрыс тыныс алусыз мүмкін емес. Дұрыс тыныс алу сізге ұрыс ырғағына тез енуге, шамадан тыс стресстен арылуға, демалуға, тітіркенуді немесе толқуды жеңілдетуге мүмкіндік береді.

Әртүрлілік тыныс алу жаттығулары негізінен оңтайлы тыныс алу режимін қалыптастыруға бағытталған, сондықтан оны әр түрлі қозғалыстармен үйлестіруге болады.

Қазақстандағы Полиция — азаматтардың өмірін, денсаулығын, құқықтары мен бостандықтарын, меншікті, қоғам мен мемлекеттің мүдделерін қылмыстық және өзге де құқыққа қарсы қол сұғушылықтардан қорғауға арналған және мәжбүрлеу шараларын қолданудың белгілі бір құқықтарына ие мемлекеттік атқарушы билік органдарының жүйесі.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің дене күшін (қоян-қолтық ұрыс тәсілдерін), арнайы құралдар мен атыс қаруын полиция туралы заңда көзделген жағдайлар мен тәртіп бойынша ғана қолдануға құқығы бар. Полиция қызметкерлері арнайы даярлықтан өтуге, сондай-ақ дене күшін, арнайы құралдар мен атыс қаруын қолдануға байланысты жағдайлардағы іс-әрекеттерге жарамдылығына мерзімді тексеруден өтуге міндетті.

¹ Соколов В.Н. Қоян-қолтық ұрыс. — М., 1985.

Кусаинов Б. Д.,
заместитель начальника кафедры физической подготовки, капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Подходы к тренировочным занятиям по спортивной борьбе

Обучение и воспитание учащихся спортивной борьбе осуществляется согласно положениям педагогики, в частности, дидактики, по её принципам и методам.

Теоретической базой подготовки к спортивной борьбе служат положения общей педагогики, современные теории и концепции обучения, принципы обучения и воспитания, представление о методах.

Обучение технике и тактике спортивной борьбы, развитие необходимых физических и психических качеств осуществляются с учетом принципов сознательности и активности; наглядности, систематичности и последовательности в обучении; доступности обучения, прочности знаний, навыков и умений, коллективизма и индивидуального подхода¹.

Процесс обучения спортивной борьбе осуществляется по следующим принципам:

1. Принцип сознания. Обучающиеся должны знать и понимать цели и задачи обучения, а также пути достижения целей и задач обучения.

2. Принцип активности. Обучающиеся должны закрепить полученные знания, умения и навыки, а также анализировать свои ошибки и достижения, самостоятельно решать поставленные задачи.

3. Принцип систематичности. Этот принцип заключается в постепенной и последовательной подаче нового материала, в поэтапном увеличении объема и интенсивности физических нагрузок.

4. Принцип наглядности. Обучение борьбе должно быть наглядным, включая практический показ изучаемых действий, показ наглядных пособий, плакатов и фильмов и тому подобное.

5. Принцип доступности. К данному принципу относится своевременное изучение программного материала, соответствия пола, возраста и физического развития учащихся. Для каждой группы и подгруппы необходимо заключить план занятий и создать соответствующие условия процесса обучения.

6. Принцип прочности. Принцип заключается в прочном закреплении приобретенных умений и навыков учащихся, прежде всего, практическом. И поэтому их необходимо задействовать в соревнованиях, где полученные умения и навыки можно проверить на практике.

7. Принцип контроля. Данный принцип заключается в регулярном контроле над усвоением программного материала. Именно это позволяет анализировать ход процесса обучения спортивной борьбе и вносить соответствующие изменения².

Традиционная методика обучения приемам спортивной борьбы включает в себя три этапа: ознакомление, разучивание, тренировки. Основной при этом является тренировка, так как в процессе ее формируется двигательный навык, а ознакомления и разучивания осуществляются на первой стадии обучения. В какой-то степени самостоятельным этапом является только ознакомление с приемом. Разучивание и тренировка являются целостным педагогическим актом по овладению приемом. В практике по обучению спортивной борьбы принято условно считать, что разучивание заканчивается тогда, когда учащиеся умеют вообще воспроизвести прием.

Цель первого этапа — ознакомления — вызвать в учащихся правильное представление о технике исполнения. Именно поэтому используются различные наглядные и словесные методы, способствующие осознанному изучению приема, а также вызывают желание овладеть им.

Второй этап методики обучения спортивной борьбе — разучивание приема — можно проводить способами целостного выполнения приема, разделенного исполнение по частям и с помощью подготовительных упражнений.

Разучивание приема способом целостного исполнения проводят тогда, когда прием простой, доступный к выполнению в целом, или когда исполнить его иначе нельзя. Сущность данного способа заключается в том, что разучивание приемов проводится путем многократных упражнений сначала в

медленном, а затем в постепенно ускоренном темпе в стандартных условиях по команде руководителя, и самостоятельно.

Третий этап — тренировка — зависит от многократного выполнения разученного и постепенного присоединения усложняющейся обстановки и в разных условиях. Важными задачами данного этапа являются: доведение исполнения приема до автоматизма, формирование двигательного опыта и обеспечения высокого уровня развития специальных, физических и волевых качеств.

Также во время тренировки закрепляется сформированный двигательный стереотип, который лежит в основе опыта, вместе с этим увеличивается вариативность выполнения присоединения к различным условиям³.

В большинстве, тренировки проводятся в виде парных или потоковых упражнений на обусловленных и полуобусловленных действиях, без сопротивления «противника» или с сопротивлением (незначительным).

Усложнять обстановку в процессе тренировки можно с помощью:

- изменения исходных положений;
- выполнения приема на точность и скорость;
- увеличения количества непрерывных повторений приема;
- выполнения присоединения в другую сторону (неудобную), в другую руку (ногу) и т. д.;
- выполнения приемов с разными партнерами (по весу, по росту, и т. д.);
- внезапной смены условий выполнения приема (например, действиями по командам и сигналам или в зависимости от действий «противника»);
- выполнения присоединения к ограничению в пространстве и тому подобное.

Занятия по данному виду спорта носят постоянный, систематический и ритмичный характер; планируются в соответствии с возрастом и уровня физической подготовленности человека.

Учебно-тренировочный процесс по спортивной борьбе включает в себя:

- овладение техникой самостраховки, например, при падении на спину, на бок, на грудь рукою, через партнера;
- обучение технике выполнения захватов рук и туловища и освобождение от них;
- технику изучения различных бросков, таких, как: восторг двух ног, через плечи с захватом руки и одноименной ноги изнутри, бросок через бедро, через спину захватом руки через плечо, через спину захватом руки и шеи, задняя подножка;
- техника перевода в партер и разновидности удержаний;
- учебно-тренировочные спарринги⁴.

Среди многих факторов, способствующих достижению высоких спортивных результатов в борьбе, наиболее важным является техническая и физическая подготовка. Эти стороны спортивного совершенствования неразрывно связаны и обуславливают друг друга: техника способствует появлению возможностей борца, а физическая подготовка повышает эффективность использования техники. Овладение техническим мастерством должно осуществляться не изолированно, а одновременно с воспитанием физических качеств, а последнее, в свою очередь — с учетом тех специфических условий, в которых они должны проявляться⁵.

Существуют такие виды подготовки в спортивной борьбе:

- физическая подготовка борца;
- специальная физическая подготовка борца;
- техническая подготовка борца;
- тактическая подготовка борца;
- психологическая подготовка борца;
- теоретическая подготовка борца.

Итак, понятие борьба характеризуется взаимным преодолением сопротивления с помощью применения разрешенных правилами соревнований специальных технических и тактических действий. Также она является прекрасным средством всестороннего физического развития, воспитания моральных и волевых качеств учащихся.

¹ Матвеев Л.П. Общая теория спорта, ее прикладные аспекты / Л.П. Матвеев. — СПб.; М.; Краснодар: Лань, 2005. — 379 з.

² Григорьев У.И. Физическая культура и спорт: социокультурные основы: Учеб. пос. / У.И. Григорьев. — СПб.: Вид-во СПбГУЭФ, 2008. — 91 с.

-
- ³ Бальсевич В.К. Перспективы развития общей теории и технологий спортивной подготовки и физического воспитания (методологический аспект) / В.К. Бальсевич // Теория и практика физической культуры. — 1999. — № 4. — С. 39–40.
- ⁴ Ткаченко С.В. Организация и проведение занятий со спортивной борьбой: учеб. пособие. для студентов. пед. вузов спец. «Физическое воспитание» / С.В. Ткаченко. — Чернигов: ЧДПУ, 2009. — 72 с.
- ⁵ Кривошапкин П.И. Общая и специальная физическая подготовка юных борцов с ориентацией на развитие гибкости: Автореф.: Дис. ... канд. пед. наук: 10.00.04. / П.И. Кривошапкин. — Красноярск, 2004. — 23 с.

*Кусаинов Д. А.,
старший преподаватель кафедры ТИМФВуСИ
(Карагандинский университет им. Е. А. Букетова)*

Вероятности использования информационных технологий в преподавании физической культуры

Современном мире происходят быстрые изменения социально-экономической и социокультурной сферы, что приобретает глобальный масштаб. Происходящие трансформации отличаются разнонаправленным характером, изменения кардинально влияют на образовательные процессы, особенно систему высшего образования.

Система образования должна учитывать происходящие изменения, удовлетворять современные запросы и потребности учащихся. Важное значение приобретает применение в педагогическом процессе компьютерно-коммуникационных технологий. Казалось бы, что такие технологии актуальные для дисциплин, не связанных с физической культурой, однако и в сфере спорта возможно активное использование информатизации.

Технологии, которые возникли благодаря научно-технической революции, всё глубже проникают в организацию учебного процесса в вузе. Конкурентоспособное высшее образование в современных условиях становится одним из важнейших условий достижения социумом устойчивого развития. Информационные технологии предоставляют возможности использовать актуальные методики преподавания и тренировочного процесса, появляется всё больше междисциплинарных предметов, что связано с интернационализацией, тенденцией к синтезу и инновационностью — характерными чертами глобализации.

Информационные технологии позволяют организовать внедрение и активное использование дистанционных форм получения образования. Большинство вузов стремится внедрять и расширять дистанционные образовательные услуги, что позволяет преодолевать границы государств и решать проблему удалённости учащихся от ведущих образовательных центров.

Ряд учебных заведений в различных странах мира уже полностью перешли на дистанционную методику работы.

К бесспорным преимуществам дистанционного образования, применительно к преподаванию физической культуры, можно отнести следующие:

- возможность физического отсутствия в учреждении образования;
- регулирование времени и объёмов физических нагрузок и изучения теории тренировочного процесса;
- повторное изучение сложного материала либо закрепление изученного с помощью режима оффлайн;
- общение с преподавателем (тренером) по средствам электронной почты, мессенджеров и иных способов;
- получение учебных, методических материалов для организации качественного тренировочного процесса по средствам сети Интернет.

В условиях глобализации и формирования глобального гражданского общества, у каждого человека должна быть возможность претендовать на получение высшего образования, занятия физической культурой и различными видами спорта. Препятствием для реализации этих прав не должны быть такие факторы как расстояния, относительно низкий доход, неразвитая инженерная и транспортная инфраструктура.

Занятия физической культурой важны практически для всех категорий населения, в том числе для людей с ограниченными возможностями. Для учащихся с особенностями физического развития важно подобрать соответствующий комплекс упражнений. Благодаря развитию медицины удалось улучшить и спасти жизнь десятков и сотен миллионов человек. Для более успешной социализации и

интеграции десятков миллионов людей в глобальный и локальный социум важно обеспечить доступ к получению образования. Правильное выполнение комплекса упражнений возможно по средствам использования информационных технологий. Общение со специалистами в режиме офлайн может быть максимально успешным, известны случаи, когда молодые люди с инвалидностью приобщались к профессиональному спорту и принимали участие в Паралимпийских играх, становились призёрами этих престижных международных соревнований¹.

Для развития дистанционных форм образования важно провести серьезную предварительную техническую и методическую работы:

- создание локальных сетей;
- внедрение электронных учебно-методических комплексов и иных учебных и методических материалов для успешной самостоятельной работы студентов;
- повышение технической квалификации научно-педагогических кадров и вспомогательного персонала.

Во многих странах мира сегодня популярна идея интегрированного обучения людей с особыми образовательными потребностями. Университеты стараются предложить потенциальным студентам с ограниченными возможностями здоровья равный доступ к образовательным услугам.

Отношение общества к людям с инвалидностью зависит от многих факторов, среди которых важную роль играет уровень социально-экономического развития, система образования, обеспечивающая возможность выбора профессии в соответствии с возможностями и способностями.

Дистанционное образование выполняет важную гуманистическую функцию, в соответствии с которой никто не должен быть лишён возможности получать образование по причине географической или временной изолированности, социальной незащищенности и невозможности посещать образовательные учреждения в силу физических недостатков².

В целях самоподготовки и самообразования, любой желающий, имея доступ в интернет, может получить информацию и доступ к методически качественно разработанным курсам по различным научным направлениям. Для тех, кому необходимо подтверждение об изучении того или иного курса и успешной сдаче итогового тестирования, предусмотрена выдача сертификата. Как правило, чтобы получить специальное подтверждение, требуется оплата дистанционных занятий, что позволяет поддерживать и развивать виртуальные образовательные платформы³.

Таким образом, внедрение дистанционных технологий требует приведения в соответствующее состояние учебно-методическое и организационное обеспечение преподавания в вузах. Дистанционные методы образования представляют собой инновационный подход, позволяющий получить уникальную возможность для самореализации людей из различных регионов планеты, в том числе людей с ограниченными возможностями здоровья.

¹ Андреев А.А. Дистанционное обучение: сущность, технология, организация / А.А. Андреев, В.И. Солдаткин. — М: Из-во МЭСИ, 1999. — 166 с.

² Воронцова Т.В. Моделирование и технологическое обеспечение ресурса профессиональной образовательной среды / Т.В. Воронцова, Е.Ю. Ибатуллина // Теоретические и прикладные проблемы АПК. — 2015. — № 1(22). — С. 59–62.

³ Основы дистанционного обучения. Дистанционный курс / В.Н. Кухаренко. — Харьков: Торсинг, 1999. — 41 с.

Құрмажан Н. С.,

*преподаватель кафедры физической подготовки, старший лейтенант полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Применение игровых упражнений на развитие физических качеств волейболистов

Волейбол многогранен и объединяет взаимосвязанные виды подготовки: физическую, техническую, тактическую, игровую, психологическую, теоретическую. Физическая подготовка имеет определяющее значение для достижения высокого уровня технического и тактического мастерства волейболистов¹.

Основными компонентами физической подготовки волейболистов являются обоснованный комплекс средств и методов тренировки, объем и интенсивность нагрузки, средства восстановления и контроля уровня физической и функциональной подготовленности².

Физические упражнения подразделяются на основные (упражнения по технике, тактике игры и сама игра) и вспомогательные (общеразвивающие и специальные)³.

Для развития общих физических качеств, совершенствования функциональной базы и двигательных навыков применяют общеразвивающие упражнения. Специальные упражнения — подводящие (для овладения основами техники, тактики игры и их совершенствования) и подготовительные (для развития прыгучести, специальной выносливости, быстроты реакции и перемещения, прыжковой ловкости)⁴.

Основные упражнения играют огромную роль при подготовке к соревнованиям, да и процент их использования значителен. Как правило, эти средства тренировки применяются для обучения и совершенствования техники и тактики игры. Также можно с помощью основных упражнений развивать физические качества и функциональные возможности до необходимого соревновательного уровня.

Избранные тренировочные средства (в сочетании с методами) лишь тогда «принесут» желаемый результат, когда известно их тренирующее воздействие. Тренирующий эффект упражнений определяется соотношением количественных значений компонентов физической нагрузки:

- видом применяемых упражнений,
- интенсивностью их выполнения,
- их продолжительностью,
- временем отдыха между упражнениями,
- характером отдыха,
- числом повторений.

Чередую компоненты физической нагрузки, можно добиться нужного тренирующего воздействия при выполнении одного и того же упражнения. Вид применяемых упражнений предопределяет количество участвующих в работе мышц и режим их деятельности. Специальные упражнения, основные упражнения волейболистов вызывают более локальные изменения в мышцах, чем, скажем, кроссовый бег, ходьба на лыжах (глобальная мышечная работа), где фазовый характер работы мышечных групп способствует хорошему кровообращению и усилению поставки кислорода к тканям.

Время выполнения упражнения определяется длительностью работы и интенсивностью выполнения. При интенсивной мышечной работе длительностью 3-5 мин сокращение продолжительности упражнений все более уменьшает роль дыхательных процессов и возрастает значение анаэробных реакций. Поэтому для совершенствования специальной выносливости используют, в основном, нагрузку от 30 сек. до 2-3 мин.

Продолжительность отдыха между упражнениями определяет, как характер ответных реакций на тренировочную нагрузку, так и их величину. Если работа выполняется со средней интенсивностью, то сокращение интервалов отдыха повышает интенсивность аэробных изменений в организме: при работе с высокой интенсивностью сокращение времени отдыха ведет к увеличению анаэробных изменений в организме.

Характер отдыха — выполнение умеренной нагрузки (например, бег «трусцой») после тяжелой мышечной работы — ускоряет протекание восстановительных процессов.

Количество повторений упражнений определяет величину воздействия нагрузки на организм. Увеличение числа повторений при работе со средней интенсивностью длительное время поддерживает на высоком уровне деятельность сердечно-сосудистой и дыхательной систем. При выполнении упражнений с высокой интенсивностью увеличение числа повторений приведет к истощению энергетических ресурсов, и спортсмен либо снижает интенсивность, либо совсем прекращает работу.

Изменяя показатели физической нагрузки, можно целенаправленно воздействовать на развитие того или иного качества, на совершенствование функциональных возможностей.

Лучше всего тренировать эти качества в начале тренировочного занятия, после разминки, ибо использование упражнений такого воздействия после напряженной мышечной работы или в конце тренировки не даст желаемого результата, т. к. физиологическая нагрузка, суммируясь раз за разом, дает эффект выносливости.

Упражнения для развития специальной выносливости: интенсивность близкая к максимальной (высокая), отдых между сериями — 2-4 минуты, продолжительность одной серии — 1-4 минуты, количество серий 5-7. Для этой группы пригодны упражнения в защитных действиях в парах, в поле одного волейболиста, в подвижном блокировании, в нападающем ударе. Для защитных действий время выполнения упражнений меньше, чем в подвижном блокировании и нападающем ударе.

При построении серий упражнений для развития специальной выносливости можно исходить не из стандартного времени отдыха, а устанавливать эти паузы в зависимости от быстроты возвращения частоты пульса к уровню 120-130 уд/мин. Практически это выглядит так: после каждой «порции» работы волейболист подсчитывает пульс по 10-секундным отрезкам. Как только пульс снизится до 20-21 удара за 10 секунд, можно начинать следующую серию.

По приведенной систематизации можно с достаточной точностью определить направленность воздействия того или иного упражнения и унифицировать учет тренировочной работы. В этом случае объем нагрузки легко установить исходя из времени, затраченного на выполнение упражнений, и времени отдыха между его повторениями.

При определении дозировок упражнений для развития скоростно-силовых способностей и специальной выносливости следует учитывать квалификацию волейболистов, уровень их подготовленности, возраст и этап подготовки с обязательным соблюдением принципа постепенного возрастания нагрузки и регулярности учебно-тренировочных занятий.

Использование игровых упражнений с мячом для повышения уровня развития физических качеств волейболистов, дает возможность совершенствовать и технико-тактический компонент, путем постановки определенной задачи игрокам (направить мяч в определенную зону, выиграть дуэль у блокирующего, «закрыть» блоком нападающего игрока и т. д.) Техника выполнения упражнений с мячом должна сохраняться до конца выполнения упражнения, в противном случае следует снизить интенсивность выполнения.

¹ Волейбол / Под редакцией А.В. Беляева, М.В. Савина. — М.: ФОН, 2000. — 368 с.

² Железняк Ю.Д. Волейбол / Ю.Д. Железняк А.В. Ивойлов. — М.: ФиС, 2001. — 238 с.

³ Клещев Ю.Н. Волейбол / Ю.Н. Клещев. — М.: СпортАкадемПресс, 2003. — 189 с.

⁴ Хапко В.Е. Совершенствование мастерства волейболистов / В.Е. Хапко. — Киев: Здоровье, 2009. — 128 с.

Е.М. Махметов,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының аға оқытушысы, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)*

Жаппай тәртіпсіздік кезінде атыс қаруын қолдану мәселелері.

Қазіргі заманда әлемнің түкпірінде саяси әлеуметтік жағдайларға байланысты жаппай тәртіпсіздіктер орын алуда, соның бір шеті Қазақстан аумағына да келіп жетті. 2022 жылдың ақпан айын атап айтсақ Алматы облысында жаппай тәртіпсіздік болғаны туралы бәрімізге мәлім.

Қазақстан Республикасы ата-заңымыздың, атап айтқанда Конституцияның 1-бабында Қазақстан Республикасы өзін демократиялық, зайырлы, құқықтық және әлеуметтік мемлекет ретінде орнықтырады, оның ең қымбат қазынасы — адам және адамның өмірі, құқықтары мен бостандықтары — деп жарияланған. Мемлекетіміздің негізгі заңы еліміздің құқықтық саясатын жүзеге асыруға бағыттылған түбегейлі қандылық базасы болғандықтан құқықтық мемлекет іргесі нығая бастаған мәселелерінің бірі болып қала беретіндігі де белгілі болып отыр. Қазақстан Республикасының 12-бабының 2-тармағына сәйкес: «Адам құқықтары мен бостандықтары әркімге тумасынан жазылған, олар абсолютті деп танылады олардан ешкім айыра алмайды, заңдар мен өзге де нормативтік құқықтық актілердің мазмұны мен қолданылуы осыған орай анықталады» көрсетіліп өтілген. Сол себепті заң шығару тармағы ҚР қылмыстық кодекстің 2-бабында қылмыстық заңдардың алдында тұрған міндеттерді көрсетіп берді (*адам мен азаматтың құқықтарын, бостандықтарын мен заңды мүдделерін қорғау және т. б.*).

Қазақстан Республикасы Конституциясының 13-бабына сәйкес: «Әркімнің құқық субъектісі ретінде танылуына құқығына бар және өзінің құқықтары мен бостандықтарын, қажетті қорғанысты қоса алғанда, заңға қайшы келмейтін барлық тәсілдермен қорғануға құқылы.

ҚР ҚК 32-бабында «қажетті қорғану» түсінігі берілген, онда: қажетті қорғану жағдайында қол сұғушы адамға зиян келтіру, яғни қорғанушының немесе өзге де адамның жеке басын, тұрғын үйін, меншігін, жер учаскісін және басқа да құқықтарын, қоғамның немесе мемлекеттің заңмен қорғалатын мүдделерін қоғамдық қауіпті қол сұғушылықтан қол сұғушыға зиян келтіру жолымен қорғау кезінде, егер бұл орайда қажетті қорғану шегінен асып кетушілікке жол берілмеген болса, ол қылмыстық құқықбұзушылық табылмайды — делінген¹.

Ал, жалпыға бірдей адам құқығы мен бостандығын жүзеге асырғанда, демократиялық қоғамда заңмен белгіленген басқаның құқығы мен бостандығын мойындайтындай, моральдық, қоғамдық тәртіппен қоғамдық тұрмыстың әділ талаптарын орындайтын шектеулеріне сәйкес болуы тиіс. Осыған байланысты, адамның, қоғамның, мемлекеттің арасындағы мүдделерінің қарама-қайшылығы болып отыратын заңдылық және одан қылмыстық мінез-құқыты бөлу қажет.

Мемлекеттік өкілеттігі бар адамдар көп жағдайларда қылмыстық заңның қорғалуына алынған адамның мүдделеріне заңды түрде зиян келтіретін әрекеттер жасайды (мысалы: ішкі істер органы қызметкерлерінің атыс қаруын қолдануы және т. б.). Осы әрекеттер өзінің құқықтық табиғаты жағы-

нан қылмыстық қиянат жасаудың белгілерімен ұқсас. Олардың заңдылығы туралы құқықтық қорытынды жасау — арнаулы өкілеттігі бар органдардың заң негізінде мемлекет атынан жасайтын өкілетті болып есептелінеді.

Қылмыстық құқық ғылымында мұндай әрекеттер қылмыстық әрекеттерді жоятын мән-жайлар ретінде Қазақстан Республикасының Қылмыстық кодексінде «Қажетті қорғану», «Қол сұғушылық жасаған адамды ұстау кезінде зиян келтіру» және «Аса қажеттілік» және басқа да баптарында қаралған.

Әр күн сайын шектен тыс тағылық әрекеттер жасалып, Қазақстан Республикасы Конституциясының қорғалуына алынған адам құқығы аяусыз аяққа тапталып жатқан да, азаматтардың еліміздің қорғау органдарына деген сенімсіздік таныта бастаған жақтарында ішкі істер органдары қызметкерлеріне берілген, мемлекет атынан қолданылатын заңды билік толық әділетті, табандылық көрсете отырып жүзеге асыру-бүгінгі күннің шұғыл талабы.

Ішкі істер органдары қызметкерлерінің қылмыстылықпен күрестегі бірден-бір елеулі және белсенді өркениетті әрекеттерінің бірі қылмыстарды тоқтату, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көзге көрінген адамды, атыс қаруын қолданып ұстау саналады. Оның құқықтық негізгі Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы №380-IV «Құқық қорғау қызметі туралы» қабылданған заңының 61-бабында белгіленуі, қызметкерлердің атыс қаруын қолданып қылмыскерлерді ұстау заңды болуы үшін зиян келтіруінің заңды болуының шеңберін анықтайды. Осы орайда аталған мәселелердің толықтай заңды болуы үшін бірқатар заңдылық жағдайларды өзінің мағынасы мен мазмұны жағынан қоғамға пайдалы екенін ашып көрсету қажет².

Қылмыс жасаушыға зиян келтіру әртүрлі болуы мүмкін, өмірін қию, өмірі мен денсаулығына, мүмкін қылмыстық қол сұғушылықтан қорғануы моральдық міндеттері болса, ол ПО қызметкерлеріне берілген заңды мемлекеттік борышы, ол өзінің міндеттерін орындамағаны немесе тиісінше орындамағаны яғни, қылмыстарды тоқтату, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көре түскен адамды, атыс қаруын қолдану барысында, адам мен азаматтардың, мемлекет немесе қоғам мүдделерне елеулі зиян келтірсе заңдарға сәйкес жауаптылыққа тартылады.

Сондықтан ПО қызметкерлерінің қылмыстарды болғызбауға, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғау және қылмыс үстінде көзге түскен адамды, атыс қаруын қолданып ұстау үшін қылмыскердің істеген қылмысының, қылмыстық заң қорғауына алынған қандай объектіге қол сұғылғанын білу өте маңызды. Өйткені атыс қаруын қолдану арқылы адам өмірін қию, өмірі мен денсаулығына қауіпті зиян келтіру заңды ма, әлде заңсыз ба деген сұрақ туады.

Көп жағдайларда қылмыскер, арнаулы өкілеттігі бар адамдардың құрықтануына бағынбайды, бой тасалап және тығылып қалу әрекеттерін жасайды. Бұл жағдайларда қылмыскерді ұстау үшін және қылмыс үстінде көзге түскен қылмыскердің өміріне, денсаулығына мүлкіне атыс қаруын қолданып зиян келтіруде, өзінің табиғаты жағынан қылмыскерді заңды ұстау кезінде әсер ететін елеулі айырмашылықтары бар.

Осыған байланысты ПО қызметкері екі оттың («қылмыскерге тойтарыс беру» және «шегінен» асып кетпеу) арасында қалып отыр, Бұл жерде заң жайсыз жағдайлар қауіп қатерін ПО қызметкерлеріне қаратып отыр. Конституция қорғауындағы азаматтың құқықтарына және осындай қиянатты болғызбауға шешім қабылдаған адамның кешірімді қателігі үшін, қатал түрде қиянат жасаушыға зиян келтіруді күтпеуі керек пе? Заң құқық қорғау қызметкерлеріне берілген заңды мемлекеттік-билік ешқандай кедергісіз қолдануға, ал қылмыскердің жағдайын қиындатуға тиіс деп санаймыз.

Қылмыстық әрекеттерді шектеу немесе оны алдын-алу, мемлекет өкілдеріне міндеттелінгендіктен, заңдылық нормаларда олардың құқықтары, қылмыскерге қарағанда артық болуы тиіс. Оның шешімді жолы ретінде талданып отырған заңның 61-бабында қаралған жаңдайлар пайда болуы мүмкін көзі жеткенде атыс қаруын, ату жағдайына келтіру және өзінің қауіпсіздігін қамтамасыз ету үшін шеңберін, яғни, қоғамға қауіпті іс-әрекет жасаушы адамның, қызметкер белгіленген арақашықтықтан асуы пайда болғанда, қаруды қолдану құқығы болуы қажет деп санаймыз.

Сонымен қатар, келешекте 61-баптың 4-бөлігіне «атыс қаруын ауыр және аса ауыр қылмыс жасау үстінде қолға түскен, қарулы қарсылық көрсеткен адамды және адамдарды, сондай-ақ қаруды тапсыру туралы заңды талаптарды орындаудан бас тартқан адамды, егер өзге де тәсілдермен және құралдармен қылмыскердің қарсылығын тоқтату, ұстау немесе қаруын алу мүмкін болмаса, ұстау үшін» деген толықтырулар енгізілсе дұрыс болар деген тұжырымдамыз.

Бұл мәселе ел Тұңғыш президентінің Қазақстан халқына Жолдауында «Біздің қалалардың көшелері мен ауылдарындағы» тыныштық сіздерге байланысты қылмыстықпен, алаяқтықпен, заңдардың бұзылмауына табанды да қатал жүргізу керек³.

Бұндай қадам құқық қорғау органдары қызметкерлерінің азаматтарды қол сұғудан қорғау, олардың отбасы мүшелеріне, қоғамдық тәртіпті қорғауға, қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету және қылмысқа қарсы күрес жүніндегі қызметтік немесе қоғамдық борышын атқарып жүрген басқа да адамдарға жасалған шабуылды тойтару үшін қылмыскерге нақты пәрменді қарсылық көрсетудің, мүмкіндігін қамтамасыз ету талаптарына сай болар еді. Өйткені әрбір қызметкер қылмыстарды болғызбауға, азаматтарды қылмыстық қол сұғудан қорғауда және қылмыс үстінде көре түскен адамды атыс қаруын қолданғанда ешқандай салдарсыз құқықты болуға тиіс.

¹ Қазақстан Республикасының Қылмыстық Кодексі 2014 жылғы 3 шілдедегі № 226-V (2020.11.01. берілген өзгерістер мен толықтыруларымен) // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/K1400000226>

² «Қазақстан Республикасының Құқық қорғау қызметі туралы» Қазақстан Республикасының 2011 жылғы 6 қаңтардағы № 380-IV Заңы // <https://adilet.zan.kz/kaz/docs/Z1100000380>

³ Қазақстан Республикасының Президенті Н.Ә. Назарбаевтың «Қазақстандықтардың әл-ауқатының өсуі: табыс пен тұрмыс сапасын арттыру» Қазақстан халқына Жолдауы. — Астана, 2018.

К. Охан,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасы бастығының орынбасары,
педагогика ғылымдарының магистрі, полиция капитаны
(Қазақстан Республикасы ИМ Б. Бейсенов атындағы Қараганды академиясы)*

Терроризмнің түрлері және қасіретті қаңтар оқиғасы

Лаңкестік — гректің «terror» сөзінен алынып, «үрейлі», «қорқынышты» деген мағыналарды білдіреді. Бұл атауды ең алғаш Аристотель қолданған. «Террор» сөзі өз мақсатына жету үшін ешнәрседен тайынбай, зорлықпен үкімін жүргізуді көздеген саяси күрес деген мағынада түсіндіріледі. Лаңкестердің қарулы әрекеттері мен бүлік шығару іс-әрекеттері олардың бүкіл болмысын айқын көрсетеді. Түрлі этникалық және діни қайшылықтар, кедейлік пен мемлекеттегі түрлі келіспеушіліктер де лаңкестіктің шығуына себеп болуы мүмкін. VII ғасырда Ислам әлемінде пайда болған діни, саяси, экстремистік әрекет саналатын харижиттер («хулафа-и рашидин») хазреті Омар (хулафаты) мен Оспанға (хулафаты) қарсы қастандық ұйымдастырды. Олар умәуилер салтанаты кезінде үлкен саяси күшке айналып, елде әрдайым іріткі мен дау-жанжал ұрығын септі. VIII ғ. екінші жартысында Ирак, Бахрейн, Йемен, Сирия, Мысыр және Хорасан жерлерінде лаңкестік әрекеттер жасаған карматилер де діни, саяси, экстремистік ағым саналған. Карматилер шиға мәзһабындағы исмаилиттердің негізгі тармағының бірі ретінде VIII ғ. ортасында Иракта пайда болған. Олар ислам шаригатын мойынсұнбай, тіпті Қағбаны зиярат етуді бидғат деп санаған. 899 жылы Бахрейнді басып алып, шығыс Арабияда өз мемлекетін құрған. 930 жылы қажылық маусымында Меккеге баса көктеп кіріп, қаланы таллан-таражға салып, бірнеше мың қажылар мен жергілікті тұрғындарды өлтіріп, көптеген мұсылмандарды тұтқындаған.

Қазіргі таңда дүниеде 500-ге жуық лаңкестік ұйым бой көрсетуде. Олардың саяси, діни бағыты, әлеуметтік және этникалық құрамы, шабуылдау дәрежесі бойынша ең үлкендері мыналар: «әл-Кайда», «Абсат әл-Ансар» (Ливан), «Ал-Жиһад», «Жәмағат әл-Ислами», «әл-Ихуан әл-муслимин» (Мысыр), «Хизб-ут-тахрир әл-Ислами», «Тәйбә», «Жамағати-Ислами» (Пәкістан)¹.

Қазіргі кезде ең көп таралған лаңкестік — дінді бетперде еткен түрі. Олардың негізгі мақсаттары — әртүрлі діни сенімдерді пайдалана отырып, адамдардың пікіріне әсер ету, билікті ұстап қалу, ұлтаралық соғыстар, талас-тартыстар ұйымдастыру, дінді саяси құрал ретінде пайдалану. Лаңкестікке қарсы күресудің мақсаты рухани және материалдық, экономикалық тұрғыдағы нысандарды залалсыздандыру. Сол үшін лаңкестіктің пайда болу тарихын, оның түрлері мен алуан көріністерін, сондай-ақ қаупінің алдын алуды да білген абзал. Ал ирактік лаңкестікке ден қойған жанкешті шахидтер әкімшілік ғимараттар мен шетелдік елшіліктерді, шетелдік ірілі-уақты компания кеңселерін жарып жіберуге әуес. Ондағы мақсаттары — мемлекеттік аппаратты есінен тандыра қорқытып, қатты састыру, инвесторларды шошыту арқылы халықаралық жанжал шығару, соның арасынан өздеріне пайда табу деседі. Латынамерикандық лаңкестікке бүйрегі бұратындар саясаткерлер мен балаларды ұрлап әкетіп, артынан оларды мерт етіп, жұртты жаппай қырып-жоюмен айналысады екен. Ондағы мақсат — билік төңірегінде жүрген зиялы қауым өкілдері мен қоғамның қаймағы саналатын элитаға қатты қысым жасау арқылы оларды өз дегендеріне көндіріп, лаңкестер мақсаты үшін жұмыс істеуге мәжбүрлеу болса керек. Ал шешендік әдіспен әрекет ететін лаңкестерге тұрғын үйлерді жарып, қоғамдық мекемелерге шабуыл жасап, адамдарды кепілге алу үрдісі тән. Бұлардың алға қойған басты

мақсаттары — халық арасында үрей туғызып, тұрақтылықтың іргетасын шайқалтып, елді бейбіт өмір сүру ырығын жаңылту.

Бұрындары тек шетелдерде ғана орын алатындай көрініп келген лаңкестік оқиғалар ақыры Қазақстан жеріне де келіп жетіп, қалың бұқара халық күндіз күлкіден, түнде ұйқыдан айырылған пұшайман халге түсті. Жыл басындағы ел көлемінде орын алған лаңкестік оқиғалардың сипаты мен белгілеріне үңілсек, елімізде орын алған қасіретті қаңтар оқиғасына тоқталсақ Бұған тұрмыстық-әлеуметтік жағдайдан басқа асқынған діни факторлардың да айтарлықтай ықпалы барлығы байқалады. Жаңаөзенде бастау алған наразылық шараларын Қазақстанның басқа ірі қалаларының тұрғындары қолдап, көшеге шеруге шықты. Алматы қаласында шерушілер полиция көліктерін қиратып, олар өртке оранды. Елдегі жағдайдың шиеленісуіне байланысты, Қазақстанның барлық аумағында төтенше жағдай енгізілді. Шерушілер маңызды нысандарға шабуыл жасады, Алматы қаласында жағдай шиеленісіп, тәртіпсіздіктер күшейді. Белгісіз адамдар әкімдігінің ғимараты мен Алматы әуежайын басып алды. Қала әкімдігі өртке оранды. Алматыдағы ондаған сауда орындары, дүкендер, банктер тонағаны хабарланды. Президент Қасым-Жомарт Тоқаев Қауіпсіздік кеңесінің жиынында бұл шабуылды «террористік топтар» ұйымдастырғанын айтты. Оның мәлімдемесіне сәйкес, елге «қаруланған әрі дайындықтан өткен жергілікті және шетелдік содырлар» шабуыл жасаған.

Аты аталмаған бұзақы топтармен болған қақтығыстың салдарынан Алматы, Тараз, Шымкент, Қызылорда қалаларында әскерилер мен бейбіт тұрғындар қаза тапты. Алматыдағы әкімдік ғимараты, президент резиденциясы және Республика алаңы бақылауға алынғаны белгілі болды. Сол күні жалпы Қазақстанның барлық аймағында конституциялық тәртіп қалпына келтірілгені белгілі болды, бірақ Президент Қасым-Жомарт Тоқаев терроризме қарсы шаралар содырлар толық жойылғанша жүргізілетінін мәлімдеді.

Артынша Президент Қасым-Жомарт Тоқаев ҚР Қауіпсіздік кеңесінің жиынын өткізіп Ұжымдық қауіпсіздік туралы шарт ұйымы (ҰҚШҰ) басшыларынан көмек сұрағанын мәлімдеді. ҰҚШҰ бітімгерлік күштерінің негізгі миссиясы — Қазақстандағы стратегиялық нысандарды күзету деп жарияланды. Тоғызыншы қаңтардан бастап Ресей, Армения, Беларусь, Қырғыстан және Тәжікстан әскерлері (2030 сарбаз, 250 техника) маңызды нысандарды күзету жұмысына кірісті. Байқоңыр ғарыш айлағы, Сарышаған полигоны, ғарышты бақылау станциялары мен басқа да маңызды әскери нысандарды ҰҚШҰ әскерлері бақылауға алды. ҰҚК тәртіпсіздіктер кезінде басып алынған барлық әкімшілік нысандардың қайтарылғанын, елдегі жағдайдың тұрақталғанын мәлімдеді. Он үшінші қаңтардан бастап бітімгерлік күштер күзетке алған нысандарын қазақстандық құқық қорғаушыларға тапсыра бастады, ҰҚШҰ әскерлерін елдеріне қайтаруға дайындық басталып кетті. Он тоғызыншы қаңтарда ҚР Қорғаныс министрлігі ел аумағында шет мемлекеттердің әскерилері қалмағанын мәлімдеді.

Ел билігі бесінші қаңтарға дейін болған наразылық шараларын «бейбіт митинг», одан кейін орын алған оқиғаларды «мемлекеттік төңкеріс» және «террорлық шабуыл» ретінде қарастыра бастады. Президент «содырлар» елдің 11 аймағына шабуылдағанын, негізгі соққы Алматы қаласына жасалғанын мәлімдеді. Оның айтуынша, Ақорданы басып алуды жоспарлаған адамдар бұл мақсатынан Нұр-Сұлтанға әскери ұшақтар келіп қонғаннан кейін айнығанын айтты².

Қазақстан Республикасы Бас прокуроры қаңтар оқиғасындағы терроризм актілері бойынша 46 қылмыстық іс тергелуде, деп хабарлады. Сондай-ақ, ол жаппай тәртіпсіздік пен терроризм актілерінің айырмашылығы неде екенін түсіндірді. «Барлық айыпталушылар бойынша жедел-ізвестіру шаралары жүргізілуде. Бұл жерде жаппай тәртіпсіздік пен терроризм актілерінің айырмашылығы неде екенін түсіндіргім келеді. Тәртіпсіздіктер мен террористік шабуылдар кезінде зорлық-зомбылық, қирату, қарулы қарсылық орын алады. Бірақ тәртіпсіздіктер ретсіз, билікке ешқандай талаптар қойылмайды. Өз кезегінде террористік актілердің мақсаты — халықты қорқыту және мемлекеттік органдардың қызметін әдейі тоқтату. Билікке талаптар қойылады, стратегиялық объектілер, билік пен құқық қорғау органдары қару-жарақпен басып алынады немесе жойылады», — деді Берік Асыллов³.

Шындығына келсек, терроризм — жаһанға төнген зор қатер. Лаңкестік (терроризм) — негізінен, саяси-әлеуметтік себептерге байланысты жеке адамға, көпшілікке немесе мемлекетке қысым жасау, үрей туғызу мақсатында қасақана жасалатын қылмыстық іс-әрекет. Бұл ұғым XVII ғасырдағы француз революциясынан кейін кеңінен қолданыла бастаған болатын. Адам жанын түршіктірер қатыгез зұлымдыққа толы лаңкестік әрекеттердің формасы да, тактикасы да әр түрлі, олар: кепілге адам алу, қоғамдық орындарда жарылыстар ұйымдастыру, кісі өлтіру, бопсалау, шетелдік елшіліктерге, халықаралық ұйымдардың бас пәтерлеріне шабуылдар жасау, ұшақ жару, қару-жарақ қоймаларын басып алу, т. б. Ел аймақтарында өткен қаралы оқиғалар соның айқын дәлелі. Қайсыбір сарапшылардың айтуынша, (мәселен, Марат Шибұтовтың пікірінше), еліміздегі лаңкестік әрекеттер тактикасына қарай дағыстандық, шешендік, ирактық және латынамерикандық түрлерге ұқсас болып келеді екен.

Қазақстанда тактикалық жағынан ең ықтималы дағыстандық әдіс деседі. Бұл әдіске күштік құрылым қызметкерлері мен шенеуніктерді нысанаға алу тән болса керек. Дағыстандық лаңкестіктің мақсаты — мемлекеттік аппараттың аяқ-қолын тырп еткізбестен «матап тастау». Еліміздегі құқық қорғау органдары мен қауіпсіздікті сақтауға жауап беретін лауазымды шенеуніктеріміз ондай лаңкестік оқиғалар орын ала қалса, олардың алдын алуға сондай-ақ күресуге дайын болуы қажет.

Ендеше, зайырлы мемлекетіміздің саяси-қоғамдық құрылысы мен сипатына, мемлекет құзырына қарайтын азаматтардың өмірі мен құқығына зор қауіп төндіретін лаңкестік мақсатта іске асырылатын қанды оқиғалар мен құбылыстарға құқық қорғау мен ұлттық қауіпсіздік органдары, барша қоғам жіктері бір жағадан бас, бір жеңнен қол шығарып, тізе қоса отырып бірлесіп әрекет етулері қажет-ақ. Қоғамда, әсіресе мектеп жасындағы балалар мен жасөспірімдер, жастар арасында идеологиялық, мәдени-ақпараттық мақсаттағы үгіт-насихат жұмыстарын жүргізіп, оларды саяси-танымдық тұрғыдан «тағалау» керектігі дау туғызбас деген ойдамыз. Ең бастысы, лаңкестікке қарсы заңнамаларымызды бекемдеп, құзіретті органдардың терроризмге қарсы қызметін оңтайландырып, еліміздің ұлттық қауіпсіздігі мәселесімен айналысатын органдардың іс-әрекеттерін үйлестіріп, бір ізге салуды қолға алуымыз керек, бұл — өте маңызды шаруа.

- ¹ А.А. Амреева. Діни экстремизм мен терроризмнің саяси-әлеуметтік негіздері (орта азия мемлекеттері мысалынан). — Алматы.
- ² Г.Д. Турысбекова. Терроризм: қылмыстық-құқықтық және психологиялық аспектілері // Egemen.kz.
- ³ Халықаралық терроризм және экстремизммен күрес саласындағы негізгі терминдер мен ұғымдардың қазақша-орысша түсіндірме сөздігі. — Алматы.

Садырбеков А.Ж.,
*преподаватель кафедры тактико-специальной подготовки,
магистр юридических наук, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Отдельные вопросы психологического сопровождения сотрудников ОВД при использовании оружия в кризисных ситуациях

Процессы обновления всех сторон жизни общества органически связаны с укреплением дисциплины, законности и требуют решительного противодействия любым нарушениям правопорядка.

Применение огнестрельного оружия является наиболее эффективным средством пресечения преступлений и задержания лиц, их совершивших. В нынешнее время человечество не нашло другого, более эффективного средства, которым можно было бы заменить огнестрельное оружие. Поэтому его правомерное применение в целях защиты прав личности, интересов общества и государства представляется неизбежным.

Более того, осложнение криминогенной обстановки в республике, в особенности рост тяжких насильственных, корыстных преступлений, увеличений количества вооруженных нападений и сопротивлений в отношении работников правоохранительных органов оказывают прямое воздействие на рост показателей применения ими огнестрельного оружия. Огнестрельное оружие обладает большой поражающей силой и его применение глубоко вторгается в сферу конституционных прав человека сопряжено с высоким риском для его жизни и здоровья. Нередко применение огнестрельного оружия создает опасность наступления серьезных последствий для жизни и здоровья окружающих граждан.

Министр внутренних дел Республики Казахстан уделяет особое внимание уровню огневой подготовки сотрудников ОВД. Ряд издаваемых нормативных документов, приказов МВД, телеграмм об организации дополнительных занятий по ОП с постоянным составом требует целенаправленной и планомерной работы по совершенствованию огневой выучки сотрудников правоохранительных органов. Низкий уровень стрелковой и психологической подготовки одна из причин гибели и ранения сотрудников ОВД: неумелое обращение с табельным оружием не позволяет в полной мере использовать его возможности во время боевого применения.

В служебной деятельности сотрудников полиции, связанной с применением оружия, где главным критерием является результативность в поражении цели, способы ведения огня должны быть максимально облегчены.

Стрелковая подготовка сотрудников полиции должна носить служебно-прикладной характер, т.е. осуществляться в условиях, максимально приближенных к реальным, с использованием упоров и поддержек, облегчающих ведение огня, а также с использованием укрытий, различных перемещений

и положений для стрельбы, в том числе нестандартных, уменьшающих возможность поражений сотрудника.

Применение оружия сотрудниками производится как правило, на фоне сбивающих факторов: высокого нервно-эмоционального напряжения, физической нагрузки, неблагоприятных внешних условий (слабая освещенность, звуковые и световые раздражители и т. п.) и др., что негативно влияет на стрельбу, в частности, к усилению тремора рук, отрицательно влияющего на устойчивость оружия и управления спуском.

Ведущим компонентом служебно-прикладной стрелковой подготовки является специальная психологическая подготовка. Высокий уровень подготовленности в стрельбе во многом определяет и психологическую подготовленность. Однако реальные условия применения оружия зачастую вызывают у сотрудников ОВД стрессовое состояние, в результате чего они не могут реализовать имеющиеся у них возможности поражения цели. В связи с этим особое значение приобретает специальная психологическая подготовка. В целях формирования профессионально значимых психологических качеств необходимо использовать метод ситуационного упражнения, заключающийся в моделировании реальных ситуаций и условий применения оружия.

Смоделированные ситуации и условия применения и использования оружия, в свою очередь, создают определенное нервно-эмоциональное напряжение, на фоне которого выполняются учебные задания. В процессе тренировки сотрудник адаптируется к предлагаемым ситуациям и условиям, что и лежит в основе специальной психологической подготовки. Нервно-эмоциональная напряженность может быть создана, если выполнять упражнения в стрельбе:

- на фоне утомления после значительной физической нагрузки;
- на фоне световых, звуковых раздражителей, в условиях ограниченной видимости и в темноте;
- в различных внешних условиях: малый объем помещения, подвал, коридор, лестничная площадка и т. д.;
- в условиях, моделирующих реальные ситуации, с использованием интерактивных тренировочных систем;
- при проведении различных спаррингов с применением оружия (с использованием соответствующих технических средств).

Использование метода проблемно-ситуационного упражнения обеспечивает формирование эмоциональной устойчивости — один из важнейших факторов надежности применения оружия, способствует более прочному закреплению техники и тактики владения им, обеспечивает практическую подготовку к правомерному его применению¹.

¹ Елемесов Т.Б., Саликов Ж.К. Огневая подготовка» для специальности Начальная военная подготовка: Учеб.-метод. комплекс по дисциплине. — Караганды, 2009.

М. С. Сейтжанов,

*кәсіби-психологиялық даярлық және ІІО басқару кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция майоры
(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы);*

Д. К. Абилов,

*аға оқытушысы, ғылым магистрі
(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті)*

Девиантты мінез-құлықты жасөспірімдермен жұмыс

Қоғамның өтпелі кезінде, қоғамдық өмірдің көптеген салалары дағдарыс жағдайында болғанда, элеуметтік процесстердің динамикасы асоциальдық және антиэлеуметтік сипатындағы — зорлау мен дүниеқорлық арқылы жасалатын қылмыстар, маскүнемдік, нашақорлық және токсикомания, жезөкшелік, аморализм сияқты мінез-құлық реакциясының өршуін туғызуы өзінен-өзі түсінікті. Мұндай құбылыстар жасөспірімдер арасында кең таралған. Бұл тек біздің облысымыздан ғана емес, бүкіл Республика бойынша өзекті мәселенің біріне айналып отыр. Еліміздің нарықтық қатынастар кезеңінде болашақта бүкіл әлемдік өркениет аренасында өз орны бар мемлекет деңгейінде дамуы халқымыздың ұлттық менталитетінің болмысына әсіресе жаңа жас ұрпақтың сындарлы тәлім-тәрбиесіне тікелей байланысты. Бұл міндетке халқымыздың ғасырлар бойғы ұрпақ өсірудегі ұлттық тәрбие дәстүрлер тәжірибесі негізінде адамгершілік қадір қасиеттері тағылымды, рухани дүниесі бай, мінез-құлық мәдениеті еліміздің болашағы үшін қызмет етуге дайын азаматты қалыптастыру арқылы жетуге болады.

Кейінгі жылдары әлеуметтік-экономикалық себептерге байланысты және әртүрлі өмірлік жағдайларға байланысты қазіргі қоғамда девиантты мінез-құлықты балалар саны азаймауда. Осыған байланысты девиантты мінез-құлықты балалар мәселесі және оларға білім беру, тәрбиелеу үдерісі, сонымен қатар, психологиялық-педагогикалық тұрғыдан қамтамасыз ету, тек арнайы педагогикада ғана емес жалпы педагогика, психология, әлеуметтік педагогика және тағы басқа ғылымдардың ғылыми білім саласында көкейтесті болып отыр. Бұл жағдайда аталмыш балалар тобы психологтар мен педагогтар, дәрігерлердің зерттеу нысанына айналууда.

Қазіргі таңда Қазақстан Республикасы мемлекетінде жас балалар және жасөспірімдер арасында (ұрлық, бұзықшылық, зорлық-зомбылық) саны артуда. Үлкендер жасөспірімдердің арасындағы тәрбиесі «қиын» балалармен қалай жұмыс істеу керектігі жайлы жан-жақты ізденістер үстінде.

Белгілі психологтар (Б.Г. Ананьев, А.Г. Асмолов, А.А. Бодолев, В.В. Давыдов, А.Н. Леонтьев, М.М. Мұқанов, Ж.Н. Намазбаева т. б.) зерттеулерінде жасөспірімдердің әлеуметтік және жеке дара-лық білімдері мен өмір тәжірибелерінде адамзат қоғамының жетістіктерін, рухани байлықтарын игеріп, мінез-құлқына, дүниетанымына қалыптастырып, күнделікті жүріс-тұрыстарын басқарып отыруға өз биліктері мен бостандықтарының алатын орны айқындалған. Л.К. Керімовтың еңбегінде қиын балаларды жеке-дара қайта тәрбиелеу тұжырымдамасын және ондағы педагогтың іс-әрекеттің белгілі жүйесін жасап көрсеткен¹. Ш.Е. Жаманбалаеваның еңбектерінде девиантты мінез-құлықтың әлеуметтік аспектілері зерттеліп көрсетілген². Ал, Д. Қазымбетова өз еңбектерінде қоғамда неге девиантты мінез-құлық болады деген сұрақты қарастырған. Сонымен қатар девиантты мінез-құлықтың болу себептерін және мүмкін боларлық шешу жолдарын көрсеткен³.

Бұл зерттеушілер қиын балалардың қиырлық сияқты жағымсыз қасиеттерінің қалыптасуына әлеуметтік-педагогикалық факторлардың әсер ететіндігін зерттеді. Бастауыш мектеп оқушылары мен жасөспірімдердің ассоциалды мінез-құлықтарын, спорт, өзіндік және жеке жұмыстарды ұйымдастыру, мектепке деген ықпалды күшейту, отбасындағы белсенділікті арттыру, ұжымдағы әрекеттерге балаларды қатыстыру арқылы жеңудің әр түрлі жолдарын көрсетті.

Қазіргі кезде девиантты-мінез құлықты зерттеу екі бағытта қарастырылады біріншісі психикалық денсаулық нормасынан ауытқыған мінез құлық ретінде (жүйке аурулары, психосоматикалық бұзылулар, патологиялық күй және т. б.) екіншісі — «әлеуметтендіру дезадаптация оқшаулау» құқықтық, мәдени және әлеуметтік нормаларды бұзуымен байланысты әлеуметтікке қарсы мінез құлық. Девиацияның ең айқын көрінісіне делинквентті (құқыққа қарсы) және криминалды (қылмыстық) мінез құлық жатады.

Ауытқыған мінез-құлық табиғаты әр түрлі. Мінез-құлықтағы бұзылулар тұлғаның ерекшеліктерімен тығыз байланыста қарастырылады. А.Г. Абрумова, Л.Я. Жезлова девиантты мінез-құлық түрлерінің, әлеуметтік психологиялық тәсілге негізделген, тұжырымын ұсынды. Олар балалар мен жасөспірімдердегі девиантты мінез-құлықтың негізгі төрт түрін атап көрсетті:

1. Тәртіпке қарсы мінез құлық.
2. Антиәлеуметтік (қоғамға қарсы).
3. Делинквентті (құқыққа қайшы келетін).
4. Аутоагрессивті мінез құлық.

Девиантты мінез-құлықтың тәртіпке қарсы түріне оқу тәрбиелеу мекемелерінде қалыптасқан тәртіпті бұзу жатады. «Делинквентті мінез-құлық» ұғымы кәмелетке толмағандар құқықты бұзу әрекеттерін жасаған кезде ғана қолданылады. Бұған біреудің мүлкін қорқытып тартып алу, көліктерді ұрлау сынды заң бұзушы әрекеттер жатады. Девиантты мінез-құлық себептерінің түсініктемесі, әлеуметтік-психологиялық құбылыстың табиғатын түсінумен тығыз байланысты. Адамның мінез-құлқында әртүрлі деңгейдегі компоненттер, атап айтқанда, биологиялық, психологиялық және әлеуметтік компоненттер үндесіп жататындығы белгілі. Осыған сәйкес девиантты мінез-құлықты тек әлеуметтік себептермен түсіндіретін әлеуметтік тұжырымдар пайда болады.

Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқын психологиялық және педагогикалық түзету жұмыстары, педагогикалық ықпал, әлеуметтік қолдау және психологиялық көмек сипатында болуы мүмкін. Психологиялық көмек негізгі екі бағытта жүзеге асырылады: психологиялық превенция (ескерту, профилактика) және психологиялық интервенция (қиындықты жеңу, түзету, реабилитация). Ереже бойынша, психодиагностика жұмыстың дербес бағыты емес және психологиялық көмектің мақсаты болмауы тиіс.

Девиантты мінез-құлық деп әлеуметтік нормадан ауытқуды айтады. Оны қоғамда қабылданған нормаға қарама-қайшы әрекет жүйесі ретінде анықтайды. Психикалық әрекетіне өзгеру күйін тудыратын улы заттарды қолдану девиантты мінез-құлық формасы болып табылады. Осы заттарды қолданған кезде ол психикалық процестерге әсер етеді. Девиантты мінез-құлық әртүрлі формада

көрінгеніне қарамастан, олардың барлығы бір-бірімен тығыз байланысты. Ішімдік ішу, наша қолдану, агрессивті мінез-құлық тағы басқалар бір тұтастықты көрсетеді. Жасөспірімдердің девиантты мінез-құлқының біреуін қолдануы оның басқа заттарды қолдануға деген мүмкіндіктерін жоғарылата түседі⁴.

Қандайда бір іс-әрекеттің бағалануы оны қандайда бір нормамен салыстыру іске асады. Проблемалық іс-әрекетті жиі девиантты деп атайды. Девиантты мінез-құлық психологиялық денсаулық, құқықтық, мәдениеттік немесе жалпы қабылданған нормадан ауытқу әрекетінің жүйесі. Девиантты мінез-құлық екі үлкен категорияға бөлінеді. Біріншіден бұл психологиялық денсаулық нормасынан ауытқу. Екіншіден, бұл қандайда бір әлеуметтік-мәдени нормаларды, әсіресе құқықтық норманы бұзатын антиәлеуметтік іс-әрекеті.

Жасөспірімдік кезең – ең қиын, әртүрлі бұзақылықтардың пайда болатын және сонымен қатар достық нормаларды игеруіне сәтті кезең болып табылады. Жасөспірімдік кезеңдегі девианттық мінез-құлық жалпы заңдылықтарға бағынады — жасөспірімдердің девиантты мінез-құлықты болуына ешқандай себеп жоқ. Бірақ әртүрлі топтағы адамдардың әлеуметтік- экономикалық теңсіздігі, мүмкіншіліктерінің теңсіздігі жасөспірімдер мен жастардың санасына психологиялық әсер етеді.

Девиантты мінез-құлықтың пайда болуына отбасындағы үш түрлі жағдай әсер ететіні белгілі. Олар: әке-шешесінің теріс үлгісі, ата-ананың біреуінің болмауы, үй ішіндегі еңсені басатын ауыр жағдай-отбасында өне бойы болып тұратын ұрыс, жанжал. Өкінішке орай отбасының теріс қылықтарын атап көрсету оңай, түзеру қиын.

Сонымен девиантты мінез-құлықты жасөспірімдерді педагогикалық мінездемелері жағынан төрт топқа бөлеміз. Бірінші топқа жататын девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің мінез-құлқында дөрекілік, қатігездік, мейірімсіздік, үлкен-кішіні сыйламау сияқты әдет-дағдылар толық қалыптаспағанымен, олар іштей өз жүріс-тұрыстары мен іс-әрекеттеріне баға бере алмайды. Бірақ өз мінез-құлқын түзетуге талаптанады.

Екінші топқа жататындар адамгершілік қадір-қасиеттерді төмендей бастаған, әлеуметтік бағдарлары қоғамға жат сынаймен сипатталады. Бұлар қатігездік қылықтарымен қатар, ұрлық, тонау, зорлық-зомбылық жасау, темекі мен наша тарту, уытты сұйық заттарды иіскеу сияқты әдеттерге икемдене бастаған. Бұл топқа тәртібі нашарлаған, құқық тәртібін бұзушы жасөспірімдер жатады, бірақ бұл балалар әлі бұзыла қоймаған, өз жүріс-тұрыстарын түзетуге мүмкіндік-қабілеті бар, тек педагог тарапынан басқаруды талап етеді.

Үшінші топқа — өз мінез-құлықтарын басқара алмай, өзін-өзі тәрбиелеуге бейімділіктері жоқ жасөспірімдердің шағын тобы жатады. Қоғамға жат мінез-құлықтары қалыптаспағаны сонша, олар өздерінің теріс қылықтарына талдау бере алмайтын кәмелетке жасы толмаған қылмыскерлер. Бұл топқа қатігездік, зорлық-зомбылық көрсетумен қатар ұрлық, тонау, ішімдік және наша тарту істеріне әбден машықтанған жасөспірімдер енеді.

Төртінші топқа жүйке ауруларына (невроз, неврастения, кісіні мезі қылатын әдет) шалдыға бастаған балаларды жатқызамыз. Мұндай жасөспірімдерге педагогтар мен дәрігерлер тарапынан дербес қарым-қатынас, ілтипат, сый-құрмет, жылы лебіз қажет. Енді девиантты мінез-құлықты жасөспірімдердің пайда болуына себепші объективті және субъективті факторларға назар аударайық. Ғалымдар жасөспірімдердің қалыптасуына әлеуметтік орта мен күнделікті жағдай себеп болады деп дәлелдеген.

Әлеуметтік жағдай негізінде (қоғамдағы экономикалық қарым-қатынас, қоғамдық сана, тап және ұлттар қатынасы т. б). Жеке адамдардың қалыптасуына объективтік мүмкүндік туғызып, жастардың әлеуметтік белгілерді сақтап, құқық тәртібін бұзуға жол бермейді. Ал, жасөспірімдердің заң нормаларын мойындамауы, қоғамдық орындарда тәртіп сақтамауы, үлкен-кішіні сыйламауы сияқты қылықтар ұжымда, топта, отбасында, жора-жолдастарының арасында т. б шағын ортада ғана қалыптасады. Өйткені баланың алғашқы қадамы отбасында, мектепте, жора-жолдастары мен ата-анасының арасында жасалады.

Қайта тәрбиелеу процесінде өз орынын тауып келе жатқан әдіс-педагогикалық иландыру. Көп жағдайда этикалық тақырыптарға түсіндіру, әңгімелесу тәсілдерін қолдану өз нәтижесін бере бермейді. Қиын оқушының моральдық-эмоциялық күйін туғызып, жанамалы түрде оны нақтылы пайдаланып, оның алдына айқын мақсаттар қоюда педагогикалық иландырудың орны бөлек. Егер де, айқын мақсат шамалы болса да баланың санасына жетсе, оның тұрақты қабылдауына педагогикалық жағдай жасап, саналы іс-әрекеттерінің дәлеліне айналдыруға болады.

Жас ұрпақтың адамгершілік тәрбиесіне, ұлттық болмысымызға тән тәлім-тәрбиелік құндылықтарды игеруіне мүмкіндік жасайтын, балалардың танымдық ерекшелігін ескерген арнайы көркем эстетикалық сапалы бағдарламалардың ақпарат көздерінен орын алуы тиіс деп санаймыз.

- ¹ Керімов Л.К. Қиын оқушылар және оларды қайта тәрбиелеу мәселелері. — Алматы, 1991. — 21 б.
- ² Джаманбалаева Ш.Е. Общество и подросток: социологический аспект девиантного поведения. — Алматы, «Қазақ университеті». — 2002. — 36 с.
- ³ Казымбетова Д.К. Молодежь глазами молодежи. Девиантное поведение как объект социологического исследования // Мысль. — 1998. — № 10. — 33 б.
- ⁴ Агафонов А.Н., Бурганова Р.И. Подготовка социнома к работе с молодежью девиантного поведения. — Астана: Парасат Әлемі, 2005. — 107.

Семиглазов А. Г.,
старший преподаватель кафедры специальной подготовки, майор полиции
(Уфимский юридический институт МВД России)

Место и роль огневой подготовки в рамках профессионального обучения лиц, впервые принятых на службу в органы внутренних дел Российской Федерации

В соответствии со ст. 12 Закона о службе сотрудник органов внутренних дел Российской Федерации обязан поддерживать уровень квалификации, необходимый для надлежащего выполнения служебных обязанностей, в том числе связанных с возможным применением физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия.

Сотрудник полиции обязан проходить специальную подготовку, а также периодическую проверку на профессиональную пригодность к действиям в условиях, связанных с применением физической силы, специальных средств и огнестрельного оружия (п. 4 ст. 18 Федерального закона от 07.02.2011 года № 3-ФЗ «О полиции»).

Одним из основных направлений профессионального обучения по основным программам профессиональной подготовки лиц впервые принятых на службу в органы внутренних дел Российской Федерации по должности служащего «Полицейский» является проведение занятий по дисциплине «Огневая подготовка».

Нормативно правовыми актами регламентирующими содержание и структуру огневой подготовки в органах внутренних дел Российской Федерации являются: Наставление по организации огневой подготовки в органах внутренних дел Российской Федерации, утвержденное приказом МВД России от 23.11.2017 года № 880¹ и Порядок организации подготовки кадров для замещения должностей в органах внутренних дел Российской Федерации, утвержденный приказом МВД России от 05.05.2018 года № 275².

Огневая подготовка включает в себя:

Теоретический раздел;

Практический раздел.

В ходе освоения теоретического раздела огневой подготовки изучаются:

– правовые основы применения оружия и боеприпасов, гарантии личной безопасности вооруженного сотрудника;

– материальная часть и тактико-технические характеристики оружия и боеприпасов, меры безопасности при обращении с оружием и боеприпасами;

– правила хранения оружия и боеприпасов, а также уход за ними.

В ходе освоения практического раздела огневой подготовки осуществляются:

Практические тренировки по отработке:

– нормативов по огневой подготовке;

– изготовке к стрельбе;

– производство выстрелов без использования боевых патронов («вхолостую»);

– упражнений стрельб из различных видов оружия вхолостую, а также метания учебных гранат.

2. Стрельбы для формирования умений и навыков выполнения:

– упражнений стрельб из различных видов оружия;

– тактических задач применения оружия и боеприпасов при осуществлении оперативно-служебной деятельности.

Одной из основных задач огневой подготовки в органах внутренних дел Российской Федерации является приобретение сотрудниками необходимых умений и навыков обращения с оружием и боеприпасами. В настоящее время сотрудники продолжают применять огнестрельное оружие в повседневной оперативно-служебной деятельности. В качестве положительного примера применения огнестрельного оружия следует отметить умелые и грамотные действия выпускника факультета профес-

сиональной подготовки Уфимского юридического института МВД России. В ноябре 2020 года в дежурную часть Отдела МВД России по Белорецкому району Республики Башкортостан поступило сообщение о диком животном, которое нападает на людей. 60-летний мужчина рассказал, что на него во дворе дома напал волк и укусил его за ногу. На место происшествия выехал участковый уполномоченный полиции. Осматривая местность, он встретил и других пострадавших от зубов хищника. Полицейский заметил волка, когда тот пытался напасть на очередную жертву. Участковый произвел выстрел из табельного оружия и убил хищника. По словам полицейского, встретиться с разъяренным волком было немного страшно, но в решающий момент он думал только о том, как не допустить новых жертв³.

Несмотря на положительные примеры в настоящее время в теории и практике у некоторых сотрудников полиции преобладает недостаточный уровень знаний, умений и навыков обращения с оружием и боеприпасами, в связи с чем совершенствование навыков выполнения упражнений стрельбы и нормативов при проведении занятий по огневой подготовке в правоохранительных органах остается актуальным на долгую перспективу вперед.

¹ Далее — «Наставление по огневой подготовке»

² Далее — «Порядок организации подготовки кадров»

³ В Башкирии полицейский застрелил волка, напавшего на сельчан. [Электронный ресурс] // Российская Газета // <https://rg.ru/2020/11/09/reg-pfo/v-bashkirii-policejskij-zastretil-volka-napavshego-na-selchan.html> (дата обращения 30.03.2022 г.)

Н. Ж. Сиубаева,

*қылмыстық құқық, процесс және криминалистика кафедрасының аға оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі;*

Ж. Арқалыққызы,

заң факультетінің 4 курс студенті

(Академик Е. А. Бөкетов атындағы Қарағанды университеті)

Тергеушінің кәсіби-психологиялық қасиеттері

Тергеуші жұмысының психикалық қауырттылығының жоғары және үнемі жедел реактивтілік қажеттіліктің болуы психиканы ұйымдастыруға ерекше талаптар қояды. Тергеушінің іс жүргізу тәуелсіздігі одан жоғары бастаманы, ұйымшылдықты және әлеуметтік жауапкершілікті талап етеді. Жүйке-психикалық жүктемелермен күресу үшін ол эмоционалды-еріктік төзімділікке, шыдамдылыққа, салқындыққа, табандылыққа, өз ісінің сәттілігіне деген шексіз сенімге ие болуы керек. Сонымен қатар кез-келген күрделі жағдайда шұғыл тергеу әрекеттерін жүргізу үшін физикалық төзімділік, дамыған бейімделу мүмкіндіктері қажет. Бұл психикалық қасиеттер тергеу әрекеті процесінде қалыптасады (жеке тұлғаның жалпы реттеуші мүмкіндіктері негізінде).

Тергеушінің маңызды психофизиологиялық қасиеттеріне мыналар жатады:

- сезімталдық — сыртқы әсерлерге жоғары нейропсихикалық сезімталдық;
- реактивтілік (импульсивтілік) пен белсенділіктің оңтайлы қатынасы;
- эмоционалды тұрақтылық;
- психикалық процестердің икемділігі;
- мазасыздықтың төмен деңгейі — қауіпті жағдайларда қалыпты эмоциялық қозғыштық;
- резистенттілік — басталған қызметті жүзеге асыруға кедергі келтіретін сыртқы және ішкі жағдайларға төзімділік;
- шыдамдылық – жүйке-психикалық артық күш жұмсауларға төзімділік¹.

Тергеушінің танымдық саласының кәсіби маңызды ерекшеліктері.

Тергеушінің қызметі үшін оның танымдық саласының маңызды белгілері: көлем, тұрақтылық, зейіннің ауысуы және таралуы, қабылдау мен ойлаудың аналитикалық және синтетикалық жақтарының тепе-теңдігі және т. б.

Ойлаудың негізгі кәсіби маңызды қасиеттеріне мыналар жатады:

Логика — объектілер мен құбылыстар арасындағы себеп-салдарлық байланыстар мен қатынастарды орнату қабілетінде көрінеді, жеке фактілер мен заңдық маңызды оқиғалардың сыртқы жағында белгілі бір заңдылықтарды табуға және оқиғаларды дұрыс түсінуге және бағалауға ғана емес, сонымен бірге олардың болашақта дамуын болжауға мүмкіндік береді.

Жеделдік — бұл әртүрлі жағдайларда білімді тиімді қолдана білу, қиын және өзгертін ортада, уақыт тапшылығы мен төтенше жағдайларда тез дұрыс шешім қабылдау.

Шығармашылық — тергеушіге бұрыннан бар әдістердің жиынтығы негізінде туындаған мәселелерді шешудің жолдарын өз бетінше табуға немесе түбегейлі жаңа жолдар жасауға мүмкіндік береді.

Рефлексивтілік — бұл заңдық маңызды оқиғаларға қатысушылардың шешімдерін түсіну мүмкіндігі.

Болжам — жағдайды талдау және осы оқиғалардың барысын анықтайтын факторларды анықтау негізінде заңдық маңызды оқиғалардың дамуын және олардың негізгі тенденциясын болжау қабілетімен көрінеді.

Икемділік — алдын-ала қарастырылмаған қолайсыз жағдайлар туындағанда, жоспарланған міндеттерді шешуді қиындататын немесе кейде толығымен жоққа шығаратын жағдайлар үшін іс-қимыл нұсқаларын жасаудан көрінеді².

Тергеу мәселелерін шешу жетіспейтін ақпаратты алудың жаңа құралдарын белсенді іздеумен байланысты. Бұл күрделі стандартты емес мәселелерді шешудің психологиялық заңдылықтары негізінде жүзеге асырылады, мұндайда тергеуші жоғары дамыған қайта құрушы және шығармашылық қиялға ие болуы керек.

Тергеушінің ақыл-ой әрекетінің бүкіл процесі теңдестіру қағидасына негізделеді. Осыған байланысты салыстыру, жіктеу және жүйелеу жетекші әдістерге айналады.

Тергеушінің ойлау қабілеті тәжірибемен үнемі сыналады. Тергеушінің тәжірибелік ойлауының ерекшелігі — бұл мұқият байқау, оқиғаның жеке бөлшектеріне назар аудару қабілеті, жеке мәселені шешу үшін теориялық жалпылауға толығымен енбейтін ерекше және бір нәрсені қолдана білу, ойланудан іс-әрекетке тез көшу мүмкіндігі.

Тергеушінің сипаттамалық ерекшеліктерінің ішінде еріктілік және коммуникативтік қасиеттер өте маңызды. Тергеушінің ақыл-ойы мен ерік-жігерінің бірдей құбылыстың жағы ретіндегі тиімді қатынасы айтарлықтай маңызды. Мұны Аристотель атап өтеді, бұл ерікті ұмтылыстың өзі мүмкін емес екенін, адамдар «ұмтылыстың әсерінен емес, ақыл-ойдың нұсқауларын орындайды» деп атап өтті. Аристотельдің пікірінше, ерік — бұл тәжірибелік ақыл. Егер олар осы немесе басқа тергеушінің ерекше ақыл — ойы бар деп айтса, бірақ қажетті еріктілік қасиеттер — табандылық, батылдық және т. б. табылмаса, онда оның бұл мамандық үшін қажетті қасиеттері жоқ деп айтуға болады^{3, 62}.

Кәсіби маңызды қасиеттердің ішінде тергеушінің құндылық бағдарларының жүйесі алғашқы орынды иеленеді, бұған тергеушінің әлеуметтік, адамгершілік ұстанымы, азаматтық және қызметтік парыздың жоғары дамыған сезімі, ситуациялық әсерлерге ұшырамай, тұлғааралық және ішкі тұлғалық қақтығыстарды оң әлеуметтік мотивация негізінде жеңе отырып, мемлекеттік мүдделерді дәйекті және мақсатты түрде жүзеге асыру мүмкіндігі жатады^{4, 88}.

Адамгершілік қасиеттер — бұл адамның жалпы игілікке жоғары мақсат ретінде және адамға жоғары әлеуметтік құндылық ретінде қатынасы көрінетін сана мен мінез-құлықтың қасиеттері.

Сот ісін жүргізудегі мораль мәселесі заң әдебиетінде кеңінен қамтылған. Өз миссиясына лайықты тергеуші үшін жоғарыда аталған құндылықтар оның ішкі құндылықтары болуы керек. Заң шығарушының нақты адамгершілік қасиеттеріне келетін болсақ, оларды Платон атап өткен: қарапайымдылық, адалдық, батылдық, ізгілік, даналық, адалдық, бейтараптық, мейірімді есім^{5, 84}.

Тергеушінің адалдығы — бұл, ең алдымен, қылмыстық процестің барлық қатысушыларына объективті және әділ көзқарас, бейтараптық, айыптаушы көзқарасқа, жалғандық пен әділетсіздікке, субъективтілік пен озбырлыққа ымырасыздық.

Зұлымдықпен, заңсыздықпен және әлеуметтік әділетсіздікпен ымырасыз күрес, шешімділік, азаматтық батылдық, табандылық және мақсаттылық — тергеуші мамандығын таңдаған адамға қажет ең маңызды қасиеттер.

Тергеушінің мінез-құлық стратегиясының негізі жауап алынып жатқан адаммен әзілдеспеу, кез-келген жалпы қызығушылық мүдделердің болмауы жатады. Жауап алынатын адамдар тергеушіде адал, бірбеткей, мәдениетті, өз ісін жетік білетін, олардың жеке басының қадір-қасиетін кемсітпейтін, қысым жасамайтын, бірақ олардың заңмен кепілдік берілген құқықтарын қорғайтын адамды көруге тиіс¹.

Тергеу барысында тергеушінің кәсіби түйсігі маңызды. Бұл ойлаудың өзіндік түрі, ойлау процесінің жеке байланыстары санада азды-көпті бейсаналық түрде жүреді, ал ойдың нәтижесі — шындық анық сезіледі.

Түйсік — бұл шындықты тікелей өз қалауы бойынша түсіну, күрделі жағдайды егжей-тегжейлі ойлау жүйесінсіз ойлау қабілеті.

Әрине, барлық тергеу шешімдері түйсікке негізделі алмайды. Түйсік — бұл танымның «ғимаратын» салудағы тірек. Тергеуші өзінің интуитивті болжамдарын дәлелдемелерді жан-жақты,

толық және объективті зерттеуге сүйене отырып, процедуралық реттелетін тергеу әрекеттері арқылы тексереді.

Тергеудің нақты жағдайларына байланысты тәжірибе, білім және түйсігі нақты пайдалы жоспарлар жасауға мүмкіндік береді. Тәжірибелі тергеушілердің алдын-ала тым егжей-тегжейлі жоспарларсыз жұмыс істеу қабілеті келесідей шартталады:

– өзгеретін ситуациялық жағдайларға байланысты жедел жоспарларды тез қалыптастыру мүмкіндігі;

– біртұтас оқиғаны жеке бөлшектерге қайта құруға, оның одан әрі дамуын болжауға мүмкіндік беретін қиялдың үлкен күші;

– дамыған комбинаторлық қабілеттер, үлкен шығармашылық қуат пен түйсігі⁶ ¹⁰⁶.

Тәжірибе көрсеткендей: егер тергеуші заттардың объективті қатынастарымен, ақыл-ой дәлелдерімен қарастырмаса, егер оның іс-әрекеттері мақтанышпен, қырсықтықпен, жеңілтектікпен байланысты болса, егер ол бастыққа жағымпаз болса, әдетте тергеуде өрескел қателіктер жіберіледі.

Билік өкілеттілігінің болуы тергеушінің айыптау бағытының елесін тудыруы мүмкін, ал кейбір жағдайларда тиісті кәсіби деформацияны тудыруы мүмкін. Сонымен бірге, тергеушінің функциясы айыптау немесе қорғау емес, істің мән-жайын толық, объективті және жан-жақты зерттеу арқылы тергеу процесінде шындықты іздеу. Екінші жағынан, тергеушінің ұзақ мерзімді кәсіби қызметі барысында өзін-өзі жеткіліксіз сынға алуы нәтижесінде, кәсіби тұрғыдағы жеке деформацияға әкелуі мүмкін, ол адамда менмендік, дөрекілік, тәкаппарлық, қатыгездік сияқты жағымсыз жеке қасиеттерді қалыптастырады.

Процедуралық реттеудің қызметіне үнемі бағыну көбінесе қатаңдыққа, икемсіздікке, шаблондық шешімдерге, формализм жолын ұстануға; қоғамға жат көріністермен жиі байланысуға — үнемі күдіктенушілік, теріс түсінік, айыптаушы көзқарас; жиі туындайтын уақыт тапшылығы — жекелеген процедуралық талаптарды ескермеу, тергеудегі адамдардың құқықтарын бұзу кезінде көрінетін асығыс, үстіртін қарау, құқықтық нигилизм; жалған корпоративтік сезім, жіберілген қателіктерді түзеткісі келмеуі.

Теріс тұлғалық — кәсіби деформацияның бұл көріністері тұрақты өзін-өзі бақылау, әлеуметтік бақылау және тергеушілерді кәсіби тандау арқылы жойылуы мүмкін.

Кәсіби бағытталған бақылау, фактілерді концептуалды түрде салыстыру, құбылыстарды олардың жанама белгілері бойынша қайта құру, тәжірибелік жағдайдың маңызды аспектілерін қамту, өмірдің күрделі шытырман жағдайларын талдау, іс-әрекеттің дұрыс жоспарын құру және жаңа фактілер табылған кезде оны тез өзгерту, өзін-өзі сынау, табандылық, жоғары азаматшылық және әділеттілік — бұл тергеушінің негізгі кәсіби-психологиялық қасиеттері болып табылады.

¹ Чернышева Е.В., Злоказов К.В. Полицейская психология. — Екатеринбург, 2016. Уральский юридический институт Министерства внутренних дел Российской Федерации <https://elibrary.ru/item.asp?id=2728899>

² Еникеев М.И. Юридическая психология. С основами общей и социальной психологии: Учебн. для вузов. — М.: Норма, 2005. — 640 с.

³ Личностные и профессионально значимые качества следователя https://studme.org/391940/psihologiya/lichnostnye_professionalno_znachimye_kachestva_sledovatelya

⁴ Шиханцов Г.Г. Юридическая психология. Издательство. — М.: Зерцало. — 1998. — 352 с.

⁵ Кобликов А.С. Юридическая этика: Учебн. для вузов. — М.: Издательство Норма, 2000. — 168 с.

⁶ Мукайлов Д. М. Профессионально важные качества сотрудников следственных органов // Молодой ученый. — 2019. — № 17 (255). — С. 106–109.

Телигисова С. С.,

доцент кафедры уголовного процесса,

кандидат педагогических наук, капитан полиции

(Уфимский юридический институт МВД России)

Отдельные аспекты процесса формирования ценностных ориентаций личности будущего сотрудника правоохранительных органов

Происходящие в российском обществе социальные и экономические преобразования, интенсивное развитие международных отношений не могли не отразиться на современном «социальном заказе» государства в лице Министерства внутренних дел Российской Федерации, а именно на целевых установках и требованиях к процессу обучения, к профессиональной подготовке будущих сотрудни-

ков полиции, готовых служить в сложных условиях, когда государству нужны высоко профессиональные сотрудники правоохранительных органов.

Иными словами, реалии современного мира сформировали новые требования к сотруднику правоохранительных органов как субъекту деятельности, в частности к его личностно-профессиональным качествам¹. «Социальный заказ» государства в лице Министерства внутренних дел Российской Федерации ориентирован на то, чтобы изначально у поступивших на службу в правоохранительные органы кандидатов был сформирован минимальный уровень ценностных ориентиров (компетенций), поскольку сама специфика профессиональной деятельности в полиции сопряжена с эмоциональным и физическим напряженным, ненормированным графиком работы, с ежедневным контактом с представителями как преступного мира, так и гражданами, ведущими асоциальный образ жизни.

Нам представляется, что процессом формирования профессионально значимых ценностных ориентиров (компетенций) необходимо заниматься еще «в стенах» федеральных государственных образовательных организаций, находящихся в ведении Министерства внутренних дел Российской Федерации, когда обучающиеся, еще будучи курсантами, проходят непрерывное обучение, причем процесс обучения в настоящее время ведется в зависимости от их конкретной специальности (в частности, специализации и профиля образовательной программы), по которым они обучаются, а, следовательно, к их специальной профессиональной подготовке могут применяться различные квалификационные требования². В качестве основных направлений, определяющих минимальный перечень профессиональных компетенций у курсантов и выпускников образовательных организаций МВД России, выступают квалификационные требования, предъявляемые к процессу формирования ключевых компетенций в зависимости от специализации обучения. Как следствие, образовательный процесс в организациях системы МВД России в настоящее время выстроен таким образом, чтобы за период обучения курсанты смогли овладеть минимальным перечнем «универсальных», «общепрофессиональных» и «профессиональных компетенций», которые в совокупности как раз и формируют «профессиональную компетентность» сотрудника правоохранительных органов.

Важность наличия этого интегративного качества личности у будущего сотрудника правоохранительных органов повышается в связи с переходом от традиционной к личностно-ориентированной парадигме образования³, когда государству и обществу нужны высоко профессиональные, т.е. компетентные специалисты, способные самостоятельно принимать решения с учетом изменяющейся ситуации и готовые взять на себя ответственность за их осуществление, умеющие ставить цели и конструировать пути их достижения⁴. Другими словами, государством и обществом предъявляются высокие требования, как к действующим сотрудникам правоохранительных органов, так и к выпускникам ведомственных образовательных организаций, которые должны не просто обладать «положительным имиджем», но и иметь высокий уровень сформированных «общепрофессиональных», «универсальных» и «профессиональных компетенций»². Нам представляется, что лишь целостный комплекс сформированных у действующих сотрудников полиции вышеуказанных универсальных, общепрофессиональных и профессиональных компетенций позволит говорить нам о наличии и (или) об отсутствии у конкретного сотрудника полиции профессиональной компетентности – как совокупности знаний, умений и навыков.

Резюмируя вышесказанное, стоит отметить, что каждый вид компетенций может включать в себя набор актуальных знаний, умений и навыков, которые в идеале позволяют действующему сотруднику правоохранительных органов, а также курсанту как будущему выпускнику образовательных организаций системы МВД России эффективно и грамотно выполнять свои профессиональные обязанности в борьбе с современной преступностью.

¹ Приказ МВД от 26 июня 2020 г. № 460 «Об утверждении Кодекса этики и служебного поведения сотрудников органов внутренних дел Российской Федерации»

² Приказ Министерства науки и высшего образования РФ от 26 ноября 2020 г. № 1456 «О внесении изменений в федеральные государственные образовательные стандарты высшего образования», зарегистрированный Министерством юстиции Российской Федерации № 63650 от 27.05.2021 г. — Режим доступа: <http://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/400719549/> (дата обращения 31.03.2022).

³ Сластенин В.А. Введение в педагогическую аксиологию: Учеб.пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / В.А. Сластенин, Г.И. Чижаква. — М.: Изд. Центр «Академия», 2003. — 192 с.

⁴ О Стратегии развития воспитания в Российской Федерации на период до 2025 года: распоряжение Правительства Российской Федерации от 29 мая 2015 г. № 996-р // Рос. газ. 2015. 8 июня.

Тишмаганбетов С. М.,
начальник кафедры физической подготовки, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)

Клинико-физиологическое обоснование лечебного действия физических упражнений для сотрудников ОВД

В медицине для каждого метода лечения характерно наличие фактора, действующего на больного в лечебных целях. В лечебной физической культуре таким фактором — основным средством — являются физические упражнения. Лечебная физическая культура является лечебным методом потому, что имеет собственную методику применения физических упражнений (общую и частную) и систему организации использования метода в лечебных и лечебно-профилактических учреждениях¹.

Лечебная физическая культура изучает рациональное применение средств физической культуры к больному человеку и те изменения, которые наступают у больных под влиянием регулярного применения физических упражнений. В основе ее теоретических позиций лежат данные анатомии, физиологии, гигиены, биохимии, педагогики, теории и методики физического воспитания, а также клинические знания, научно обосновывающие применение физических упражнений к различным категориям больных.

Лечебная физическая культура как метод лечения имеет ряд особенностей.

Одной из самых характерных особенностей данного метода является применение к больным физических упражнений в условиях активного и сознательного участия в лечебном процессе самого больного. Во время занятий лечебной гимнастикой больной должен активно воспринимать показ упражнений и сопутствующие объяснения. Возникающие у больного представления о характере упражнения, которое нужно выполнить, позволяют ему сознательно реализовать и координировать свои движения. Это сознательное и волевое участие больного в сложном процессе упражнения позволяет усиливать у него восстановление функций, нарушенных болезнью или травмой².

Лечебная физическая культура является методом общего воздействия на организм больного. С этих позиций физическое упражнение, как своеобразный раздражитель, стимулирующий физиологические процессы всего организма, рассматривается как неспецифический раздражитель, вызывающий общую ответную реакцию всего организма.

Лечебная физическая культура является методом активного, функционального лечения. Систематическое выполнение больными физических упражнений развивает функциональные резервы, как пораженной системы, так и всего организма, в конечном итоге приводит к повышению функциональной адаптации больного³.

Одной из характерных черт лечебной физической культуры является тренировка больных с помощью физических упражнений. В процессе тренировки больных в зависимости от лечебных задач воспитываются такие качества, как быстрота реакции, сила, ловкость и выносливость. Одновременно происходит налаживание координационных связей, двигательных навыков, что имеет особенно важное значение применительно к больным с расстройством функции движения. В отличие от спортивной тренировки, которая предусматривает нагрузки с максимальным психическим и физическим напряжением, тренировка больных в лечебной физической культуре ограничена рамками дозировки. В связи с этим процесс лечения и восстановления сил больного при применении лечебной физической культуры должен находиться в полном соответствии (принцип адекватности) с функциональными возможностями больного человека. Для получения лучших лечебных результатов необходимо соблюдать следующие методические правила:

1. Системность воздействия с обеспечением определенного подбора упражнения и последовательности их применения в зависимости от общего состояния больного, возраста, состояния тренированности и учета особенностей заболевания.

2. Регулярность применения физических упражнений понимается как ежедневное их использование. При поражении нервно-мышечного аппарата и расстройстве функции движения, а также и при ряде заболеваний внутренних органов — несколько раз в день, небольшими нагрузками.

3. Длительность применения физических упражнений — необходимое условие для получения лечебного успеха.

4. Нарастание в процессе тренировки физической нагрузки, определяемой характером используемых упражнений и методикой их применения. Физическая тренировка больных только тогда приведет к успеху, когда этот процесс будет постепенно возрастать и усложняться, т. е. будут повышаться требования к больному при выполнении физических упражнений⁴.

В лечебной физической культуре следует различать упражнения общего и специального воздействия.

Первые преследуют оздоровление и развитие всего организма больного и применяются в самых разнообразных видах. Специальные упражнения ставят целью развитие функций, нарушенных в связи с заболеванием или травмой.

Упражнения общеукрепляющие и специальные рассматриваются не абстрактно, а конкретно по отношению к каждому больному, индивидуально, или применительно к группе больных с определенной формой заболевания или травмы. Так, упражнения общеукрепляющие, осуществляя общую тренировку больного, оказывают общеоздоровительное влияние на весь организм.

Упражнения специальные преимущественно тренируют и развивают те функции, которые нарушены в связи с заболеванием или травмой. Так, например, при переломе костей правой голени упражнения для правой ноги (как поврежденной системы) будут рассматриваться как упражнения специальные. Упражнения же для здоровых конечностей и туловища будут являться общеукрепляющими. Обычно при применении лечебной гимнастики упражнения общеукрепляющие и специальные чередуются в своей последовательности, обеспечивая как общее воздействие на организм больного, так и развитие функциональных проявлений пораженных систем.

- ¹ Милукова И.В. Лечебная и профилактическая гимнастика: практическая энциклопедия / И.В. Милукова, Т.А. Евдокимова. — М.: Эксмо, 2004. — 496 с.
- ² Грачев О.К. Физическая культура: Учеб. пос. / О.К. Грачев. — М.: МарТ; Ростов н/Д: МарТ, 2005. — 464 с.
- ³ Фурманов А.Г. Оздоровительная физическая культура: Учеб. для студентов вузов / А. Г. Фурманов, М.Б. Юспа. — Минск: Тесей, 2003. — 528 с.
- ⁴ Чемпалова Л.С. Коррекция нарушений осанки средствами физической культуры / Л.С. Чемпалова. — Текст: непосредственный // Молодой ученый. — 2016. — № 23(127). — С. 562–566.

З.Д. Хайрулла,

*арнайы-тактикалық даярлық кафедрасының оқытушысы,
заң ғылымдарының магистрі, полиция капитаны*

(Қазақстан Республикасы ІІМ Б. Бейсенов атындағы Қарағанды академиясы)

Төтенше жағдай кезінде жеке құрамның қоғамдық тәртіпті сақтау тактикасы

Қоғамдық тәртіп бұзушылық бұл — қоғамға қауіпті, төтенше жағдай кезінде экстремалдық жағдай туғызады.

Қоғамға келтіретін зардабына байланысты қауіптілігі қоғамға бағытталады. Қоғамдық тәртіп бұзушылық бұл айналаны бұзу, от қою, қызметтік және әкімшілік мекемелерге шабуыл жасап, дүкендерді бүлдіреді және адамдардың денсаулығы мен өміріне үлкен қауіп тудырады.

Қоғамда жаппай тәртіп бұзушылық келесі жағдайлардың салдарынан болуы мүмкін:

– саяси-экономикалық жағдайларға байланысты — айлықтың, зейнетақының уақытында берілмеуі, еңбекке жарамады халық арасындағы жұмыссыздық, тұрғын үйлердің қымбаттауы, мемлекет тарапынан әлеуметтік мәселелерге жеткілікті көңіл аударылмауы;

– ұлт және діни ағымдарының арасындағы келіспеушіліктің салдарынан;

– спорттық ойындарда екі жақты жанкүйерлердің арасындағы қайшылықтар және үлкен концерттерде көрермендердің арасындағы тәртіптің жоқтығы;

– құқық қорғау органының жұмысындағы олқылықтарға байланысты.

Бұл себептер бір бірімен байланысты мысалы, Өзірбайжандағы және Ферғанадағы оқиға ұлттық және экономикалық түрде болды¹.

Жаппай тәртіпсіздің болуының себебінің тағы бір белгісі: өндірістердің апатқа ұшырауы жұмыскерлердің арасындағы өлімнің көбеюі, шәкіртақы және айлық беруде үлкен кідірістің болуы, ұлттардың арасындағы қарама-қайшылығы, жастардың арасындағы қақтығыс, полиция қызметкерлерінің ойланбай жасаған іс-қимылы, азаматтарды ұстау кезінде қаруларды заңсыз қолдануы, мемлекеттік органдардың дұрыс емес іс-әрекеті, провокациялық әңгімелердің жайылуы.

Жаппай тәртіпсіздік өзен-өзін пайда болмайды. Олар үкімет органдардың және лауазымды тұлғалардың идеологиялық жұмыстарын жеткіліксіз орындамауына және жетіспеушілігіне байланысты пайда болады.

Жаппай тәртіпсіздікті бастау үшін аудандарда және қалаларда оларға бір себеп керек.

Ұлтарлық қақтығыстар арнайы күштер мен құралдарды ерекше қамтамасыздандыруды талап етеді. Олар алдын-ала күш, қару, бір объектіге шабуылды дайындайды. Бұл қақтығыстар бүкіл аудан-

дағы аймақты қамтиды. Бұл тәртіп бұзушылық кезінде құқық қорғау күшітеріне қарсы тұру күші жүргізіледі. Бұзақы топ кейде қару қолданады. Мұнда шабуыл бастаушы мүшелерді ұстау, қамау әрекеті жүргізіледі.

Бұл қоғамдық тәртіп бұзушылық топ құрудан басталады. Одан кейін оның мүшелері бір ұйымға жиналып, осыдан бастап тәртіп бұзушылық басталады. Осы кезде топ тез көбейеді. Оның саны 100 ден 10000 адамға жетуі мүмкін².

Оларды шартты түрде үш топқа бөлуге болады:

1. Ұйымдастырушы. Бұл топтың қауіпті бөлігі болып табылады. Соның ішінде үйретілген топтың экстремистары. Олар құқық қорғау күшіне қарсы тұратын белігі.

2. Қатысушылар(орындаушылар) саны бойынша ең үлкен, бұзақылықтың ең үлкен бөлігін атқарады. Бұл топта көбінесе жасөспірімдер, жұмыссыздар, оқымайтын жастар және сотталған адамдар қатысады.

3. Қызығушылар не болып жатқанын қызығушылықпен қарайтындар. Олар көбінесе мән жайды түсінгеннен кейін өз еркерімен тарап кетеді.

ПО жұмыстарындағы олқылықтар:

– болып жатқан жерден нақты мәліметтер алынбаған, соның салдарынан тәртіп бұзушылар туралы дұрыс сараптама жасалмаған,

– ПО басшылары оқиғаның бас кезінде өздерінің қызметтік міндеттерін кәсіби деңгейде орындай алмағандықтан;

– ПО жедел әрекет бөлімдері оқиға болып жатқан жерге әскери дайындығы нашар болғандықтан, байау қозғалып қажетті жұмыстарды уақытында орындамағандықтан;

– жедел штаб тез және дұрыс ұйымдаспағандықтан және т. б кемшіліктер.

Бұл жерде ІӨ және ПО тез әрі дұрыс біркелкі шешімге келуі негізгі мәселе болып табылады. Төтенше жағдай кезінде жедел штабтар барлық ІМ, облыстық ІД, жол полиция бөлімінде, қалалық, аудандық, бөлімдерінде құрылады. Олардың құрамына ІМ, облыстық ІД бастығы жол полиция басқармасының бастығы, жетекші және мүшесі ретінде қатысады. Ал бастықтардың орынбасарлары жедел штабтың бастығының орынбасары ретінде қатысады. ІБ бастықтары штаб мүшелері болады. Штаб құрамына ҰҚК өкілі қатысады³.

Жедел штабтың негізгі жұмысы болып:

– жеке құрамының «дабыл» кезіндегі дайындылығы, күштер мен құралдардың дайындығының жоғарғы деңгейлігі;

– қоғамдық тәртіпті қорғаудың негізгі жоспарлы мақсаты жиналыс, митинг, сонымен қатар төтенше жағдай кезіндегі ПО іс-қимылдың дұрыс орындалуы;

– жаппай тәртіпсіздік кезіндегі жеке құрамның қоғамдық тәртіпті сақтауы, сонымен қатар арнайы операциялардың орындалуы.

Бұл жерде назар аударатын нәрсе ПО қызметкерлерінің бұл жағдайдағы азаматтармен психологиялық қарым-қатынасының дайын болуы. Арнайы операция кезіндегі күштердің және қарулардың дайын болуы.

Төтенше жағдай кезінде жедел штабтың жетекшісі әскер бөлімінің командирімен бірге шешім қабылдайды. Жалпы топтың қоғамдық тәртіп бұзудың қай жерде болып жатқанын бақылау. Сол жерге керекті күш және құралдарды шоғырландыруды дайындауды жүргізу.

Жалпы топтың қоғамдық тәртіпті бұзушылық кезінде ПО сонымен қатар Қалалық ІБ және сонымен қоса сол сияқты басқармалар бірлесіп жұмыс атқарады. Мұндағы жоспар ҰҚК және прокуратура, жергілікті әкімшілік басшыларымен және жедел штаб басшыларымен атқарылады.

Жоспар картада қысқа, нақты түрде жобаланады. Ол 1 жылда 2 рет жеке құраммен тәжірибелік оқу-жаттығу сабақтары жүргізіледі.

Елді мекенде жаппай тәртіпсіздіктің жолын кесу жөніндегі іс-әрекеттерге Қазақстан Республикасы Ішкі істер министрілігінің ішкі істер органдарымен ішкі әскерлері бөліністерінің әзірлігін қамтамасыз ету бұйрығымен бекітілген. Бұл бұйрықтың орындалуын бақылау Қазақстан Республикасы ІМ Әкімшілік комитетінің төрағасына жүктелген.

Елді мекенде жаппай тәртіпсіздік орын алғанда қоғамдық қауіпсіздікті қамтамасыз ету мақсатында қалалар мен тұрғылықты мекендерде ПО қимылдарын, орталық атқару органдарының жұмыстарын үйлестіретін ІМ жедел штабы құрылады.

Жедел штаб Қазақстан Республикасының Ішкі істер министріне бағынышты және жаппай тәртіпсіздікті ауыздықтауда арнайы операцияның табысты өткізілуіне оның алдында жауапты 1.

- ¹ https://interactive-plus.ru/article/discussion_platform
² <https://schollufs.in.ru/kk/alimenty/massovye-besporjadki-ih-sushchnost-i-harakter-proyavleniya-socialnye/>
³ <https://kazaknews.kz/kogam/a-tar-o-i-asy-k-shtik-rylymdar-reketine-bajlanysty-178-is-tergelip-zhatyr/>

Хасенов Е. С.,

*старший преподаватель кафедры физической подготовки, подполковник полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Психическое состояния спортсменов, занимающихся рукопашным боем

Психическое состояние представляет собой обобщенную характеристику эмоциональных, познавательных и поведенческих аспектов психики субъекта в определенный, относительно ограниченный отрезок времени¹.

Постоянно возрастающие эмоционально-психические нагрузки в процессе обучения, спортивной тренировки и соревнований приводят к учащению стрессовых ситуаций. Одним из показателей стрессового синдрома, психического здоровья единоборцев может служить САН (самочувствие, активность, настроение) и уровень тревожности. Эмоциональное состояние — один из факторов, определяющих состояние включенности спортсмена в тренировочную и соревновательную деятельность, его готовность к спортивному единоборству. Для оценки эмоционального состояния единоборцев нами использовалась методика «САН».

Результаты исследования эмоционального состояния, нейротизма, нервозности, эмоциональной лабильности приведены в таблице. Математико-статистический анализ материалов исследования выявил, что высокий уровень САН имеют только два спортсмена (11,1 %), в том числе Мастер спорта. Низкий и ниже среднего уровня САН — у трех спортсменов (16,7 %). Более половины членов сборной команды (55,5 %) по рукопашному бою имеют средний уровень САН. Средней уровень эмоционального состояния команды можно оценить, как средний.

Тревожность — склонность индивида к переживанию тревоги, характеризующаяся низким порогом возникновения реакции тревоги. Тревожность является субъективным проявлением неблагополучия личности. Различают ситуативную (актуальную) и личностную тревожность. Ситуативная тревожность возникает как реакция человека на различные, чаще всего социально-психологические стрессоры (ожидание негативной оценки или агрессивной реакции, восприятие неблагоприятного к себе отношения, угрозы своему престижу, невозможностью реализации намеченной программы действий, достижения цели и т. д.). Ситуативная тревожность связана с конкретной ситуацией и характеризует устойчивость индивида к воздействию конкретного фактора.

Личностная тревожность как черта, постоянно присущее свойство, диспозиция дает представление об индивидуальных различиях в подверженности действию различных стрессоров. Близки по своему проявлению к тревожности нейротизм (угнетение психики) и нервозность — состояние, характеризующееся эмоциональной неустойчивостью, тревогой.

Таблица 1.

Психическое состояние спортсменов рукопашного боя (в % случаев)

Характеристики	Показатели уровня				
	низкий	ниже среднего	средний	выше среднего	высокий
Самочувствие	11,1	16,7	38,8	-	33,4
Активность	22,2	27,8	27,8	16,7	5,5
Настроение	5,6	-	44,4	27,8	22,2
САН общее	5,6	11,1	55,5	16,7	11,1
Тревожность	16,6	-	27,8	22,2	33,4
Нейротизм	-	50	11,0	28	11,0
Нервозность	-	28	44	6	22
Эмоциональная лабильность	39	11	34	16	-

Как следует из анализа таблицы, половина членов сборной команды по рукопашному бою имеют высокий и выше среднего уровень ситуативной тревожности. Средне групповой показатель – 41 балл, что соответствует среднему уровню ситуативной тревожности. Известно, что состояние тревожности является одной из характеристик предстартового состояния спортсмена. Это состояние присуще всем спортсменам, но степень выраженности. Оптимальный уровень тревожности является строго индивидуальным в одной и той же ситуации.

Анализ материалов свидетельствует о том, что большая часть спортсменов рукопашного боя (84 %) имеют средний и низкий уровень эмоциональной лабильности, т. е. характеризуются устойчивым эмоциональным состоянием, и только у 16 % обследованных отмечается сравнительно высокая эмоциональная лабильность. В целом эмоциональная лабильность единоборцев оценивается как средняя.

Анализ материалов таблицы свидетельствует о том, что два человека (11,1 %) имеют высокую степень выраженности нейротизма и 4 человека (22 %) выраженную нервозность. Команда в целом характеризуется выраженным нейротизмом (средний балл – 7,9), и средне выраженной нервозностью (5,3 балла). Относительно высокий уровень нейротизма свидетельствует об угнетенности психики спортсменов, что требует проведения соответствующих реабилитационных мероприятий.

Анализ материалов свидетельствует о том, что большая часть команды единоборцев имеет высокий и выше среднего уровень притязаний (67 %). Остальная — средний уровень притязаний. Спортсменов с низким уровнем притязаний не выявлено.

По всей вероятности, отмеченный нами ранее высокий уровень тревожности, у многих спортсменов обуславливается неадекватно завышенным уровнем притязаний, что подтверждается в 28 % случаев совпадения высокого уровня притязаний и соответствующего ему высокому уровню тревожности. В то же время имеются отдельные случаи с обратной зависимостью, что свидетельствует, очевидно, о высокой эмоциональной устойчивости этих спортсменов, или о полном соответствии уровня притязаний их возможностям.

В плане исследования психических свойств личности спортсменов, занимающихся рукопашным боем, представляют интерес уровень притязаний, вероятность нервно-психических срывов (стрессоустойчивость) и мотивация. Для оценки уровня притязаний использовался бланковый тест ЧХТ – черты характера и темперамента². В результате исследования выявлено, что очень высокий уровень притязаний имеют 21,7 % спортсменов, высокий – 56,1 %, средний – 19,5 %, низкий – 2,7 %; адекватный уровень притязаний выявлен в 42,7 % случаев, неадекватный – в 57,3 %. При этом завышенным уровнем притязаний характеризуются 44,6% спортсменов, а заниженный уровень притязаний имеют всего 12,7 % спортсменов.

Выявление лиц с признаками нервно-психической неустойчивости осуществлялось с помощью личностного опросника «Прогноз»³. В результате анкетного опроса выявлено, что высокую вероятность нервно-психических срывов имеют 13,2 %. Вероятность нервно-психических срывов в экстремальных ситуациях выявлена в 18,1 % случаев; 68,7 % спортсменов характеризуются высоким уровнем стрессоустойчивости, нервнопсихические срывы у них маловероятны. Диагностика личности на мотивацию к успеху и избеганию неудач осуществлялась нами по методике Т. Элерса⁴. Для большинства спортсменов характерна мотивация избегания неудач (53,2 %), мотивация достижения успеха выявлена в 31,8 % и в равной мере обе мотивации характерны для 14,3 % спортсменов.

Спортсмены рукопашного боя имеют следующий типологический комплекс особенностей нервной системы: средневыраженную силу нервных процессов по возбуждению; выше средней выраженность нервных процессов по торможению (т. е. незначительный сдвиг баланса в сторону торможения); выше средней выраженность подвижности нервных процессов; преобладание первой сигнальной системы над второй (условнорефлекторный принцип отражения внешней среды в результате чувственного восприятия художественный тип высшей нервной деятельности); средневыраженный нижний порог чувствительности.

Спортсмены рукопашного боя имеют следующие типологические особенности свойств темперамента: сильно выраженную экстравертированность и слабо выраженную интровертированность; преобладание лиц с сильной, уравновешенной, подвижной нервной системой (сангвиники) и с сильной, уравновешенной, инертной нервной системой (флегматики).

Высокого результата в спортивно-боевых единоборствах могут достигать лица, имеющие различные типологические свойства нервной системы и темперамента, если они соответствуют требованиям, предъявляемым к психике спортсмена данным видом единоборств. Доминирующий типологический комплекс свойств нервной системы и темперамента нами не выявлен.

Психическое состояние спортсменов рукопашного боя по критериям оценки САН, ситуативной тревожности, эмоциональной лабильности, нейротизма и нервозности можно охарактеризовать как удовлетворительное (средний уровень выраженности всех показателей) с выраженной напряженностью психо-эмоциональной сферы.

Среди спортсменов-единоборцев имеются лица с низким уровнем САН, чрезмерно высоким уровнем тревожности, нейротизма и нервозности. Данный факт свидетельствует о высоком напряжении нервно-эмоциональной сферы спортсменов и требует внесения корректировок в тренировочный процесс в плане оптимизации психофизиологического состояния (снижения нагрузки, использование функциональной музыки, аутотренинг, витаминизация, использование адаптогенов, активного отдыха с переключением на эмоциональные виды деятельности и т. д.).

¹ Словарь практического психолога / Сост. С.Ю. Головин. — Минск: Харвест, 1998. — С. 632.

² Маришук В.Л. Методики психодиагностики в спорте / В.Л. Маришук, Ю.М. Блудов, В.А. Плахтиенко. — М.: Просвещение, 1984. — С. 59–67.

³ Практикум по дифференциальной психодиагностике профессиональной пригодности. Учеб. пос. / Под общ. ред. В.А. Бодрова. — М.: ПЕР СЭ, 2003. — С. 670–675.

⁴ Столяренко Л.Д. Основы психологии. Практикум. — Ростов-на-Дону: Феникс, 1999. — С. 423–426.

Цой Н. А.,

*старший преподаватель кафедры физической подготовки,
доктор философии (PhD), капитан полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Физическая подготовка сотрудников ОВД

В структуре органов внутренних дел работают представители многочисленных профессий и специальностей, которые выполняют сложные и многообразные задачи. Однако для всех без исключений — физическая подготовка является важной и неотъемлемой частью профессиональной подготовки сотрудников полиции.

Ведь от того насколько сотрудники органов правопорядка развиты физически зависит и то, насколько хорошо они выполняют свои оперативно-служебные задачи, их способность умело применять физическую силу, боевые приемы борьбы, специальные средства при пресечении противоправных действий.

Практика показывает, что исход любой операции по пресечению преступных действий во многом зависит от уровня профессионально-прикладной физической подготовленности сотрудников органов внутренних дел¹.

Физическая подготовка — это процесс физического воспитания, имеющий выраженную прикладную ориентацию по отношению к тем или иным видам деятельности, предстоящим в жизненной практике.

Она предусматривает формирование профессионально важных физических качеств и служебно-прикладных двигательных навыков, в том числе отработку боевых приемов борьбы и способов преодоления различных естественных и искусственных препятствий.

Физическая подготовка, как специализированная педагогическая система, выполняет следующие основные функции: образовательную; развивающую; воспитательную.

Образовательная функция предусматривает формирование у сотрудников необходимых знаний, умений, навыков. Прежде всего, это — обучение сотрудников различным движениям, боевым приемам борьбы, способам преодоления естественных и искусственных препятствий, а также формирование у них целостных практических действий по правомерному применению мер принуждения для охраны правопорядка и обеспечения общественной безопасности².

Развивающая функция предусматривает формирование у сотрудников средствами физической подготовки высокого психофизического потенциала и высокого уровня работоспособности, обеспечивающих готовность к правоохранительной деятельности и успешность ее выполнения. Обычно эта функция соотносится с развитием и совершенствованием основных физических качеств человека: скоростных, силовых, координационных, выносливости и гибкости. Однако необходимо помнить, что в ходе выполнения физических упражнений оказывается воздействие на весь организм человека, включая его психику.

Воспитательная функция предусматривает формирование у сотрудников средствами физической подготовки положительных нравственных качеств личности. Физическая подготовка как составная

часть физической культуры и спорта является особым видом воспитательного воздействия, так как охватывает все уровни человеческого существа — сознание, психику, организм. Поэтому необходимо помнить, что процесс физической подготовки должен регулироваться не только физиологическими закономерностями, но и идейно-социальным контекстом воспитания в целом³.

Развитие физических качеств — это внешний результат физической культуры. Однако существует еще и не менее важный внутренний-психологический результат, существование которого в практике еще не полностью осознано. При подготовке сотрудников органов внутренних дел, а также в процессе их трудовой деятельности физическая культура и спорт рассматриваются как одно из важнейших средств их воспитания, гармонически сочетающего в себе духовное богатство, моральную чистоту и физическое совершенство. Поэтому влияние такой подготовки на становление личности не однозначно.

Физическая подготовка сотрудников направлена на приобретение умений и навыков, физических и психических качеств, способствующих успешному выполнению оперативно-служебных задач, сохранение высокой работоспособности и включает в себя общефизические упражнения и служебно-прикладные упражнения.

Целью физической подготовки рядового и начальствующего состава органов внутренних дел является формирование физической и психологической готовности к успешному выполнению оперативно-служебных задач, умелому применению физической силы, боевых приемов борьбы и специальных средств при пресечении различных противоправных действий, а также обеспечение высокой работоспособности сотрудников в процессе служебной деятельности⁴.

Задачами физической подготовки являются:

- развитие профессионально важных физических качеств;
- обучение прикладным навыкам в преодолении препятствий, плавании и выполнении боевых приемов борьбы;
- формирование необходимых интеллектуальных и профессиональных психологических качеств личности (смелость, решительность, самодисциплина, настойчивость, бдительность и другие);
- подготовка к действиям, связанным с использованием специальных средств, табельного оружия, боевых приемов борьбы;
- подготовка к преследованию правонарушителей и длительному ускоренному передвижению;
- овладение системой практических умений и навыков самозащиты и личной безопасности в экстремальных ситуациях.

Основным средством физической подготовки сотрудников органов внутренних дел являются физические упражнения, выполняемые с учетом возрастных особенностей, с соблюдением гигиенических требований и мер безопасности. Среди физических упражнений в качестве средств физической подготовки выделяют: скоростные упражнения, силовые упражнения, скоростно-силовые упражнения, упражнения на выносливость, упражнения, требующие проявления координационных способностей, упражнения, требующие единовременного комплексного проявления различных физических качеств в условиях переменного режима деятельности.

Одной из важных задач пропаганды физической культуры и массового спорта является усиление их гуманизации. Не должно поощряться развитие видов спорта и физических упражнений, связанных с неоправданным риском для жизни и здоровья занимающихся, не отвечающих этическим требованиям, формирующих культ насилия и жестокости.

Поиск путей повышения эффективности процесса физической подготовки в системе МВД Республики Казахстан должен лежать в существующих организационных и временных рамках подготовки специалиста. При этом необходимо особое внимание обратить на начальный этап профессионального становления и процедуру профессионального отбора, в том числе средствами физического воспитания. Уровень физической подготовленности кандидатов на учебу в образовательные учреждения МВД Республики Казахстан и службу в органы внутренних дел должен рассматриваться с позиции физических способностей как вида общих способностей человека. Он должен выступать специфическим критерием профессионального отбора, имеющим свои особенности формирования и развития физических способностей⁵.

В заключении, можно отметить, что подготовить отлично физически развитых, координированных, обладающих высокой степенью психической устойчивости, смелых, решительных, уверенных в своих силах и инициативных сотрудников органов внутренних дел МВД, способных успешно действовать в сложной, быстро меняющейся, насыщенной опасными и критическими ситуациями обстановке при задержании и обезвреживании вооруженных преступников — такова главная задача физической подготовки.

- ¹ Посьелло К. Спорт как всеобъемлющее социальное явление / К. Посьелло // Отечественные записки. — 2006. — № 6.
- ² Степанов Г.И. Роль физической подготовки в профессиональной деятельности сотрудников ОВД и правовые основы применения физической силы // Юридическое образование и наука. — 2006. — № 1.
- ³ Анисимов Е.А. Проблема развития и совершенствования общепрофессиональных и профессионально важных функций у слушателей учебных заведений МВД РФ средствами физической культуры и спорта при многоуровневом обучении.
- ⁴ Баркалов С.Н. К вопросу о психологической подготовке курсантов высших учебных заведений МВД России, Высшая школа МВД РФ. — Орел, 1996.
- ⁵ Крамской С.И., Зайцев В.П. Преподаватель физической культуры в системе современного научного познания.

Шуланбаев А. А.,

*преподаватель кафедры физической подготовки, майор полиции
(Карагандинская академия МВД РК им. Б. Бейсенова)*

Профессионально-прикладная физическая подготовка как один вид из процессов физического воспитания

Комплекс физических упражнений позволяет повысить устойчивость организма по отношению к неблагоприятным воздействиям внешней среды (жаре, пониженному атмосферному давлению и др.) в процессе труда и другой деятельности¹.

Вместе с тем профессионально-прикладная физическая подготовка при всей ее практической значимости не может заменить собой общую физическую подготовку, которая составляет основу физического воспитания обучающихся. Более того, общая физическая подготовка служит фундаментом и для самой прикладной физической подготовки.

Различают прикладную физическую подготовку, связанную с трудом, и военную прикладную физическую подготовку, каждая из которых имеет ряд видов. Задачи и содержание отдельных видов прикладной физической подготовки обусловлены особенностями конкретной трудовой или военной деятельности, а также условиями, в которых она протекает. Существует целый ряд относительно самостоятельных видов профессионально-прикладной физической подготовки. К ним относятся специальная физическая подготовка полицейских, врачей, педагогов, летчиков, космонавтов, различных родов войск².

Основными задачами профессионально-прикладной физической подготовки являются:

- а) воспитание физических качеств, особенно важных для данной профессиональной деятельности;
- б) формирование и совершенствование прикладно-вспомогательных двигательных навыков;
- в) воспитание специфических волевых и других психических качеств;
- г) повышение устойчивости организма к неблагоприятным воздействиям условий профессиональной деятельности.

Средствами профессионально-прикладной физической подготовки служат главным образом физические упражнения, соответствующие особенностям профессиональной деятельности. Их можно условно разделить на несколько групп по разрешаемым ими педагогическим задачам. При этом имеется в виду то обстоятельство, что одни и те же упражнения могут давать различный тренировочный эффект в зависимости от их методической организации, от того в каком объеме и с какой интенсивностью они используются, и от прочих условий.

Для воспитания профессионально важных физических качеств применяют упражнения на быстроту, силу, на общую выносливость, координацию. Эти упражнения преимущественно из основной гимнастики, легкой атлетики, спортивных игр и прикладных видов, а также упражнения на различных тренажерах. Например, для тренировки равновесия применяют повышенную опору, малоустойчивую платформу для воспитания общей выносливости и одновременно совершенствования прикладных навыков — специализированные полосы препятствий³.

Для формирования и совершенствования прикладно-вспомогательных двигательных навыков достаточно широко применяются так называемые естественные движения (прыжки, метания, лазание, плавание, гребля, лыжные гонки), а также другие средства (езда на лошади, упражнения из прикладного туризма.)

Необходимость использования в прикладной подготовке естественных упражнений обусловлена тем, что в некоторых видах трудовой деятельности требуются не элементарные прикладные умения, а

хорошо освоенные и прочные навыки, например, плавание, ныряние, лазание. В подобных случаях навыки имеют вспомогательное значение. Однако углубленное овладение ими является непрерывным условием эффективной деятельности, обеспечивающим безопасность труда.

Для совершенствования психических качеств (волевых, внимания, реакции на сигналы, восприятия пространства, времени и мышечных усилий) большое значение имеют направленно используемые физические упражнения и занятия определенными видами спорта. Причем их влияние на развитие психических качеств неодинаково. Своеобразие деятельности в каждом конкретном виде спорта определяет активность соответствующих психических функций и их специфическое проявление. Игры и единоборства для совершенствования волевых качеств исключительно благоприятные возможности представляют занятия всеми видами единоборств, спортивными играми, прыжками и гимнастическими упражнениями, связанными с элементами опасности⁴.

Таким образом, конкретные признаки объективных факторов труда, положенные в основу классификации, выражают нечто общее, присущее данному множеству явлений определенной группе профессий.

Дифференциация профессий на подгруппы раскрывает их частные особенности.

Существенной стороной приведенной классификации является многомерность ее классификационных признаков. Они полно отражают требования профессий как к психическим, физическим качествам обучающихся, так и к владению ими соответствующих двигательных навыков и умений. Поэтому данная классификация позволяет установить по конкретному объективному фактору труда задачи прикладной физической подготовки применительно к каждой группе профессий, систематизировать задачи по их значимости, осуществить необходимый выбор средств. Надо также отметить, что характер трудовых двигательных действий, взятый в качестве одного из признаков классификации, определяется в ней посредством таких параметров, как амплитуда, скорость движений, величина динамической и статической нагрузки на отдельные группы мышц.

Перечисленными параметрами движений широко пользуются в своей повседневной практической деятельности преподаватели физического воспитания. Это обстоятельство придает рассмотренной классификации еще большую педагогическую направленность.

---

¹ Дубровский Г.И. Физическая культура и спорт / Г.И. Дубровский. — М.: Влаго, 2005. — 230 с.

² Зуев С.Н. Планирование профессионально-прикладной физической подготовки в вузе / С.Н. Зуев // Проблемы физического воспитания и спорта студенческой молодежи: тезисы докладов московской межвузовской научно-методической конференции. — М., 1995. — С. 57.

³ Макарова В.А. Профессионально-прикладная физическая подготовка / В.А. Макарова. — М.: Дрофа, 2008. — 410 с.

⁴ Пономарева В.В. Физическая культура и здоровье: учебник для студ. мед. вузов / В.В. Пономарева; МЗ и соц. развития РФ. — М.: ФГОУ «ВУНМЦ Росздрава», 2006. — С. 320.

МАЗМҰНЫ • СОДЕРЖАНИЕ

I.

ҚАЗАҚСТАН РЕСПУБЛИКАСЫНЫҢ ҚАЗІРГІ КЕЗЕҢДЕГІ МЕМЛЕКЕТТІК-ҚҰҚЫҚТЫҚ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК-ЭКОНОМИКАЛЫҚ ДАМУЫ: ЖЕТІСТІКТЕРІ МЕН ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ. ӘКІМШІЛІК ЖӘНЕ АЗАМАТТЫҚ ЗАҢНАМАНЫ ЖЕТІЛДІРУ

ГОСУДАРСТВЕННО-ПРАВОВОЕ И СОЦИАЛЬНО-ЭКОНОМИЧЕСКОЕ РАЗВИТИЕ РЕСПУБЛИКИ КАЗАХСТАН НА СОВРЕМЕННОМ ЭТАПЕ: ДОСТИЖЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ. СОВЕРШЕНСТВОВАНИЕ АДМИНИСТРАТИВНОГО И ГРАЖДАНСКОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА

Беккожина А. А.

Развитие административного права и административного законодательства Республики Казахстан за годы независимости 4

Қ. Е. Дүйсенов, А. Е. Тұтқышев

Қазақстанда тыйым салынған діндерді арнайы алдын алудың кейбір мәселесі 6

Есембаев Д. Р.

Государственно-правовая политика в сфере противодействия незаконному обороту наркотических средств и психотропных веществ в Республике Казахстан 9

Г. Т. Жақыпова

Қазақстан Республикасында төтенше жағдай кезінде адамның құқықтары мен бостандықтарын қамтамасыз ету 11

Қ. Монай

Қазақстан милициясының қалыптасу тарихы және оның кейбір мәселелері 14

Д. К. Райбаев, Қ. М. Бекбосынов

Ар-намыс, қадір-қасиет және іскерлік беделді сот арқылы қорғауға Конституциялық құқық 16

Д. К. Райбаев, А. Б. Жакеева

Азаматтың өз бейнесіне құқығың заңды пайдалану мәселесі 18

Сайып Ф. С.

Уголовная ответственность за уголовные правонарушения в сфере высоких технологии зарубежных стран 21

Сидорова Е. З.

Договор в публичном праве 23

Фидель П. М.

Генезис федеральных целевых программ связанных с укреплением террористической защищенности транспортного комплекса России 26

II.

ҚЫЛМЫСТЫҚ, ҚЫЛМЫСТЫҚ-АТҚАРУ ЗАҢНАМАСЫН ЖЕТІЛДІРУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ ЖӘНЕ ҚЫЛМЫСТЫҢ АЛДЫН АЛУ ПРОБЛЕМАЛАРЫ

ПЕРСПЕКТИВЫ СОВЕРШЕНСТВОВАНИЯ УГОЛОВНОГО, УГОЛОВНО-ИСПОЛНИТЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА И ПРОБЛЕМЫ ПРЕДУПРЕЖДЕНИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Анетулы Б.

Разграничение субъекта преступления при превышении должностных полномочий или превышении власти в законодательстве РК и РФ 28

Бальде Тьерно Мамаду

Категории преступлений в уголовном праве России и республики Гвинея, а также ее значение 29

Бейсенов М. Ж. Меры противодействия наркотической преступности, совершаемой с использованием средств массовой информации или информационных цифровых ресурсов, в Республике Казахстан	30
А. Б. Жумашева Сыбайлас жемқорлық	33
И. М. Искаков, Ж. Қанатбекұлы Терроризм — қазіргі әлемнің өзекті мәселелерінің бірі	34
Карабеков К. О. Роль кибердружин в противодействии интернет-угрозам	36
Кулмуханбетова Б. А., Взаимодействие с общественностью для предупреждения преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних	39
Курумбаева А. Б. Способы совершения мошенничества использованием банковских карт	40
А. А. Қалиев Тұрмыстық зорлық-зомбылық фактісі орын алған жағдайда	43
Ж. А. Маликов Орта білім беру орындарындағы буллинг мәселесі	45
Манджиева Г. Р. Анализ причин и условий совершения уголовных правонарушений в сфере информационных систем и сетей телекоммуникаций в Республике Казахстан	48
Маткенов М. Т. Законодательное регулирование сферы ИКТ в предупреждении вербовки в целях торговли людьми: анализ и предложения	51
Маткенов М. Т., Уканов Е. А. Международные Конвенции ратифицированные Республикой Казахстан в борьбе с торговлей людьми	53
А. М. Нұрахметова Қылмыстық құқық бұзушылықтар көптігіне байланысты кейбір мәселелер	54
Нурғалиев Д. Т. К вопросу о возникновении торговли людьми как социально-правового явления	58
Семак В. Г. Ситуационный подход к первоначальному этапу расследования мошенничеств, совершаемых с использованием средств мобильной связи	60

III.

ҚЫЛМЫСҚА ҚАРСЫ ІС-ҚИМЫЛДЫҢ ҚЫЛМЫСТЫҚ-ПРОЦЕСТІК, КРИМИНАЛИСТИКАЛЫҚ ЖӘНЕ ЖЕДЕЛ-ІЗДЕСТІРУ АСПЕКТІЛЕРІ

УГОЛОВНО-ПРОЦЕССУАЛЬНЫЕ, КРИМИНАЛИСТИЧЕСКИЕ И ОПЕРАТИВНО-РОЗЫСКНЫЕ АСПЕКТЫ ПРОТИВОДЕЙСТВИЯ ПРЕСТУПНОСТИ

Абатов Н. Т., Тулеуова М. Е., Филипец О. Б. Отдельные аспекты совершенствования института процессуального соглашения в Республике Казахстан ...	63
Баданова А. Н. О некоторых спецификах проведения дистанционных следственных действий	65
Балтабай А. С. Освещение отдельных аспектов деятельности следователей при расследовании половых преступлений совершенных в отношении женщин и несовершеннолетних	68
Белова К. С. Криминалистически значимые сведения, получаемые из ресурсов информационно-телекоммуникационной сети «интернет» в ходе расследования преступлений	70
Бубербаев Н. Д. Некоторые вопросы методики технико-криминалистического исследования полиграфической продукции ...	72
Гаппасова А. К. О защите информации в досудебном производстве Республики Казахстан	74
Д. Гафизулы Магистральдық мұнай құбырларынан мұнай өнімдерін ұрлаудың жедел-ізвестіру сипаттамасы	78

<i>Дудин Н. С.</i>	Применение технических средств при проведении осмотра места происшествия по делам о хищениях скота.....	79
<i>А. И. Жайсанбаев</i>	Жедел-ізвестіру тактикасының ұғымы мәселесіне	81
<i>А. С. Жұмаханов</i>	Қылмыстық қудалау барысында жасырын тергеу әрекеттерінің рөлі және жедел-ізвестіру шараларымен байланысы.....	83
<i>Иванов В. Ю., Камерцель С. В.</i>	Отдельные аспекты методики расследования преступлений против половой неприкосновенности несовершеннолетних, совершаемые посредством сети интернет	87
<i>Кабдрашит А. А.</i>	Становление органов предварительного следствия (1917-1923 гг.)	90
<i>А. А. Каирбекова</i>	Қазақстан Республикасында Қылмыстық процессіндегі «Үш буынды модель» жүйесін жүзеге асыру	92
<i>Т. М. Карл</i>	Жаңа кезеңдегі криминалистиканың инновациялық дамуы	95
<i>Кацак А. В.</i>	Деятельность следственных групп в России на разных этапах становления государства, включая период пандемии COVID-19	97
<i>Кемпирова Ж. С., Исетова Ж. М.</i>	«Сотқа дейінгі тергеп-тексеруде жауап алуды жүргізу ерекшеліктері» пәні бойынша іскерлік ойын нысанында тәжірибелік сабақтарды өткізудің интерактивті нысандары.....	98
<i>Тафинцев П. А.</i>	Некоторые особенности цифровизации электронного судопроизводства	100
<i>Тохирзода Олимджон Тохир, Красильников А. В.</i>	Право потерпевшего на уголовное преследование лица, совершившее деяние частного обвинения и проблемы связанные с его реализацией	101
<i>Хакимзода Абубакр Хаким</i>	К вопросу о целесообразности обязательного производства психолого-психиатрической экспертизы для установления возраста несовершеннолетнего подозреваемого, обвиняемого	104
<i>Харисов А. С.</i>	Планирование расследования хищений совершаемых в организациях сетевой розничной торговли	106
<i>Шаринов С. С.</i>	Возможности технико-криминалистического исследования удостоверительных печатных форм и штампов, в условиях современной цифровизации	107
<i>Шаухар Д. Қ.</i>	Некоторые особенности цифровизации уголовного процесса Республики Казахстан	110
<i>Шульгин Е. П.</i>	Отдельные аспекты цифровой трансформации правоохранительной деятельности в Республике Казахстан.....	112

IV.

ҚҰҚЫҚ ҚОРҒАУ ОРГАНДАРЫ ҚЫЗМЕТКЕРЛЕРІНІҢ ПСИХОЛОГИЯЛЫҚ-КОММУНИКАТИВТІК ЖӘНЕ АРНАЙЫ ДАЙЫНДЫҒЫ

ПСИХО-КОММУНИКАТИВНАЯ И СПЕЦИАЛЬНАЯ ПОДГОТОВКА СОТРУДНИКОВ ПРАВООХРАНИТЕЛЬНЫХ ОРГАНОВ

<i>Балабаев С. Б.</i>	Технико-тактическая методика подготовки дзюдоистов	115
<i>Ф.Е. Бөрібай</i>	Құқық қорғау органдары қызметкерлерінің дағдарыс жағдайындағы әрекеттері.....	117
<i>Е.Н. Бұхарбаев</i>	Қазақстан Республикасы ПМ оқу орындарында төтенше жағдайдың алдын алу аясында курсанттарға атыс қаруын және арнайы құралдарды тиімді пайдалануды үйрету	118

Искаков К.Д.	Особенности ведения специальной операции по охране правопорядка во время вооруженного конфликта при введении режима ЧС.....	119
И. М. Искаков, Ж. Қанатбекұлы	Құқықтық пәндерді оқытудың белсенді түрлері: жас оқытушыға арналған кейбір ұсыныстар	121
Б. Т. Кұльтаев	Қазақстан Республикасының ішкі істер орғандағы қызметкердің қылмыспен күресу жолында қоян-қолтық ұрысын қолдану ерекшеліктері.....	123
Кусаинов Б. Д.	Подходы к тренировочным занятиям по спортивной борьбе.....	126
Кусаинов Д. А.	Вероятности использования информационных технологий в преподавании физической культуры.....	128
Құрмажан Н. С.	Применение игровых упражнений на развитие физических качеств волейболистов.....	129
Е.М. Махметов	Жаппай тәртіпсіздік кезінде атыс қаруын қолдану мәселелері.....	131
К. Охан	Терроризмнің түрлері және қасіретті қаңтар оқиғасы	133
Садырбеков А.Ж.	Отдельные вопросы психологического сопровождения сотрудников ОВД при использовании оружия в кризисных ситуациях.....	135
М. С. Сейтжанов,; Д. К. Абилов	Девиянтты мінез-құлықты жасөспірімдермен жұмыс	136
Семиглазов А. Г.	Место и роль огневой подготовки в рамках профессионального обучения лиц, впервые принятых на службу в органы внутренних дел Российской Федерации.....	139
Н. Ж. Сиубаева, Ж. Арқалыққызы	Тергеушінің кәсіби-психологиялық қасиеттері	140
Телигисова С. С.	Отдельные аспекты процесса формирования ценностных ориентаций личности будущего сотрудника правоохранительных органов	142
Тишмаганбетов С. М.	Клинико-физиологическое обоснование лечебного действия физических упражнений для сотрудников ОВД.....	144
З.Д. Хайрулла	Төтенше жағдай кезінде жеке құрамның қоғамдық тәртіпті сақтау тактикасы	145
Хасенов Е. С.	Психическое состояния спортсменов, занимающихся рукопашным боем	147
Цой Н. А.	Физическая подготовка сотрудников ОВД.....	149
Шуланбаев А. А.	Профессионально-прикладная физическая подготовка как один вид из процессов физического воспитания	151

*Қазақстан Республикасы
ғылым күніне арналған*

**ЗАҢ ҒЫЛЫМЫН ДАМУДЫҢ
ЗАМАНАУИ ҮРДІСТЕРІ**

*Жас ғалымдардың
халықаралық ғылыми-теориялық
конференциясының
материалдары*

2022 жылғы 15 сәуір

Заң ғылымдарының кандидаты доцент
А. Д. Дәрменовтің
жалпы редакциясымен

Редаторлар: Е.Ю. Лухтина, С.Б. Қуанышбекова
Корректор: Н.О. Наурузбаева
Техникалық редатор: С.М. Аубакирова

Басылымға 06.03.2022 ж. жіберілді.
06.04.2022 ж. басып шығаруға қол қойылды.
Формат 60×84¹/₈. Офсеттік басылым.
Офсеттік қағаз.
Шартты баспа табақ 18,4. Тиражы 100 дана.
Тапсырыс № 817.

Редакция материалдарды қайтармайды.
Материалдарды редакцияның рұқсатымен ғана
қайта басып шығаруға болады.

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының ғылыми-зерттеу және
редакциялық-баспа жұмысын ұйымдастыру бөлімі

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының 2022 жылға арналған
ведомстволық әдебиетті басып шығарудың
тақырыптық жоспары, № 6 позиция.

Қазақстан Республикасы ПМ Б. Бейсенов атындағы
Қарағанды академиясының баспаханасында
басылып шығарылды.

Қарағанды қ., Ермеков көш., 124

**СОВРЕМЕННЫЕ ТЕНДЕНЦИИ
РАЗВИТИЯ ЮРИДИЧЕСКОЙ НАУКИ**

*Материалы
международной научно-теоретической
конференции молодых ученых,
посвященной дню науки
Республики Казахстан*

15 апреля 2022 года

Под общей редакцией
кандидата юридических наук доцента
А. Д. Дарменова

Редаторы: Лухтина Е.Ю., Қуанышбекова С.Б.
Корректор: Наурузбаева Н.О.
Технический редатор: Аубакирова С.М.

Сдано в набор 06.03.2022 г.
Подписано в печать 06.04.2022 г.
Формат 60×84¹/₈. Печать офсетная.
Бумага офсетная.
Усл. печ. л. 18,4. Тираж 100 экз.
Заказ № 817.

Материалы редакцией не возвращаются.
Перепечатка материалов возможна только
с разрешения редакции.

Отдел организации научно-исследовательской и
редакционно-издательской работы Карагандинской
академии МВД РК им. Б. Бейсенова

Тематический план издания ведомственной
литературы Карагандинской академии
МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова
2022 г., позиция № 6.

Отпечатано в типографии Карагандинской акаде-
мии МВД Республики Казахстан им. Б. Бейсенова.

г. Караганда, ул. Ермекова, 124

Қазақстан Республикасы,
Қарағанды қ., Ермеков к., 124

Республика Казахстан,
г. Караганда, ул. Ермекова, 124

8 (7212) 30-33-92

academy@kpa.gov.kz

<https://kpa.gov.kz>

Karaganda Police Academy

karaganda_police_academy